

ଆଜିର ମଣିଷ

କାଳିକାଞ୍ଚୁର ପାଣିପାତ୍ର

ଆଜିର ମଣିଷ

ପଦ୍ମଭୂଷଣ : ଶ୍ରୀ କାଳିନ୍ଦୀଚରଣ ପାଣିଗ୍ରାହୀ

ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ

ଆଜିର ମଣିଷ

ପ୍ରକାଶକ :

ଶ୍ରୀମତୀ ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ମିଶ୍ର

କଟକ ଷ୍ଟୁଡେଣ୍ଟସ୍ ଷ୍ଟୋର

ବାଲୁବଜାର, କଟକ-୨

ପ୍ରକାଶନ ଉପଦେଷ୍ଟା :

ଡକ୍ଟର କୃଷ୍ଣ ପ୍ରସାଦ ମିଶ୍ର

ଚତୁର୍ଥ ମୁଦ୍ରଣ-୧୯୮୭

ପଞ୍ଚମ ମୁଦ୍ରଣ-୧୯୯୦

ମୁଦ୍ରଣ :

ଆନନ୍ଦ ପ୍ରେସ୍

ପିଠାପୁର, କଟକ

ମୂଲ୍ୟ :

ବାର ଟଙ୍କା

AJIRA MANISA

Padmabhusan K. C. Pánigrahi

Publisher :

Srimati Annapurna Mishra

Cuttack Students' Store

Publication Adviser :

Dr K. P. Mishra

4th Edition 1986

5th Edition 1990

Price :

Rs.12/-

ଇତିହାସ

“ଆଜିର ମଣିଷ” ପଛରେ ଟିକିଏ ଇତିହାସ ଅଛି । ଓଡ଼ିଶା ଶିକ୍ଷାବିଭାଗର ଚିନ୍ତାକର୍ମୀମାନ ପ୍ରାଚୀନ ଶିକ୍ଷା ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ଶ୍ରୀ ଦାନବନ୍ଧୁ ପାଣିଗ୍ରାହୀ ପ୍ରାଚୀନଶିକ୍ଷାର ଅନୁକୂଳ ଏକ ରଚନା ଲେଖିଦେବା ପାଇଁ ଲେଖକଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରନ୍ତି । ତହିଁ ଗଳ୍ପ ଆକାରରେ ତାହାର ଆନ୍ତେ ଏବଂ ଶେଷରେ ଏକ ଉପନ୍ୟାସରେ ପରିଣତ । ଥରେ ପାଣ୍ଡୁଲିପିଟିକୁ ଖଣ୍ଡେ ଚମତ୍କାର ଏତାଡ଼ କେନ୍ଦ୍ର ଭିତରେ ଧରି ରିକ୍ତାରେ ଯାଉଥାଏ । ଗ୍ରନ୍ଥରେ ରିକ୍ତା ରଖି ଦୁଇମିନିଟ୍ ପାଇଁ ଦୋକାନକୁ ଗଲି । ଦୋକାନରୁ ଫେରି ଦେଖେ ଶିକ୍ଷା ସହଚର ରିକ୍ତାବାଲ ପୁଣି ଏତାଡ଼ କେନ୍ଦ୍ର ଏବଂ ଉପନ୍ୟାସର ପାଣ୍ଡୁଲିପିଟି ମଧ୍ୟ ଅନୁଭୂତ ହୋଇଛନ୍ତି । ଏହି ଘଟଣା ୧୯୫୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ, ମଇମାସ ୨୫ ତାରିଖରେ ଘଟିଥିଲା ।

କଟକ ରେଡ଼ିଓ ଷ୍ଟେସନର ଶ୍ରଦ୍ଧାସ୍ପଦ ତାଲିକାରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପି. ଭି. କୃଷ୍ଣମୂର୍ତ୍ତି ପାଣ୍ଡୁଲିପିର ଅନୁକର୍ତ୍ତା ସମ୍ବାଦରେ ସହାନୁଭୂତି ଦେଖାଇ ତାହା ଖୋଜି ବାହାର କରିବାକୁ ଉତ୍ସାହ ଦେଲେ । ସର୍ବତ୍ର ଖୋଜିସାରି ଶେଷରେ ଆଉଥରେ ପାଇଲି ନିଜ ଭିତରୁ । ଏହିବୃତ୍ତେ ଉପନ୍ୟାସଟିର ପୁନର୍ଜନ୍ମ ଘଟିଲା । ଅବଶ୍ୟ ତାହାର ଗୁପ୍ତ ଓ ବିଷୟବସ୍ତୁ ବହୁଦୂରମାତ୍ରରେ ବଦଳିଲେ ଏବଂ ଯେଉଁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପ୍ରଥମେ ପରିକଳ୍ପିତ ହୋଇଥିଲା, ତାହା ଆଉ ରହିଲା ନାହିଁ ।

“ଗୌରୀ” ନାମ ଦେଇ ଉପନ୍ୟାସଟି କଟକ ଆକାଶବାଣୀ ମାଧ୍ୟମରେ ୧୯୫୭ ଅକ୍ଟୋବର ୦୧ରୁ ଗୁରୁମାସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରତି ସପ୍ତାହରେ ଥରେ ଲେଖା ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଥିଲା । ପାଠକର ଶୁଣାଇଥିଲେ କଟକ ଆକାଶବାଣୀର ସୁପରିଚିତ ନାଟ୍ୟଶିଳ୍ପୀ ସ୍ୱେଦାସ୍ପଦ ଶ୍ରୀ ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି । ଏହି ଉତ୍ସାହ ଲାଗି ମୁଁ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପି. ଭି. କୃଷ୍ଣମୂର୍ତ୍ତି ଓ ଶ୍ରୀମାନ୍ ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତିଙ୍କୁ ଆନ୍ତରିକ କୃତଜ୍ଞତା ଜଣାଉଛି ।

ଦୁର୍ଗା ଆକାଶବାଣୀର ଶ୍ରୋତାଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଉପନ୍ୟାସଟି ସେହି ଢଙ୍ଗରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଇ ଥିଲା, ପୁସ୍ତକ ଆକାରରେ ପାଠକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ତାହାର ଶ୍ରାବ୍ୟ ଓ ପ୍ରକାଶଭଙ୍ଗୀର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆବଶ୍ୟକ ହେଲା ।

ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ, ଅନୁର୍ଦ୍ଧା, ପୁନରୁତ୍ଥାନ, ପରିବର୍ତ୍ତନ, ସଂଶୋଧନ ଆଦି ବହୁ ଉଦ୍ଧୃତାନ୍ ପତନ ଭିତରେ ଗତିକରି ଏବେ ତାହା ଲୋକଲୋଚନ ଗୋଚରକୁ ଆସିଛି । ଏପରିକି ଆକାଶବାଣୀରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ‘ଗୌରୀ’ ନାମଟିକୁ ଗ୍ରହଣ ତାହା ଏକ ନୂଆ ନାମ ଗ୍ରହଣ କରିଛି । ଏହିଭଳି ଅବସ୍ଥାରେ ବୋଧହୁଏ ଲୋକ ଦିଅଁ ଗରୁଡ଼କୁ ନିଜ ପୁଅପୁରୁଷଙ୍କୁ ଗଢ଼ି ବସେ ବୋଲି କୁହାଯାଏ ; କିନ୍ତୁ ମୁଁ ପାଠକମାନଙ୍କୁ ସବିନୟ ଜଣାଇଦିଏଁ, ଦିଅଁ ଗଢ଼ି ବାର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ମୋର କେବେହେଲେ ନାହିଁ ବା ନ ଥିଲା । ଅତଏବ “ଆଜିର ମଣିଷ” ଗଢ଼ିବାକୁ ଯାଇ ଯଦି ତାଙ୍କ ପୁଅପୁରୁଷଙ୍କ ବୈଜ୍ଞାନିକ ରୂପ ମୋ ଆଗରେ କିମ୍ବା ମୋର ପାଠକମାନଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇଥାଏ, ତେବେ ସେଭଳି ସ୍ତୁତି ମାର୍ଜନୀୟ ।

ଲେଖକ

ଫରମାୟୁ ଅଛି ସବୁରି—ସବୁ ଜୀବ, ଉଦ୍ଭିଦ ଜଡ଼ବସ୍ତୁ । ସେଇ ପରମାୟୁର ମାପ-ଯନ୍ତ୍ରରେ ମାପିଲେ, ଦେହଟା ମୋର ଆଜି ବେଶ୍ ପୁରୁଣା ହୋଇ ପଡ଼ିବ; ହେଲେ, ମନ ତାହା ମାନବାକୁ ଏକାବେଳେ ନାଗୁନ ।

କାନ ମୋର ମୋଟେ ତଥାର ନୁହେଁ ଶୁଣିବାକୁ ଯେ, ସତକୁ ସତ ମୁଁ ବୁଢ଼ା ! ବୁଢ଼ା ହବାଟା ଯେମିତି ଅବା ଜୀବନର ମସ୍ତକଡ଼ ପରାଜୟ—ଯଦ୍ବିରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇବାର ଆଉ କିଛି ଉପାୟ ନାହିଁ, କେବଳ ମୃତ୍ୟୁ ଛଡ଼ା । ମୋ ସାଥରେ ଆଜି ବୁଢ଼ା ହୋଇ ପଡ଼ିଲେଣି ଗୌରୀ, ସାବିତ୍ରୀ ଆଉ ତମାମ ପୃଥ୍ବୀଟା । ସାବିତ୍ରୀ ଆଜି ଏ ପୁରୁଣା କାହାଣୀକୁ ମନ ଦେଇ ଶୁଣୁଛନ୍ତି ନୁଆ ଭଳି—ଗୌରୀ ତ ପାଖରେ ନାହିଁ, ଦୂରରେ । ତେବେ ଏଇ ପୁରୁଣା କାହାଣୀ ଉପରେ ତା'ର ମଞ୍ଜୁର ଅଛି ।

ପୁରୁଣାକୁ ଆମେ ସମ୍ମାନ ଦେଉ ଅନେକ । ଅତୀତକୁ ସତରଞ୍ଜ ପୂଜା କରୁଁ ; ତାହା ବୋଲି ନିଜକୁ କେବେହେଲେ ପୁରୁଣା କହିବାକୁ ପସ୍ତୁତ ନୋହୁ । ଯାହା ମୋର ପ୍ରକୃତ ବୟସ, ତହିଁରୁ କେହି କମ୍ ଅନୁମାନ କଲେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେ ମୋର ପ୍ରିୟ ହୋଇ ପଡ଼ନ୍ତି । ପୁରୁଣା ହେଲେ ଯେ ସବୁ ପରା, ପୋପରା, ନଷ୍ଟ, ପରତ୍ୟକ୍ତ ସେଥିପାଇଁ ପର ଆଗକାଳରେ ଚିରଯୌବନ ପାଇବାକୁ ଏତେ ତ୍ୟାଗ, ତପସ୍ୟା !

ମଣିଷ ମରେ ସେଇ ନୟନରେ, ନୁଆ ମଣିଷ ହେବା ପାଇଁ । ପରା ପୁରୁଣାକୁ ମମି କରି, ପିରମିଟି ତୋଳି ହଜାର ହଜାର ବର୍ଷ ସାଇତି ରଖିଲେ ବି ନୟନ, ନୟନ । ଚରା ମରା ସହାର—ମରିବାକୁ ହିଁ ହେବ—ହାଣିକାଟ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାରେ ହେଉ, କି ରୋଗ ଶୋକ ଉପାସରେ ହେଉ । ନଇଲେ ନୁଆ ଉଠିବ କିପରି ? କ୍ଷେତ ପାଚିବ—କଟା ନ ହେଲେ ନୁଆ ବିହନ ଆସିବ କାହିଁ ? ବୁଣାହେବ କେଉଁଠି ?

ଗୁରୁଆଡ଼ର ଏହି ଘୋର, ନିବିଡ଼, ପୁରୁଣା ପରିବେଶ ଭିତରେ ମୁଁ ଆଜି କାଳୀନ ଭଳି ନୁଆକୁ ଦରନ୍ତି ଡୋକୁଛି ; ଅଥଚ ମୋର ସବୁ ନୁଆ, ଯେମିତି ଲୁଚି ଗଲଣି ପୁରୁଣା ମଝିରେ, ଅତୀତରେ ! ସେଇଠାରୁ ତାକୁ ସାଉଁଟି ତୋଳି ଆଣିବାକୁ ମୁଁ ହାତ ବଢ଼ାଏ—ସେଇ ମୋର ନୁଆପୁରୁଣାର ଯାହା ନାମାନ୍ତର—ସେଇ ଯୌବନ, ବାକ୍ୟ ଯାହାର ରୂପାନ୍ତର—ପୁଣି ସେଇ ଜୀବନ ବସନ୍ତ, ଯାହାର ଅତୀତ ନାହିଁ କି ଭବିଷ୍ୟତ ନାହିଁ—ଆଉରି ଥରେ ତାହା ଫେରି ପାଇବାକୁ ଅଶ୍ରୁଳା ହୁଏ—ଲୋଲୁପ ଆଖି ବୁଲୁଏ—ଆଉଥରେ ଦୁନିଆକୁ ନୁଆକରି ଦେଖିବାଲଗି । ଆଉଥରେ !

ନିଜେ ଯେତିକି ପୁରୁଣା ଆଜି ମୁଁ ହୋଇ ପଡ଼ୁଛି, ମୋର ଅଟ୍ଟାଳ, ମୋର ହୃଦ ଶୈଶବ ଆଉ ମୁକ ଯୌବନ ଦେଖା ଦେଉଛି ସେତିକି ନୂଆ ହୋଇ । ତହୁଁ କିଏ ନୂଆ କିଏ ପୁରୁଣା, ବାହୁବାକୁ ମୁଣ୍ଡ ଘୁରିଯାଏ । ସେଇ ମୋର ଶୈଶବ ଆଜି କେବଳ ଶବମାସ — ଯେତେବେଳେ ଦୁନିଆ ଉପରେ ମୁଁ ପୁରୁଷ ନୁଆ—ଅସଂଖ୍ୟ ପରିଚୟର ସ୍ମୃତିରେ ମୁଣ୍ଡ ଭାସିଯାଏ, ହୋଇ ନଥାଏ କି ଅଭିଜ୍ଞତାର ଓଜନ ବୋର୍ଡରେ ପିଠିଟା ନଇଁପଡ଼ି ନ ଥାଏ—ସବୁ ଆଶା, ଆକାଂକ୍ଷା ନିଃଶେଷ ହୋଇଥାଏ ଟାଲି ଖେଳରେ, କୌତୁକରେ, ଅସଫଳ, ଅନର୍ଥକ କଥାରେ । ସେହି ବଳହୀନ ଶୈଶବରେ କେତେଥର ଇଚ୍ଛା ହୋଇଛି ବୟସ୍କର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ପାଇବାକୁ । ଅବହେଳିତ ଅଣକ୍ତ ଶୈଶବକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ପୃଥିବୀ ଉପରେ ପକାଇବାକୁ ନୂଆ ମଣିଷର ସୁଦୃଢ଼ ପଦକ୍ଷେପ—ଆଶଙ୍କାର କରିବାକୁ ନୂତନ ପଥ, ନୂତନ ବାଣୀ ।

ମନେ ପଡ଼ିଯାଏ ଦିନ ଦିନକର ଘଟଣା—

ସେହିନ ଗୁରୁକନା ଭାଙ୍ଗିଲେ ନିଦ୍ରା । ବାଁ କାନ ଭିତରେ ଯଲ ଯଲ ହେଉ ଥାଏ—କ’ଣ ପିନ୍ଧୁଛି ପଶିଲ କି ! ଆଙ୍ଗୁଳି ପ୍ରସ୍ତୁତ ହଲଇଲି । ତା’ ପରେ ବାଁ କର ମାଡ଼ି ନାକ ବନ୍ଦ କଲି । ଏଇ ଉପାୟରେ ନିଶ୍ଚୟ ରୁଜିଦେଲେ ପିନ୍ଧୁଛି ବାହାର ଆସେ । ଆଖି ଯୋଡ଼ାକ ଯେମିତି ମେଲ ହେବାକୁ ନାଗୁନି । କାନ ଆଖି ଗୁରୁଦ୍ୱାର ଗୁଳି ପଡ଼ିବ, କାହୁଁ ଫୁଟିଲୁ ଗୋଟିଏ ହସର ସୁଆର ଯେମିତି ।

ଆଖି ଫିଟାଇଲି ଚକ୍ଷୁରେ, “କିଏ ? କିନା ? ଏଥର ଦଲବଳ ଅଛନ୍ତି ସାଥରେ ନା ?” କିତା ଓଁରଫ୍ ଅପରାଜିତା ଆହୁରି ପ୍ରସ୍ତେ ହ ହ ହସି ଖତେଇ ହେଲା । “କାନ କ’ଣ ହେଲା କି ଦିବାକର ବାବୁ ? କାହିଁକି ଭାରି ତ ମକଚି ହେଉଛି । ଆଉଥରେ ନାକ ବନ୍ଦ କରି ମୁହଁ ମାଡ଼ି ଶୋଉନା ?” ମୋ ଆଖୁ ମୁହଁ ଗୁଲାଇ ଅପରାଜିତା ଜଣେ ସାଥକ ତା’ର ପରୁରଲୁ, “କହିଲୁ ନେତ ନାନା, କୋଇଁଙ୍କ ଆଖି ଦ’ଟା ବଞ୍ଚିଛି କିମିତି ?”

ନେତ ଓଁରଫ୍ ନେତମଣିର ବୟସ ଅପରାଜିତାଠାରୁ ବେଶି ହେବ । ଦିହେଁ ପିଉସା ଝିଅ ଭଉଣୀ—କାନରେ ହାତ ପକେଇ, ଅଣ୍ଟାରେ କାନ ଭିଡ଼ି ଠିଆ ହୋଇଥାନ୍ତି, ଠିକ୍ ଯୁଦ୍ଧ ବେଶରେ । ତାଙ୍କ ପଛକୁ ବାଣକାଣୀ ଝିଅ ଉଠା । ସେ ଚନ୍ଦ୍ରା ନ ପଡ଼ି ଏମାନଙ୍କୁ ଆଗୁଆ ରଖିବାକୁ ଚିନ୍ତା । ବାକି ଦିନ ଗୁରୁଟା ଝିଅ-ପୁଅ ହାତ୍ ଟିକେଟ ବାଲା । ମୋର ଥିଆ ନିଦୁଆ ଜୋଲା ଦ’ଟାର ଉପମା ଖୋଜିଲେ ସମସ୍ତେ । କିଏ କହିଲା, “ପାକଲୁ କଇଁଚନାକୁଡ଼ି”; କିଏ କହିଲା, “କୁକୁଡ଼ା ରୁଲ”; ଆଉ କିଏ, “ଭାକୁର ମାଛର ଗାଲିସି ।” ଅପରାଜିତାର ମନକୁ ଏସବୁ ଉପମା ପାଇଲାନି । ସେ ଅଣ୍ଟିଲ ଏକ

ସଂଗୋଧନ ପ୍ରସାଦ—“ନା, ନା ହେଲ ନା । କୋଇଁଙ୍କ ଆଖି-କମିତ ଦଶୁର କହବ ? ମଞ୍ଚର ଗାଡ଼ର ପଛପଟ ଆଲୁଅ ଭଲ ।” ହାଫ୍ ଟିକେଟ୍, ପୁରୁ ଟିକେଟ୍ ସମସ୍ତେ ଶୁଣି ହସିଲେ ।

ଅପରାଜିତା ହେଲ ମୋର ଭବିଷ୍ୟତ ବଂଶଧରଙ୍କର ସାନ ମାଉସୀ । ସମ୍ବନ୍ଧଟା ଭାରି ମଧୁର ଓ ମନୋହର । ହେଲେ ବି, ସେହି ସମ୍ବନ୍ଧଟାକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେବା ପାଇଁ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ଯେଉଁ ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ଶବ୍ଦ ଅଛି, ତାହାର ପ୍ରୟୋଗ ଅନେକ ସମୟରେ ବଡ଼ ଗାଉଁଲି, ବଡ଼ ଅଭଦ୍ର ଓ ଅଶ୍ରୀଳ । ଇଚ୍ଛା ହେଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେହି ବଂଶେଷରେ ଅପରାଜିତାକୁ ସମ୍ବୋଧନ କରିବା ମୋ ପକ୍ଷରେ ଅସମ୍ଭବ; କାରଣ ସେ ଆଧୁନିକ ଶିକ୍ଷା ପାଉଛୁ ଗାଁ ମାଉନର ସ୍କୁଲରେ । ମୁଁ ଆଇ. ଏ. ଫେଲ୍ ହେଲେ ବି ଭଦ୍ର ସମାଜର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ।

ବାକି ନିଦଟା ଉଜେଇଁ ଦେବାଲାଗି ଏଇ କନ୍ୟା-ମହଲ ଆଡ଼କୁ ପଛ କରି କଡ଼ ଲେଉଟାଇ ଶୋଇଲି । ଜୀବନରେ ଏ ନିଦ ଯେ ଅରେ ଶୋଇଛି, ପୁଣି ଏପରି ସ୍ୱପ୍ନ ଅରେ ଦେଖିଛି, ସେ ତାହା ପାସୋରି ପାରିବନି କଦାପି । ସେତେବେଳେ ତା’ର ବାଳା, ବରକାଠ, ବାଣ, ଆଲୁଅର ଶ୍ରେଷ୍ଠତା ଯେ କୌଣସି ଦେଶ ନେତାଙ୍କ ଅଭ୍ୟର୍ଥନାଠାରୁ କିଛି ଉଣା ନୁହେଁ—ରୂପ ତା’ର ଯେତେ ଅବର୍ଣ୍ଣା ହେଲେ ବି ଯେଉଁ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସେ ସବୁର ନଜର ଟାଣି ଆଣେ, ସବୁର ଆଖିକୁ ଦିଶେ ସୁନ୍ଦର, ତା’ପରେ ନିଉଝାଏ ସେହି ରଙ୍ଗ ନ ଫାଲୁସ୍ ଅଭିନୟ । ଏକ ଦିନ କା ରାଜା ହୋଇ ପିନ୍ଧେ ମୁକୁଟ, ବସେ ଏକ ସିଂହାସନରେ, ଆଉ ବାଁ ପାଖରେ ତା’ର ସୁଖଦୁଃଖର ଚର ସଙ୍ଗିନୀ, ତା’ର ରାଣୀ । ତହିଁ ଘଟେ ରୂପାନ୍ତର,—ସିଂହାସନରୁ ଖସି ଆସି ହୋଇଯାଏ ସେ ଧୂଳି କାଦୁଅର ପଦାଭିନ ।

ଆଉ ଗୋଟାଏ ଝିଙ୍କାରେ ନିଦଟା ଭାଙ୍ଗି ଗଲା—“ଧେର୍” । “ଆଉ ଧେର୍ ଫେର୍ ନାହିଁ । ଉଠିବାକୁ ହେବ । ପିଆଦା ଆସିଛି ହାତକଡ଼ି ଦେବାକୁ । ଏଥର ଶୁଣି ଦେଖ, କୁମ୍ଭକର୍ଣ୍ଣ ।”

ପିଆଦା ଅର୍ଥାତ୍ ବାଗିକାଣୀ ଆସିଥାଏ । ବନ୍ଦାପନା ପାଇଁ ଯିବାକୁ ହେବ ମୋତେ, ବର ବେଶରେ ସଜବାଜ ହୋଇ । ଆଜି ପୁଣି ମୋର ଶୁଶୁର ଘରୁ ବିଦାହେବା କଥା । ଅନେକାରେ ମଧ୍ୟ ଉଠିଲି ଶେଯ ଛାଡ଼ି । ପାଦରେ ଅଳତା, କପାଳରେ ଚନ୍ଦନପାଟି, ମୁଣ୍ଡରେ ମୁକୁଟ, ବାହାରେ ହଳଦିଆ ସୁତାରେ ବନ୍ଧା ଦୁବ ବରକୋଳପଟ, ପାଟପାହୁ, ସୁନାହାର, ସୁନାମୁଦ ପିନ୍ଧି ଗୁଲୁଛୁ ଖଞ୍ଜାଶାଳକୁ ଆଧୁନିକ ଶିକ୍ଷିତ ଯୁବକ ଦବାକର ଦାସ । ପୁଣି ସବା ଆଗରେ ତା’ର ଏକ ବନାରୀ ପାଟଶାଢ଼ୀର ଚଳନ୍ତି ପ୍ରଦର୍ଶନୀ,

ଅର୍ଚ୍ଚାଙ୍ଗିନୀ, ସନ୍ତୁଷ୍ଟିଣୀ । ବାଁ, ଡାହାଣ, ଆଗ ପଛରେ ବେଢ଼ି ଚାଲିଥାନ୍ତି ହିଅ ପୁଅ ପିଲା ପହୁ ।

କାନ ଅଡ଼ଡ଼ା ଶଙ୍ଖ ହୁଲହୁଲି ଭିତରେ ଏହି ଶ୍ରେଷ୍ଠୀ, ନେପଥ୍ୟରେ ଡୋଲ, ମହୁଶା, ତେଲଙ୍ଗିବାଜା, ଡେମ୍ଫନାଗର, ସଙ୍ଗେ ଆଧୁନିକ ଡ୍ରମ୍, ବୁଲ୍ ବ୍ୟାଢ଼ପାଇପର ମିଶ୍ରିତ ଆଳାପନ । ନୂଆ ପୁରୁଷାର ଏକ ରଙ୍ଗୀ ସାଲିନ୍ ବା ସହାବସାନ—ଆମର ଦୂରମତସ୍ୟର ଜୀବନ ଭଳି ସବୁଠାରେ ସେହି ଗୁରୁ ଗୁଣ୍ଡାଳ ଦୋଷ । ବସନଭୂଷଣ, ଆହାରବିହାର, ଶିକ୍ଷାଦାକ୍ଷୀ, ଧର୍ମକର୍ମ ସବୁଠି ! ଆମେ କେହି କେହି ଆଧୁନିକ ବୋଲି ଯୁକ୍ତିକରୁଁ ବହୁତ—ନିନ୍ଦା କରୁଁ ପୁରୁଣାଢ଼ଙ୍ଗ, ମରହଟ୍ଟି ଅଭ୍ୟାସକୁ—ସ୍କୁଲରୁ ଜଲେଜ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ—ମୁଁ ବି କରୁଥିଲି ସେମିତି । ତେବେ ନିଜର ଏହି ପୁରୁଣାକାଳିଆ ବାହାଘରେ ମୋତେ ଆନନ୍ଦ ମିଳୁଥିଲା କିନ୍ତୁ କମ୍ ନୁହଁ । ଏ ଫର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାହାର ରୂପ ବୋଇଲେ ଗୋଟିଏ ଚଳନ୍ତ ରଙ୍ଗିନ୍ ଶାଢ଼ୀର ପିଣ୍ଡୁଳା ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ମୁଁ ଜାଣିନି, ତାକୁ ହିଁ ସମର୍ପି ଦେଇଛି ମୋର ସବୁ—ମନ, ପ୍ରାଣ, ପ୍ରେମ—ଏ ଚିନ୍ତା ବସ୍ତୁର ଅସ୍ତିତ୍ବ ଯେତେବେଳେ କପରି ଥିଲା, ଆଜି କପରି ଅଛି ; ତାହା ଠିକେ ଠିକେ କହି ପାରିବି ନାହିଁ । ତେବେ ଲୋକେ ଏସବୁ ସମର୍ପି ଦେବା କଥା ଗପନ୍ତୁ—ନିଜ ମନବୋଧ ପାଇଁ ହୁଏତ । ଏ ଗୋଟିଏ ରକମ ତ୍ୟାଗ ନୁହେଁ କି ?

ଥରେ ମୋର ଜଣେ ବନ୍ଧୁ ଅସବର୍ଣ୍ଣ ବିବାହ କଲେ । ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କୁ ମୁଁ ଉତ୍ସାହ ଦେଇଛି ଅନେକ । ନିଜେ ବରଯାତ୍ରୀ ହୋଇ ଜାତି ପ୍ରଥା ଉଠାଇବାକୁ ବି ଅଣ୍ଟାଭିଡ଼ି ଡେଇଁଛି । ନିଜ ବେଳକୁ ଯେତା ଖୁବ୍ ବଡ଼କଥା ବୋଲି ମନେ ହେଉନି । ସବର୍ଣ୍ଣ ଅସବର୍ଣ୍ଣର ବାସ୍ତବତା ମୋ ପାଖରେ ପ୍ରାୟ କିଛି ନଥିଲା । ମୁଁ ଖାଲି ମୋ ବିବାହ ଲାଗି ଏକମାତ୍ର ଦାସୀ ନୁହେଁ ତ । ମୋର ଅପସ୍ଥା, ପରିସ୍ଥିତି, ମତସ୍ୟ ଗାଁରେ ରହଣି, ପୁଣି ସେଇ ସମାଜରେ ଚଳଣି—ସବୁ ଏଡ଼ିଦେଇ କନ୍ୟା ବାନ୍ଧିବାକୁ ହେଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ଯେଉଁ ସାହସ ଲୋଡ଼ା, ଯଥେଷ୍ଟ ନିରାଶ୍ରୟ ମଧ୍ୟ । ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଗୁଡ଼ି ଏକଘରଆ ରହିବା ଭଳି ମୋର ସେତେ ବେଶି ସମ୍ବଳ ଥିଲା କେଉଁଠି ? ତା’ ଭିତରେ କେଉଁ ଆଧୁନିକା ଅବା ଏଇ ଆଇ. ଏ. ଫେଲ୍ ପାସକୁ ବରଣ କରନ୍ତା ? ଆଇ. ଏ. ଫେଲ୍ ହେବା ଖୁବ୍ ଗୋଟିଏ ଅପମାନର କଥା ବୋଲି କେବେହେଲେ ମୁଁ ବିଚାରି ନାହିଁ । ବାପାଙ୍କର ପ୍ରଚୁର ଅର୍ଜନ ସାଥରେ ଆମ ଘରର ଡେର ମାନସନ୍ତାନ ବଢ଼ିଥାଏ । ତାହା ଚୁଲନାରେ ଆଇ. ଏ. ପସ୍ତାକାଟା ଭରି ଉଛୁ — ଟିକିଏ ଯୋଗାଡ଼ କରିଥିଲେ ମୁଁ ଖାଲି ଆଇ. ଏ. କାହିଁକି, ଆହୁରି ବଡ଼ ପସ୍ତାକା ଦେଇ ନମ୍ବର ହାସଲ କରି ପାରିଥାନ୍ତି । ପସ୍ତାକାମାନଙ୍କୁ ଟିକିସନ ମାଷ୍ଟର ରଖିବା ମୋ ପକ୍ଷରେ କଷ୍ଟକର ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା । ମୋଠାରୁ ଅପାଠ୍ୟ, ଅମନଯୋଗୀ ହାଜ ପିଲାମାନେ ନାନା ଉପାୟରେ ନମ୍ବର ପାଇ ଉପକ୍ରମ ଉଠିଗଲେ ।

ପଶ୍ୟା ପାଶ୍ ପାଇଁ ଯେ ପଢ଼ିବାଟା ବୁଦ୍ଧ ବେଶି ଲୋଡ଼ା ନୁହେଁ, ପୁଣି ବୁଦ୍ଧ ଯାକବା ଯେ ପାଠର ଗୁହ୍ୟ ଆହୁର କମ୍, ତାହାର ଗଣ୍ଡା ଗଣ୍ଡା ଗୁଣସ୍ତ ପ୍ରମାଣ ମୁଁ ବାଢ଼ି ଦେଇପାରେ, ଆଦୌ ଚନ୍ଦ୍ରା ନ କରି ମଧ୍ୟ । ମୋ ଧାରଣାରେ ପାଠ ଯେତେକ ଅବାସ୍ତବ, ବିବାହ ସେତେକ ବାସ୍ତବ । ବିବାହଟାକୁ କେବେହେଲେ ମୁଁ ପବିତ୍ର ଧର୍ମ କାହିଁ ବୋଲି ବିଚାର ପାରିନାହିଁ । ଟାଲି ଏକ ଅଜଣାର ପିଣ୍ଡରେ ମୋର କଲନା ଯାହା ଲଗାମଛଡ଼ା ହୋଇ ଉଡ଼ି ଚୁଲୁଥାଏ—ଗୋଟାଏ ଯାଦୁ ଦେଖିବାର କୌତୁହଳ ପରି ।

ନ ହେଲେ, ଏ ଅନୁଷ୍ଠାନର ମୌଳିକ ଉପାଦାନ ହେଲା ଯାହା-ଶୂନ୍ୟତା, ଦୁଃଖତା ଆଉ ଅର୍ଥାଭାବ । ଯାହାର ଟଙ୍କା ଅଛି, ତା'ର ପ୍ରକୃତରେ ବିବାହ କାହିଁକି ଲୋଡ଼ା ? କଥାଟା କୁଆଡ଼େ ଏ ଯୁଗର ଜଣେ ଗଣତନ୍ତ୍ରପ୍ରେମୀ ରାଜପୁତଙ୍କ ମୁହଁରୁ ବାହାରିଥିଲା । କହୁଥାନ୍ତି ସେ ବିବାହ କଲେ ; କିନ୍ତୁ, ରାଜବାଦର ଲେଉଟ ଗୁଡ଼ି—ଗୁଡ଼ିପଣ ଦେଇଥିବା ପ୍ରଣୟିନୀକୁ । ତେବେ ଅବିବାହ କଲେକେ ବେଶି ଅର୍ଥାଶୀ ବୋଲି ଶୁଣାଯାଏ ।

ମୋର କାନ୍ଧ ଗୁହରଟା ଟାଣିଦେଲା ଅପରାଜିତା—“କିଏ ସୁପ୍ତସିଂହ ! ଏବେ ତ ଗୁମ ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଲା । ସ୍ତ୍ରୀ ଗୁଲିବ ଆଗରେ—ଆଉ ଗୁମେ ? ଏଡ଼େ ବଳବାନ ହୋଇ ରହୁଗଲା ପୁଣି ଗୁର ଅବଲାର ପଛରେ ! ଛୁ, ଛୁ ବଡ଼ ଲଜ କଥା ଏଟା ।” ଖଣ୍ଡ ହୁଳହୁଳି ମଣିଷ ପାଟିରେ କାହା କଥା କେହି ଶୁଣି ପାରୁ ନଥାଏ । କହିଲା, “ତାର ଗୋଟାଏ ମହାନ ଅର୍ଥ ଅଛି, ଶୁଣିବୁ କି ? ବର ବୋଇଲେ ଭଲ କ’ଣ ବୁଝାଏ ? ଶ୍ରେଷ୍ଠ ! ନୁହେଁ କି ? ତେଣୁ ବର କାହାରିକି ନମସ୍କାର କରିବା ମନା, ସ୍ୱର୍ଗର ଇନ୍ଦ୍ରଠାରୁ ବି ଆଉରି ଉଚ୍ଚରେ ସେ । ଇନ୍ଦ୍ର ତାକୁ ସେଥିପାଇଁ ହଂସା କରେ । ବଳବାଣରେ ଇନ୍ଦ୍ର ତାକୁ ମାରି-ପକାଇବାକୁ ଖୋଜି ଚୁଲୁଥାଏ । ସେଥିପାଇଁ ଆଗରେ ଗଲେ ସ୍ତ୍ରୀ—ଇନ୍ଦ୍ର ଦେବତା କ’ଣ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ବଳ ମାରିବ କି ? ସ୍ତ୍ରୀ-ହତ୍ୟା ଯେ ମହାପାପ ।”

“ବାବାରେ !” ପାଟିକରି ଉଠିଲା ଜିତା, “କୁମୁକର୍ଣ୍ଣକୁ ସିଂହ କହିବାରୁ ସେ ଏବେ ନିଜକୁ ଇନ୍ଦ୍ରଠାରୁ ବଡ଼ ବୋଲି ବିଚାରଲଣି, ଶୁଣୁବନା ଅପା !”

ଅପା ବୋଲି ଯାହାକୁ ସେ ଡାକିଲା, ଶୁଣୁରଘରେ ଗୋଡ଼ ଦେଲବେଳୁଁ ତାକୁ ମୁଁ ଦେଖୁଛି । ନା, ନା, ମୁଁ ତାକୁ ଦେଖୁଛି କହିବା ବୋଧହୁଏ ଠିକ୍ ହେବନି । ମୁଁ କଦାପି ସେଇ ଶ୍ରେଣୀର ଯୁବକ ନୁହେଁ, ଯେ କି ଜଣେ ଅପରିଚିତାକୁ ଗୁହ୍ନିବା ମାତ୍ରେ ତା'ର ଆବଶ୍ୟକ ହୁଏ ନିଜ ନାତି ଝିଲାନର ପଶ୍ୟା । ପୁରୁଷ କିମ୍ବା ନାରୀର ଉପସ୍ଥିତି ମଧ୍ୟରେ କେବେହେଲେ ମୁଁ ବେଶିକିଛି ଫରକ ଅନୁଭବ କରିନି । ସେଭଳି ସଚେତନାକୁ ବରଂ

ଦୁଃଖଭା ବୋଲି ବରାବର ଶବ୍ଦର ଆସିବ ମୁଁ ; କିନ୍ତୁ ଜିଜ୍ଞାସାକୁ ‘ଅଥା’ ବୋଲି ଡାକିଲୁ, ସେ ଝିଅଟି ଥିଲା ମୋ ପାଖରେ ଏକ ଅନବରାମ୍ୟ ଶବ୍ଦ ।

ମୋର ଗୋଟାଏ ଆଖି ଆଉଁସରୁ ଝିଅଙ୍କ ପାଖରେ ହସ କୌତୁକରେ ମସୃଣୁ ଥିଲା ବେଳେ, ଆଉ ଆଖିଟା ଘୁରି ଚାଲୁଥିଲା ଯେମିତି ସେଇ ଝିଅଟିର ପଛେ ପଛେ । ଗୋଟାଏ କାନ ତମାମ ଦୁନିଆର ଗୀତବାଜା, କଥାଗୁଡ଼ିକୁ ଡେଇଁ ହେଇ ରହିଥିଲାବେଳେ ଆଉ କାନଟା ପଡ଼େଇଥାଏ, ଯେମିତି ତା’ର ମୁହଁର କଥାକୁ । ଝିଅଟିର ରୂପରେ କେଉଁ ସୁରୁ ଅବା ସୁଧା ଥିଲା, ଆଉ କଥାରେ ଥିଲା କୁହୁକ—କେଜାଣି ! —ସହଜେ ତାହା ଚିହ୍ନିବା ହେବନି । ସେଇଥିପାଇଁ ସେ ଆଗ ହୋଇ ପଡ଼େ ନିଜର । ଅବା ‘ନିଜରଟା’ ଟାଣି ହୋଇଯାଏ ଆପେ ତା’ର ଆଡ଼କୁ । ଝିଅଟିର ଡଙ୍ଗାରେ ଲୋକ ତାକୁ ଘଣ୍ଟା କରୁ କି ସୁଖ ପାଉ, ପ୍ରଶଂସା କି ନିନ୍ଦା କରୁ, ଆଉ କରୁ କି ବିରକ୍ତ ହେଉ, କିଛି ହେଲେ କରିବ । ତାକୁ ଏକାବେଳେ ଏଡ଼ିଦେବାକୁ ଯେମିତି କେହି ଜଣେ ପାରିବନି— ବାହାଘରଟାରେ ସେ ଯେମିତି କିଛି ନୁହଁ, ତଥାପି ସବୁ । ତାକୁ ଗ୍ରସ୍ତ ସବୁବେଳେ ଅସମ୍ଭବ, ଅକଳ୍ପିତ । ଅପରାଧିନୀର ପ୍ରଶ୍ନ ଶୁଣି ସେ ହସିଲା, “ଦେ ଗୁଲ୍ ଗୁଲ୍, ସେ ସବୁ ଖାଲି ପୁରୁଣା କାଳିଆ ଶବ୍ଦ । ତା’ର ଅଫଳ ଅର୍ଥ କ’ଣ ଜାଣୁ ଭଲ ? ଝିଅମାନଙ୍କୁ ଆଗରେ ରଖି ପୁଅ ରହିବେ ପଛରେ । ଚାହିଁଲୁ ତ ? ସେଥିପାଇଁ ଇଂରାଜୀରେ କଥା ଅଛି, ଲେଡ଼ଜ୍ ଫାଷ୍ଟ୍ ; ଶୁଣିଲୁ ? ଏଟା ଖାଲି ଇଂରାଜୀ କଥା ନୁହଁ, ଆମର ପୁରୁଣା ପ୍ରଥା ।”

ମଝିରେ ମଝିରେ ଏମିତି ଉଲ୍ଲାଷ ସବୁ ସେ ଦିଏ, ଯାହାକୁ କହନ୍ତି ବଡ଼େଇ କରିବା । ତା’ ମୁହଁରେ କିନ୍ତୁ ସେ ସବୁ କଥା ବଡ଼େଇ କଲ୍ଲଭଲି ଶୁଣା ଯାଏନି । ସେ ଯେମିତି ତା’ର ସାଧାରଣ ସ୍ୱଭାବ । ସବୁ ତନଖି କରି ଦେଖିବ—ସବୁଠାରେ ହେବ ମାମଲତକାର—କେଉଁଠୁ ଭାବବେଶର ଆସିଲା, କୁଣ୍ଡୁଆମୟ ଆସିଲେ, ସବୁର ଚର୍ଚ୍ଚା, ଜନସମୟ ଚିହ୍ନମଣା, ଦେବା ନେବା, ଯାବତସ୍ତ୍ର କାମରେ ସେ ଚାରିପଟେ ଲାଗିପଡ଼ିବ । କିଛି କୁଆଡ଼େ ନ ଥିଲେ, କାହାର ଗୋଟାଏ କାନ୍ଦୁର ପିଲାକୁ କୋଳରେ ଧରି ଚାହିଁଛନ୍ତି । ଅପରାଧିନୀକୁ ଜବାବଟା ଦେଇଯାଉ ସେ ପୁଣି ଖଞ୍ଜାଶାଳ ଗହଳ ଭିତରେ ଉଠେଇଗଲା ।

ମୁଁ, ଆଉ ମୋ ଆଗରେ ତଳକୁ ମୁହଁ ଘୋଡ଼ି ଚାଲୁଥିବା ମୋର ସ୍ତ୍ରୀ ସାବିତ୍ରୀ—ଦୁହଁଙ୍କ ହାତରେ ଦୁଇ ଆଞ୍ଜୁଳା ଅରୁଆ ଗୁଞ୍ଜନ, ତା’ ଉପରେ ଥିବା ହୋଇଥାଏ ଗୋଟାଏ ଲେଖା ହାତ ଗଳି ଗୁଆ । ଯେମିତିକି ପାଟିରେ ଗୁମର ଓ ଗୁମର ଉପରେ ଅଣ୍ଟା ଥୋଇ ପିଲାମାନେ ଖେଳ ଦେଖାନ୍ତି, ବ୍ୟାଲେନ୍ସ ରଖି ପାରିବାର—ଫାଷ୍ଟ୍ ହୋଇ ପ୍ରାଇଜ୍ ପାଇବାକୁ ।

ଦୁହେଁ ବଦାପନା ପାଇଁ ଆସି ବସିଲୁ ଖଜୁଣାଗାଳରେ । ବାରିକାଣୀ ମୋ ଆଗରେ ତା'ର କାନ ପଡେଇ ଦେଲା । ସେଇ କାନରେ ଗୁଆ, ଅରୁଆ ଗୁଢ଼ଲ ଆଞ୍ଜୁଲାକ ଅଜାଡ଼ିଦେଲା ।

ମୋ ବାଁ ପାଖରେ ବସି ସେହି ଅବସ୍ଥା ଝିଅଟି—ଯେ କି ସବୁଦିନ ପାଇଁ ଦୁନିଆ ଭିତରେ ମୋର ସବୁଠୁଁ ବେଶି ଚିନ୍ତା ଆପଣାର ହେବ, ମୋର ସବୁ ସୁଖଦୁଃଖରେ ପ୍ରାୟ ଦମାନ୍ ଭାଗ ନେବ—ତା'ର ଗୁଢ଼ଲ ଆଞ୍ଜୁଲାଟି ସେ ଖାଲି କରିଦେଲା ବାରିକାଣୀ ଝିଅ ଉପା କାନରେ । ମୁଁ ଆସିବା ବେଳୁ ଉପା ଯେମିତି ଗୋଟାଏ ମାଛ ପରି ବୁଲୁଛି ମୋ ଗୁରପଟେ । କେତେବେଳେ ପଦେ ଅଧେ ଥଟା କଥା କହି ହସିଦେଉଛି ମୋତେ କଣେଇ କଣେଇ ଗୁଢ଼ି । କେତେବେଳେ ଦାସଟା ତେଜିଦେଇ, ପୂର୍ଣ୍ଣକମ୍ପଟା ସଜାଡ଼ି ସାହାଯ୍ୟ କରୁଛି ତା' ମାଆକୁ । କଉଡ଼ିଖେଳ ବେଳେ ମୋ ସ୍ତ୍ରୀର କାନ ପାଖରେ ଫୁସ୍ ଫୁସ୍ କରି, ଏଣେ ମୋତେ ଖୁବ୍ ଦୁଷ୍ଟ ଆଖିରେ ଗୁଢ଼ି କହୁଛି—“କସିକରି ମୁଠଠଇ ଆଅ ଦେଇ ! ଜମାରୁ ଗୁଡ଼ିବନଟି ।” ସତକୁ ସତ ତା'ର କଥାରେ ସ୍ତ୍ରୀ ମୋର ଆତ୍ମ-ସମ୍ମାନ ପ୍ରତି ଟିକିଏ ସୁଜା ଖାତିର ନ କରି ଏତେ ଜୋରରେ କଉଡ଼ିତକ ମୁଠାଇଲେ ଯେ, ବହୁତ ଚେଷ୍ଟା କରି ବି ଫିଟାଇ ପାରିଲାନି । ପିଲାବେଳେ ଯେଉଁ ଯାପାନ ସୁଧୁଡ଼ସୁ କୌଶଳ ଶିଖିଥିଲି, ତାହାର ପ୍ରୟୋଗ ମଧ୍ୟ ଚଳାଇଦେଲି ଦୁଇ ଆଙ୍ଗୁଠି ପଛପଟେ ମଣିଷିରକୁ ଜୋରରେ ଚପିଦେଲି । ସବୁ ପ୍ରକାର ଉପାୟ ବ୍ୟର୍ଥ ହେଲା । “ଜୋର୍ ହାରିଗଲେ, ଜୋର୍ ହାରିଗଲେ” ବୋଲି ଝିଅଙ୍କ ଭିତରେ ଉଠିଲା ଚହଲ, ତାଳି, କର କରି ହସ-ଥଟା ତାମସା । ସେହି ହସ ସଙ୍ଗେ ନାଗଉଠିଲା ଆଦମ ଯୌବନର ଉଦ୍‌ଭିଦ ଓଷ୍ଠ ଓ ଅସ୍ଥୁଟ ବନ୍ଧ । ମୁହଁଟା ମୋର କେନ୍ଦ୍ର ପଡ଼ିଗଲା ।

“ଖବରଦାର । ଜୋର୍‌କ ଆମର କିଛି କୁହ ନି । ହେଇ ଦେଖିଲ ଆଖି ତାଙ୍କର କିମିତି ଛଲେଇ ଆସିଲଣି । ଏଥର ନଇଲେ କାନ୍ଦି ପକେଇବେ ଟି ।” କିତା ଦୁଣି କୋବଲେଇଲା । ହଲପ କରି ମୁଁ କହୁପାରେଁ, ମୋ ଛଡ଼ା ଆଉ ଯେ କେହି ନିଶ୍ଚୟ କାନ୍ଦିପକାନ୍ତା ସେ ଅବସ୍ଥାରେ । ମୋର ଏଇ ଘୋର ବିପଦରେ କିନ୍ତୁ ସହାୟ ହେଲା ସେହି ଚିନ୍ତା ଚିନ୍ତା ସ୍ଵରଟି ।

“ଏସବୁ କି ପାଲ ଲଗିବ ଏଠି । କଲେ ଉପା ? କ'ଣ କଉଡ଼ିଖେଳ ସରିବ ନି କି ? ନା, ହୁଁ ହୁଁ ଫିଁ ଫିଁ ହେବାକୁ ଆଉ ତମକୁ ଧାନ ମିଳୁନି କେଉଁଠି ପସ ?” ସବୁର ଯେମିତି ଚେତା ପଶିଲା । ମୁହଁ ବୁଲାଇ ଗୁଢ଼ିଲି—ସେଇ ଝିଅଟି—ଗୌରୀ ! ବାଃ ! ବେଶ୍ ମୁରସା ତଳରେ ଛିଡ଼ାହୋଇ ହୁକୁମ୍ କରୁଛି ତ !

ତା'ର ସାଙ୍ଗସାଥୀମାନେ ବି ଝୁର୍ ଖାଦର ତ କରନ୍ତି ଗୌରକୁ । ନଆଁରେ ପାଣି
ଛୁଟିଲା ପରି ସମସ୍ତେ ହଠାତ୍ ଚାଲି ପଡ଼ିଗଲେ; କିନ୍ତୁ ଅପରାଧୀ ସହକେ ପରାନ୍ତର
ହେବାର ନୁହେଁ । ସମସ୍ତଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱ ନେଇ ସେ କହିଲା, “ଦେଖିଲଣି ଅପା ! ଏଠାରେ
ସ୍ୱାଦମତ ଗୋଟାଏ ଝୁଣି କେନ୍ଦ୍ର ହୋଇଯାଇଛି ।”

“ହଁ ଝୁର୍ ଦେଖିବ । ତମେ ସବୁ ଏଠୁ ଗଲ” କହିଦେଇ ଗୌର ମଧ୍ୟ
ଝଞ୍ଜାଶାଳ ଗହଳ ଭିତରେ ଆଗତଳି ମିଳାଇ ଗଲା ।

କାନ୍ଦୁନଗଡ଼ ଦଳବେହେରାଙ୍କ କୁଇଁ ହେବାଟା କିଛି କମ୍ ଗୌରବର କଥା
ନୁହେଁ । ଆମ ଘରର ଖାଦ୍ୟାମା ଗଢ଼ିଥିଲେ ସିନା କେବଳ ମୋର ବାପା—ସୁସ୍ତା କଣ୍ଡୁକାର
ହୋଇ ସେ ଯେଉଁ ଧନ ଅର୍ଜନ କରିଥିଲେ, ସେଥିରୁ ମୋର ପାଖ, ଫେଲ୍‌ର ଚନ୍ଦ୍ରା ନ
କରି ବି ଚଳି ଯାଉଥାଏ; କିନ୍ତୁ ଦଳବେହେରାଙ୍କ ଖାଦ୍ୟାମା ହେଲା ପାଞ୍ଚପୁରୁଷୀ । ଆଜେ
ତାଙ୍କ ଘରର ବାହାନମିତ୍ୟ ବୋଇଲେ ଆମ ଅଞ୍ଚଳ ଗୋଟାକର ଉତ୍ସବ—ସବୁରି ଘରେ
ଖିଆପିଆ, ମଉଜ ମଜଲିସ ।

ହିଅ ବାହାଘର ହେଲେ, ହିଅ ହଳଦି ଲଗାଇବା ପାଇଁ, ପାନ ଖାଇବା ପାଇଁ
ଦ' ଦଟା ଗାଁ ଯୋଗୁକ ଦିଆ ହେଉଥିଲା, ଏବେଯୁକା ତା'ର ପ୍ରମାଣ ଅଛି । କେତେଟା
ଗାଁଆର ନାମକରରେ ତାହା ଜଣାପଡ଼େ । ମୋ ବାହାଘର ବେଳକୁ ଅବଶ୍ୟ ତାଙ୍କର
ସେମିତି ଉଜୁଡ଼ି ନଥିଲା, କି ବାପା ଆମର ଯେଉଁ ଆଶାରେ ମୋତେ ବାନ୍ଧି ଦେଇ
ନଥିଲେ । ଖାଲି ତାଙ୍କ ଖାଦ୍ୟାମା ଥିଲା ବୋଧହୁଏ ବାପାଙ୍କ ପାଖରେ ସବୁଠୁ ବଡ଼,
ସବୁଠାରୁ ଲୋଭନୀୟ ବସ୍ତୁ ।

ଯେଉଁ ଘରର ବିବାହ-ସମ୍ପର୍କ କେବଳ ରାଜାକୁଡ଼ାଙ୍କ ଭିତରେ ଚଳିଆସୁଥିଲା
ସେ ଯେ ଆମ ସଙ୍ଗରେ କେମିତି ବସିବାକୁ ରାଜିହେଲେ, ସେତିକି ଥିଲା ବାପାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ
ଯଥେଷ୍ଟ । ଅବଶ୍ୟ ମୋ ବିବାହରେ ମୋ ନିଜ ମତାମତର କିଛି ଲୋଡ଼ା ନଥିଲା । ଆଉ
କାହିଁରେ ହୁଏ ବା ନ ହୁଏ, ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମୁଁ ଥିଲି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପିତୃଭକ୍ତ ସନ୍ତାନ । ଭକ୍ତର
ଅର୍ଥଟା ସେତେବେଳେ ଥିଲା ନିଷ୍ପ୍ରଭ ମାରବତା ।

ମୋ ଶ୍ୱଶୁର-ବଂଶରେ ପିତୃଭକ୍ତର ଅର୍ଥ ଥିଲା ; କିନ୍ତୁ ଏକାବେଳେ ଫରକ୍,—
ପୁଅ ବାପକୁ ହତ୍ୟା କରିବା ହିଁ ଦଳବେହେରାମାନଙ୍କ ପିତୃଭକ୍ତର ନମୁନା ଓ ଉଚ୍ଚପୁରୁଷୀ

ଅଭ୍ୟାସ । ମୋର ଶୁଣିବ ଥିଲେ କେବଳ ତା'ର ବ୍ୟତିକ୍ରମ; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ବାପ ଗୋସାପ ଏହି ପାରିବାରିକ ନିୟମକୁ ନିହାତ ସହୃଦ ମାନ ଆସିଥିଲେ । ସନ୍ତାନ ଜନ୍ମ ପରେ ଯେ ବାପା ମା' ହୋଇପଡ଼ନ୍ତି ପୁରୁଣା, ପ୍ରତିଦିନ ସ୍ବାଶୀଳ, ବାନପ୍ରସ୍ଥୀ, ତମାଦ ଆଉ ପୁରୁଣାର ବିନାଶରେ ଯେ ନୂଆର ବିଳସ୍, ଏଇ ଚରମ ଐତିହାସିକ କମ୍ପା ବୈଜ୍ଞାନିକ ସତ୍ୟର ସନ୍ଦିଗ୍ଧ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଥିଲେ ଦଳବେହେରା ବଂଶଧରମାନେ । ମାତୃଭକ୍ତର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ରୂପେ କେତେକ ବଣ୍ୟ ଅଧିବାସୀ ଗର୍ଭଧାରିଣୀ ଜନନୀକୁ ମାରି ତା'ର ମାଂସ ତରକାରୀକୁ ଆପଣା ଗର୍ଭରେ ରଖନ୍ତି ବୋଲି ଯେପରି ଶୁଣା ଅଛି, ଏହା ବୋଧହୁଏ ଦେହପରି ଆଦିମ ଜୈବିକ ପ୍ରକୃତିର ଏକ ପ୍ରତୀକ—ଏକ ସ୍ବଭାବସିଦ୍ଧ ପ୍ରତିରୋଧ ।

ଶାରତ୍ତୋଷ୍ୟ ବସୁନ୍ଧର—ଜୋର ଯା'ର ମୂଳକ ତା'ର । ପହଲେ ଆପଣା ଘରୁ ଏହି ଜୋର ପରଖ କରିବାକୁ ଯେମାନେ ଶିଖୁଥିଲେ । ସେ ଜୋରଟା ନିପଟ ଦେହର, ମନର ନୁହେଁ । ଭୋଗ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ତାହା ଲୋଡ଼ା, ତ୍ୟାଗର ଆଦର୍ଶରେ ନୁହେଁ । ଦେହ ମନ—ଭୋଗ ତ୍ୟାଗ—ତାହା ମଝିରେ ଶରୀରତ ଅବା ଭାଷାର ଫରକ ଛଡ଼ା ଅର୍ଥରତ କିଛି ଫରକ ସେମାନେ ବୁଝିନଥିଲେ । ଦେହକୁ ଗୁଡ଼ି ଯେ ମନ ନାହିଁ କି ଭୋଗକୁ ଗୁଡ଼ି ତ୍ୟାଗ ଆସିବା ଅନୁସର, ସେ ଘରୁ ସୁସ୍ଥ ବିରୁଦ୍ଧରୁ ଦୂରରେ ରହିବା ତାଙ୍କର ଅଭ୍ୟାସ । ନିଜ ଜୋର ବଳରେ ହିଁ ସେମାନେ ଦଳବେହେରା ପଦବୀ ପାଇଥିଲେ । ସେ ପଦବୀଟା ତାଙ୍କ ନିଜ ଭିତର କି ଆଉ କାହାର ତା'ର କିଛି ଲିଖିତ ସନ୍ଦେଶ ନାହିଁ, ତେବେ ନୟନଗଡ଼ର ଅବସ୍ଥିତିରେ ଗୋଟାଏ ପୁରୁଣା ଗ୍ରନ୍ଥ ଥିଲାପରି ଜଣାପଡ଼େ, ଯାହାର ନାମ ଆଭିଜାତ୍ୟ ।

ଗଡ଼ ଗୁରୁପଟେ ପାଚେଣୀ ପରି ଘେରି ରହିଛି ପାହାଡ଼ ଆଉ ଜଙ୍ଗଲ । ପାହାଡ଼ ତଳୁ ଜଙ୍ଗଲ କାଟି ଗୁପ୍ତ କରିବ ମଣିଷ । ଏଇ ଅତଳ ପରି ଦିନେ ହୁଏତ ମଣିଷ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା ସ୍ଥାଣ୍ଡ । ଏହି ଅତଳ ପରି ଧ୍ୟାନସ୍ଥ ହୋଇ ବୋଲାଇଥିଲା ସେ ଯୋଗୀ, ତପସୀ, ରୁଦ୍ଧି । ଆଉ କେବେ ହୁଏତ ଏହାରି କୋଲର ହିଂସ୍ରଜନ୍ତୁଙ୍କ ଭଳି, ଏଇ ମର୍ମର ଭଳି ହେଲେ ସେ ନିର୍ମମ ଦୟା, ତକାୟତ, ନରହନ୍ତା । ସେହି ଦୟା ପୁଣି ହେଲେ ବାଲୁକା, ଆଦିକବି ! ବ୍ୟାଧିଶୟନ ହେଉ କୌଣସିଥୁନର ବିଚ୍ଛେଦ ଦୁଃଖ ସହ ନପାରି କଠୋର ନରହନ୍ତା ରହାକର ହେଲେ ଆଦିକବି ବାଲୁକା, ରାଜପୁତ୍ର ମହାବୀର ହେଲେ ଅହଂସ ଜୈନ, ଶାକ୍ୟସିଂହ ହେଲେ ଅହଂସ ବୌଦ୍ଧ । ଦୁଇ ବିରୋଧୀ ବିପକ୍ଷତର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ସନ୍ନିଶ୍ଚିତ—ଉତ୍ତରମେରୁ, ଦକ୍ଷିଣମେରୁର ଅସମ୍ଭବ ଏକାକରଣ !—ଚମତ୍କାର ହୃଦୟ ପରିବର୍ତ୍ତନର ନମୁନା—ଅନୁତାପର ଆଦର୍ଶ । ଦଳବେହେରା ବଂଶର କେହି କେବେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ, ଗୃହତ୍ୟାଗୀ ହୋଇଥିବା ଶୁଣାନାହିଁ । ତାଙ୍କର ପରମ୍ପରା ଥିଲା—ଶାରତ୍ତୋଷ୍ୟ ବସୁନ୍ଧର—ସ୍ବଧର୍ମେ ନିଧନ ଶ୍ରେୟଃ ପରଧର୍ମେ ଉଦ୍ଧାବହଃ—ସେମାନେ ଆପଣା ଧର୍ମରେ ଥାଇ, କ୍ଳିବୁଦ୍ଧି ଆଚରଣ କରିଛନ୍ତି

ସିନା, ସାଧୁ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ହୋଇ ପୈତୃକ ବୃତ୍ତିର ଅବମାନନା କରିନାହାନ୍ତି । ପଳାୟନବାଦ ତାଙ୍କ ଜାଲିନରେ ନାହିଁ କେବଳଦେଲେ ।

ମୋ ଜେଜେ ଶୁଣୁଛନ୍ତି ମୁଁ ଦେଖିଛି । ଅଣୀ ପଞ୍ଚାଅଣୀ ବସୁନ୍ଧା । ତଥାପି ସେ ପୁରୁଣା ସୋପାନ ହୋଇ ନଥିଲେ—କି ଶକ୍ତି ଥିଲା ଦେହରେ, କି ଦୃଢ଼ତା ତାଙ୍କ କଥାରେ ସେହି ଥିଲେ ପିତୃହୀନ । ପହଁଲେ କୌତେକ କାରଣରୁ ବାପପୁଅଙ୍କର ମନ ଅମେଲ ଦଟେ, ସମ୍ପତ୍ତିବାଦ ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ଗୁରୁତର କାରଣ ଥିଲା, ସେ ଯିବୁ ପାରିବାରିକ କଳଙ୍କ । ଫଳରେ ବାପପୁଅଙ୍କ ଭିତରେ ଅଗାଧ ମୁହଁ ଗୁହାଁ ଗୁହଁ ବନ୍ଦ ହେଲା । ଉତ୍ତାପ ଗୁଡ଼ି ପୁଅ ଯାଇ ରହିଲେ ନିଆ ଉତ୍ତାପ କରି ।

ଦିଗୁଡ଼ା ବଡ଼ ଗୁଲିଲା ! ତା'ପରେ ହେଲା କେରୁଟା ମାଲି ମକଦ୍ଦମା, ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେପରି ହୋଇଥାଏ । ବାପପୁଅଙ୍କ ସମର୍ପକ ଯୋଡ଼ାଏ ଦଳ ମଧ୍ୟ ଗତା ହୋଇଗଲେ । କେହି କାହାରଠାରୁ ବଳରେ କି ସାହସରେ ଉଣା ନୁହଁନ୍ତି—‘ଲଙ୍କା’ରୁ ଯେତେବେଳେ କାତ —ସମସ୍ତେ ଅସୁର ଦଳେ—ଦୁର୍ଗା ଦଞ୍ଜନଦାସ ମକଦ୍ଦମା ସୁଦ୍ଧା ଉଭୟ ପକ୍ଷରୁ ଆଗମ୍ଭ ହୋଇଗଲା । ସୁଅକୁ ଏକ , ମଣିଷମାରୁ ମକଦ୍ଦମାରେ ସୁପଦ କରିବା ଯୋଗାଡ଼ରେ ବାପା ନେଲେ ନେଉଛନ୍ତି ।

ମକଦ୍ଦମା ତଦବସର କରିବାକୁ ରାତି ପାହାନ୍ତରୁ ବାପ ଗୁଲିଛନ୍ତି ବଳଦଗାଡ଼ି ଭିତରେ । ଗଡ଼ ନିମାରେ ବହୁଦାୟିତ୍ୱବା ଗହଣିଆ ଯାନ ନଈକିର ଉଦ୍ଧ ବନ୍ଦୁ ଶଗଡ଼ି ଚଉ ଆସିଲା ଭଲକୁ । ପଛରେ ଦଣ୍ଡା ଧରିଛନ୍ତି ହ'ଜଣ ଲୋକ । ଆଗରେ ନଈ ସେ ପାରି ପହଞ୍ଚିବା ପାରିଣିଆ ଗୁରୁ—ତା'ର ଉପରେ ଉଠିଛି କୁଆଁ ତାର । ବରଣାର ନିର୍ମଳ ପାଣିରେ ମୁହଁ ଦେଖୁଛି ସେ—ଝଣେ ଦୂରରୁ ଗୋଟାଏ ଚକାର ଶୁଣି ଶଗଡ଼ିଟା ଅଟକିଗଲା ! ସେ ଶବ୍ଦରେ ଯେମିତି ପାହାଡ଼ଟା ଦୁଲୁଇ ଉଠିଲା, କୁଆଁ ତର ମୁହଁ ଲୁଗୁଲୁଲା । ପଛରେ ଦଣ୍ଡା ଧରିଥିବା ଲୋକ ଯୋଡ଼ି କି ଧକାଇଗଲେ । ଶଗଡ଼ି ଆଗରେ ଛୁଡ଼ାହେଲେ ଆସି ମୋର ଜେଜେଶୁଣୁଙ୍କ ସାଥରେ ଆଠ ଦଶଟା ପାତକ ଖଣ୍ଡା ବଢ଼ି । ଠେଙ୍ଗ ମୁନା ଧରି । ଶଗଡ଼ିଆକୁ, ହୁକୁମ ହେଉ ନ ହେଉ ସେଠାରୁ ସେ ଅନ୍ତରାଳ ହୋଇଗଲା ।

ଶଗଡ଼ି ଭିତରୁ ଜେଜେଶୁଣୁଙ୍କ ନାଁ ଧରି ଡାକ ଉଠିଲେ ତାଙ୍କ ବାପା । ପୁଅ ବି ବାହାରୁ ଜବାବ ଦେଲେ । ବାପା ତାଙ୍କର ଗାଡ଼ି ଭିତରୁ ପଡ଼ିବ ବାହାର ଆସିଥିଲେ, ତାଙ୍କୁ ମାରିବା କପରି ଅସାଧ ହୋଇ ପଡ଼ିଥାନ୍ତା । ସେ ବର୍ଣ୍ଣନା ମୁଁ ଶୁଣିବି କିନ୍ତୁ ସେ ଆସିଲେନାହିଁ ; ମରିବାକୁ ତଥାର ହୋଇଗଲେ ତକ୍ଷଣେ; ଆଉ ଶଗଡ଼ି ଭିତରୁ ଡାକଗୁଡ଼ିଲେ

ହଉ ତେବେ, ଏଥର ଦେଖିଲୁ କାମ କରି, ଆଉ ଉତ୍ତର କାହିଁକି ? ଏଡ଼କ କିଛି ସେ ଗରଡ଼ ଭିତରେ ପଡ଼ିରହିଲେ । ସୀତେ ସୀତେ ବାଁ ଲାଁ ଗରଡ଼ ଭିତରକୁ ବଢ଼ିଲା, 'ମୁନ' ଗର । ଚକ୍ରଏ ପୁରୀ ଭିତରୁ ଗର ନାହିଁ, କି ପଦେ କରାଏ ନାହିଁ । ସର୍ବାଙ୍ଗୀର ତାଙ୍କର ଅସଂଖ୍ୟ ଲେଖିବିଶାଳ ବୁକିଲି । ଶରତ ତାଟିଟା ରକ୍ତରେ କୁଣ୍ଡୁରୁ ହୋଇ ଯାଇଥିବା ବଳଦ ଶେଡ଼ାକୁ ଫିଟାଇ ନେଇ ନଥି ମଧ୍ୟରେ ଶରତକୁ କାଳ ଦିଆଲେ । ତା'ର ପାର୍ଶ୍ଵ ପ୍ରଭୁ ପୋତାହେଲା । ଦଶହାତ ଗର୍ଭରତର, ନରାବଳି ଭଳି । ତା ପରେ ନବକାର ଚକ୍ରରେ ଯଥାବିଧି ନିଜପତାଙ୍କର ଅନ୍ତେଷ୍ଟିତା ସ୍ଵା କଲେ ପ୍ରଭୁହନ୍ତା ମୋର ଜେଜେଶୁଣ୍ଢର, କାହା ଯେଉଁ କିଛି ହୋଇନାହିଁ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଭୋଜନ, ଦାନ ଯଜ୍ଞ ସବୁ ଶୁଣିଲା । କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଗଡ଼ଜ କେଉଁ ଲୋକ ଯେ ଶୈଳନାହିଁ କି ନେଇ ନାହିଁ, ଏପରି କୁହେ । ସମସ୍ତେ ଶୁଣୁ ରୁହ । ପୁଲସ ସନ୍ଦେହ କଲ । ତା ପରେ ଲାଗଲା ଧର୍ମଧର୍ମ ଚକ୍ର, ପ୍ରମାଣ ଯାଇ ଗଲେ ବହୁତ ଆସୋକନ ; କିନ୍ତୁ ପୁଲସ କେଣ ପାଇ, ସାକ୍ଷୀ ଦେବ କିଏ ? ସମୁଦାୟ ନିରାଶତା କଲର ହିଙ୍ଗାରୁ କଲର ଲୋକ ଯେମିତି କିଛି ମଣିଷ ହୋଇଗଲେ । ସମସ୍ତେ ଠାଆହେଲେ ଜେଜେଶୁଣ୍ଢରଙ୍କ ପ୍ରତିରେ । ମଇଷ ବାଦ୍ୟଫଟା, ଯୁଦ୍ଧ ବେଳକୁ ଖେଳାଏ ଯାହା ହସାର ହେଲଣି—ମଣିଷ ମାର ଗଡ଼ କରିବାରେ ନୟନଗଡ଼ ଲୋକଙ୍କର ପୁରୁଷାନ୍ତର ଅଭାସ । ତାଙ୍କ ବାପା ଯେମିତି ପ୍ରଜାପାତ୍ରକ, ଅଭ୍ୟାସର ସଲେ, ବାପାଠାର ଯେ ପୁଅ ଚଢ଼ିଗଲେ । ଏ ଧାରଣା ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରସାର କରିଦେଇ ପାରିଥିଲେ ମୋର ଜେଜେଶୁଣ୍ଢର । ଦୁଇଆର ଆଉ ଦୁଇଠାରୁ ଆସନ୍ତା ବେଶି ରୁଚିଆ, ବେଶି ବଳୁଆ, ବେଶି ଭଲ କହି ରୁଚିବାଟା ହିଁ ମଣିଷ ପଣିଆ । ଯେମିତି ଶୁଣିଲୁ ଆଜିକିଲେ ଶୁଣୁଛୁ ତେଣୁ ଅଳ୍ପକି ।

ଭଲବେହେଷ ଦରର ଏହି ହେଲି ଇତିହାସ । ମୋ ଗଜର ମଣିଷାଙ୍କ ଦର ଧକେ ସମ୍ପୃକ୍ତ କରି ଦିଏ ଅଭିମାନ କହୁତ ବଡ଼ ଯାଇଥିବା ଦଲବେହେଷଙ୍କ ପର ଶିଖର ଶୁଣୁରଦର, ସାବଣି ପର ସୁନା ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ସା, ଦରୋସିଦ ଅଳିଦ ପୁରୁଷ ସମ୍ପର୍କ ନରାବଳି ଉତ୍ତରସକାର—ଆଉ କି ଶ ଲେଖା ମୋର । କିନ୍ତୁ ଏହାଙ୍କ ବେଶି ଦର ଗର୍ଭାଳି ନାହିଁ । ଅଠ ଦଶଟା ବଡ଼ ନପରୁଣି ମୋର ବିବାହ ଜୀବନର ସମ୍ପର୍କ ଗଲି, ଏହି ବିବାହର ସୁଖ ଭାଙ୍ଗି ଯାଏ ଯେମିତି । ସାକ୍ଷୀର ଶୁଣି ମୋତେ ଆଗ ଆଗ ଯେଉଁକି ମୁରଖ କରି ଉଠିଥିଲେ, ପରେ ସେହିକି ତା'ଠାରୁ ମୁଁ ଦୁର୍ବେଳ ମୋଇଗଲି । ତାହାର କାରଣ ବୁଝିବାକୁ ସେତେବେଳେ ମୁଁ ଯାଇନାହିଁ । ବଡ଼ ଅଠଦଶଟାରେ ମୋ ଧରାକାରରେ ଅବେଳ ଅଦଳବଦଳ ଘଟିଗଲଣି । ମୋର ଅନ୍ତରାୟ ହେବାପା, ମା, ଦରର ସବୁତକ ଦାସ ହିଁ ମୋର ଉପରେ ଲାଢ଼ିଦେଇ ସଂସାରରୁ ବଦାସ୍ତ ନେଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଛାନ୍ଦରେ ଦୁଇଜଣ ମୁଆଁ ମଣିଷ ଆସିଛନ୍ତି—ସାବଣି ଗଡ଼ରୁ । ସେହି ଏଡ଼େ ଦର 'ଗୋଟାକର ଶୁଣି ମା, ଧର୍ମ ମୁରୋ ମୁଁ । ଆମ ଦୁଇଜଣଙ୍କ ମଝିରେ କେବଳ ଦୁଇଟି ପନ୍ଥାନ । ପ୍ରକୃତରେ ସେ ଦୁହେଁ

ବ୍ୟବଧାନ ଭଳି ଆମ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ପରସ୍ପରଠାରୁ ଅଲଗା କରିଦେଲେ ସିନା, ମିଳନର ହେତୁ ହୋଇ ନିକଟତର କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ ।

ବିଷୟ ପରେ ପୁଣି—ପୁଣ୍ୟାର୍ଥେ କ୍ରିଷ୍ଣତେ ଗର୍ଭା—ମୋତେ କିନ୍ତୁ ବିବାହର ଅର୍ଥ ନିଜର ସମୁଦାୟ ପୌରୁଷକୁ ଦୋଡ଼ାଇ ଦେବା ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ଜଣା ପଡ଼ୁନଥାଏ । ପୌରୁଷ ବୋଲିଲେ ନାହିଁ ସମସ୍ତରେ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବେ ଏକ ଉଲ୍ଲଙ୍ଘ ପ୍ରହେନ ମାତ୍ର । ନାଶ-ପୁରୁଷର ମିଳନ ବୋଲିଲେ ଜୀବ-ଜାନର ସାଧାରଣ ପରିଣତ—ଶାରୀରିକ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟର ପରିତ୍ୟକ୍ତ ହିଁ ବୋଧ ହେଉଥାଏ ମୋ ବିବାହର ଯେମିତି ଅଟେ ମର୍ମ । ତହିଁରେ ଧର୍ମ ଗୁଣ୍ୟ ବା ସନ୍ତାନ ପାଇବାର ଇଚ୍ଛା କେବଳ ଗୌଣ ନୁହେଁ, ଆଦୌ ନ ଥିଲା କହିଲେ ବୋଧ-ହୁଏ ସତ କହିବ । ମୋର ଶୁଣିବ ବଣର ପିତୃହତ୍ୟାର ପରମ୍ପରାକୁ ଆପଣା ଅନୁଭୂତିର ମାନଦଣ୍ଡରେ ପରଖି ସାର ମୁଁ ସମର୍ଥନ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୁଏ । ଆଉ ନିରୁଦ୍ଦେଶ୍ୟ ବିବାହ ଭଳି ନିଜର ଏହି ପାପ ଅନ୍ୟାୟର ଶାନ୍ତି ନୁହେଁ ମୁଁ ମୋର ପୁଅ ନିରଦା ହାତରେ କେବେ ଯଦି ନିହତ ହୁଏ, ତା’ହେଲେ କଦାପି ଆଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ହେବନାହିଁ । ବରଂ ବାପ ମଲେ ପୁଅ ମୁଖାଗ୍ନି ଦେବାର ଯେଉଁ ପ୍ରଥା ଆମର ଅଛି, ତାହା ମୂଳରେ ଏହି ପ୍ରତିଶୋଧର ଭାବ ଥିବା ଅନୁମାନ କରାଯାଇପାରେ ।

ବାପ ମା’ ଗୁଲିଗଲେ ପ୍ରାଚୀନ ବନନୟରୁ ଛୁଡ଼ାଇ ଦେଇ । ଦୁନିଆ ଉପରେ ଆମକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ମୁକ୍ତ କରି । ତେବେ ଏଇ ନୂତନ ଆଗନ୍ତୁକ ଦୁଇଟିର ଆବିର୍ଭାବରେ ଯେଉଁ ଆଗାମୀ ସଂସାରର ଦାୟିତ୍ୱ ଆସି ଉପରେ ପଡ଼ିଲା, ତାହା ବହୁନେବାକୁ ମୁଁ କି ସାବଧାନୀ କେହି ବୋଧହୁଏ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନ ଥିଲା—ଧନରେ, ମନରେ ବା ସାହସରେ । ପ୍ରତି କଥାରେ ଜଣେ ଅନ୍ୟକୁ ଦୋଷୀ କରିବାହିଁ ଆମ ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ସମ୍ପର୍କ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା କହିଲେ ଚଳେ । ସାବଧାନୀ ଯେପରି କାହିଁରେ ମୋ ପ୍ରତି ଧ୍ୟାନକୁ ନୁହେଁ । ମୋଠାରୁ ଯାହା କିଛି ତା’ର ଦାସ, ସେସବୁ ଯୋଗାଇ ଦେବାକୁ ମୁଁ ଅକ୍ଷମ । ଗାଁରେ ରହି ପିତୃଅଜ୍ଞିତ ସମ୍ପତ୍ତିର ବୁଝାମଣା କଲି, ଗୁପ୍ତର ଉନ୍ନତ ଲାଗି ମଧ୍ୟ ଉଦ୍ୟମ କଲି ବହୁତ । ପାଣିପିଆଁ, କଲ ଲଙ୍ଗଲ, ଆଉ ଉନ୍ନତ ସାର ବିହନରେ ମାରିଉଠିଲି କିଛି କାଳ । ଗାଁ ଲୋକଙ୍କୁ ଏକସୂଟ କରି ପଞ୍ଚାୟତ, ଶ୍ରଦ୍ଧାଗାର, ସମବାୟ ସମିତି ଗଢ଼ିଲି । ଗାଆଁକୁ ନୂଆ ରୂପ ଦେବାପାଇଁ ଖୁବ୍ ଉତ୍ସାହରେ ଲାଗିପଡ଼ିଲି । ପିଲାଠାରୁ ବୁଢ଼ା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପାଠ ପଢ଼ାଇ ଖବରକାଗଜ ଶୁଣାଇବାକୁ କେତେଜଣ ବନ୍ଧୁ ବୁଝିଗଲୁ । ନୂଆ ନୂଆ ଉଦ୍ୟମରେ ମାତି ଉଠିଲେ ସମସ୍ତେ । ସତେ ଅବା ଏକା ଦିନକେ ଗାଆଁଟାର ବେଶ ବଦଳି ଯିବ ! ସମସ୍ତେ ସେଇ ପୁରୁଣାକାଳିଆ ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଚିନ୍ତାଧାରା ଛାଡ଼ି ନୂଆକୁ ଆବାହନ କରିନେବେ—ଗାଆଁ ଯାକ ଗୋଟାଏ ପରିବାର ଭଳି ଚଳିବେ । ଖଣ୍ଡେ ପିନ୍ଧ ପେଟପୁରୁ କରି ମୁଠେ ଟାଙ୍କିବାକୁ କାହାରି ଅଭାବ ହେବନି । କଲି ତକରାଲ ବାହାରକୁ

ନ ଯାଇ ଗାଁ ଭିତରେ ମେଣ୍ଟି ଯିବ । ସେତେବେଳେ କାନ୍ଥାରଠାରୁ କନ୍ୟାକୁମାରୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗୋଟାଏ ପ୍ରକାର ହାତୀଆ ଦେଶ ତମାମ୍ ଦୋହ ଚାଲିଥାଏ—ସ୍ବାଧୀନତାର ହାତୀଆ । ସେଇ ହାତୀଆରେ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଭାସିଲି । ବାଟ ଦାଟ ଶିଆସିଆ ସବୁଠାରେ ଖେଳାଇଲି ସ୍ବାଧୀନତାକୁ । ସିଂଗାରେଟ୍ ଖାଇ ଧୁଆଁ ଗୁଡ଼ିଲି ସ୍ବାଧୀନତାର, ହସିଲି ସ୍ବାଧୀନତାର ହସ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଯେ ମହାତ୍ମା ନ କହିଲ, କଂଗ୍ରେସ ଚିରୁଟରେ ଯେ କିଛିମାସ କହିଲ, ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେ ହେଲ ମୋର ଶତ୍ରୁ—ଅହଂସାର ଶତ୍ରୁ ! ସେ ଯେ ଦେଶଦ୍ରୋହୀ, ଜାତିଦ୍ରୋହୀ ପୁଣି ସ୍ବାଧୀନତାର ଅନ୍ତରାୟ, ସେଥିରେ ମୋର ଯନ୍ଦେହ ନଥିଲା; ମାତ୍ର ନିଜର ଅନିଷ୍ଟାରେ ଅଲକ୍ଷ୍ୟରେ ଗାନ୍ଧୀ କଂଗ୍ରେସ ସ୍ବାଧୀନତାର ପୁରୁଷର ଅଧୀନ ହୋଇପଡ଼ି ସେଇମାନଙ୍କ ଦାହତୁ ଗ୍ରହଣ କରି ନେଇଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ବୋଧହୁଏ ପୂର୍ବର ସବୁ ଉତ୍ସାହ ଖୁବ୍ କମ୍ ଦିନରେ ମୋ ଭିତରୁ ଆଉ ଗାଁ ଲୋକଙ୍କଠାରୁ ଉଠିଗଲା । ପୁଣି ସେଇ ପୁରୁଣା ଅଭ୍ୟାସ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଗ୍ରାସ କଲା । ସେଇ ପୁରୁଣା ଗୁପ୍ତବାସ, ଶେରଦୁଖ, କଳିତଳଗଲା । ସମୁଦ୍ରର ଲହଡ଼ି ଉଠି ସମୁଦ୍ରରେ ମିଳାଇ ଗଲପରି ସବୁ ଉତ୍ସାହ, ଉତ୍ତେଜନା ମିଳାଇଗଲା—ଯେଉଁ କଥାକୁ ସେଇ କଥା ।

କପରି ଏକ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି, ଅସନ୍ତୋଷ ଘେରି ରହିଲା ମୋତେ । କୌଣସି କାମରେ ସାବଣୀଠାରୁ ତ ସହଯୋଗ ସୁପାରିଶ ପାଇଲି ନାହିଁ, ବରଂ ତା'ର ନିଷ୍ଠାର ଅଭାବ—କପରି ଏକ ଗୁଡ଼ ଗୁଡ଼ ଭାବ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲି ସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ।

ସାବଣୀର ବଂଶଗତ ଦାମ୍ଭିକତା ଯେ ଏଥିଲଗି ଦାସ୍ୟା, ସେ ଭାବନା ମୋତେ ଅନେକ ସମୟରେ ଆଘାତ ଦିଏ । ସେ କ'ଣ ଚାହେଁ, କାହିଁରେ ମୁଁ ତାକୁ ସମ୍ମୁଖ କରି ପରିବ ? ତାହାର ଏହି ଲେଉଟାସୁ ଆଉ ଅତ୍ୟାଧୁନିକ ଲବଣ୍ୟ—କ'ଣ ଦେଇ ମୁଁ ତାହାର ପ୍ରକୃତ ଅର୍ଦ୍ଧନା କରିପାରେ ? ଶୁଣିଛୁ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଫରକ୍ତ ଲାଗି ଲୋଡ଼ା ଅର୍ଥ । ମୋର ସେଇ ଅର୍ଥସମ୍ବଳ କାହିଁ, ତେବେ ? ଗୁପ୍ତ ଆଖି ମନ ଫେରାଇ ବ୍ୟବସାୟରେ ଲାଗିଲି । ପୈତୃକ ବ୍ୟବସାୟ, ଗ୍ରାମ୍ୟ କଣ୍ଟ୍ରାକ୍ଟିଂ ଗୁଡ଼ି ଚାଲି-କଲି ଦିଆଯିଲା କଲ, ବସାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲି । ତହିଁରୁ କିନ୍ତୁ ଲାଭ ମିଳିବା ପୂର୍ବରୁ ଲୋକସାନ ହେଲା ଅଧିକ । ଲୋକସାନ ସହ, ଲାଗିପଡ଼ିବାକୁ ଯେଉଁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟ ଅଳ୍ପକ୍ଷ ଅଲା ମୋଠାରେ । ଏହାହିଁ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଲୋକସାନ । ବିଫଳତା ଯେ ସଫଳ ହେବାପାଇଁ ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ ପାହାର, ଏହା ଖାଲି ଆହୁରି ଅନେକ କଥାଭଳି ମୋର ପୋଥିବାକାରଣ ହୋଇ ରହିଗଲା, ବାଡ଼ି ବାଜାରଣ ହୋଇପାରି ନାହିଁ । ଚାହିଁ ଚାହିଁ ମୋର ପୈତୃକ ସମ୍ପତ୍ତି ଅଧ୍ୟାଧ୍ୟ ବର୍ଦ୍ଧି ହୋଇଗଲା । ଶେଷରେ ସାବଣୀ ପାଇଁ ଯେଉଁ ସୁନା ଖରବ୍ କରିଥିଲି, ଆଉ ଯାହା ସେ ନିଜ ବାପଘରୁ ପାଇଥିଲା, ସେତକ ସୁଦ୍ଧା ରହିଲା ନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ ସେଥିଲଗି ମୋର ଡିଲେ ପରୁଆ ନଥାଏ ସେତେବେଳେ । କାରଣ ମୋର ବିଶ୍ବାସ, ମୁଁ ଉନ୍ନତଗଣ କରି ଦେଇପାରେ । ସାବଣୀକୁ

ଏମିତି ବୁଝାଇ ଆସିଯିବା ଦିଏ ! ସେଥିରେ ତା'ର ପ୍ରତିବାଦ ନାହିଁ, ଉତ୍ତର ନାହିଁ । ତା'ପରେ ଦୋଷ ଆସିଲା. ଦର-ଗୋଟାକର, ପୁଣି ପିଲାଦୁହଁଙ୍କର ଦାମ । କେତେବନ୍ଦ ଏମିତି ବ୍ୟୟ ବେକାର ହୋଇଲା ବସି ରହିବ ? ଘର ନ ଜମା, ଝଟ କଥା ପଡ଼ି ପଡ଼ି ସାରିବା ଅତି ବିରଳ ହୋଇ-ଉଠିଲା । 'ଯାହାଙ୍କର ଘର କରବାକୁ ଶକ୍ତି ସାମର୍ଥ୍ୟ ନାହିଁ, ସେମାନେ ହସିବାର ଘରରେ ରହିବା ଦରକାର । ସେ ହସାର କରିବ, ତା'ର ନଜର ସ୍ତ୍ରୀ ପିଲାଙ୍କୁ ନ ରହିବା ଅଧର୍ମ ।'

ଶୁଣି ' ସାମର୍ଥ୍ୟ ଧର୍ମ ; ଅଧର୍ମ ' ସାବଣୀ ଯେପରି ଆଖିଆ ବନ୍ଧର, ଗବକୁ ହାତରେ ଧରି ମୋଡେ କେହି ଉଠାର ନଦେଇ । "ହଁ, ସାବଣୀ ' ଝୁବ ଶୁଣି ସାମର୍ଥ୍ୟ ମୁଁ ହେଉଛି । ବାପକୁ ମାରି-ଶୁଣି, ସାମର୍ଥ୍ୟ, ସାହିବ ଦେଖାଇବା ଯେଉଁ ବରଷ ଆସୁଛି, ସେଇ ଘରୁ ତୁମେ ଆସିବ—ସଫଳ ବନ୍ଧରୁ ନିଜ ତମ ହେଉଥିବେ । ତମ ଜେଜେଗୋସାସ ଯେମିତି ହସାର ଧର୍ମ ପାଲଟିଲେ, ମୁଁ ସେ ଧର୍ମ ଶିଖିନାହିଁ । ସରରେ ମୋର ଗତତା ଥିଲା ଯେପରି, ସେହିପରି ତାହାର । ମୋଡେ ଲାଗିଲା ଯେମିତି, ସାବଣୀ କେବଳ ଟଙ୍କା, ସୁନା ଭିତରେ ଗୁଡ଼ି ରହିବାକୁ ଲେଡେ । ଏହାହିଁ ତା'ର ଆଭିଜାତ୍ୟ । ସାମୀ, ସନ୍ତାନ, ସଂସାର କହିଲେ ଝେ ଏହାହିଁ ବୁଝିବ ।

"ତା'ହେଲେ ତୁମ ପିଲାଙ୍କ ଖବର ଏଣିକି ବୁଝୁଛୁ, ମୁଁ ଏ ଘର ବଳେଇ ପାରିବି ନାହିଁ । ମୁଁ ଯେଉଁ ଘରୁ ଆସିଛି, ସେ ଘରର କଥା ତୁମେ ବହୁତ ଆଗରୁ ଜାଣିଶୁଣି ମଧ୍ୟ ମଡେ ଆଣିଛ । ଏବେ ଆଉ ଅନୁତାପ କରି ଲାଭ ନାହିଁ ।" ସାବଣୀର କଥାରେ ଅସମ୍ଭବ ହୁଇତା ଥିଲା ।

ଆହୁରି ଯେତେ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରୟାସ ହୋଇଥିଲା ସେ ସବୁ ଏଠାରେ ଲଢ଼ିବାର ନୁହେଁ, କିନ୍ତୁ ଭିକକୁ ଦିନ ଗାଁ ଭିତରର ଘର ଜୀବନ ମୋର ଦୁଃସ୍ଥ ହୋଇପଡ଼ିଲା । ସାବଣୀର ଶୈତଳ ଗର୍ବଜନା ଆଉ କିଛି ବଳ ନଥିଲା । ଅଗତର ସେସବୁ ପ୍ରଦମଣୀଦା, ଧନସମ୍ପତ୍ତି ଗରମାର । ହେବାକୁ ଯାଇଥିଲେ ତାହାର ଧନକ ଏକାନ୍ତେଇକେ ଅକାମୀ, ଦୁଇଟି ଶୁଣି ଯାଉଥାଏ । ରାଜରେ ସଫଳ ଧନକର ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବାକୁ ମୁଁ ବାହାରିଲି । ଦରର ଯେଉଁ ନାସ୍ତୁ ତୁ ସେ ମୋ ଉପରେ ଲଦିଦେବାକୁ ଯାଉଥିଲା ଓଲଟି ସେ ସବୁ ତା'ର ଉପରେ ପକାଇଦେବା ତୁ ମୋ ପକ୍ଷରେ ସବୁ ସଫଳ ବାଟ । ଶୁଣି ଲଳି ସହରରେ ରହି ବ୍ୟବସାୟ କରିବା ଆଉ କିଛି କମ୍ ନିକିଲି । ଗା ଗୁଡ଼ି, ମୋର ସ୍ତ୍ରୀ ସନ୍ତାନଙ୍କର ମାୟା ରୁଟାଇ ଗୁଲିଲି ଯସ୍ତରକୁ । ଅତଳ ପିଠିକ ଦୋଷି ଭଳି ଗାଆଟା ମୋଡେ ଘୁରୁଣା, ନଳିଲ ମନେ ହେଲା । ଆଉ ସହରଟା ହେଲା ନୁଆ ।

ସହର କହୁଲେ ରାଜାଙ୍କ ରାଜଧାନୀ ଅବା ଠାକୁରଙ୍କ ଉର୍ଥ ଭୂମିକୁ ଆଗେ ବୁଝାଉଥିଲା । ଏବେ ହିଞ୍ଜିର ହେଲୁ ଶିଳ୍ପ, ବ୍ୟବସାୟର କେନ୍ଦ୍ର । ଆଜିର ସହର ଅର୍ଥ ଯେଉଁ ଗଡ଼, ପରିବର୍ତ୍ତନ, ଗୁଞ୍ଜନକୁ ବୁଝାଏ ; ତାହା ଓଡ଼ିଶାର କେଉଁ ସହରରେ ଅଛି ? ସେଗୁଡ଼ିକରୁ କଲେ କଟକ, ପୁରୀ, ବାଲେଶ୍ଵର କାଆକୁ ସହର । ଗାଁ ଠାରୁ ବେଶି ଲୋକ ଏକାଠି ରହୁଣୀ, ପୁଣି ଗୃହନାମ ଗୁଡ଼ିକାଣ୍ଡର ବେଉଁସା କରବା ହେଲୁ ସାମ ସହରର ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣ ସଞ୍ଜ ।

କେତୋଟି ଗାଁ ଏକାଠି ହୋଇ, ଅବା ଗୋଟିଏ ମାଟି ଗାଁଆ ବହୁତ ହୋଇପଡ଼ି ଓଡ଼ିଶା ସହର ଇଆଁର—ଅସବଳ କରତା—ସଞ୍ଜସୁନ ଭଲ କେତେକି ଯାହୁ, ବଜାର ମିଶି ସାମଗ୍ରୀସାମାନ୍ ଏକ ଜନବହୁଳ ଅଞ୍ଚଳ । ବେଶି ଲୋକ ଗୋଟିଏ ଜାଗାରେ ରହୁବାରୁ ଦୋକାନ ବଜାର, କୋଠା ବାଡ଼ି, ବେପାର ବଣିଜ ଯାହା ବା ଟିକିଏ ଅଧିକା ହୋଇପଡ଼ି ସିନା, ନ ହେଲେ କଳ ଧୂଆର କୃତ୍ତମ କୁହନ୍ତି ଭସାଇ ପୁଣି ମାଲକ ମୂଲ୍ୟାଞ୍ଜି ମଧ୍ୟରେ ବହୁ ଅକ୍ରମ ସମ୍ପର୍କ ଇଆଁର କରି ଯେମିତି ବଡ଼ ସହରମାନେ ଗଡ଼ ଉଠେ ଓଡ଼ିଶାରେ ତାହା କାହିଁ ?

ନାହିଁ ଶହ ଶହ, ହଜାର ହଜାର ନୂଆ ଲୋକଙ୍କର ଯା-ଆସ ହୁଏ ବଡ଼ ସହରମାନଙ୍କରେ । ଫଳରେ ପଣିତପ୍ରମାଣର ସୁଅ କେତେ ବେଗରେ ଯେ ସେଠାରେ ବହୁଗୁଲେ ଜାହା ଅନ୍ତରାବ କରନ୍ତୁଏ । ଅଉ ଏଇ ସୁଅରେ ଅହରହ ଝେଲି ଉଠେ କେତେ ସାମାଜିକ ଆଲୋଚନ, ସୃଷ୍ଟି ବା ଭାବର, ଯାହା ଭିତରେ ବ୍ୟକ୍ତିର ସବୁ ମିଳାଇଯାଏ ବ୍ୟକ୍ତିର ନିଃସାମ ସାଗର ମଧ୍ୟରେ । ସହରର ସେହି ବସୁଲ ଜନ ସମୁଦ୍ର ଭିତରେ ଗୁଲିବ ବେଲେ ଅସଂଖ୍ୟ ଦୁଃଖ ସୁଖ, ଆଶା ନିରାଶ, ସଫଳତା ଓ ବିଫଳତାର ଭର କାନ୍ଦରେ ବହୁ ଯେଉଁ ଜନତା ନାହିଁ ସୁଖ ଉଠିବା ଆଗରୁ ଆଗରୁ କରି ଶେଷ ଶ୍ଵାସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେବଳ ଆଗେଇ ଗୁଲିଛି ଫୁଟପାଥରେ ଛାମ୍, ବସି କନ୍ଦା ଶବ୍ଦସାମନ୍ତରେ ଚଳାଇଛି ଏକ ମୁହାନ୍ ଅଭିଯାନ—ତାହାର ସଙ୍ଗେ ଆଖଣାକୁ ମିଶାଇ ଦେବାର, ହଜାର ଦେବାର ଅପୁର ଦୁଲ୍ଲଭ ଅନୁଭବ କରନ୍ତୁ ମୁଁ ବହୁତ ଥର । ଗାଆଁର କ୍ଷୁଦ୍ରତା, ସଂକୀର୍ଣ୍ଣତା, ଶିଥିଳତା ଆଉ ନିଜ ବଡ଼ ଭିତରେ ଜୀବନ୍ତ ପ୍ରଥମ ଅଂଶଟାକୁ ବ୍ୟସ୍ତ କରି-ସାରି ଯେତେବେଳେ ହେଉଛି ଆସିଲୁ ବାହାରି, ଆପଣ ତାକୁ ପକାଇଦେବାଦ କହ ପାରିବେ ନାହିଁ । ସୋବିନ୍ଦର ଏହି ପ୍ରଥମ ଅଂଶଟାକୁ ଅକାତରେ ଦାନ କରି ଦେଲି ଯାବତୀକୁ, ଆଉ ମୋର ସେହି ପ୍ରୟାସ ଜଗନ୍ନାଥ ଶ୍ରୀ ଶବର ସ୍ଥାନର ଗାଆକୁ । ସେତେବେଳକୁ ଦୁଷ୍ଟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ

ସଙ୍ଗେ ଆଜିର ଦୃଷ୍ଟି ଭଙ୍ଗି କୁ ମୁଁ କଦାପି ରୁନନା କରିବିନାହିଁ । ଅନ୍ୟ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଅଭିଯୋଗ କରିବାର କାରଣଗୁଡ଼ିକ ଆଜି ଅତି ଦୁର୍ବଳ ହୋଇପଡ଼ିଛି । ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ହୋଇ ଦେଖାଦେଇଛି, ଆପଣାର ହୃଦିରାଶି—ମୋର ଦାନଠାରୁ ପ୍ରତିଦାନ ବୋଧହୁଏ ମିଳିଛି ମୋତେ ବିରୁଦ୍ଧରେ ।

ସବୁ କଥା ଏଠାରେ ଟୋଲିକରି କହୁନ ବୋଲି କେହି ହୁଏତ ସନ୍ଦେହ କରିବେ ମୋତେ । କାରଣ ଦାମ୍ଭିକ୍ୟ କଲହ ସବୁର ଘରେ କମ୍ ବେଶି ଲାଗି ରହିଛି । ଏଇଥି ପାଇଁ କେହି ତ ଘର ଛାଡ଼ି, ଗାଆଁ ଛାଡ଼ି ପଳାଇ ଯାଏ ନ; କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତରେ ଟୋଲିକରି କହିବାପାଇଁ ଆଉ କିଛି କଥା ନାହିଁ । ଯଦି କିଛି ଥାଏ, ତାହା ହେଉଛି କେବଳ ମୋର ଭ୍ରମ । ସାବିତ୍ରୀକୁ ବୁଝିବା ପାଇଁ ମୁଁ ଆଉ ଟିକିଏ ସୈନ୍ଧବ ଧରି ପାରିଥାନ୍ତି । ଗାଁ ଲୋକଙ୍କର ପୁରୁଣାକାଳିଆ ମତ ଗତି ବଦଳାଇବାକୁ ଆଉ କିଛି ଗୋଟାଏ ବାଟ ଖୋଜିଥାନ୍ତି ହୁଏତ !

ଆମର ଗାଆଁ ହେଉ ବା ସହର ହେଉ, ସବୁ ତ ଗଢ଼ା ହୋଇ ଆସିଛି ମଧ୍ୟ-ଯୁଗୀୟ ଶୈଳରେ । ରାଜାବଳିଡ଼ା ପୁଣି ତାଙ୍କ କଚେରି ସରସ୍ୱାର କରାଣୀ ଅମଳକୁ ଦେଇ ଯେମିତି ରାଜଧାନୀ, ସହର ଆଗେ ଗଢ଼ି ଉଠିଲା, ଅବକଳ ସେଇ ଗୁମ୍ଫାରେ ଗୋନ୍ତିୟା, ସଞ୍ଚାରକାର, ମକଦ୍ଦମ, ଜମିଦାରଙ୍କୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ତିଆରି ହେଲା ଗାଆଁ ଗୁଡ଼ିକ । ବଳଦକୁ ଆଣି ଯୁଆଳରେ ନ ଯୋଗିଲେ ସେ ଛୁପି ହଲ କରିବାକୁ ଯାଏ ନ; ଆମର ଅନ୍ୟଠାରୁ ହୁକୁମ ତାଗଦା ନ ପାଇଲେ କାମ କରିବାକୁ ଅଭାସ ନାହିଁ । ଏମିତି ଅବସ୍ଥାରେ ହଠାତ୍ ପଞ୍ଚାୟତ ଶାସନ ପୁରାଇ ଦେଇ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାବରେ ଚନ୍ଦ୍ରା କରିବାକୁ କହିଲେ ଯାହା ଫଳ ଫଳିବାର କଥା, ତାହାହିଁ ଘଟିଲା ଆମ ଗାଆଁରେ ।

ପଞ୍ଚାୟତ ବାହୁବକୁ ଯାଇ ଶେଷ ଦେବାପାଇଁ ଗାଁ ଭିତରେ ଆଗ ଯୋଡ଼ାଏ ଦଳ ହୋଇଗଲେ । ଗାଁର ମାଲିମକଦମା ଗୁଟାଇ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଯେ ଏକଜୁଟ କରିଥିଲା, ସେଇଠି ପୁଣି ଦେଖାଦେଇ ବିଭେଦ । ପାଠ ପଢ଼ିବାରେ ମଧ୍ୟ ପହଞ୍ଚିଲ ସେହି ଜାତିଆଣ କଥା । ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଜାତିଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଉଚ୍ଚ ଜାତି ଏକାଠି ପଢ଼ି ପାରିବେନି । ମୂଲିଆମାନେ ପାଠ ଶିଖିଲେ ଗୃହ କାମ ଝେଲୁ ହେବ । ପୁଣି ମାଲିକମାନଙ୍କ ଠିକ୍ ଭୁଲ ବାଛି ମୁହଁ ଉପରେ ସେ ଜବାବ ଦେବେ । ପୁଣି ଝିଅ ବୋହୂମାନେ ପଢ଼ିଲେ କ'ଣ କରିବେ, ଇତ୍ୟାଦି ଅନେକ ଯୁକ୍ତିର ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା । କୁଆଡ଼ୁ କିଛି ନ ଘଟୁଣୁ ଆଗ ଗୁଲିଲା ବିତକ ।

ସବୁଯାକ ତାଳମାନ ଗଢ଼ି ଗଢ଼ି ଆସି ଛୁଡ଼ିଲା ମୋର ଉପରେ—ଡେଙ୍ଗା ମୁଣ୍ଡରେ ଡେଙ୍ଗା—ମୋରଠାରୁ ତ ଏସବୁ ଭିଆଣ—ଆଉ ତେବେ ଦାୟୀ କିଏ କି ? ଗାଆଁର ଯେଉଁ

କେତେଜଣ ଯୁବକ ପହଞ୍ଚିଲେ ମୋର ବଡ଼ ସମର୍ଥକ ଥିଲେ, ସେମାନେ ବି ହେଲେ ପଛଘୁଞ୍ଚା । କିଏ ହେଲେ ମୋର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷରେ ବା ପରୋକ୍ଷରେ ବିରୋଧୀ, ଆଉ କିଏ ରହିଲେ ମାରବ । ଗାଆଁର ଧନୀ, ମାମଲତକାର ନେତାଙ୍କ ମୁହଁରୁ ବାହାରିଲା ଅଶ୍ରୁମୟ କଠିନ ଗାଳିଗୁଳି । ଗୁପ୍ତବାସର ଉନ୍ନତ ଗଳ୍ପ ବୁଲ୍ଲିକି, ସ୍କୁଲ ଘର ଛପର ହୋଇ ପାରିଲା ନାହିଁ କି ଲଜବେଶ୍ଟ ବହୁ ଯେ ନେଲେ, ସେ ଆଉ ତାହା ଫେରାଇଲେ ନାହିଁ । ଏଇ ବିପଦରେ ମୁଁ ଲେଉଟିଲି ସାବଣୀ ମୁହଁରୁ ପଦେ ସାନ୍ତ୍ବନା, ଟିକିଏ ହିମତ । ଅଥଚ ତାହା ବଦଳରେ ଶୁଣିଲି କଡ଼ା କଥା, ପାଇଲି ଅବହେଳା ।

ଆଜି ବିଗୁରୁଟି, ଏସବୁ ସତ୍ତ୍ୱେ ଆଉଁରି ମୋର ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରିବା ଲେଉଟାଥିଲା— ସାବଣୀ କାହିଁକି ମୋ ଉପରେ ବିରକ୍ତ, ଗାଁଆର ଭଲ କରବାକୁ ଯାଇ କାହିଁକି ମୁଁ ମନ୍ଦ ହେଲି— ଏ ସବୁର କାରଣ ଟିକିଏ ଖୋଜି ପାରିଥାନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଘଟଣାଚକ୍ର ତାହା ମୋତେ କରାଇ ଦେଲା ନି । ହୁଏତ ଏହା ମୋର ଶିକ୍ଷାର ଅଭାବ, ଯୋଜନାର ଅଭାବ ; କିନ୍ତୁ ସେତେବେଳେ ମୁଁ ଅନୁଭବ କଲି, ଗାଁରେ ମୋର କାମ ସରିଯାଇଛି, ସାବଣୀ ପାଖରେ ମୋର ଆଉ ପ୍ରୟୋଜନ କିଛି ନାହିଁ । ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲି—ସାବଣୀ ଯେମିତି ଗାଁରେ କି ମୋ ପାଖରେ ରହିବାକୁ ନାଗୁନ ।

ଦେଖେଇ ଦେଖେଇ ସେ ବରାବର ଉଲୁଙ୍ଗା ଦିଏ ସହର କଥା—ଆଉ ସେଇ ସହରରେ ରହୁଥିବା ତା'ର ବାଲ୍ୟବନ୍ଧୁ ଗୌରୀ କଥା । ଏକା ସାଥରେ ଗୌରୀ ଓ ସାବଣୀ ଗାଁ ମାଇନର ସ୍କୁଲରେ ପଢ଼ୁଥିଲେ । ଗୌରୀର ବାପା ସେତେବେଳେ ଶିକ୍ଷକତା କରୁଥାନ୍ତି ଏକ ପ୍ରାଇଭେଟ୍ ସ୍କୁଲରେ । ବେସରକାରୀ ହାଇସ୍କୁଲର ସବୁ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଭଲ ଯେତକ ଟଙ୍କା ସେ ପାନ୍ତି, ତନ୍ମଧ୍ୟ ବେଶିଫିଶ୍ୟା ତଳେ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରତି ମାସରେ ଦିଆଯିବା ଦେବାକୁ ହୋଇଥାଏ । ତାହା ନ ହେଲେ ସେ ସ୍କୁଲକୁ ସରକାରୀ ମଞ୍ଜୁରୀ ମିଳିନା ନାହିଁ । ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ହିଁ ପ୍ରଥମେ ଏଭୂପେ ‘ସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗରେ ମିଥ୍ୟାଚରଣଦୋଷାବହ ନୁହେଁ’ ବୋଲି ଶିଖିବାକୁ ହୋଇଥାଏ । ସେ ତ ଏକ ପ୍ରକାଶ୍ୟ ଗୋପନ ।

ଦରିଦ୍ର ହେଲେହେଁ ଗୌରୀର ବାପା ମଦନବାବୁ ନିଜେ ଶିକ୍ଷକ ଥିବାରୁ ଝିଅକୁ ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷା ଦେଇପାରିଲେ । ଶିକ୍ଷକମାନେ ନିଜ ସନ୍ତାନକୁ ସୁଶିକ୍ଷିତ କରିବାକୁ ଯେଉଁ ସୁଯୋଗ ପାନ୍ତି, ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ତାହା ସେତେ ସୁବିଧାଜନକ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ଗାଁ ମାଇନର ସ୍କୁଲରୁ ପାସ୍ କରବା ପରେ ଗୌରୀକୁ ସେ ଘେନି ଯାଇଥିଲେ ନିଜ ସାଥରେ । ସେତେବେଳେ ଗାଁଆର ମୁଖିଆ ଲୋକେ, ପୁଣି ମଦନବାବୁଙ୍କର କେତେକ ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବ ମଧ୍ୟ ଯୁବତୀ କନ୍ୟାକୁ ବିଷ୍ଣୁ ନ ଦେଇ ପାଠ ପଢ଼ାଇବା ଅନୁଚିତ ବୋଲି ପରାମର୍ଶ ଦେଇଥିଲେ । ଗୌରୀର ମାଆ ସୁଦ୍ଧା କଲେ ପ୍ରତିବାଦ । ସାବଣୀର ବିବାହ

ପରେ ସେ ଏକା ଜିଦ୍ ଧରିବସିଲେ—“ନା, ଆମର ସେ ପାଠପଢ଼ା ଦରକାର ନାହିଁ । ହିଅ, ଦିଅ—ଘରେ ରହିଲେ ସେ ଗନ୍ଧେଇବ । ଆମେ ତ ଜାଣି ଗରିବ ଘର, ସେମିତି ଗରିବ ଘରେ କେଉଁଠି ଗୋଟିଏ ପାଠ ବୁଝି ।”

ମଦନବାବୁ କାହାର କଥାରେ କାନ ଦେଲେନାହିଁ—“ହିଅକୁ ତ ମୁଁ ଘରୁ ନେଇ ଯାଉଛି । ତୁମକୁ ତେବେ ଗନ୍ଧେଇବ କାହିଁକି ? ପିଲଟା ଭଲ ପଡ଼ୁଛି, ପୁଣି ତା’ର ବେଣି ପଢ଼ିବାକୁ ଇଚ୍ଛା । ଆମେ ମା’ ବାପ ଆଉ ଆଉ ତାକୁ ନ ପଡ଼େଇବା ଅନ୍ୟାୟ ନୁହେଁ ?”

ସ୍ତ୍ରୀ ବୁଝିଲେ ନାହିଁ—“କାହିଁକି, ହିଅ ପାଠ ପଢ଼ି କରବେ କ’ଣ ? କହଲୁ ? ତାଙ୍କ ସମୟ ବେଳେ ବିଷ ନ ଦେବାଟା ବି ଭାରି ଅନ୍ୟାୟ । ତା’ର ସାଙ୍ଗର ହିଅ ସାବଣୀ । ସେ ଏବେ ବାହାହୋଇ ଘରଦ୍ୱାର କଲଣି । ଲା’ ବାପର କ’ଣ ପଇସା ନଥିଲା ପାଠ ପଢ଼େଇବାକୁ ? ସେ ତ ପୁଣି ସାବଣୀକୁ ମାଲିନର ପାସ୍ କରାଇସାରି, ଦି’ ବର୍ଷ ଘରେ ରଖି ବିଷ କରାଇଦେଲେ ।”

“କାହା ବାପାର କେତେ ପଇସା ଅଛି, ସେ ହସାବ ମୁଁ ରଖେ ନାହିଁ ।” ପଇସା ନଥିଲା ଲୋକର ଗ୍ଳାନି, ଦାମ୍ଭିକତା ଜାରିଥିଲେ, ତାଙ୍କ ଭିତରେ ସବୁ ଅଭାବ ଫାଙ୍କ ଥାନକୁ ପୂରଣ କରି । ଆଉ କେଉଁଠି ହେଉ ପଛେ, ଆପଣା ସ୍ତ୍ରୀ ପାଖରେ ନିର୍ଭରତା ଲୋକ ସେ କେବେ ଗୁହନ୍ତି ଧନ ଅର୍ଜ୍ଜନ ଦିଗଟାରେ । “ମୁଁ ଗରିବ ଲୋକ, ମୋ ଶକ୍ତିରେ ଯେତେକ ଅଛି ସେତେକ କରୁଛି । ଆଉ ଦି’ଟା ବର୍ଷ ପରେ ଗୌରୀ ତ ମେଟ୍ରିକ ପାସ୍ କରିବ । ତୁମେ ଏତେ ଉଚ୍ଛନ୍ନ ହେଉଛ କାହିଁକି, କହଲୁ ?” ପିଲାଙ୍କ ପରୀକ୍ଷା ଖାତା ଦେଖୁ ଦେଖୁ କବାଟ୍ ଦିଅନ୍ତି ମଦନବାବୁ । ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଅଯାଚିତ ଗୁଲନାରେ ମୁଣ୍ଡ ତାଙ୍କର ବସିଛି ଯାଏ । ସେତେବେଳେ ବିରାଗ କେଉଁ ପରୀକ୍ଷାର୍ଥୀର ଭାବଦେବତା ପ୍ରସନ୍ନ ଅବା ବିମୁଖ ହୁଅନ୍ତି, କେଜାଣି ! ସ୍କୁଲ କୁଟିରେ ସେ ଗୌରୀକୁ ଘେନି ଗାଁକୁ ଆସନ୍ତି । ସେଇ ସମୟରେ ସାମାନ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଭିତରେ ହିଅ ବିଷ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା ହୁଏ । ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର କୌଣସି ଯୁକ୍ତି ସେ ନ ଶୁଣି ଶେଷରେ କହନ୍ତି—“ଆଜ୍ଞା, ଗୌରୀକୁ ତାକ, ତା’ର ଇଚ୍ଛା କ’ଣ ପରାରିବା ଦେଖି ।”

ବାଃ ! ବାଃ ! ଖାସା ବୁଦ୍ଧି ତମର ତ ! କିଏ ତୁମକୁ ଇସ୍କୁଲ ମାଷ୍ଟର କଲା, କେଜାଣି ! “ଯେ କରୁ ପଛକେ ତୁମେ ଯେ କରନାହିଁ, ସେତେକ ଖାଲି ମନେରଖ ।” ସ୍କୁଲ ମାଷ୍ଟର ଦାମ୍ଭିକତା ଫେରିଆସେ । “ସେଇ କଥା ତୁମେ ହିଅକୁ ତାକ ପରାରିବ, ନା ?” ସ୍ତ୍ରୀ ପୁଣି ମଦନ ବାବୁକୁ କୋବଳନ୍ତି ।

“କାହିଁକି ? ଏ କଥା ମୁଁ ତାକୁ ନ ପଚାରି ଗୁଡ଼ିଏ ପରା ଭାବିଛି ?” ସ୍ବାମୀଙ୍କ କବାବ ଶୁଣିଯାଇ ଗୌରୀବୋଉ ତୋଳା ଦଇଟା କପାଳରେ ଖୋସି ଦିଅନ୍ତି ।

“କ’ଣ କହୁଲ ? ତୁମେ ପୁଣି ଏକଥା ଗୌରୀଙ୍କ ପଚାରି ସାରିଲଣି ? ଆଉ ହବନି, ହଇହେ, ତୁମେ ତା’ର ବାପଟିକି ?”

“ମୁଁ ତା’ର ବାପ, କି ଆଉ କିଏ—ସେ କଥା ସିନା ତୁମେ କହୁବ, ମୁଁ ଜାଣିବି କିମିତି ?”

ଗୌରୀବୋଉ ମୁହଁ ଛୁଆଡ଼ ଦିଅନ୍ତି, “ରଖ ତୁମ ଟାହୁଲ ଟାପରା । ହିଅକୁ ତା’ ବସ୍ତାବ କଥା ପଚାରିବାକୁ ତୁମ ଗୁଣ ଲେଉଟିଲ କେମିତି କେଜାଣି !”

ପରାନ୍ତାଣୀ ଉପରୁ ମୁହଁ ନ ଟେକି ମଦନବାବୁ ପଚାରିଲେ, “ଆଜ୍ଞା ତମର କ’ଣ ଗୌରୀର ବସ୍ତାବ କଥା ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ବସ୍ତୁ ନାହିଁ ଗପ କରିବାକୁ ? ତମେ ଏକା ଫସାରେ ମା’ ହୋଇଛ ନା ଆଉ କିଏ ହିଅ ଜନ୍ମ କରିବ କହୁଲ ?”

“କିନ୍ତୁ କାହିଁକି ? ଗୌରୀ ମୋର ଗୋଟିଏ ବୋଲି ହିଅ, କିଛି ଛଅଟା ନଅଟା ନାହାନ୍ତି ଯେ...” ସେପେଇ ପାଇଁ ପରିବା କାନ୍ଦୁ କାନ୍ଦୁ ଗୌରୀବୋଉ କହୁ ଉଠନ୍ତି ।

“ତେବେ କ’ଣ ଛଅଟା ନଅଟା ଥିଲେ ଗୌରୀ ପାଇଁ ଏମିତି ଚନ୍ଦ୍ରା ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ ପରା ?”

ମଦନବାବୁଙ୍କ ଯୁକ୍ତି ଶୁଣି ସ୍ବାମୀଙ୍କ ବରତ ଦୁଇଗୁଣ ହୋଇପଡ଼େ । “ରଖ ତମ ବାବୁଗୁରୁ । ହିଅପାଇଁ ବରଦର ଖୋଜିବାକୁ ତୁମେ ଯେବେ ପାରୁନାହିଁ, ତେବେ କ’ଣ ମୁଁ ଯାଇ ଖୋଜିବି ?”

“କାହିଁକି ? ଖୋଜିବାକୁ କିଏ ମନାକଲ କି ? ତେବେ ଗୋଟିଏ କଥାକୁ ସାବଧାନ ଥିବ । ହିଅପାଇଁ ବରଦର ଖୋଜିବାକୁ ଯାଇ ନିଜ ପାଇଁ ଯେମିତି ନଖୋଜି !”

“ଛୁଆ ତୁମ ରୁଚି । ସେ ଘରେ ପରା ଗୌରୀ-ସାବଣୀ ବସିଛନ୍ତି । ତମକୁ ଆଉ କ’ଣ ଥିବା ତାମସା ପାଇଁ ବେଳ ମିଳେନି ?” ଫିସ୍ ଫିସ୍ କରି ଗୌରୀବୋଉ କହନ୍ତି, ମାତ୍ର ମଦନବାବୁ କାହିଁରେ ଦବିଯିବା ପାତ୍ର ନୁହେଁ—

“ବସିଲେତ ହେଲ କ’ଣ ? ଏଥରେ ଏମିତି କ’ଣ ଲୁଚୁଛପା ଅଛି କି ? କେଉଁକାଳେ ଭଲ ହିଅମାନେ ନିଜପାଇଁ ବରଦର ଖୋଜି ନାହାନ୍ତି ? ତମେ ଖୋଜିଲେ ମାରା ହେଲ କ’ଣ ?”

“କେଡ଼େ ବେଢ଼ିଆ ଲୋକଟା ମ ! ମୁଁ କ’ଣ ହିଅ ?” ଆଉରି ଥରେ ଅନୁଭା ହିଅନ୍ତିପରି ନିଜକୁ ଅନୁଭବ କରିବାର ଲଳିତା ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଅବଚେକନାରୁ ମଦନବାବୁ ସୂଚନା ପା’ନ୍ତି । ତହିଁ ସେ ଉତ୍ସାହ ଦିଅନ୍ତି, “ଆରେ ! ହିଅ ନ ହେଲେ ତ ହିଅର ମା ! ଦୁନିଆରେ କେତେ ହିଅ ଯେ ମାଆ ହେବାକୁ, ଆଉ କେତେ ମାଆ ହିଅ ହେବାକୁ ଆଗ୍ରା, ସେ ଖବର ତୁମେ ରଖିବ କି ? ଏଇ ହେଲା ଆମ ପୁନର୍ଜନ୍ମର ତତ୍ତ୍ୱ କାହାଣୀ ।”

ମଦନବାବୁଙ୍କ ମୁହଁରୁ ଏଭଳି ସବୁ ତତ୍ତ୍ୱ କାହାଣୀ ଶୁଣିବାରେ ଅଥଚ ବୁଝି ନ ପାରିବାରେ ସ୍ତ୍ରୀ ତାଙ୍କର ବହୁ କାଳରୁ ଅଭ୍ୟାସ । ପଚାରିଲେ, “ତମେ ପରା କହ, ମଣିଷ ମରିଗଲେ ଆଉ ତା’ର ଜନ୍ମ ନାହିଁ । ପୁନର୍ଜନ୍ମ ତେବେ ଆସିଲ କେଉଁଠୁ ?”

“ମରିଗଲେ ସିନା ପୁନର୍ଜନ୍ମ ନାହିଁ, ଜୀଅନ୍ତାରେ ଥିଲାବେଳେ ପୁନର୍ଜନ୍ମ ନାହିଁବୋଲି ମୁଁ କ’ଣ କହୁଛି କି ? ଚନ୍ଦ୍ରମା କାଢ଼ିଦେଇ ମଦନବାବୁ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁଲେ ମୁରୁକି ହସି, “ବୁଝିଲି ତ ଏଥର ?”

“ଜୀଅନ୍ତାରେ ଯେବେ ପୁନର୍ଜନ୍ମ ଅଛି ବୋଲି କହୁଛ, ମରିଗଲେ ତ ନିଶ୍ଚୟ ଥିବ, ନ ଥାନ୍ତା କାହିଁକି ମ !” ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ନିବୋଧ ବିଶ୍ୱାସର ପ୍ରବଳ ସଂକ୍ରମକ ପ୍ରଭାବ ପଡ଼େ ମଦନବାବୁଙ୍କ ବିଜ୍ଞତା ଉପରେ ।

କୌତୁହଳ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁ ସେ କହନ୍ତି,—“ତାହାର ଅର୍ଥ ଏହି, ଯେ ତୁମେ ପୁନର୍ଜନ୍ମ ବୋଲି ଭାବ, ତହିଁରେ ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ନାହିଁ । ଖାଲି ମୁହିଁ ଯାହାକୁ ପୁନର୍ଜନ୍ମ ବୋଲି ବୁଝେ, ସେତିକିରେ ମୋର ବିଶ୍ୱାସ !”

ସ୍ତ୍ରୀ ମଧ୍ୟ ହସିଦେଇ କହନ୍ତି, “ହଁ, କାହିଁକି ନା ତୁମେ ପରା ବେଶି ପଢ଼ି ପା’ଠୁଆ ।

ମଦନବାବୁ ଦେଖିଲେ ଘର ଭିତରେ ନିଜ ସ୍ତ୍ରୀ, ଆଉ ବାହାରେ ଯାବତୀୟ ଲୋକ—ହଁ, ଯାବତୀୟ ଲୋକ—ସବୁର ଯେମିତି ଏକାଠାଥିଲେ ମୁଣ୍ଡ ବଧେଇଲା ଗୌରବ ବିଭାବର ପାଇଁ—ଏ କୁଆଡ଼େ କଥା । ହେଲୁବା—ଚଉଦ ବର୍ଷ ନ ପୁରିଲେ ହିଅ ବିଭାବେବା ଆଇନରେ ମନା । ତା’ ବୋଲି ମରଦ ପିଲାଙ୍କ ସାଥରେ ଏକାଠି ବସି ହିଅମାନେ ପଢ଼ିବେ ? କେଉଁ ଆଇନରେ ଏ କଥା ଅଛି ?

‘ମୁକୁଁ ମାରିଲେ ଯିବ ସରି, ଦେବଙ୍କ ହଜେ କିମ୍ପା କଲି,’ କେତେଜଣ ଦୁଷ୍ଟ ଲୋକ ମିଳି ତନିଅର ସ୍କୁଲ ଘରେ ନିଆଁ ଲଗାଇଦେଲେ । ଏହା ଯେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଏକ ସାଧାରଣ ଘଟଣା—ଅଶୁଣି ହେବାର କ’ଣ ଅଛି ଏଥିରେ ? ଆଜି ଆମେ ସ୍ବାଧୀନତାର ଦଶମ ବର୍ଷ ପାଳୁଥିଲେ ବି ଇ.ସ୍କୁଲ ଉପରେ ଘରପୋଡ଼ି ବିପଦଟା ତ ଏକାବେଳେ ବରଲ ନୁହେଁ, ବୋଧହୁଏ ଯେମିତି ଏହାର ଗୋଟାଏ ପରମ୍ପରା ରହିଗଲାଣି ।

ସେହି ପରମ୍ପରା ମୂଳରେ ନାନା କାରଣ ଆଢ଼ପାରେ । କେଉଁଠି ତାହା ବ୍ୟକ୍ତିଗତ, ଆଉ କେଉଁଠି ସାମାଜିକ, ରାଜନୈତିକ ଅବା ଧର୍ମଗତ । ଯେଉଁଠାରେ ସେପରି କିଛି କାରଣ ନାହିଁ; ସେଠାରେ ଖାଲି ହିଂସା, ବାଦ, ଭଲବଲ—ଅନେକ ସମୟରେ ଯାହାକି ପରମ୍ପରା ଗଢ଼ିବାର ଉପାଦାନ ହୋଇଥାଏ—ଆଉ ସେଇ ପଟେରୁର ନିମ୍ନ ବିବର୍ତ୍ତନ ହେଲେ ଇତିହାସ—ଯେଉଁ ଇତିହାସ ବୈଦିକ ଯୁଗରୁ ଆଜିପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଣିଷ ସମାଜର ଅଣିଷା, ଅଜ୍ଞତା, ଅନ୍ଧିଆର କଳ୍ପସରେ ଜଳଜ୍ଞିତ । ସହସ୍ର ସହସ୍ର ବର୍ଷ ହେଲେ ଅନ୍ଧର ଆବିଷ୍କୃତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଆଜି ପୃଥିବୀର ସର୍ବାଧିକ ମନୁଷ୍ୟ ନିରକ୍ଷର ରହିଛନ୍ତି କାହିଁକି ? ପିଲାଏ ପାଠ ନ ପଢ଼ିଲେ ତ, ହେଲେ କ’ଣ ? ସହର ବଜାରରେ ହିଁ ଅପୁଅ ପାଠ ପଢ଼ି ଯେଉଁ ଜାଣି ଅଛନ୍ତି, କିଏ ତାହା ନ ଜାଣେ ? ପାଠ ପଢ଼ିଲେ କିଏ ବା କାହାକୁ ମାନବ କାହିଁକି ? ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷକୁ ମାନବେ ନାହିଁ କି ଗୁଳର ମୁନବଙ୍କ କଥା ଶୁଣିବେ ନାହିଁ । ବାର ଜାତି ତେର ଗୋଲ, ବଜ୍ରମ ହେଲେ ସବୁ ଗଲ । ଜାତି ଧର୍ମ, ବଢ଼ିଯାନ ସବୁ ଲେପ କରି ଆଜି ଯେମିତି ଗଢ଼ାହୋଇଛି ଏକ ନୂଆ ଶିକ୍ଷିତ ସମାଜ—କେବଳ ଯୁକ୍ତି ବଳରେ ଯେଉଁ ସମାଜ ସମସ୍ତ ପାପ, ଅନ୍ୟାୟକୁ ନ୍ୟାୟ ବୋଲି ପ୍ରମାଣ କରିଦିଏ । ସେହିପରି ଯୁକ୍ତିଗୁଡ଼ିକର ପରିଣତି ହେଲା, ସ୍କୁଲଘରେ ଅଗ୍ନି ସଂଯୋଗ । ବଂଶ ଶତାବ୍ଦୀ ମଧ୍ୟରେ ବିଧ୍ୟାତ ସାକ୍ଷୀଗୋପାଳ ବନ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଘରପୋଡ଼ିଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ସ୍ବାଧୀନ ଭାରତରେ ସୁଦ୍ଧା କଟକର ଗର୍ବହାଟ ସ୍କୁଲ, ପୁଣି ଜଗସିଂହପୁର ସ୍କୁଲ ଘରପୋଡ଼ି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେତେ ନଗଦ ଦୁର୍ଘଟଣା ତ ଦିନକୁ ଦିନ ଦେଖା ଦେଇଛି । ମଦନବାବୁଙ୍କ ହାତସ୍କୁଲ ଉପରେ ବି ସେମିତି ବିପଦ ପଡ଼ିଲା । କେତେ ଅର ଗାଁ ଲୋକେ, ସ୍କୁଲ ପିଲା ମିଶି ନିଆଁ ଲଗାଇଦେଲେ; ଶେଷଅର ଘରଟି ଜଳି ଏକାବେଳେ ପାଉଁସ ହୋଇଗଲା ।

ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ଧରି, ପାଖ ଆଖର ଗାଁ ଗାଁରେ ବୁଲି ଗୁମା ଭେଦା ଉଠାଇ ମଦନବାବୁ ଅଳ୍ପ ଦିନରେ ନୂଆ ଘର ତୋଳାଇଲେ ; ମାତ୍ର ସେଦିନରେ ସବୁ ଶାନ୍ତ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ତା’ପରେ ଗୁଲିଲ ଗୌରୀ ବିଷୟରେ ନାନା କୁସ୍ତିତ ପରିସ୍ରାବୁ—କେତେ କଦର୍ଯ୍ୟ ବେନାମି ଚିଠି ଗୌରୀ ରୁହନଙ୍କ ବିଷୟରେ । କାନ୍ଦରେ ବାଡ଼ରେ ଅଜଥ୍ୟ ଅଶ୍ରୁ ଲ

ଲେଖା, ସେଇ ଦୁହିଁକୁ ସେନା । ଶେଷରେ କିନ୍ତୁ ସବୁ ଭକ୍ତ ବଚକ, ଧନକ ଚମକ ମିଳାଇଗଲା, ପାହାଡ଼ ଉପରେ ମେଘ ଗଜ୍ଜନ ମିଳାଇଯାଏ ଯେମିତି ।

ଜୟ ହେଲା ମଦନବାବୁଙ୍କର, ଗୌରୀ ପାଠପଢ଼ିଲା ଦୁନିଆର ନାକଟେକା, ଆଖିମିଟିକା, ମୁହଁ ମୋଡ଼ା ଆଗରେ । ଚୁହନକୁ ମଧ୍ୟ ମଦନବାବୁ ଲୋକନିନ୍ଦା ଭୟରେ ପରକରି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଏହି ଚୁହନ ଥିଲା ତାଙ୍କ ପ୍ରିୟ ବନ୍ଧୁ ତାଙ୍କର ବିଧିବିଧାନଙ୍କ ପୁଅ । ବିଧିବିଧାନଙ୍କ କେବଳ ମଦନବାବୁଙ୍କର ପ୍ରିୟ ନଥିଲେ, ଗାଁ ଭିତରେ କିଏ ବା ତାଙ୍କୁ ପୁଣି ନପାଏ ? କିଏ ତାଙ୍କ କଥା ନ ଶୁଣେ ? ଯେଉଁଠି ଟିକିଏ ପାରିଛନ୍ତି, କାହାର ଉପକାର କରି ନାହାନ୍ତି ସେ ? ଗାଁରେ ହାଇସ୍କୁଲ ବସାଇବା, ଗାଁଆର ରାସ୍ତା, ପୋଖରୀ ମରାମତି—ଗାଁଆକୁ ଆସିଲେ ଘର ଘର ରୁଲି ସବୁର ଦେହ-ପା ଖବର ବୁଝିବା ; କେଉଁ ଭଲ କାମଟିରେ ହାତ ନାହିଁ ତାଙ୍କର ? ମାତ୍ର ଦୁନିଆ କ'ଣ କେବେ କାହାର ଉପକାରକୁ ମନେ ରଖେ ? ବରଂ ମନେ ଯଦି ବେଶିକିଛି ରଖେ ତ, ତାହା ବୋଧହୁଏ ଅପକାରକୁ । ବିଧିବିଧାନଙ୍କ ବ୍ୟବସାୟ ହେଲା ସେବା ସେବା । ଅବଶ୍ୟ ତାହା ନିଃଶ୍ୱାର୍ଥ ସେବା ନୁହେଁ, ସ୍ୱାର୍ଥଜନିତ । ମାତ୍ର ଗାଁରେ କିଏ ଅବା ସମର୍ଥ ତାଙ୍କଭଳି ବଡ଼ ତାଙ୍କରକୁ ଫିସ୍ ଦେବାକୁ ? ପୁଣି ଯେଉଁ ଘର ଗୁରୁଜଣଙ୍କର ସମ୍ମାନ ଅଛି, ସେମାନେ ତାଙ୍କ ପାଖରୁ ସମସ୍ତଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ବେଶି ନିଃଶ୍ୱାର୍ଥ ସେବା ଆଶା କରନ୍ତି ; ଆଉ, ସମସ୍ତଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ବେଶି ସମାଲୋଚନା କରନ୍ତି ପଛରେ ତାଙ୍କର । କଥାରେ ଅଛି ଓକିଲମାନେ ମହକଲକୁ ଲୁଚି କରି ବଞ୍ଚନ୍ତି ସିନା, ତାଙ୍କରମାନେ କିନ୍ତୁ ସେବାକୁ ଲୁଚି କରିଯାନ୍ତି ଶେଷରେ ତାକୁ ହତ୍ୟା କରନ୍ତି । ବିଧିବିଧାନ ଆପଣା ଗାଁରେ କାହାର ଲୁଚି କିମ୍ବା ହତ୍ୟା କରିଥିବା ଶୁଣାନାହିଁ ।

ମଫସଲ ଗାଁମାନଙ୍କରେ ଯେଉଁ ଗୋଟିକେତେ ନୂଆ ହାଇସ୍କୁଲ ବସିଛି—ସେମିତି ଏକ ନିପଟ ନିରକ୍ଷରତାର ଅନ୍ଧାର ଭିତରେ ଦିନେ ସେ ତେଜ ଦେଇଥିଲେ ଟିକିଏ ଜ୍ଞାନର ସଲିତା । ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ସହାୟ ଥିଲେ ମଦନବାବୁ । ସହାୟ ନ କହି ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀ କହିଲେ ବେଶି ଠିକ୍ ହେବ । ହଁ, ଦୁହେଁ ପରସ୍ପର ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀ ଥିଲେ, ଗାଁ ଲୋକଙ୍କର ଉପକାର କରିବାକୁ । ଦେଶ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ଯେମିତି ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀତା ଗୁଲେ, ଅନ୍ୟ ଅନୁମତ ଦେଶର ଉପକାର କରିବା ବାହାନାରେ, ସେଭଳି ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀତା ନୁହେଁ, ବିଭିନ୍ନ ରାଜନୈତିକ ଦଳର ନେତାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେଭଳି ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀତା ଗୁଲେ, ଅଧିକ ଜନସେବା କରିବାର ଦାବୀ କରି ପ୍ରଚାରପଣ ବାଣ୍ଟିବାରେ, ସେପରି ନୁହେଁ । ମଦନବାବୁ, ବିଧିବିଧାନଙ୍କ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀତା ସେ ଦୁହିଁକୁ ପରସ୍ପର ନିକଟତର କରିବାରେ, ଦୁହିଁଙ୍କ ସମ୍ମାନକୁ ନିବିଡ଼ତର କରିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କଲା । ବିଧିବିଧାନ ସରକାରୀ ଗୁରୁ କରୁଥାନ୍ତି ସହରରେ ରହୁ । ଜାଣି ତ ତାଙ୍କର କାମ—ଗାଁଆକୁ ଆସିବା ପାଇଁ କେତେବେଳେ ଅବା ତାଙ୍କର ଫୁରସତ୍ ଥାଏ ? ଟିକିଏ ଫୁରସତ୍ କି ଛୁଟି ମିଳିଲେ ସେ ଚଟ୍ କରି ଦୌଡ଼ିଆସନ୍ତି

ଗାଁକୁ; ମାତ୍ର ସ୍ତ୍ରୀ ପିଲାମାନେ ସେପରି ଦିନେ ଦୁଇଦିନ ପାଇଁ ଗାଁଆକୁ ଆସି ପରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେଥିଲଗି ଗାଁ ସଙ୍ଗରେ ସେମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କ ଥିଲା ଅତି କମ୍ । ବଡ଼ପୁଅ ଚୁହନ ପଡ଼ୁଥାଏ ସହର କନ୍ଦେଣ୍ଡୁ ସ୍କୁଲରେ । ଗାଁ ସହର ତା'ର ପ୍ରାୟ ପରିଚୟ ନଥିଲା ।

ଚୁହନ ଉପରେ ବାପାଙ୍କ ଚେହେରାର ଗୁପ୍ତ ପଡ଼ିଥାଏ ଷ୍ଟୁ ଡବ୍‌ରେ । ଠିକ୍ ସେମିତି ତୋଫା ସାହେବା ରଙ୍ଗ ତା'ର ; କିନ୍ତୁ ବାପାଙ୍କଠାରୁ ସେ ଥିଲା ବେଶି ଡେଙ୍ଗା । ମଦନବାବୁଙ୍କ ମତରେ ତାଙ୍କର ବ୍ୟୁଣେଶ୍‌ବରଙ୍କ ଭଳି ସୌମ୍ୟକାନ୍ତି, ପୁଣି ମଧୁର ସ୍ଵର ଲୋକ ସେ ଆଉ ଜଣେହେଲେ ଦେଖି ନାହାନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ ମଦନବାବୁଙ୍କ ଦେଖିବା ପରିସର ଖୁବ୍ ସୀମାବଦ୍ଧ । କଲେଜରେ ପଢ଼ିବା ହେଲା ତାଙ୍କର କଟକ ସହର ଦେଖିବାର ଏକମାତ୍ର କାରଣ । ତା' ପରେ ନିଜ ଗାଆଁଠାରୁ ଦଶମାଇଲା ଦୂର ମଫସଲ ସ୍କୁଲରେ ଶିକ୍ଷକତା କରି ବରୁଣାକର ଘରକୁ କେବେକେମିତି ସେ ଯାଆନ୍ତି । ସେଇ ତାଙ୍କ ଦେଶଭ୍ରମଣର ସାରାଂଶ ।

ସେଥିପାଇଁ (୧୯୪୧ ମସିହାରେ) ତାଙ୍କର ବ୍ୟୁଣେଶ୍‌ବର ଯେତେବେଳେ ଦ୍ଵିତୀୟ ଯୁଦ୍ଧରେ ନାମ ଲେଖାଇ ବର୍ମା ଯିବାକୁ ବାହାରିଲେ, ମଦନବାବୁଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ତାହା ଚୂର୍ତ୍ତିବା ଏକାବେଳେ ଅସମ୍ଭବ ହୋଇପଡ଼ିଲା । ଖାଲି ସେତିକି ନୁହେଁ—ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦୁନିଆକୁ ଯେମିତି ଆକାର ପ୍ରକାରରେ ଯେ ଚିହ୍ନି ଆସିଥିଲେ, ସେହିଦିନୁ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ସେ ଏକାବେଳେ ଅଚିହ୍ନା ହୋଇଗଲା । ଆନ୍ତର ଥରେ ତାକୁ ଭଲକରି ଚିହ୍ନିବାପାଇଁ ଦରକାର ହେଲା ତାଙ୍କର ।

ବର୍ମା ଯିବା ଆଗରୁ ବ୍ୟୁଣେଶ୍‌ବର ଗାଆଁକୁ ଆସିଥାନ୍ତି ଦୁଇଦିନ ସମାଣେ । ସ୍ତ୍ରୀ ପିଲାଙ୍କୁ ଘରେ ଗୁଡ଼ିଦେଇ, ସବୁରି ପାଖରୁ ବିଦାୟ ହୋଇ ଯିବେ । ଗାଁ ଇସ୍କୁଲ, ଗାଆଁର ଭଲମନ୍ଦ ସୁଖ ଦୁଃଖ ସବୁକଥା ସେ ପଚାରି ଚୁଟୁଥାନ୍ତି । ସେ ଯୋଡ଼ାକାଦିନ ଟିକିଏ ଚହଲ ପଡ଼ି ଯାଇଥାଏ ଦଶରଥପୁର ଗାଁଟିରେ । କେତେପ୍ରକାର ବିଚାର ଗୁଲିଥାଏ ଲୋକଙ୍କର । ବ୍ୟୁଣେଶ୍‌ବର ଯୁଦ୍ଧରୁ ଫେରିବେ ମୁସବତ୍ତ ତାଙ୍କର ହୋଇ । ସେଠି ତାଙ୍କର ସବୁ ଖର୍ଚ୍ଚ ସରକାର ଭୁଲାଇବେ । ତା'ପରେ ମାସକୁ ମାସ ଘର ଖର୍ଚ୍ଚ ପାଇଁ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସିବ ପୁଲା ପୁଲା ଟଙ୍କା । ମଦନବାବୁଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ଏସବୁ କଥା ପଶୁନଥାଏ । ତାଙ୍କର ବଡ଼ ପ୍ରଶ୍ନ ହେଲା, କାହିଁକି ? ବ୍ୟୁଣେଶ୍‌ବରଙ୍କର ଅଭାବ କ'ଣ ? ଗାଆଁରେ ପ୍ରଚୁର ସମୃଦ୍ଧି । ଅଳ୍ପଦିନ ଭିତରେ ତାଙ୍କର ହସାବରେ ସେ କିଛି କମ୍ ନାମ କମେଇ ନାହାନ୍ତି । ଯୁଦ୍ଧକୁ ଯିବା ଦରକାର କ'ଣ ତାଙ୍କର ? ପୁଣି ଯୁଦ୍ଧର ଗୁଲିଛୁ, କାପାଳ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଇଂରେଜଙ୍କର —ଆମ ଦେଶର ସେଥିରେ କି ସ୍ଵାର୍ଥ ଅଛି ଯେ ବ୍ୟଧୁବାରୁ ଯିବେ ଯୁଦ୍ଧକୁ ? ଅତି କମ୍ କଥା କହନ୍ତି ବ୍ୟଧୁବାରୁ । ଏତେ କମ୍ ଯେ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ଜନ୍ମିଥିଲେ ବି ତାଙ୍କର କିଛି ଅସୁବିଧା

ହୁଅନ୍ତାନି । “ମୁଁ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ତ ଯାଉନାହିଁ, ଯାଉଛି ଯୁଦ୍ଧ କରୁଥିବା ଲୋକଙ୍କ ଚିକିତ୍ସା ପାଇଁ—ସେଥିରେ ଆଉ ଟିକିଏ ବେଶି ଅଭିଜ୍ଞତା ମିଳିବ ବୋଲି ।”

“ଏଠାରେ କ’ଣ ଆପଣଙ୍କର ଅଭିଜ୍ଞତାର କିଛି ଅରାବ ଅଛି ? ନନ୍ଦ ତ ଶହ ଶହ ରୋଗୀ ଆସୁଛନ୍ତି ଡାକ୍ତରଖାନାକୁ, ସେଠାକୁ ଗଲେ ଆଉ ଅଧିକା କ’ଣ ହେବ ?”

“ହଁ, ଅଧିକା ହେବ ମଦନବାବୁ ! ଯେଉଁମାନେ ଯୁଦ୍ଧରେ ଆପଣା ରକ୍ତ ଡାକ୍ତରନ୍ତି, ସେମାନେ ବୀର, ଯୋଦ୍ଧା, ସାହସୀ । ତାଙ୍କ ଚିକିତ୍ସାରେ ଯେ ଆନନ୍ଦ, ଯେ ସନ୍ତୋଷ ମିଳେ, ଆପଣ ତାହା ଟିକିଏ କଲେନା କରନ୍ତୁ, ମଦନବାବୁ ! ସାଧାରଣ ରୋଗୀଠାରୁ ସେମାନେ କେତେ ଫରକ । ରୋଗ ତାଙ୍କୁ ତ ଆହମଣ କରେନାହିଁ, ସେମାନେ ଆହମଣ କରନ୍ତି ରୋଗକୁ, ଆଲସ୍ୟକୁ, ହତାଶାକୁ । ମରଣ ଆଗରେ ଛୁଡ଼ାହୋଇ ସେମାନେ ଗୁଡ଼ି ପଡ଼େଇ ଦିଅନ୍ତି ।” ସୈନ୍ୟଙ୍କ ପ୍ରଶଂସା ଶୁଣିବାକୁ ମଦନବାବୁଙ୍କୁ ସୁଖ ଲାଗେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ଚିକିତ୍ସାରେ ପୁଣି ଆନନ୍ଦ ମିଳେ ! ବରଂ ସେମାନେ ଯେ ଅତି ନିଷ୍ଠୁର, କ୍ଷମତା-ରାଜୀ, ହିଂସ୍ର-ସ୍ଵଭାବ—ଅନେକ ସମୟରେ ଶ୍ଵରୁ, କାପୁରୁଷ ହୋଇ ପଡ଼ନ୍ତି—ସେଥିପାଇଁ ମଦନବାବୁଙ୍କ ମନରେ, ସୈନ୍ୟ ବହୁଳେ କପଟ ଏକ ଘୃଣା ଆବେଶର ଉଦ୍ବେଗ ହୁଏ । ସେ ଯୁକ୍ତି କଲେ, “ଏ ଯୁଦ୍ଧ ଯେବେ ଆମ ଦେଶ ପାଇଁ ହେଉଥାନ୍ତା, ତେବେ ସେଥିରେ ଗୌରବ ମିଳନ୍ତା ନିଶ୍ଚୟ ; କିନ୍ତୁ ଆମେ ଯେ ପରାଧୀନ, ଆମ ଦେଶ ପାଇଁ ତ ଆମେ ଲଢ଼ିବାକୁ ଯାଉ ନ ଥାଉଁ—ଆମର ମୁକ୍ତିବ ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ହାତ-ମୁଠାକୁ କ୍ଳେ କରିବାପାଇଁ ।”

“କଦାପି ନୁହେଁ, ମଦନବାବୁ ! ହଁ, ଆମେ ପରାଧୀନ । ତା’ ବୋଲି ରୁଦ୍ଧହୋଇ ବସି ରହିଲେ ତ ସ୍ଵାଧୀନ ହୋଇଯିବାନି ! ଯୁଦ୍ଧରେ ଆଜି ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଭୀରବୀୟ ସୈନ୍ୟ ଯେ ଲଢ଼ୁଛନ୍ତି, ଇଂରେଜ ଶାସନକୁ ଏ ଦେଶରେ ଦୃଢ଼ କରିବା ପାଇଁ ନୁହେଁ—ନିଜର ଶକ୍ତି, ପରାକ୍ରମ, ସାହସର ବିକାଶ ପାଇଁ, ଯୁଦ୍ଧରେ ଅଭିଜ୍ଞତା ଅର୍ଜିବା ପାଇଁ । ବିଦ୍ୟାରେ, ବୁଦ୍ଧିରେ, ଶକ୍ତିରେ, ସାହସରେ ଆମର ଯେତକ ଅଭିଜ୍ଞତା ବଢ଼ୁଛି, ସେତକ ଆମେ ସ୍ଵାଧୀନତାର ନିକଟତର ହେଉଛୁ । ମୋର ଚିକିତ୍ସା-ବିଦ୍ୟାର ଉନ୍ନତ ଆଶା କରି ମୁଁ ଯାଉଛି ଯୁଦ୍ଧ ଭୂମିକୁ ।

“ପରାଧୀନ ଦେଶର ଲୋକେ ସବୁ ପ୍ରକାର ଗୁଣ ହାସଲ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟମୀ ହେବାରେ ରହିଛି ତାଙ୍କ ସ୍ଵାଧୀନତା । ସ୍ଵାଧୀନତା ଦିନେ କି ବର୍ଷେ ତ ବର୍ଷରେ ତ ଆସେନି । କେତେ ଯୁଗର ସାଧନା ବଳରେ, ତ୍ୟାଗ ଫଳରେ ଏହା ଆସେ । ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ଆମେ ସେଇ ସ୍ଵାଧୀନତା, ସେଇ ମୁକ୍ତି ଆଡ଼କୁ ଆଗେଇ ଚାଲୁଛୁ । ଏହା ଖାଲି ଇଂରେଜଙ୍କ ହାତରୁ ମୁକ୍ତି ନୁହେଁ—ଆମ ଭିତରେ ଯେତେ ରକମ ଦାସତ୍ଵ ଅଛି—ଆମର

ହୁଂସା, ବାଦ, ଅନ୍ୟାୟ, ଅତ୍ୟାଚାର, ସବୁ ଦୁର୍ଦ୍ଦିନୀ, ସବୁ ଦୁଃଖମୟ ମୁକ୍ତି । ଇଂରେଜମାନେ ଶାସନ ପଦ୍ଧତ୍ତ ବାହାରିଗଲେ କିମ୍ବା ଶାସନ କ୍ଷମତା ଆମ ହାତକୁ ଆସିଗଲେ ଯେ ଆମେ ପୁରୁଷର ସ୍ବାଧୀନ ହୋଇଯିବୁ, ଏହା ତ କଦାପି ଠିକ୍ ନୁହେଁ । ତାହାପରେ ମଧ୍ୟ ଆମକୁ ବହୁ ତ୍ୟାଗ ସ୍ବୀକାର କରିବାକୁ ହେବ । ହୁଏତ କେତେ ରକ୍ତ-ନଦୀ ସନ୍ତରଣ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଅହଂସାର ଏହି ପୁଣ୍ୟପୀଠ ଉପରେ । ସେ ଅବସ୍ଥାକୁ ଏଡ଼ିବା ପାଇଁ ସବୁ ଦିଗରୁ ଆମର ଚେଷ୍ଟା ଦରକାର । ତାହା ଭିତରୁ ଗୋଟାଏ ଦିଗ ହେଲା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଗଣ୍ଡି ଭିତରେ ପଡ଼ି ରହିବାର ସବୁଦିନିଆ ଅଭ୍ୟାସ । ଏହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ବଦରାସରେ ଏବେ ପହଞ୍ଚିଲଣି; ନିଜ ଗାଁ ଓ ସହର ସୀମା ଗୁଡ଼ି ଆଉ କାହିଁ ଯିବାକୁ ଆମେ ଏକାବେଳକେ ନାହିଁ । ଆମକୁ ଆଜି ସେହି ଘରପଣା ସ୍ବାଭାବ ଗୁଡ଼ିବାକୁ ହେବ, ନୁହେଁ କି ? ବିରୁଦ୍ଧବାକୁ ହେବ, ଆମ କଟକ ସହର ଅବା ଦଶରଥପୁର ଗାଁଟା ପୃଥିବୀର ମାନବତା ଭିତରେ ହିଁ ଅଛି । ପୃଥିବୀରୁ ତାହା ଅଲଗା ନୁହେଁ । ଦେଶକୁ ଗୁଡ଼ି ଆମେ ଦୂରକୁ ନ ଗଲେ ସ୍ବାଦେଶର ମୂଲ୍ୟ ବୁଝିପାରିବା କିପରି ? ସ୍ବାଦେଶ-ବିଦେଶ ଖାଲି ମନଗଢ଼ା କଥା ସିନା । ନଇଲେ ଏ ଦୁନିଆଟା ଯେ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର—ଆତ୍ମମାନଙ୍କଠାରୁ ଏ ଦୁନିଆ ମାଗେ ଧୈର୍ଯ୍ୟ, ସାହସ, ସାରତ୍ତ୍ବ” । ବେଶି କହିବାରେ ଅଭ୍ୟାସ ନ ଥିବାରୁ ଧୀରେ ଧୀରେ କଥାଗୁଡ଼ିକୁ ସଜେଇ ସେ କହୁଥାନ୍ତି ।

“ଦେଶଭିତରେ ମଧ୍ୟ ଆମ ପାଇଁ ତ କିଛି କମ୍ କାମ ପଡ଼ିବ”—ମଦନବାବୁ ଟିପ୍ପଣୀ କଲେ ।

“ନିଶ୍ଚୟ, ନିଶ୍ଚୟ ! ସେ କଥା କିଏ ମନା କଲ କି ? ପ୍ରତି ଗାଁ, ପ୍ରତି ସହରକୁ ନୂଆକରି ଗଢ଼ି ତୋଳିବାକୁ ହେବ । ସେଥିପାଇଁ ବହୁତ ଶକ୍ତି, ବହୁତ ଜନବଳ ଲୋଡ଼ା । ତାହାବୋଲି ଯୁଦ୍ଧ ଆଗରେ ପଛଦୁଆ ଦେଲେ ଚଳିବନି । ଯେଉଁ ଅବସ୍ଥାରେ ଆମେ ଥାଉ ପଛକେ, ସ୍ବାଧୀନ ହେଉଁ ବା ପରାଧୀନ ହେଉଁ, ସଶସ୍ତ୍ର ହେଉଁ ବା ନିରସ୍ତ୍ର ହେଉଁ, ଯୁଦ୍ଧ ମୁହଁକୁ ଆଗେଇଯିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଆମକୁ ମଦନବାବୁ ! ପଛ ଦୁଆ ନାହିଁ ବାରର କାତକେ ।”

ବିଧୁଶେଖରଙ୍କ କଥା ଗରମ ହୋଇ ଉଠୁଥାଏ । ସ୍ବରରେ ତାଙ୍କର ମିଶିଥାଏ ଏକ ଅସ୍ବାଭାବିକ ଉଦ୍ଦେଜନା । ତାଙ୍କଠାରୁ ଏତେ ଉଚ୍ଚ ସ୍ବରରେ ମଦନବାବୁ ଆଉ କେବେ କିଛି ଶୁଣି ନଥିଲେ ।

ପୃଥିବୀର ପଶ୍ଚିମ ପଟେ ଫ୍ରାନ୍ସର ରଣକ୍ଷେତ୍ରରେ, ପୁଣି ପୂର୍ବପଟେ ବର୍ମା ସୀମାନ୍ତରେ ଗୁଲିଥାଏ ଦ୍ବିତୀୟ ମହାଯୁଦ୍ଧର ତାଣ୍ଡବଲୀଳା । ୧୯୧୪ ଠାରୁ ୧୯୧୮ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେଉଁ ପୃଥିବୀବ୍ୟାପୀ ନିଆଁ ଜଳି ଉଠିଥିଲା, ତାହା ମାଟି ଉପରେ ବା ସମୁଦ୍ର ଭିତରେ ଥିଲା ଆବଦ୍ଧ । ଦ୍ବିତୀୟ ମହାଯୁଦ୍ଧର ଆହ୍ୱାନ ହେଲା ଆକାଶ । ପୁଣି ଏଥରେ ଖାଲି ଯୁଦ୍ଧ

କରୁଥିବା ସୈନ୍ୟମାନେ ହତାହତ ହେଲେନାହିଁ । ବେଶି ହତାହତ ଷଡ଼ିଗ୍ରସ୍ତ ହେଲେ, ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଯୁଦ୍ଧର ବହୁ ଦୂରରେ ଥିବା ଶାନ୍ତ, ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ଗ୍ରାମ ଆଉ ନଗରବାସୀ । ଦୋକାନ, ବଜାର, ସ୍କୁଲ, କଚେରୀ, ସିନେମା, ଥିଏଟର, ଗାର୍ଜୀ, ମନ୍ଦିର କାହାରି ହେଲେ ସେ ଯୁଦ୍ଧ ଆତ୍ମମଣ୍ଡରୁ ନିସ୍ତାର ନାହିଁ । ଏମିତିକି ତାକୁରଖାନାର ରୋଗୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ! ଆକାଶ ହେଲା ଯୁଦ୍ଧଭୂମି । ଆକାଶ ପରି ସେ ସବ୍ୟସାସି । ସେଥିରେ ଲାଭ ହେଲା, ମସ୍ତକଡ଼—ଦୁନିଆର ସମସ୍ତେ ଚାହିଁଲେ ଏ ଯୁଦ୍ଧ ସମସ୍ତଙ୍କର—ପିଲା, ବୁଢ଼ା, ମର୍ଦ୍ଦ, ମାଉସେ, ଧନୀ, ଗଣ୍ଡବ, ରୋଗୀ, ନିରୋଗୀ, ପଣ୍ଡିତ, ମୂର୍ଖ, ଅନ୍ଧ, ଗ୍ରେଟା ସମସ୍ତେ ଏଥିରେ ସମାନ ଅଂଶିଦାର । ବିଜ୍ଞାନ ତାହାର ନୂଆ ନୂଆ ମାରଣାସ୍ତ୍ର ବଳରେ ସବୁଠାରୁ ଅଳ୍ପ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ସବୁଠାରୁ ବେଶି ମଣିଷଙ୍କୁ ମାରିପାରିବାର କୌଶଳ ଆବିଷ୍କାର କରିଥାଏ । ସମୁଦ୍ର ନିଧନର ଏତେବଡ଼ ବାହାଦୁରୀ ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଣିଷ ସମାଜର ଇତିହାସରେ ହାସଲ ହୋଇ ପାରି ନଥିଲା ।

ଆଜି ଚୁମ୍ବମାନଙ୍କ ପାଖରୁ ହଜାର ହଜାର ମାଇଲ ଦୂରରେ ରହି ଏ ଚଠି ଲେଖୁଛି । ପ୍ରକୃତରେ ମୁଁ ଦୂରରେ ଅଛି କି ନିକଟରେ, ଆଦୌ ଜଣାପଡ଼ୁନି ମୋତେ ।

ମୋଠାରୁ ଆହୁରି ଅନେକ ଦୂରରୁ ଲୋକେ ଆସି ଏଠାରେ ରୁଣ୍ଡ ହୋଇଛନ୍ତି— ଶହ ଶହ, ହଜାର ହଜାର ଲୋକ; କେହି କାହାରିକୁ ଆଗରୁ ଚିହ୍ନିନି, ଜାଣିନି; କିନ୍ତୁ ସତେ ଯେମିତି କେଉଁ ଆତ୍ମମୟୁଗରୁ ସବୁରି ସଙ୍ଗେ ସବୁରି ଚିହ୍ନା ପରିଚୟ ।

ସମସ୍ତେ ଯେମିତି ଗୋଟାଏ ଘର, ଗୋଟାଏ ପରିବାରର । ସବୁରି ସ୍ୱାର୍ଥ ଗୋଟାଏ—ତାହା ହେଉଛି ଜାଇବା ନଇଲେ ମରିବାର ସ୍ୱାର୍ଥ । ଏହାଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ନାହିଁ । ଜାଇବା ମରିବା ଯେ ଦୁଇଟି ଅଲଗା ଅବସ୍ଥା ନୁହେଁ, ତା’ ଭିତରେ ଯେ କିଛି ହେଲେ ଫାଙ୍କ ନାହିଁ—ଏଇଠି ତାହା ବେଶ୍ ଜଣାପଡ଼େ । ଠିକ୍ ସେମିତି ନିଆରା ନିଆରା ଭାଷା କହୁଥିବା, ନାନା ଜାତି, ନାନା ରଙ୍ଗର ମଣିଷ ଭିତରେ କେହି କିଛି ଫରକ ନାହିଁ । ଗୋରା, କଳା, ହଳଦିଆ, ହଳଦୁ, ଖୁଣ୍ଟାନ, ପଠାଣ, ଶିଖ ସବୁରି ଯେମିତି ଗୋଟାଏ ମାଆ । ଏ ଜାଲି ସାହୁକାର ଭାଷା ନୁହେଁ, ଅଙ୍ଗେ ନିଶ୍ଚଳବା ଘଟଣା ।

ମଣିଷ ଭିତରେ ସମାନତା ଶିଖିବାର ଏହା ହିଁ ବୋଧହୁଏ ଅସଲ ଧ୍ୟାନ । ନିଜ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏକ ସମୟରେ ଉଠିବାକୁ ହେବ, ଏକ ସମୟରେ ଗାଧୁଆପାଧୁଆ, ଖିଆପିଆ । ମରିବେ ହୁଏତ ହଠାତ୍ ବାଜି ଉଠିଲା ସତକ୍ ଦଣ୍ଡି—ମରଣର ବିକଟ

ଚକ୍ରାର ଭଳି । ଗାଧୁଆପାଧୁଆ, ଖିଆପିଆ ଗୁଡ଼ିକ ସମସ୍ତେ ଧାଇଁଲେ ଆଶ୍ରୟ ସ୍ଥଳକୁ । ଆଶ୍ରୟ ବୋଲିଲେ ମାଟି ଭିତରେ ଖୋଳାଯାଇଥିବା ଗାତ । ତେବେ ସୁଦ୍ଧା ନିନ୍ଦାର ନାହିଁ । ଯାଉ ଯାଉ ହୁଏତ ଘୋର ଗର୍ଜନରେ ଆକାଶରୁ ବୋମା ବର୍ଷା—ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ଉଠିଲା ପୃଥିବୀ—ଉପରକୁ ଚଢ଼ିକି ଗଲା ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ମହଣ ମାଟି କାଦୁଅ । ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ ସବୁ ଅନ୍ଧାର ! ତା’ପରେ ଶୁଣାଗଲା, ଆହତ ମାନଙ୍କ ଚକ୍ରାର । ଶ୍ରେତର ଧରି ଧାଇଁଲେ ସୈନ୍ୟଦଳ ତାଙ୍କ ଉଦ୍ଧାର ପାଇଁ ।

ତମ୍ଭ ଭିତରେ ଡାକ୍ତରଖାନା—ବୋମା ଯେଉଁଠି ପଡ଼େ, ସେଠାରୁ ବହୁତ ନିରାପଦ ଅନରେ । ହେଲେ, ଡାକ୍ତର ଆଉ ରୋଗୀସହ ସମୁଦାୟ ଡାକ୍ତରଖାନାକୁ କାଳଦେବାର ବାଛବିରୁର ଆକାଶ-ବୋମାର ନାହିଁ । ଶହ ଶହ ଡାକ୍ତର ବୋମା ଫୁଟିବା ଶବ୍ଦ ଶୁଣିବାକୁ ସବୁବେଳେ ଡିଆର ହୋଇ ଚାହିଁଛନ୍ତି । ଏକା ସାଥରେ ହୁଏତ କୋଡ଼ିଏ ଡିଗ୍ରୀ ଏମ୍ବଲେନ୍‌ସ-ବୋର୍ଡ଼େଇ ସୈନ୍ୟ । ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଅଣାହେଲ ଚକ୍ରା ପାଇଁ । ତା’ପରେ ଲାଗିଲା ଡାକ୍ତରଙ୍କ ତନାଦନା ।

କାହାର ଗୋଡ଼ କଟା ଚାଲିଛି, କାହା ହାତରୁ ଗୁଳି ବାହାର କରାହେଉଛି, କାହା ଆଖିରେ ବନ୍ଧା ହେଉଛି ବେଣ୍ଟେକ୍‌ଜ କାହା ଦେହରେ ଘିଆ ହେଉଛି ରକ୍ତ । ଜାତିପାଇଁ ରକ୍ତ ଦେବା କଥାଟା ଆମେ ସିନା ବହୁରେ ପଢ଼ୁ—ଏଇଠି ତାହା ଦେଖିବା କଥା—ପୃଥିବୀର ଗୁଣିଆକୁ ଲୋକେ ଏଇ ରକ୍ତ ଦେଉଛନ୍ତି । ବଡ଼ ବଡ଼ କାଗ ହଣ୍ଡାରେ ଭର୍ତ୍ତିହୋଇ ରେଳ ତାହା ସରିଯାଉଛି, ରେଳ ପୁଣି ବାହାରୁ ଚାହିଁ ଶିଖିପଥ ଖାଇବା ସାମଗ୍ରୀ ସାଥରେ ।

ଭୂମେମାନେ କିଛି ଚନ୍ଦ୍ରା କରବନ୍ତ, ଚନ୍ଦ୍ରାକରିବା ହିଁ ମହା ବିପଦ । ଏଠାରେ କେହି ଚନ୍ଦ୍ରା କରନ୍ତି ନାହିଁ, ସମସ୍ତେ କରନ୍ତି କାମ । କାମକରିବାକୁ ଯେମିତି ପାଗଲ । ମଝିରେ ମଝିରେ ବହୁତ ଦିନଯାକେ ପ୍ରାୟ କିଛି କାମ ନଥାଏ । ଆକାଶ ନିର୍ମଳ ଲାଗି ହୋଇପଡ଼େ । ବ୍ୟୋମଯାନଟି କାହିଁ ଦେଖାଯାଏନା । ବୋମା ବର୍ଷଣ ବନ୍ଦ । ସେହି ସମୟଟା ଲମ୍ବା ହୋଇପଡ଼ିଲେ ବଡ଼ ଅସହ୍ୟ । ଡାକ୍ତର ଖାନାରେ ଅବଶ୍ୟ ରୋଗୀଙ୍କ ଅଭାବ ଥାଏ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ଚକ୍ରା ଯଥା ନିୟମରେ ସକାଳୁ ଗତିଯାକେ ଚାଲେ । ତେବେ ଲଢ଼େଇର ଉତ୍ତେଜନା ଶୀତଳହୋଇ ପଡ଼ିଥାଏ । ଏହି ଉତ୍ତେଜନାର ଅର୍ଥହେଲ ଜୀବନ । ଉତ୍ତେଜିତ ହେବାପାଇଁ ମନୁଷ୍ୟ ଯଦି ମଦ ପିଏ, ରୋଷ ଡକେଇତି କରେ, ମଣିଷ ମାରେ, କାବ୍ୟ ଉପନ୍ୟାସ ପଡ଼େ, ଖେଳ ପଡ଼ିଆକୁ ଧାଏଁ, ସିନେମା ଥିଏଟର ଦେଖେ, ସଙ୍ଗୀତ ଶୁଣେ, ଧର୍ମଚର୍ଚ୍ଚା କରେ, ଭକ୍ତ, ପ୍ରେମିକ ବା ନରହନ୍ତା ବୋଲି—ନଇଲେ ରାଜନୀତିରେ ପଶେ । ଉତ୍ତେଜନାହୀନ ଜୀବନରେ ଜାଗରଣ ନାହିଁ, ଖାଲି ବିଶ୍ରାମ, ଆଉ

ନଦ୍ରା । ସେଭଳି ବଶ୍ରାମ ପାଇଁ ଯୁବକୁର୍ତ୍ତା-ଆଦୌ ଉପଯୁକ୍ତ ନୁହେଁ । ଏଠାରେ ଜଣିବା ଅର୍ଥ ଲଢ଼ିବା, ନଇଲେ ମରିବା । ଏକା ସାଥରେ ହଜାର ହଜାର ଲୋକ ଲଢ଼ୁଛନ୍ତି, ମରୁଛନ୍ତି ମଧ୍ୟ । କାଲି ଶହେ ସତସଠା ଜଣକୁ ଏକକାଳୀନ ସମାଧି ଦିଆଯାଇଛି । ସେଥିପାଇଁ ଗୋଟାଏ ଜୀବ ବେଶଣୀ ହୋଇଥିଲା । ସମସ୍ତେ ଯେମିତି ମନେ କରୁଥିଲୁ, ଆପଣାର ଅତି ଆତ୍ମୀୟ ନିକଟତମ ସ୍ବଜନ ମରି ଯାଇଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ କେହି କାହାକୁ ଚିହ୍ନେ ନାହିଁ । ଏଇଠି ହୁଏତ ଯୁବ ପରେ ଦିନେ ଗୋଟାଏ ଶସ୍ତ୍ରଦସ୍ତ ତୋଳା ହେବ ଅଜ୍ଞାତ ସୈନିକ-ମାନଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ ଦେଖାଇ । ଅବା ଏ ଥାନଟାର ନାମଗର କାହିଁ ହେଲେ ରହିବ ନାହିଁ । ଖାଲି ଏମିତି ବେନାମୀ ସୈନିକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଶସ୍ତ୍ରଦ ଗ୍ରନ୍ଥ ତୋଳାଗଲେ ପୃଥକ ଉପରେ ଇସ୍ତେ ହେଲେ ଥାନ ବାକି ଆନ୍ତା କି ଜୀବନ୍ତ ସୈନିକମାନଙ୍କ ଲାଗି ।

ମଦନବାବୁ ମୋର ଏ କଥାକୁ କି ଭାବରେ ନେବେ କେଜାଣି । ଏଠାରେ କିନ୍ତୁ ସ୍ବାଧୀନ ପରାଧୀନର ଫରକ ନାହିଁ, ପ୍ରଶ୍ନ ନାହିଁ । ଶାସକଶାସିତ, ମାଲିକମୁଲିଆ, ଧନଗରବ ସମସ୍ତେ ଏକାକାର । ସବୁ ମଣିଷ ମିଶିଯାଇ ଗୋଟାଏ ହୋଇପଡ଼ନ୍ତି । ହେଲେ ବି, ଜଣକଠାରୁ ଆଉ ଜଣେ କେତେ ତଫାତ୍ ! ମୋର ଅବଶ୍ୟ ଏସବୁ କଥାରେ ମୁଣ୍ଡ ଘୁରାଇବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ । ଲଢ଼େଇରେ ଆହତ, ପୁଣି ଭୋଗରେ ପଡ଼ୁଥିବା ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କ ଚିକିତ୍ସା ହେଲେ ମୋର କାମ ।

ମୁଁ ଏଠାରେ ଖୁବ୍ ଖୁସିରେ ଅଛି । ଜୀବନର ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତଟି ବଞ୍ଚିବାର ସୁଯୋଗ ମିଳୁଛି ମୋତେ । ସାଧାରଣ ଅବସ୍ଥାରେ ଆମେ ଅତି କମ୍ ସମୟ ପ୍ରକୃତରେ ବଞ୍ଚୁ । ତାକି ସମସ୍ତଟା ମୃତ୍ୟୁ ଭଳି ଶୂନ୍ୟ, ନିର୍ବିନ୍ଦ ରହିଯାଏ । ଏଠାରେ କିନ୍ତୁ ତାହା କାହିଁ—ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଧମନୀର ରକ୍ତ ନାଟି ଉଠେ ? ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତଟି ମଣିଷ ପକ୍ଷରେ ମୂଲ୍ୟବାନ୍ । ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତର ଓଳନ ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ ଯୁଗ—ଯୁବ ହିଁ ଯୁଗ ସୃଷ୍ଟି କରେ ।

ଆମ ଦେଶ ଯୁବରୁ-ଯେତେ ଅଲଗା ରହିଲେ ବି, ପୁଣି ଯେତେ ଅହଂସାର ଅଭ୍ୟାସ କଲେ ମଧ୍ୟ, ମହାଯୁଦ୍ଧର ପ୍ରଭାବକୁ ସେ ଏଡ଼ି ଦେଇ ନ ପାରେ; କାରଣ ଆମ ଦେଶ ତ ପୃଥିବୀରୁ ଅଲଗା ନୁହେଁ । ଏଠା ଅବସ୍ଥାର ଆଭାସ ରୂପେମାନେ ମଧ୍ୟ କିଛି ପାଉଥିବ ନିଶ୍ଚୟ । ଲୁଗା, କିରୋସିନ, ଖାଇବାଜିନିଷ ପାଇବାକୁ ବହୁତ ଅସୁବିଧା ଭୋଗୁଥିବ । ସେଥିପାଇଁ ବେଳେ ବେଳେ ମୋର ଇଚ୍ଛାହୁଏ, ରୂମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଯେବେ ସାଥରେ ଆଣି ପାରିଥାନ୍ତି ! ତା'ପରେ ହସମାଡ଼େ—ତମେ ସବୁ ବଢ଼ନ୍ତି କେଉଁଠି ? କରନ୍ତି କ'ଣ ? ବହୁତ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ନର୍ସ ଅଛନ୍ତି; ସୈନ୍ୟ ଭାବରେ ମଧ୍ୟ ଯୋଗ ଦେଇଛନ୍ତି ଅନେକ । ମଞ୍ଚର ଚଲାଢ଼ିବା, ବନ୍ଧୁକ ମାରିବା କାମ ସବୁରେ ତାଙ୍କ ଶକ୍ତି, ସାହସ କିଛି କମ୍ ନୁହେଁ । ମିନି ଆମର ଏହା ଶୁଣି କ'ଣ କହୁଛ ? ମୁଁ ବେଶ୍ ବୁଝିପାରୁଛି, ମୋ ଚିଠି

ତୁମପାଇଁ କେତେ ଦରକାର, ତମ ଚିଠି ମୋ ପାଖରେ ଯେମିତି ନୁହେଁ । ଘରକୁ ଚିଠିଦେବା, ପୁଣି ସେଠାରୁ ପାଇବା ମଧ୍ୟ ଏକ ସମସ୍ୟା । ବର୍ଷକ ଭିତରେ ମୁଁ ତୋ ହାତରୁ ଖଣ୍ଡିଏ ମାତ୍ର ଚିଠି ପାଇଛି । ତୁ ନିଶ୍ଚୟ ଆଉ କେତେଟା ଲେଖିବୁଣି । ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଦଶ ବାରରୁ କମ୍ ଚିଠି ପଠାଇ ନାହିଁ । ମୁଁ ଯେମିତି ଖଣ୍ଡକରୁ ବେଶି ପାଇନାହିଁ, ତୁମେମାନେ ସେମିତି ମୋର କେତୋଟି ଚିଠି ପାଇଲ, ତାହା ଜାଣିବାର ଉପାୟ ନାହିଁ ।

ଚିଠି ପାଇଁ ଇଚ୍ଛା ହେଲେ, ମୁଁ ତୋର ସେହି ଖଣ୍ଡିକ ପାଖରେ ରଖିଚି, ପଡ଼େ । ସେଥିରେ ମୋର ଚିଠି ଅଭାବ ସୃଷ୍ଟିଯାଏ । ଗାଁ ଇନ୍ଦ୍ରାଳ, ମଦନବାବୁ, ପୁଣି ତାଙ୍କ ଝିଅ ଗୌରୀର ମୁହଁ ଆଖି ଆଗରେ ନାଚି ଉଠେ । ନାଚିଉଠେ ମିନି, ଆଉ ମୋର ସୁନାର ସଂସାର ।

ସବୁ ବିଷୟରେ ମଦନବାବୁ ଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ପଚାରି ଚଳୁଥିବ । ହଁ, ଏବେ ଶୁଣିଲି, ସହର ଗୁଡ଼ିଆମ ଲୋକେ ଗାଁ ମାନଙ୍କୁ ଚାଲି ଯାଉଛନ୍ତି, ଆକାଶ ଆକମଣ ଭାବରେ । ସହରଟା ଯେ ସବୁ ସମୟ ପାଇଁ ନିରାପଦ ନୁହେଁ; ଯୁଦ୍ଧ ଆକମଣରୁ ଜୀବନ ରଖିବାକୁ ଯେ ସହର ଗୁଡ଼ିଆମ ମଫସଲ ଯିବା ଦରକାର—ସବୁବେଳେ ସହରକୁ ମୁହାଁଇଥିବା ଆମ ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ଏଇ ଘଟଣା ଗୋଟିଏ ଚେତାବନି । ଯାହାହେଉ, ଆମେ ତ ସେ ବାଟ ଆଗରୁ କାଟିଥାଉଁ । ଆଉ କ’ଣ ପରୁଆ ?

ଗାଁରେ ତୋ ପଢ଼ାରେ କିଛି ଅସୁବିଧା ହେଉ ନଥିବ । ମୋର ବିଶ୍ୱାସ, ମଦନ-ବାବୁ ଲୋକ-ନିନ୍ଦାକୁ ନ ଭରି ଗୌରୀର ପଢ଼ାରେ ହେଲା କରବେନି । ତାକୁ ମୋର ସ୍ନେହାଶୀର୍ବାଦ । ତମମାନଙ୍କ ପାଖରୁ ବିଦ୍ୟାସ୍ତ ଯେନି ଆସିବା ଦିନ ଗୌରୀର ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ଢଳ ଢଳ ଆଖି ଯୋଡ଼ିକି ମନେ ପଡ଼ୁଛି । ମିନିକୁ ମୋର ସ୍ନେହ ଦେବୁ, ତା’ ପଢ଼ା ତୁ ନିଜେ ଦେଖୁଥିବୁ । ଚିଠିଟାକୁ ଶେଷ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହେଉନି । ତଥାପି ଘଣ୍ଟା ବାଜିଲଣି, ଏକ ମିନିଟ ଭିତରେ ଆଲୁଅ ଲୁଗାଇ ଶୋଇଯିବାକୁ ହେବ ।

ତୋର

“ବାପା”

ପଡ଼ିଯାଉ ଗୌରୀ ସେ ଚିଠିକୁ ତୁହିନି ହାତକୁ ବଢ଼ାଇ ଦେଲ । ବିଧିଶେଷର-ଜଠାରୁ ଯେତେ ଚିଠି ଆସେ, ମଦନବାବୁଙ୍କ ସହୃଦ ସମସ୍ତେ ଥରେ ଲେଖା ଲାହା ପଡ଼ନ୍ତି ।

“ଦଶ ବାର ଖଣ୍ଡ ଚିଠି ଆସିଲା କେଉଁ ଦିନ ? ଏହାକୁ ଗୁଡ଼ିଆମ ମୁଁ ଆଉ ଦିନ ଖଣ୍ଡ ଚିଠି ପଡ଼ିଚି, ବୋଧହୁଏ...” ଗୌରୀ ପଚାରିଲା ।

“ହଁ, ତୁମେ ଯାହା ପଢ଼ିବ ଦେଉନି । ଆଉ ଆସନ୍ତା କୁଆଡ଼ୁ?” ଚିଠି ଖଣ୍ଡ ମୋଡ଼ି ପକେଟରେ ରଖି ରଖି ଉଠିବ ଦେଲା ।

“ଆମେ ପୁଣି ଏତେ ଗୁଡ଼ା ଚିଠି ଲେଖିଲେ, ସେଥିରେ ସେ ଖଣ୍ଡିଏ ବୋଲି ପାଇଛନ୍ତି !” ଗୌର ବସ୍ତିତ ହୁଏ ।

ଉଠିବ କହେ, “ସାଧାରଣ ଅବସ୍ଥାଠାରୁ ଯୁଦ୍ଧ ପରିସ୍ଥିତି ହେଲେ ଏକାବେଳାକେ ଫରକ । ଯୁଦ୍ଧ ଯେବେ ହିଁ ଶୁଣିବା ଦେଶ ଭିତରେ ହେଉଥାଏ, ତେବେ ସେଥିରେ ପଣି ନଥିବା ଆଉ ସବୁ ଦେଶରେ ସାଧାରଣ ପରିସ୍ଥିତି ଲୁଲୁଆନ୍ତା । ଚିଠି ପଢ଼ି ଯିବା ଆସିବାରେ ଅସୁବିଧା ରହନ୍ତା ନି କି ଦରଦାମ୍ ଏମିତି ଚିନ୍ତା ହୋଇ ଯାଆନ୍ତାନି; କିନ୍ତୁ ଏହା ହେଲେ ପୃଥିବୀ ଯୁଦ୍ଧ ।

ଶନିବାର ଉପର ଓଳି । ସ୍କୁଲ ଖାଲି ପଡ଼ିଥାଏ । ମେଟ୍ରିକ ପରୀକ୍ଷା ପାଇଁ ରୋଜ କୋର କ୍ଲାସ୍ ହେଉଛି । ଆଜିର ପଢ଼ା ସରିଲାଣି । କ୍ଲାସ୍ ଘରେ ରହିଯାଇଛନ୍ତି ଉଠିବ ଆଉ ଗୌର । ପାଖ ଆମ୍ବତୋଟା ଉପରେ ସହଳ ସହଳ ମଉଳି ଆସୁଥାଏ ଶୀତଦିନିଆ ଝର । ତୋଟା ତଳେ ବହଳିଆ ଗଛଟା ଆହୁରି ବହଳ ହୋଇ ପଡ଼ୁଛି । ଜେଲପଡ଼ିଆରେ କେତେଜଣ ପିଲା ଅସମୟରେ ଫୁଟବଲ୍ ଟାକୁ ଗଡ଼ାଇ ଗୋଡ଼ହାତ ଗଲାଉଥାନ୍ତି । ସ୍କୁଲ ବୋଇଲେ ଗୋଟିଏ ଲମ୍ବ ଗୁଲୁପର ଘର । କାନ୍ଥରେ ଝରକା ଲାଗିବା ପାଇଁ ଦୁଆର ଖୋଲାଯାଇଛି । ଟଙ୍କା ଅଗ୍ରବରୁ ଲାଗି ପାରିନାହିଁ । ସେଇ ମେଲ ବାଟେ ବାହାରକୁ ଗୁଡ଼ି ଗୌର କହିଲା, “ଯୁଦ୍ଧ-ମୁହଁରେ ଆଜି ଯେଉଁ ମାନେ ଗୁଡ଼ି ପଡ଼େଇ ଦେଲେ, ସେଇମାନେ ପ୍ରକୃତରେ ଜୀବନର ମୂଲ୍ୟ କହିଛନ୍ତି । ଆଉ ଯେ ସ୍ବଦେଶର ସ୍ବାଧୀନତା ପାଇଁ ଲଢ଼ି ଯୁଦ୍ଧକୁ ଗଲେ ନାହିଁ, ସେମାନେ ପଣିଲେ ଜେଲଖାନାରେ । ଏ ଦୁଇ ପକ୍ଷର ଅବସ୍ଥା ଏକାଠି ଭଲ, ବାକି ଯେତକ ଏଥିରୁ ଅଲଗା ରହିଗଲେ, ସେଇ ହେଉଛନ୍ତି ସବୁଠୁ ବେଶି କଲବଲ ।”

“ମୋ ମତରେ ଏହା ଠିକ୍ ନୁହେଁ”—ଉଠିବ ଯୁକ୍ତିକରେ, ମତ ନ ଥିବା ଲୋକ ନିଜ ମତକୁ ଜାହର କଲ ପରି—“ଦେଶ ଭିତରେ ସ୍ବାଧୀନତା ପାଇଁ ଲଢ଼େଇ କରି ଯେଉଁ-ମାନେ ଆଜି ଜେଲରେ ପଣିଲେ, ଆଉ ଯେଉଁ ମାନେ ଯୁଦ୍ଧ ମୁହଁକୁ ଆଗେଇ ଗଲେ ତାଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଅବା କେତେ ? ତାଙ୍କୁ ଆହାର, ପୋଷାକ, ଶକ୍ତି, ସାମର୍ଥ୍ୟ ଯୋଗାଇଦେବାକୁ ସବୁଠୁ ବେଶି ଲୋକ ରହି ଯାଇଛନ୍ତି ବାହାରେ । ସେଇମାନେ ହିଁ ନିଜେ ସବୁ ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ସହ, ସବୁ ପ୍ରକାର ତ୍ୟାଗ କରି ଜେଲଖାନାରେ ପୁଣି ଯୁଦ୍ଧ ଭୂମିରେ ଲଢ଼ୁଆଁ ଶରମାନଙ୍କୁ ସୁସ୍ଥ ସକଳ ସତେଜ କରି ରଖିଛନ୍ତି ।”

ଗୌରୀ ଖଣ୍ଡେ ଇତିହାସ ବହିର ପୃଷ୍ଠା ଓଲଟାଉଥାଏ—ମୁହଁ ନ ଟେକି ସେ କହୁଛି, “ଜେଲରେ ଥିବା ପୁରୀ ଦେଶ ନେତାମାନଙ୍କ କଥା ହେଲା ସ୍ମୃତି । ସେମାନେ ଯୁଦ୍ଧରେ ନ ପଶି ବନ୍ଦୀଶାଳାରେ ପଶିବାକୁ ଶ୍ରେୟ ମଣିଛନ୍ତି ; ଦେଶକୁ ଆଗ ନିକର କରିବା ସକାଶେ । ଆମ ଦେଶ ତ ଆଜିଯାକେ ଆମର ହୋଇ ନ । ଯୁଦ୍ଧଟା କିପରି ଆମର ହେବ ?”

ଅମ ଦେଶ ବୋଲି ଯାହାକୁ କହୁଛ, ସେତ ପୃଥିବୀରୁ ଅଲଗା ନୁହଁ । ବାପାଙ୍କ ଚିଠିରୁ ନେବେ ବୁଝିଲ କ’ଣ ? ବାଣିଜ୍ୟ ବ୍ୟବସାୟ, ଶିକ୍ଷାଦାୟୀ ସବୁ ବିଷୟରେ ପୃଥିବୀର ସମସ୍ୟା ଆଜି ପ୍ରାୟ ଗୋଟାଏ । ସେ ସମସ୍ୟାକୁ ଗ୍ରାସି ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ କରି ହେବନି । ତହିଁରୁ ଖଣ୍ଡେ ଭାରତ, ଖଣ୍ଡେ କାଲିଣ୍ଡ, ଆଉଟଣ୍ଡେ ଜାପାନ କି ଆମେରିକାକୁ ବାଣ୍ଟି ଦେବା ଯମ୍ଭୁନ ନୁହେଁ । ସବୁରି ସମଗ୍ୟ ଆଜି ସମାନ, ଅଖଣ୍ଡ । ବିଜ୍ଞାନ ବଳରେ ଆମେ ଦୂରତାକୁ ସେତିକି ଆସୁଛି କରି ପାରୁଁ, ପୃଥିବୀର ସବୁଦେଶ ସେତିକି ସେ ଯାହାର ନିକଟତର ହୋଇ ପଡୁଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଭୌଗୋଳିକ ସୀମାରେଖା ମଧ୍ୟ ଯାଉଛି ମିଳାଇ—ନିଜ ଦେଶ ପରଦେଶ ବୋଲି ଚିହ୍ନଟକାର ବାଟ ସେମିତି ବନ୍ଦ ।

ଇତିହାସ ବହି ଉପରୁ ବାହାର ଖେଳପଡ଼ୁଆ, ଆମୃତୋଟା ବାଟେ ଯଶବେ ଗୌରୀର ନଜର ଫେରିଥାଏ । ବଡ଼ ବଡ଼ ତୋଳା ଦ’ଟା ଆହୁରି ମେଲ ହୋଇଯାଏ । ସବୁ ବୁଝି କିଛି ନ ବୁଝିଲ ପରି ସେ ରୁହନ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ । ଧୋବଲ କପାଳରେ ତା’ର ଗୋଟାଏ ଶିର କଳାଗାର ଟାଣି ହଠାତ ଫୁଲି ଉଠେ—“ଏ ସବୁ ଖୁବ୍ ବଡ଼ ବଡ଼ କଥା । ସ୍ବାଧୀନ ଦେଶର ଲୋକ ମୁହଁରେ ଏହା ସିନା ଶୋରାପାଆନ୍ତା—ଆମ ମୁହଁରେ ନୁହେଁ ।”

“ତୁମେ ପୁଣି ସେମିତି ଭୁଲ କରୁଛ, ଗୌରୀ ! ଯୁଦ୍ଧବେଳେ ସ୍ବାଧୀନ, ପରାଧୀନର ପ୍ରଶ୍ନ ନାହିଁ, ଖାଲି ଜୀବନ-ମରଣର ପ୍ରଶ୍ନ—ଯେଉଁ ଜୀବନମରଣ ଯେକୌଣସି ସ୍ବାଧୀନତା ଠାରୁ ଡେର ବଡ଼”—ଧ’ରେ ଧୀରେ କହେ ରୁହନ; କିନ୍ତୁ ଧୀର ପାଣି ପଥର କାଟିଲ ଭଳି ତାର କଥାରେ ଥାଏ ଦୃଢ଼ତା । ଗୌରୀ ତହିଁରେ ଆହତ ହୁଏ । ଜୋର୍ ଗଳାରେ କହି ପକାଏ, “ଆମର ଗୋଟିଏ ଉମାଲ ଅଛି—ମୋ ଦାନାପାଣି କାହା ଘରେ, ନା ମୁଁ ଯାଉଥିଲି ବାହାଘରେ”—ଆମ ନିଜ ଦାନାପାଣିରେ ଆଗ ଠିକଣା ନାହିଁ ବୋଲି ତ ପର ହାତଟେକାକୁ ଡକେଇରୁ, ପରମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ରହୁ । ତହିଁରେ ପୁଣି ଆମେ ଯାଇରୁ କରିବାକୁ ବସୁଥିବ କୁଟୁମ୍ବକମ୍ !”

“ଆମର କିଛି କରିବା ଦରକାର ନାହିଁ, ଗୌରୀ ! ସବୁ ଆପେ ଆପେ ଆସି ଯାଉଛି । କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ ଉଠାତରେ ଯେ ଦ’ଟା ମହାଯୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା, ତାହାର ଅର୍ଥ

କଣ କିଛି ନାହିଁ ? ଆଗରୁ ଭଲ କେବେ ଏମିତି ବଞ୍ଚୁଥିଲୁ ? ଘଟିଥିଲା ? ଏଇଥିରୁ କ'ଣ ଜଣା ପଡ଼େ ନି'ନ୍ଦେ ଦୁନିଆଟା ଆଜି ଏକ, ଆଉ ଅନ୍ୟ ? ଏହା ଭିତରେ ଯେତେ ଦେଶ ଅଛନ୍ତି ତାଙ୍କ ସମସ୍ୟା ଗୋଟାଏ ପୃଥିବୀର ସମସ୍ୟାଠାରୁ କଦାପି ବଡ଼ ହୋଇ ନପାରେ ।”

ଡେସ୍ ଉପରେ ହାତ ବାଡ଼େଇ ଗୌର କହିଉଠେ, “କିନ୍ତୁ ଭାରତର ସମସ୍ୟା ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ । ଗୁଳିଗି କୋଟି ଲୋକଙ୍କର ଗୋଟାଏ ଶ୍ଵାସ ସତ୍ୟ ଦେଶ । ତାକୁ ପୁଣି ହଜାର ହଜାର କୋଶରୁ କେତେଜଣ ବ୍ୟବସାୟୀ ଆସି ଦୁଇ ଶହ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦଖଲ କରି ରହିବେ—ଏଥିରେ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର ମୁଣ୍ଡ ଲଜ୍ଜାରେ ତଳକୁ ନଇଁଯିବା ଉଚିତ୍ । ଅଥଚ ଆମେ ମୁହଁ ଟେକି ପୃଥିବୀ ସମସ୍ୟା, ପୃଥିବୀର ଏକତା ଉପରେ କଥା କହିଁ । ଏହାକୁ କହିନ୍ତି ଗ୍ରେଟ ମୁହଁରେ ବଡ଼ କଥା ।”

ଅଳ୍ପ ଟିକିଏ ହସିଦିଏ ଗୁରୁନ । ଆଉ କେହି ଦେଖିବା ଆଗରୁ ଯେମିତି ସେ ହସ ତାର ଓଠ କଣରେ ମିଳାଇ ଯାଏ—“ଗୁରୁଲି ଗୌର ! ଆଗ କରି ଗ୍ରେଟ ମୁହଁରୁଁ ବଡ଼କଥା ସବୁ ବାହାରିଥାଏ । ସେତେବେଳେ ଗାଉଁଲ ଉଗଡ଼ମାଳୀ ବୋଲି ତାକୁ କେହି ପଚାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଶେଷକୁ ବଡ଼ ମୁହଁରେ ତାହା ବାହାରିପଡ଼େ, ସେତେବେଳେ ଯାଉଁ ଆମେ ତାକୁ ମାନି ନେଉ ବେଦର ଗାର କରି ।

କଥା ମଝିରେ ମିନି ଆସି ବାଧା ଦିଏ—“ଭାଇ ! ବୋଉ ତୁମକୁ ଡାକୁଛନ୍ତି ପର ! ଘରକୁ ଚାଲ ।”

ଦ୍ଵିତୀୟ ମହାଯୁଦ୍ଧରେ ଭାରତର ଖାଲି ନୈତିକ ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ି ନଥିଲା । ଏ ଦେଶର ସୈନ୍ୟ ସୁରୋପ ଏସିଆର ରଣଭୂମିରେ ବହୁତ କଷ୍ଟପତି ଦେଖାଇଥାନ୍ତି । ସୈନ୍ୟରେ, ସାହସରେ, ଯୁଦ୍ଧ କୌଶଳରେ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରଶଂସା କିଛି କମ୍ ଶୁଣା ଯାଇନାହିଁ, ଅଥଚ ତାଙ୍କ ପଛରେ ସେତେବେଳେ ଜାତିର ସମର୍ଥନ ଆଦୌ ନ ଥିଲା ସମୁଦ୍ର ଭାବରେ ।

ପରାଧୀନ ଭାରତ ସେ ଯୁଦ୍ଧରୁ କରୁଛନ୍ତି ଦେଇ ଅଲଗା ହୋଇ ଯାଇଥାଏ । ସେତେବେଳେ ତା'ର ନିଜ ଉପରେ ହିଁ ନଜର ପଡ଼ିଥାଏ ବେଶି । ବିଦେଶୀ ଶାସନ ଲୋପ କରି ନିଜକୁ ଜାହାର କରିବା ହୋଇଥାଏ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଲକ୍ଷ୍ୟ । ସ୍ଵଦେଶର ପରିସରକୁ ଡେଇଁ ଦୂରକୁ ଯିବାର ଅବସର ତା'ର ନଥିଲା । ନିଜ ଘରକୁ ସଜାଡ଼ିବା ହିଁ ଥିଲା ସେତେବେଳର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ପୃଥିବୀ ଯୁଦ୍ଧରେ ଯୋଗଦେଇ କାହା ସପକ୍ଷରେ କି ବପକ୍ଷରେ ସେ ଲଢ଼ନ୍ତା ? କିଏ ତା'ର ଶତ୍ରୁ, କିଏ ଅବା ମିତ୍ର ? ଭାରତ ଯେ ଗୋଟାଏ ଜାତି, ସେ ପରିଚୟ କାହିଁ ? ସେତିକି ନ ମିଳିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପୃଥିବୀରେ ସ୍ଥାନ

କେଉଁ ତା'ର ? ଖାଲି ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଲାଭ ଆଶାରେ, ପୁଣି ଯେଉଁଠି କିଛିହେଲେ ଲାଭ ଆଶା ନଥିଲା, ସେଠାରେ ଅବସ୍ଥାର ଆବର୍ତ୍ତ ଭିତରେ ପଡ଼ିଯାଇ ବହୁ ଭାରତୀୟ ଏଥିରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ ।

ଏ ଆରମ୍ଭରେ ମୋର ନିଜ କଥାହିଁ ବେଶି ବଖାଣିଥିଲି । ତହିଁରୁ କେହି ହୁଏତ ସେତେବେଳେ ବିଚାରୁଥିବେ—ମୁଁ ଯାହା ଅଙ୍ଗେ ନିଭେଇଛି ତାହା କହିବି, ଆଉ ସେ ହେବ ମୋର ଜୀବନକୁ ଘେନି ଗୋଟାଏ ଉପନ୍ୟାସ ।

ସତ କହିଲେ, ଆତ୍ମଜୀବନର ଅର୍ଥ କ'ଣ, ତାକୁ ଘେନି ପୁଣି ଉପନ୍ୟାସ ହୁଏ କିପରି—ଆଜିଯାକେ ସେ ବିଷୟରେ ମୋର ସ୍ପଷ୍ଟ ଧାରଣା ହୋଇନାହିଁ । କେତେଟା ଘଟଣା ଅବା ଜୀବନରେ ଘଟେ କି ! ଯେଉଁ କେତୋଟି ଆତ୍ମଜୀବନ ମୁଁ ପଢ଼ିଛି, ତହିଁରେ ଦୋଷାଶ୍ଳେଷ କଥା ହିଁ ବେଶି—ଲେଖକର ନିଜ କାହାଣୀ ତ ସବୁଠାରୁ କମ୍ ।

ସୁଲ-କ୍ଲାକ୍‌ବୋର୍ଡ଼ ଭଳି ମଣିଷ ଅଙ୍ଗରେ ଯେତେ ଛବି ଲେଖା ହୋଇ ନିଭିଯାଏ; ସେ ସବୁକୁ ମନେ ପକାଇ ବଖାଣି ଦିଅିବା ସହଜ ନୁହେଁ । ଦୁନିଆର ଲୋକେ କେତେ କ'ଣ ଅଙ୍ଗେ ନିଭାଇ ନାହାନ୍ତି; କେତେ ପଡ଼ାଉଠା, ରଙ୍ଗ ବେରଙ୍ଗ ଆଦାତ ଶୁଣିବା ଦାଗ !

ବିଭିନ୍ନ ହୋଇ ସାରି ଯେମିତି ଘର ବାହାରକୁ ଯୋଜନା କରିଥିଲି, ତାହା ତ ହେଲା ନାହିଁ; ମୋର ସ୍ପଷ୍ଟ ମିନାର ଭୁଞ୍ଜି ପଡ଼ିଲା । ସାବିତ୍ରୀକୁ ଯେତେ ନିକଟରେ ପାଇବା ପାଇଁ ହାତ ବଢ଼ାଇଲି, ସେତିକି ସେ ମୋର ହାତପାଞ୍ଜିରୁ ଦୂରେଇଗଲା ।

ଘର ଗୁଡ଼ିକ ସହରରେ ରହିଲି । ଭାବିଥିଲି, ଅଲଗା ରହିଲେ ସାବିତ୍ରୀର ମନକୁ ଫେରି ପାଇବି ପର୍ବ ! ମାତ୍ର କିଛି ହେଲେ ଫରକ ଦେଖିଲି ନାହିଁ ତା'ଠାରେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ମାସରେ ହୁଏତ ସେ କାହାରି ହାତରେ ଖବର ଦିଏ, ନଇଲେ ଚିଠି ଖଣ୍ଡେ ଲେଖେ । ଯେଉଁଠା ତାର ଦୋଷ ନୁହେଁ, ଅଭ୍ୟାସ । ଚିଠି ଲେଖାରେ ସେ ପାରିବା ନୁହେଁ କେବେହେଲେ, ଯଦି ବା ଭଞ୍ଜଙ୍କ ‘ପ୍ରେମସୁଧାନିଧି’ ସଙ୍ଗେ ଆଧୁନିକ ପ୍ରେମ ଚିନ୍ତାକୁ ଥିବା ଉପନ୍ୟାସ ସେ ପଢ଼ିବି ମୋ ସାଥରେ । ପୁଣି ଯାହା ସେ ଲେଖେ, ତାହା

ନିନ୍ଦା ମାମୁଲି ଧରଣର ଚିଠି—ସ୍ନେହ, ମମତା, ଦୁଃଖ, ଅନୁତାପ କିଛି ହେଲେ ଟିକିଏ ଅଭାବ ନଥାଏ ଚିଠିରେ । ମୁଁ ଘର ଗୁଡ଼ିକ ବିଦେଶରେ ଅଛି ଏତେକାଳ । ଅଥଚ ମୋର ଅଭାବ ସେ ଢିଲେ ପୁଛା ଯେମିତି ଅନୁଭବ କରିନି ! ଜଣେ ବ୍ୟବସାୟୀ ଆଉ ଜଣେ ବ୍ୟବସାୟୀ ପାଖକୁ ଗୁଆ, ମସଲା, ତେଲ, କିରୋସିନ ବା ଝୋଟି ଦର ବୁଝିବାକୁ ଯେମିତି ଚିଠି ଲେଖେ, ସେମିତି ଚିଠି ।

ମୋ ବିଷୟରେ ଅବା ମୋର ପୁଅ ଦୁହିଁଙ୍କ ବିଷୟରେ ପଦେହେଲେ ନ ଥାଏ ସେ ଚିଠିରେ । ବିଶେଷ କରି ସୁକୁମାର ବିଷୟରେ ମୋର ସେଇ ସାନ ପୁଅଟି, ବୟସ ଯାହାର ଦିଏ ବର୍ଷ ନବୁରୁଣୁ ମୁଁ ଗାଁ ଗୁଡ଼ିକ ଆସିଛି । ଯାହାକୁ ମୁଁ ଭାବୁଥିଲି, ମୋର ଅବାସ୍ଥିତ ସନ୍ତାନ ବୋଲି । ସେତେବେଳେ ଭାରତ ସ୍ୱାଧୀନ ନୁହେଁ, କି ପାରିବାରିକ ଯୋଜନା ଖୁବ୍ ଦରକାରୀ ମନେ ହୋଇନାହିଁ ; କିନ୍ତୁ ବିବାହ କରିସାରିବା ପରେ ନିଜ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଯେମିତି, ସନ୍ତାନକୁ ସେଇପରି ମୋତେ ଅଦରକାରୀ ପରି ବୋଧହେଲା । ମୋର ସ୍ୱାଭିମତ ସ୍ୱାଧୀନତାର ସେ ଯେମିତି ଅନୁରାଗ । ଅଥଚ ଇଚ୍ଛା କରି ଆପଣା ହାତରେ ଯେଉଁ ବେଡ଼ି ପିନ୍ଧିଲି, ତହିଁରୁ ମୁଣ୍ଡ ପାଇବା ସେ ସବୁଠାରୁ କଷ୍ଟକର—ଅନ୍ୟ ହାତରୁ ବେଡ଼ି ପିନ୍ଧିବାଠାରୁ ବେଶି ଦୁଃସହ—ଲଗ୍ ଭିତରେ ମିଳିଲ ସେତିକି ଅନୁଭବ ମାତ୍ର, ଆପଣା ହସ୍ତେ କିହ୍ନା ଛେଦ, କେ ଘର ଅଛି ପ୍ରତିବାଦୀ । ଚିଠି ବୋଇଲେ ଖାଲି ବିଲବାଡ଼ି, ଗୁସ୍ତ ଆମଦାନି କଥା, ବାହା ଉପରେ କେତେ ଭାଗ ସଞ୍ଚା ବାକି ରହିଲା, କିଏ ଅସୁଲ ଦେଲାନାହିଁ, କିଏ ଜବାବ୍ କରିଛି କେଉଁଠିନ ଦେବ ବୋଲି । ବାସ୍ ! ଜଣେ ପକ୍ଷୀ ବର୍ଷ ବୟସରେ ଉପନ୍ୟାସପଢ଼ା, ନାଟକ, ସିନେମା ଦେଖା ତରୁଣ ପାଖକୁ ଏକୋଇଶ ବର୍ଷୀୟା ତରୁଣୀର ଏହାହିଁ ଚଟାଉ ।

“ସୁଦ୍ଧ ନିବେଶି ପତ୍ନୀ ପାଶେ, ଅଥବା ଚଳିବ ସନ୍ୟାସେ ।” ମୁଁ ସନ୍ୟାସ ବ୍ରତ ଧରି ସହରକୁ ଆସିନାହିଁ । ଖାଇପିଇ ମଲ୍ଲିସ୍ କରିବା ହିଁ ଥିଲା ମୋର ବ୍ରତ । ‘ସାବରୁ ଜାବେଇ ସୁଖମ୍ ଜବେଇ, ରୁଣ୍ଡ କୁହା ଘୃତ ପିବେଇ ।’ ଭାରତ ବର୍ଷରେ ଏଭଳି ବଚନ ଥିବାପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃଖ କ’ଣ, ଅଭାବ କ’ଣ ? କ’ଣ ସତେ ଏ ଦେଶର ରୁସି ଭାବୁକମାନେ କହିଯାଇ ନାହାନ୍ତି ହଜାର ହଜାର ବର୍ଷ ଆଗରୁ ? କେଉଁ ପ୍ରଗତିଶୀଳ ତାଙ୍କୁ ବଳି ପଡ଼ିପାରେ ? କାର୍ଯ୍ୟରେ ମୁଁ ଏହି ଗୁଡ଼ାକ ମାଡ଼ିଠାରୁ ଆହୁରି ପାହାଚେ ଆଗେଇ ଯାଇଥିଲି । ଗୁଣ କରି ମୁଁ ଘିଅ ପିଇନାହିଁ ସିନା—ଆଉ ଯାହା ପିଇଲି, ତାକୁ ପ୍ରକୃତରେ କହିନ୍ତି ପିଇବା ।

କେବେ ସେଥିରେ ସାବଣୀର କ’ଣ ଆସେ ଯାଏ ? ସେ କେତେ ଟିକିଏ ଜାଣିଛି, କେତେ ଟିକିଏ ଦେଖିଛି ଯେ ! ବର୍ଣ୍ଣାଡ଼ି ଶ’ କହି ନାହାନ୍ତି, କି ଦୁନିଆରେ

ନବେ ଭାଗ ଶାସନ କଲ ଗୁଳିଛୁ ସୁର ସାହାଯ୍ୟରେ, ପୁଣି ପଞ୍ଚାନବେ ଭାଗ ସମ୍ଭାବସହ ପ୍ରକାଶ ପାଉଛୁ ତାହାର କୃପାରୁ ? ବ୍ୟବସାୟ ବାଣିଜ୍ୟ ତ ଶହେରୁ ଶହେଭାଗ ! ତାହା ପରେ ଗୃହ, କଫି, ଅଫିସ, ଗଞ୍ଜେଇ, ଧୂଆଁପତ୍ର କୋରରେ । ଯେଉଁ ପରିମାଣ ଧର୍ମ ପ୍ରସାର କରାଯାଏ, ଅବା କଳା ସାହାଯ୍ୟର ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ତାହାର ଚିକିତ୍ସା ହିସାବ ଦେବାକୁ ମଧ୍ୟ ସେ ଛୁଡ଼ି ନାହାନ୍ତି । ମୁଁ ଯଦି ଏହିଭଳି ବିଷୟାତ ଏକ ପଂକ୍ତି ଭିତରେ ଆପଣାକୁ ରଖି ପାରୁଲି; ତେବେ କାହାର କ'ଣ କ୍ଷତି ? ନିଶାନିବାରଣ ସମ୍ପିଦର ମୁଁ ସ୍ତ୍ରୀ ସ୍ତ୍ରୀ ସକ୍ଷପତି ହୋଇଥିବାରୁ କେହି କେହି ମୋତେ ଛୁରୁଲେଇ ମିରୁଲେଇ କହନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ମୋର ଏକା ଟେବୁଲର ସାଥୀ ଜଣେ କଲିକତା ବଙ୍ଗାଳୀ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ମନୁଷ୍ୟକୁ ମୁଁ ଖୁବ୍ ପସନ୍ଦ କରେ । ତାଙ୍କ ମତରେ ନିଶା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯାହାଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅନୁଭୂତି ବା ଅଭିଜ୍ଞତା ନାହିଁ, ସେ ଅବା କପରି ନିଶାନିବାରଣରେ ନିଜକୁ ନେଇପାରନ୍ତି ।

ମନକୁ ଏଇପରି କେତେ ସାମୁଦ୍ରିକ ଦିଏ ଆପଣାର ବଦ୍ୟୋଗକୁ ପ୍ରମର୍ଦନ କରି । ସାବିତ୍ରୀ ପାଖରେ ମୋର ଦୁଃଖତା ଥିଲା ଏକ ଗୋଟିକି । ସେ ତାହା ଭଲକରି ଜଣେ । କଲେଜରେ ପଢ଼ିବାବେଳୁ ଆମେ କରି ବ୍ୟବସାୟ ଚଳାଇବା ଭିତରେ, କିନ୍ତୁ ଏହାକୁ ମୁଁ କେବେ ଆଉ କାହାପାଖେ ଲଜ୍ଜାର ବିଷୟ ବୋଲି ବିଚାରନାହିଁ । ଯଦିବା ମୋର ଯେଉଁ ପ୍ରଗତିରେ ତାହା ଏକାବେଳେ ନିଃସଞ୍ଜୋର, ନିଃଶର ରୂପ ଧରିଛୁ, ସେତେ ଭଲ ପ୍ରାୟକୁ ଉଠିବା ପାଇଁ ସୁଯୋଗ ମିଳିଛି ମୋତେ ଖୁବ୍ କମ୍ । ସାବିତ୍ରୀ ସାଥରେ ମୋର ଏକ ଅଭ୍ୟାସକୁ ଘେନି ଶେଷ ହେଉଛି । ମୁଁ ଗାଆଁକୁ ଯାଇଛି, ସୁକୁମାରର ଜନ୍ମ ଦିନରେ । ପୁଅ ଦୁହିଁଙ୍କ ପାଇଁ ଯମା, ଯେତା, ଖେଳନା, ସାବିତ୍ରୀ ପାଇଁ ଗୋଟାଏ ଟିସୁ ଶାଢ଼ୀ, ବ୍ଲାଉଜ୍—ଆଉ କେତେ କଣ ଖାଇବା ସାମଗ୍ରୀ—ସେସବୁ ମୋର ମନନାହିଁ । ଯୁକ୍ତ ବଜାରରେ ସବୁ ଜିନିଷ ତ ମହଙ୍ଗା । ସେଥିରେ ଏତେ ଆଡ଼ମ୍ବର କାହିଁକି ପୁଅ ଜନ୍ମ ଦିନରେ । ସାବିତ୍ରୀ ମୁହଁ ଉପରେ ପସନ୍ଦ କଲ ନାହିଁ ମୋର ଏସବୁ ବଦ୍ୟେଇ । ଶାଢ଼ୀଟାକୁ ପାଇ ମଧ୍ୟ ସେ ଖୁସି ହେଲା କି ନାହିଁ କେଜାଣି !

ସେଦିନ ଗାଆଁର ଡିନ ଗୁରୁ ଜଣ ପିଲାଦିନର ପୁରୁଣା ସାଥୀ ମିଶି ଗୋଟାଏ ବଣଭୋଜି କଲ । ଖୁବ୍ ହୁଏ ଖୁସି ପରେ ଘରକୁ ଫେରିଲି । ଉପନ୍ୟାସର ମଦ୍ୟପ ନାସ୍ତିକ ଭଳି କ'ଣ ଗୋଟାଏ ଅଭିନୟ କଲି ସାବିତ୍ରୀ ଆଗରେ । ପୁଅ ଯୋଡ଼ିକ ମୋର ଶୋଇପଡ଼ିଆନ୍ତି । ଗାଆଁ ତମାମ ଯେମିତି ଶୋଇପଡ଼ିଛୁ ତାଙ୍କରି ସାଥରେ ।

ଏଇ ପିଲାଯୋଡ଼ିଙ୍କ ଭଳି ସାରା ଦୁନିଆଟା କେତେ ଶାନ୍ତ, ନିଶ୍ଚିତ ! ଏମିତି ଯେବେ ସେ ଶୋଇରହନ୍ତି ଚିରକାଳ ପାଇଁ, ଏ ରାତି ଆଉ ସକାଳ ହୁଅନ୍ତାନି କି ନିଦର ଯାଉଥିବା ଦୃଶ୍ୟ ଉପରୁ ଜଣେ ହେଲେ କେହି ଉଠନ୍ତାନି ! ଶୋଇପଡ଼ି ସାବିତ୍ରୀ ! ଏକା ତୁମେ

ଗୁଣ୍ଡିଚାକୁ କାହିଁକି ଏତେ ଗୁଡ଼ରେ ? ଶୋଇପଡ଼ ! ଶୋଇପଡ଼ ! ଆଉ ଗୁଣ୍ଡିଚା ଲୋଡ଼ାମାଣ୍ଡି ତମର ଅବା ଏ ସଂସାର ଭିତରେ ଜଣେ ହେଲେ କାହାର । ଭାବିବ କ'ଣ ଆଉ ଥରେ ସକାଳ ହେବ ? କଦାପି ନୁହେଁ । ଡେଇଁ ଗୁଣ୍ଡିଚାଣି ସାବଣୀ ! ଏଥର ଶୋଇପଡ଼ ! ସେନ୍ଦ୍ରପିପ୍ପୁଳ ମ୍ୟାକ୍‌ବର୍ଥ ଗ୍ରନ୍ଥରେ କଥାଗୁଡ଼ିକୁ ଖାଲି ଭାବୁଥିଲ କି ପାଟିକରି କହୁଥିଲ, ଆଜି ତାହା ମନେ ନାହିଁ । ଘଟ-ଅନ୍ଧାରକୁ ଦେଖାଇବା ପାଇଁ ମିଞ୍ଜି ମିଞ୍ଜି ସକାଳଟି ଜଳୁଥାଏ । ଅଲୁଅ ନ ଜାଳିବା ପାଇଁ ଯୁଦ୍ଧକାଳିନ କଡ଼ା କଟକଣା—ସହରମାନଙ୍କରେ ନାକ୍ ଆଉଟ୍—ମଫସଲ କଥା ପରୁରେ କିଏ ? ଶୋଇପଡ଼ ସାବଣୀ ! ବହୁତ ପ୍ରେମ, ବହୁତ ସାବଧାନତା ନିରାଶନେଇଣି ଆଜିର ଏଇ ବ୍ଲାକାଉଟ୍ । ବ୍ଲାକ୍‌କାଉଟ୍ ମାଡ଼ରେ ଦୁନିଆ ଦୁଲୁକି ଉଠୁଛି । କେତେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଜାହାଜ ଫାଟିଛି । ପିଅ, ନାଚ, ଖଇଁ କର—ରୁପେୟା ହାଉସ୍ ମସ୍ତୁର—

ହସି ଉଠିଲି ଯୋର ଗଳାରେ ! ନିମୋଡ଼ ନିନରେ ଶୋଇଯାଇଥିବା ପୁଅଯୋଡ଼ିକ ମୋର ଚମକ ପଡ଼ିଲେ । ପଶ୍ଚିମ ଆକାଶରେ ନିଭି ଆସୁଥିବା ଦ୍ଵାଦଶୀ ଚନ୍ଦ୍ର ଯେମିତି ସେ ହସରେ ବେଶୀ ବେଶୀ ବୁଡ଼ିଗଲା । ସେ ହସରେ ଥିଲା ସାବଣୀ ବରୁଦରେ ମୋର ଅଭିଯୋଗ, ଶ୍ଳେଷ । ମୋର ମାତାଲ ହେବାଟା ତା'ର ଉପରେ ପ୍ରତିଶୋଧ ! ସେଇ ଯେ ମୋର ଏ ଦଶା ପାଇଁ ଦାୟୀ । ତାହାର ଗୁଣ୍ଡୁ ପ୍ରମାଣ ତା'ର ଆଗରେ ଥୋଇବା ଥିଲା ଅମ୍ଭଲ ମଲକର । ମୋର ସବୁ ଅସନ୍ତୋଷ ଅତ୍ୟନ୍ତର ରୂପ ଧରି ମୁଁ ଯେମିତି ଛୁଡ଼ା ହୋଇଥାଏ ସେଠାରେ । ଯଦିବା ସେତେବେଳର ସେଇ ଜୀବନ ପାଇଁ ତିଲେ ହେଲେ ଆଜି ମୋର ଗ୍ଳାନି ନାହିଁ, ଅବଶୋଷ ନାହିଁ ! ନା, ନା, ଥର ହୋଇ ଛୁଡ଼ା ହେବାର ନ ଉପାସ ନଥିଲା । ପାଦ ଦି'ଟା ଏତେ ବେଶି ଟଳମଳ ହେଉଥାଏ ଯେ, ତାହା ମୋର ପାଦ ବୋଲି ମୁଁ ଦାବୀ କରିବା ଅସମ୍ଭବ ।

ନିବୋଧ ଆଖିରେ ସାବଣୀ ମେ'ତେ ଗୁଣ୍ଡିଚା ଗୁଣ୍ଡିଚା ! ଚମକ ପଡ଼ି କାନ୍ଦି ଉଠି ଥାଏ ମୋର ସାନପୁଅଟି । ତା'ର ଉପରେ ସେ ହାତ ଆପୁଡ଼ାଉଥାଏ, ଆଉ ଜଳ ଜଳ କରି ଗୁଣ୍ଡିଚା ଗୁଣ୍ଡିଚା—ସତେ ଅବା ମତେ ନୁଆକରି ଆଜି ସେ ଚିତ୍କୁର ! ତା'ର ଆଖିପତା ଯେମିତି ପଡ଼ିବାକୁ ଗୁଣ୍ଡିଚାହିଁ । ସାବଣୀର ଅସହାୟ ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ମତେ ଆହୁରି ହସମାଡ଼ିଲା । “ଏଥର ବିଶ୍ରାମ କର ସାବଣୀ ! ଖୁବ୍ କମ୍ ବୟସରେ ସଂସାର କରିବ—ସ୍ଵାମୀ, ସନ୍ତାନ, ଘର ସଂସାର ସବୁ ପାଇଯାଇଲଣି । ଏଣିକି ଟିକିଏ ଆରାମ କର ଭଲ ! ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ ବ୍ଲାକ୍‌କାଉଟ୍ରେ ଆଖି ପଲକରେ କେତେ ବିରାଟ ଘର ରୁଷୁଡ଼ି ପଡ଼ୁଛି—କେତେ ସ୍ଵାମୀ ସନ୍ତାନ, ଧନ ଦୌଳତ, ସ୍ଵେଦ ଆଦର—ହାଃ ହାଃ ହାଃ !”

ସାବଣୀ ସେମିତି ଅଚଳ ମୁଣ୍ଡି ଭଳି ମନେ ଗୁଣ୍ଡିଚା ଗୁଣ୍ଡିଚା—ଏଇତ ସେହି ସାବଣୀ, ଯାହା ପାଖରେ ମୋର ସବୁ ଉପଦେଶ, ପରାମର୍ଶ, ସବୁ ସମର୍ପଣ ଅକାରଣ

ହୋଇଯାଇଛି । ପହୁଲୁ ମୋର କଥା ମାନ ସେ ଯେବେ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତର ପଦାକୁ ବାହାର ପଡ଼ିଆନ୍ତା—ତେବେ ଆମ ଜୀବନର ଗତି କେତେ ଆଗେଇ ଚାଲିଗଲାଣି । ଚଉଦ ପଇସ ବର୍ଷ ତଳର ସେଇ ଚନ୍ଦ୍ର ଯେତେକ ଆଜି ମନେପଡ଼ୁଛି, ସେତେକ ମାତ୍ର ମୁଁ ଜିଅି ରଖୁଛି । ପୁଣି ସାବଣୀ, ଗୋରା ଆଉ ଯେଉଁମାନଙ୍କ ନାମ ଏହି ଜିପା ଖାତାରେ ଲେଖା ହେଉଛି, ତାଙ୍କ ଭିତରୁ ଅନେକଙ୍କର ଅଛି ଏଥିରେ ମଞ୍ଜୁର ।

ଯାହା ହେଉ, ସେ ରାତିରେ ମୁଁ ସାବଣୀକୁ ଯେମିତି ଅସହାୟ ଅବସ୍ଥାରେ ଦେଖିବାକୁ ଆଶା କରୁଥିଲି, ତା’ର ଫଳ ଠିକ୍ ଓଲଟା । ଆଉଥରେ ମୁଁ ହସିବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକଲି ବହୁତ । ହଁ, ବହୁତ ଚେଷ୍ଟାକଲି; କିନ୍ତୁ ପାରିଲି ନାହିଁ । ସାବଣୀର ସେଇ ଆଖିଯୋଡ଼ାକ ଆଗରେ ମୋର ମାତାଲ ଅବସ୍ଥାରେ ସୁଦ୍ଧା ଆପଣାକୁ ମୁଁ ସବୁଠୁ ବେଶି ଅସହାୟ ମନେକଲି । ସାବଣୀ ବସିଛି ବିଭୀରକ ହୋଇ—ତା ଆଗରେ ମୁଁ ଛୁଡ଼ା ହୋଇଛି, କାଠଗଡ଼ାର ଅପରାଧୀ ଅସାମୀ । ଶଶକେ ମୋର ସବୁ ଅଭିନୟ ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା ଆପେ ଆପେ ।

ଏକା ନକରରେ ମୋର ଆଉକି ଚାହିଁ ଆସ ସାବଣୀ । ସେଇ ଆଗ କଥା କହିଲା, “ତୁମେ ଏତେ ଦିନ ସହରରେ ରହି ଯାହା ଯାହା କରୁଛ, କେତେ ଲୋକଙ୍କ ମୁହଁରୁ ମୁଁ ସେ ସବୁ କଥା ଶୁଣିଥିଲି । ଲୋକେ ଯେମିତି ସତ ମିଛ କରି ବନେଇବୁନେଇ କହନ୍ତି ବୋଲି ମୁଁ ତାହା ବିଶ୍ୱାସ କରି ପାରେ ନାହିଁ । ଆଜି କିନ୍ତୁ ମୁଁ ନିଜେ ଦେଖୁଛି । କହିଲ ଭଲ, ଗୋଟିଏ ଦିନ ପାଇଁ ଗାଆଁକୁ ଆସି ଏ ସବୁ କରି ନଥିଲେ କ’ଣ ଚଳନ୍ତା ନାହିଁ ?

“ଝୁର୍ ଚଳନ୍ତା ସାବଣୀ, ଝୁର୍ ଚଳନ୍ତା !” ସାହସ ବାନ୍ଧି ମୁଁ କହିପକାଇଲି, “ଗାଆଁକୁ ଆସିଲେ ମୁଁ ଖାସ୍ ନିରୀକ୍ଷାଣୀ ବୈଷ୍ଣବ ହୋଇ ରହିବାକୁ ଚାଲି; ହେଲେ ତୁମେ ତାହା କରାଇଲେ କେଉଁଠି ?”

“ମୁଁ କରାଇ ଦେଲି ନାହିଁ !” ସାବଣୀ ଯେମିତି କିଛି ବୁଝି ପାରୁ ନଥାଏ, ତା’ର ଗଳତି ରହିଗଲା କେଉଁଠି ।

“ହଁ, ତମେ ! ତମର ଯୋଗେ ମୁଁ ଗାଁ ଛାଡ଼ି, ଘର ଛାଡ଼ି ଆଜି ପ୍ରବାସରେ ।” ମୁଣ୍ଡରେ ମୋର ମଦନଶାର ଜୋର କମିଆସି ଆଉ ଗୋଟାଏ ନିଶା ପଶିଯାଇଥାଏ—ସଗ, ଦୃଶା, ବିରକ୍ତ । “ଏଥର ଟାଲି ମୁନାର ଜନ୍ମଦିନ ପାଇଁ ଆସିଥିଲି ସିନା । ନଇଲେ ତୁମେ ତ ମୋ ଜୀବନଟାକୁ ମୁଲରୁ ନଷ୍ଟ କରିସାରିଛ ସାବଣୀ ! ନଷ୍ଟକରି ସାରିଛ ।”

ଦୀରଦ ମିଶା ସ୍ଵରରେ ସାବଣୀ କହେ, “ମୁଁ ନଷ୍ଟ କଲି ତୁମ ଜୀବନକୁ ? ମୁଁ କ’ଣ ତୁମକୁ ମନସିଆ, ବେଶ୍ୟାବାଞ୍ଚି ଶିଖାଇଲି, ନା ଆଗରୁ ତୁମେ ଶିଖିଥିଲ ଏ ସବୁ ?”

“ଯେତେକ ଶିଖିଥିଲି, ସେ ମୋ ନିଜ ବାପର ପଇସାରେ ସିନା ଆଉ କାହା ବାପର ପଇସା ତ ମିଶି ନଥିଲା ସେଥିରେ । ତେବେ ତୁମେ ଆସିବାଦକୁ ତାହାର ମାନ୍ୟତା ଆହୁରି ଟିକିଏ ବଢ଼ାଇ ଦେଲ । ଆସେ ତ ଭାରି ସଜା ସାବଣୀ କି ନା ଆଜ୍ଞା କଲି, ବେଶ୍ କଲି—ତୁମେ ଏବେ କେଉଁ ଗୁଣରେ ବେଶ୍ୟାଠାରୁ ଅଧିକା କି ?” ରାଗ ମୋର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଶ ବଢ଼ି ଥାଏ । “ଗାଆଁର ଯେତେ ଭଲ କାମରେ ହାତଦେଲି, ସବୁ ଯେ ବିଗିଡ଼ି ଗଲା ତମର ଯୋଗୁଁ । ତୁମ ଭଲ ଅଲକ୍ଷଣୀର ହାତଧରି ଯେମିତି ଭୁଲ କଲି, ସେ କ’ଣ ଆଉ ସୁଧାରି ହେବ କେବେ ହେଲେ ? ତୁମ ପାଇଁ କି ତ୍ୟାଗ ମୁଁ ନ କରିଛି ଭଲ ? ପାଠ ଶୁଖିଲି, ଘର ଶୁଖିଲି, ଗାଁ ଶୁଖିଲି । ମୋ ସାଥରେ ଯେଉଁମାନେ ପଢ଼ୁଥିଲେ, ତାଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ଆଜି କ’ଣ ହେଲାଣି, ଆଉ ମୁଁ ପଡ଼ିବି କେଉଁ ରସାତଳରେ ? ସେତେବେଳେ କେତେ ତୁମ ସାଥରେ ମୁଁ ନ ଲାଗିବି ! ମୋର କଥା ମାନ ଯେବେ ମଣିଷ ହୋଇଥାନ୍ତୁ, ତୁମେ—ଗୌରୀ ଭଳି ପଢ଼ାଶୁଣା କରି ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇ ପାରିଥାନ୍ତୁ । ସେ ସବୁ ତୁମକୁ ଗନ୍ଧେଇଲା । ଶାଶୁ ଶଶୁର ମାନ୍ୟରେ ଏକାବେତେକ ସଜି ଗଲା । ଶଶୁର ଘର ବୋଲି ବିରକ୍ତ ପିଲାକୁ ସୁଦ୍ଧା ଓଡ଼ିଶା ଟାଣି ଲୁଚିଲା । ଏତେବେଳେ ସେ କଥା ଭାବି କି ଲାଭ ? ଲେଡ଼ିଗୁଡ଼ି ତ କହୁଣିକୁ ବୋହୁଗଲାଣି ।”

ବିଷ୍ଣୁ ହୋଇସାରି ସାବଣୀକୁ ଗୌରୀ ସାଥରେ ପଢ଼ିବା ପାଇଁ ମୁଁ ବହୁତ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲି—ଏମିତିକି ମୋର ବାପା ମାଆଙ୍କୁ ବି ମଙ୍ଗେଇ ସାରିଥିଲି; କିନ୍ତୁ ସାବଣୀ ରାଜ ହୋଇ ନ ଥିଲା ସେତେବେଳେ ।

“ତୁମେ ତେବେ ତୁମ ଘର ଦୁଆର ପିଲଙ୍କୁ ସମ୍ଭାଳୁ ନାହିଁ ? ମୋ ଭଲ ଅଲକ୍ଷଣୀ ଏଠାରେ ଆଉ ରହି ଯୋଗାଏ ନାହିଁ । କାହିଁକି ? ମୁଁ ନ ପଢ଼ିଲେ ତୁମେ ଅବା କେଉଁ ପଢ଼ି ପକେଇଲ କି ? ଆଇ. ଏ. ଫେଲ୍ ହୋଇ ଘରେ ବସିଲ କାହିଁକି ? ବାପାଙ୍କ ଟଙ୍କା ଦେଖିଥିଲ—ଘରେ ବସି ସେତେକ କେମିତି ଉଡ଼େଇବ, ଗାଆଁରେ ନେତା ବନିବ ବୋଲି ତ ମନ ହୁଙ୍କପଙ୍କ ହେଲା । ଆପଣା ଦୋଷଗୁଡ଼ିକା ମୋ ଉପରେ ଢାଳୁବ କାହିଁକି ? ମୋ ପଢ଼ିବା ପାଇଁ ଯେଉଁ ସୁବିଧା ସବୁ କରି ପକେଇଥିଲ ନା, ତାହା କଣ ଅଛି ।” ସାବଣୀ ଉଠି ଛୁଡ଼ାହେଲା, ଦୁଇ ଡରଫରୁ କାନେଣି ପାଇ ନିଆଁଟା ଜଳି ଉଠୁଥାଏ । ହଠାତ୍ ଗୋଟାଏ ବାଧା ପହଞ୍ଚିଗଲା । ଚିତ୍କାରକରି କାନ୍ଦି ଉଠିଲା ମୁନା, ଆଉ ସେଇ

କାନ୍ଦରେ କୁନା ମଧ୍ୟ ବସିପଡ଼ି ଆଖି ମଲିଲୁ । ତାକୁ ଶେଷରେ ଶୁଆଇପକେଇ ହାବଣୀ କହି ଚାଲିଲେ—

“ଏବେ ତ ହାତରୁ ପଇସା ସରିଗଲା, ଗାଆଁରେ ନେତାଗିରି ଚଳିଲାଣି, ସେଇଠୁ ପଳେଇଲେ ସହରକୁ । କାହିଁକି ! ଘର ଗୋଟାକର ହାନିଲାଭ, ଭଲମନ୍ଦ ସବୁ ମୋର ଉପରେ ପକାଇଦେଲେ, ତୁମେ ସହରରେ ମଉଜମଜଲିସ୍ କରିବ । ଆଉ ମୁଁ ହେବି ଅଲଗା ! ବାଃ !” ମୁନାକୁ କୋଳରେ ଝୁଲଇ ହାବଣୀ ଦୁଣି ଆରମ୍ଭ କରେ । ମୁନା କିନ୍ତୁ ବୁଝେ ନାହିଁ—“ପିଲା ଯୋଡ଼ାକୁ ଆଠଦନ କାଳ କରି ହେଲା ଯେ ଦେହରୁ ତବତ ଗୁଡ଼ିଲା ନାହିଁ, ଏଣେ ତନି ଟିକିଏ ମିଳିଲା ନି ଟୋପାଏ ବୋଲି କରି ମୁହଁରେ ତାଙ୍କର ଦେବାକୁ—ଯେଉଁ ସ୍ଥାନସ୍ଥା ମୁଁ ଦେଇଛି, ଯେତେ ଲୋକଙ୍କୁ ଖୁସୀମତ କରି ଅକଟି, ତାହା ମୋ ମନ ଜାଣେ । ଗୁଣି କିରୋସିନ ବନା ତ ସେଇ ଘର ଅନ୍ଧାର ।”

“ସେଥିପାଇଁ ମୋତେ କହି ଲଭ କ’ଣ—ହଟ୍ଟଲରକୁ କହି କି ଚର୍ଚ୍ଚିଲିକୁ ଜଣାଅ, ନକାଲେ ଷ୍ଟାଲିନ୍ କି ରୁଜଭେଲଟ୍ସ୍କି ପାଖରେ ଗୁହାରି କର; ତାଙ୍କଠୁ କିଛି କିନାର ମିଳିଲେ ମିଳିପାରେ । କିରୋସିନ ବନା ତମର ଘର ଏକା ନା ସଂସାରଯାକ ସବୁ ଅନ୍ଧାର—ଦେଖୁନ ଯାଇ କାହିଁକି ? ଯେଉଁ ସହରରେ ତନି ସ୍ବତ ବାନ୍ଧ ହେଉ ନଥିଲା, ସେଠି ତ ବିଜୁଳିବତୀରେ କଲା ବୋଲା ହେଇଛି, ଆଉ ରୁମକୁ ପଲ୍ଲରେ କିଏ ? କେଡ଼େ ବଡ଼ ବଡ଼ ଲୋକେ ତ ଗୃହାରେ ଗୁଡ଼ିଦେଇ ପିଉଛନ୍ତି, ତମ ପିଲାପାଇଁ ଚିନି ନମିଳିଲେ ଘାସିଗଲା ବାକି ।”

ବରକ୍ତରେ ମୁଁ ଜଳିଯାଏ । ମୋ ଫେଲ୍ ହେବା କଥା ମଧ୍ୟ ମୋତେ ଚେତାଇ ଦେବାକୁ ହାବଣୀ କିଏ ? ନାଃ, ଆଉ ତା’ର ମୁହଁ ଗୁଣ୍ଠି କରିନା ! ଭାରି ତ ବହୁପ । ଫେରିଆସେ ସହରକୁ । ଅଧର ସେତିକିବେଳେ ସହରଲୋକେ ଚାଲିଥାନ୍ତି ମଫସଲ ମୁହାଁ ହୋଇ ।

କେତେବେଳେ ତଜା ଉପରେ ଗାଡ଼ି ତ ଆଉ କେତେବେଳେ ଗାଡ଼ି ଉପରେ ତଜା । ବେପାର ବଣିକ, ମାଲିମକଦମା, ଗୁକ୍ତିର ବାକିର ପାଇଁ ମଫସଲ ଲୋକେ ସବୁକାଲେ ତକେଇଥାନ୍ତି ସହର ଆଡ଼କୁ । ସହରଆ ବୋଇଲେ, ତାଙ୍କର ଦୁଣି କେଡ଼େ ଖାତିର ! ଆଉ ମଫସଲ ଲୋକ ? ସହରକୁ ଗଲେ କି ସ୍ଥାନସ୍ଥା ସ୍ଥାନମାନ ! ସହରଆଙ୍କଠାରୁ କେତେ ଥଟା ତାମସା—ଗୁଣ୍ଡା ଭୁଲଇ, ଲଟେରି, ଦିନପତ୍ତି ଆ ଖେଳରେ ଠକ ! ଆଉ ଆଜି ?

ସହର ଖାଲିକରି ମଫସଲଆଡ଼କୁ ମୁହାଁଇଛି ମଣିଷର ଅସରନ୍ତି ସୁଅ । ସାଇକେଲ ଶଗଡ଼ ବୋଝେଇ ହୋଇ, ଅବା ପାଦରେ ପଡ଼କଧୁଳି ଉଡ଼ାଇ, ଜୀବନବିକଳରେ ଧାଇଁଛନ୍ତି

ସହରୀଆ ପିଲା, ବୁଢ଼ା, ସ୍ତ୍ରୀ, ପୁରୁଷ ମଫସଲର ବନ୍ଧୁ ବାନ୍ଧବ ଚନ୍ଦ୍ରାପରିଚିତଙ୍କ ଘରକୁ । ହସମାଡ଼ିଲ ମୋତେ ! ଯୁକ ଲଗିଛି କାହିଁ ଦୂରରେ, ଆମେ ଘରଦ୍ୱାର ଛାଡ଼ି ପଲକେଇ କେଉଁଠି ।

“କିଏ, ଦବାକର ବାବୁ କି ? ଏତେ ସକାଳୁ ବାହାରିଛ କୁଆଡ଼େ ?”

ମୁହଁ ବୁଲାଇ ଗୁହଁଲି—ମଦନବାବୁ । ସାଇକେଲରୁ ଓହ୍ଲାଇପଡ଼ି ନମସ୍କାର କଲି । ମଦନବାବୁଙ୍କ ସାଇକେଲରୁ ଚେନ୍ ଖସି ଯାଇଥାଏ । ଚେନ୍‌ଟା ଲଗାଇ ଚାଲି ଚାଲି ଗଲୁ । ତାଙ୍କର ସେହି ହସ ହସ ମୁହଁ ଆଜି ଆଖି ଆଗରେ ନାଚିଯାଉଛି । ପଚାରିଲି, “ଆଜ୍ଞା ଆପଣ ?”

“ମୋ କଥା ଆଉ ପଚାରୁଛ କ’ଣ ? ସମସ୍ତେ ତ ଚାଲିଆସି ଯେଉଁ ବାଟରେ—ଦେଖୁନ, ଏହି ସହରମଣିଷଙ୍କ ସୁଅ, କିଏ କାହା କଥା ପଚାରୁଛି ଭଲ ? ଯେଉଁ ଜୀବନ ତାଙ୍କୁ ଧରାଧରା । କଥାରେ ଅଛି ପରା—ଶାଶୁ ବୋହୂ ଦୁଇ ଦେଖିଗଲେ, ଯେଉଁ ପୁଅ ସେ ମନାସିଲେ—ନୁହେଁ କି ?”

କରୁଣାପୂର୍ଣ୍ଣ ମନରେ ଗୋଟାଏ ଘୋଷଣା ଶଙ୍କ । ଶଙ୍କଟରେ ବର୍ଷକୁ ବର୍ଷ ଯେତେକ ନୂଆ ମାଟି ପଡ଼ି ମରାମତ ହୁଏ, ଯୋଇଯାଏ ସେତେକ । ଏବେ ସେଠାରେ ପଙ୍କପାଣି ହୋଇ ଅଶ୍ରୁ । ଶଗଡ଼ ଯିବାକୁ ସେଇ ଗୋଟିଏ ବାଟ । ଆଗିଲି ପିଛୁଲ ଦିଅଁ । ତାଟି ଶଗଡ଼ ତା’ର ଭିତରକୁ ଗଢ଼ିଲ । ପ୍ରତି ଶଗଡ଼ରେ ତିନି ଗୁରୁଜଣ ଲେଖା ଦୁଇ ପଦ ମଣିଷ, ଯୋଡ଼ା ଯୋଡ଼ା ଚରୁଣଦ ବଳଦଙ୍କ ବାଦ । ସମସ୍ତେ ଏକମୁଟି ହୋଇ ଚଳାଇଛନ୍ତି ଏଇ ସ୍ତ୍ରୀ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଲଢ଼େଇ । ଗର୍ଜନ, ହୁଙ୍କାର ଶବ୍ଦରେ କାନ ଅତଡ଼ା ପଡ଼ୁଛି । ମଣିଷଙ୍କ ଭିତରୁ କିଏ ଗାର୍ଡ ଅଭିନୟରେ ପଛପଟୁ ଦଣ୍ଡା ମୋଡ଼ୁଛି, କିଏ କଣ୍ଠକ୍ଷୁର ଭଳି କାଦୁଅ ଭିତରେ ପଶି ଯାଉଥିବା ଚକକୁ ଟେକି ଧରୁଛି, ସବା ଆଗରେ ଡ୍ରାଇଭର ବଳଦଙ୍କ ପିଠିରେ ପାଞ୍ଜର ବସାଇ ଶଗଡ଼ଟାକୁ ଟାଣି ଲଗିଛି ଆଗକୁ । ‘ଗୋସେଇଁଖିଆ’, ‘ଶଶୁର ଦୁଆ’, ଅଶ୍ଳୀଳ ଗୀତକୁ ବଳଦ ହଲକ କାନ ଟେକି ନିଶ୍ଚିନ୍ତରେ ଶୁଣୁଛନ୍ତି । ଗୁରୁଟା ଗୋଡ଼କୁ ଏକାଠି କରି ଦେହର ସବୁତକ ବଳ ଖଟେଇବା ଫଳରେ ଶଗଡ଼ ଚକ ଯୋଡ଼ାକ ଦୁଇଥର ବୁଲି ପୁଣି ଧକ୍କା ହୋଇ ଯାଉଛି । ଶଗଡ଼ ଭିତରେ ତିନି ଗୁରୁଜଣ ସ୍ତ୍ରୀ ଆଉ କୁଆପିଲ । ସହରୀଆ ବୋଲି ତାଙ୍କ ପୋଷାକ, ଚେହେରାରୁ ଜଣାପଡ଼େ । ହୁଏତ ଆପଣା ମଫସଲ ଘରକୁ ବା ବନ୍ଧୁ ଘରକୁ ଚାଲିଛନ୍ତି । ଯୁକ ଭୟରେ ପଳାତକ ଆଣ୍ଡୁସୁପାରି । ଅସଭ୍ୟ ମଫସଲ ବଳଦ ଦିଅଁ । ଲକ୍ଷ ଛୁଟିବାରୁ ଆଗ ମୁହଁରେ ଗୋଟିଏ ପିଲକୁ କୋଳରେ ଧରି ବସିଥିବା ଜଣେ ଯୁବକଙ୍କର ଦାମିକା ଶାଢ଼ୀଟା କାଦୁଅ ଛଟାରେ ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା । ପିଲଟିର ଜାମାରେ,

ମୁହଁରେ କାଦୁଅ ଛୁଡ଼ିକି ଯେ କାନ୍ଦୁଥିଲ । ଯେତେବେଳେ ସଡ଼ିକ ସାଥରେ ବଳଦ ଗାଡ଼ିର ଲଢ଼େଇ ଚାଲିଥିଲା ବେଳେ, ହଠାତ୍ ଉପରେ ଗୋଟାଏ ଏଭେଲ୍‌ମେନ୍ ଉଡ଼ିଗଲା । ଉପରେ ବ୍ୟୋମଯାନ, ତଳେ ଶଗଡ଼ ଗାଡ଼ିକୁ ଚାହିଁ ଆମେ ଚଳି ହୁଏତ ବାଟରେ ଯାଇକଲ ଧରି ଚାଲିଲୁ । ଶଗଡ଼ ଗାଡ଼ିର ଦୁଇଟି ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି କହିଲି—

“ତେବେ ଦହର ବଜାର, ଘରଦ୍ୱାର ଛାଡ଼ି ଏମାନେ କାହିଁକି ଏମିତି ଅତରଙ୍ଗ ହୋଇ ପଳାଇ ଆସୁଛନ୍ତି, ବୁଝା ପଡ଼ୁନି ।”

“କ’ଣ କହିଲେ ଆପଣ ? ପଳାଇ ଆସିବେ ନ ?” ଜଣେ ଅଚ୍ଛା ବାଟୋଇ ମୋ କଥାରେ ଅନ୍ଧାରିତ ଜବାବ ଦେଲେ, “କଲିକତା ସହର ଉପରେ ତ ବୋମା ପଡ଼ିଲଣି, ବାକି ଆଉ ଅଛି କଣ କି ?”

“କଲିକତା କଥା କ’ଣ ହେ ? ଏବେ ଆମ କୁଳଙ୍ଗ, ଦୁରିଶପୁର କଥା କହୁନାହିଁ କାହିଁକି ? ସେପଟ ସମୁଦ୍ର ଉପରେ ଯେଉଁ ବୋମା ଫୁଟିଲା, ସେଥିରେ ତ ଚାରିଆଡ଼େ ଦୁଲୁକି ଉଠିଲା ।” ଆଉ ଜଣେ ବାଟୋଇ ସେ କଥାରେ ସନ୍ତୋଷଦେଲେ, “ଓଃ ସତେ ଯେମିତି ଶୁଣିଲି ଘଡ଼ଘଡ଼ି ! ଆମେ ତ ଭାବିଲୁ ଭୂମିକମ୍ପ କି କ’ଣ ?”

“ସେଇ ବୋମାମାଡ଼ରେ ଯେଉଁ ଜାହାଜ ଫାଟିଲା, କ’ଣ କହିବ ଆଜ୍ଞା ! କଟକ ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ସୋରିଷ ପକେଇବାକୁ ସୁଦ୍ଧା ଆଉ ରହା ମିଳିଲନି । ଯୁଆଡ଼େ ଚାହିଁ, ଶଶୁ ଆଖାବରା ଗୋର ସଇନ୍ୟ । ଗୁଲି ବାଜି ତାଙ୍କ ସତ୍ତା ମାଉଁସର କି ଗନ୍ଧ ! ଡାକ୍ତର-ଖାନାକୁ ଯାଏ କିଏ ? ଡାକ୍ତରଙ୍କର ସୁଦ୍ଧା ବିକାର ବାହାରିଲୁଟି ! ଉଃ, ସେ ଗନ୍ଧ କଥା ଖାଲି ମନେ ପକେଇଲେ ଯେତେବେଳେ ଘଟେରୁ ଭାତ ବାହାରି ପଡ଼ିବ ।” ନାକରେ, ମୁହଁରେ ଲୁଗା ଦେଇ ସଡ଼ିକ ସତ ସେ ଗନ୍ଧକୁ ମନେ ନ ପକେଇବାକୁ ସେ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ମଦନବାକୁ ଓ ମୁଁ ଯାଇକଲେ ଧରି ଚାଲିଆଉ ରୁନି ହୋଇ । ଆମ ଦୁହଁଙ୍କ କଥାବାତ୍ସାକୁ ସହକରେ ଛଡ଼ାଇ ନେଇ ସାଥୀ ବାଟୋଇମାନେ ଆଲୋଚନା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ । ଅଜଣା, ଅଚ୍ଛା ହୋଇ ଅନ୍ୟର କଥା କହିବା ଯେ ଭଦ୍ରୋରିତ ନୁହେଁ, ସେପରି ଶିକ୍ଷା ଓ ବ୍ୟବହାର ତାଙ୍କୁ ଜଣା ନଥିଲା ।

ପହଲି ବାଟୋଇ ଜଣକ କହିଲେ, “କିଛି ଅସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ଆଜିକାଲି; ମୁଁ ପରା ଶୁଣି ଆସିଲି, ପୁରୀ ସମୁଦ୍ରକୂଳରେ କେଇଜଣ ଜାପାନୀ ସଇନ୍ୟ କୁଆଡ଼େ ଚାଲିଥିଲେ । କୋଣାର୍କକଠାରେ ସେମାନେ ଉଡ଼ାଜାହାଜରୁ ଓହ୍ଲାଇ ପଡ଼ିଛନ୍ତି । ଚାରିଆଡ଼େ କ’ଣ ସମ୍ପତ୍ତି ବାହୁଳ୍ୟ ପରି ଖେଦିତଲେଣି । ସାତଦିନ ଭିତରେ ଖାସ ଜଗନ୍ନାଥ ଦେଉଳ ଉପରେ ବୋମା

ପଡ଼ିବ, ବୁଝିଲ ? ଇଂରେଜ ସରକାର ଏତେ କଡ଼ା ପହରା ରଖିଥିଲା ପରା ? ହେଲେ ସୁବାସ ବୋସ କ'ଣ ନ କଲେ ? ପୁଜା କରିବା ବାହାନାରେ ଆପଣା ଘରୁ ଖସି ପଳେଇଲେଟି । କହିଲ ଭଲ ତାଙ୍କୁ କେନ୍ଦ୍ର ଧରି ପାରିଲେ ? ଏ କ'ଣ ସହଜ କଥା ! ବାସ ବର୍ତ୍ତି କି ସେ ଏକା ସଙ୍ଗରେ ପାଣି ପେଉଥିଲା, ତାକୁ ଚିତାକାଟି ଖସି ପଳେଇବ ।” ଲେକଟା କୁହାଲିଆ । କେତେଜଣ ରୁଣୁ ହୋଇଆସିଲେ ଶୁଣିବାକୁ ତା’ କଥା । ବାଟ-ଚଲାବ ବେଳ କମିଗଲା ।

“ତୁମେ ଏତରୁ ଜାଣିପିଆଣିଆ ପରି କେମିତି କହୁଛ ? ଏମିତି କଥାବାଣୀ ପରା ମନା ? ତମେ ସହରୀଆ ହୋଇ ଏହା ଜାଣିନ ? ସୁସ୍ତ ବୋସଙ୍କ ନାଁ କହିଲେ କ’ଣ ହୁଏ ବୁଝିନାହିଁ ?” ମୁଁ ତାକୁ ସାବଧାନ କରିଦେଲି କୌତୁକ ଛଳରେ ।

“କାହିଁକି ? ମୁଁ କିଛି ତ କହୁନି !” ଲେକଟି ଏବେତେଣେ ଚାହିଁ ଗୁନିଆ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା ।

ତା’ ସାଥରେ ଟିକିଏ କୌତୁକ କଲି—“କହୁନାହିଁ କିମିତି ? ଆମେ ଏଠି ହ’ଇନ ଜଣ ଲୋକ ଶୁଣିଲୁଁ, କ’ଣ ମିଛ ?-ହ’ଜଣ ଯାହା ହେଲେ ମକଦ୍ଦମା ପ୍ରମାଣ ହୋଇଯିବ, ତୁମେ ନାହିଁକଲେ କିଏ ଶୁଣୁଛି ?”

“କାହିଁକି ବାବୁ ? ମୁଁ କିଛି ତ କହୁନି ?” ଲେକଟି ସତ୍ତକରୁ ଖସି ଶିଲେ ଶିଲେ ଧପଡ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା । ମଦନବାବୁ ଆଉ ମୁଁ ଉଠିଲୁ ସାଇକଲ ପିଠିରେ । ସକାଳର ଖରା ଆସ୍ତେ ଟାଣ ହୋଇଆସୁଛି । ପାଖ ପାହାଡ଼ ଅଣ୍ଟାରେ କୁହୁଡ଼ିବ ପାତଳ ଚାନ୍ଦରଟା ମିଳେଇ ଚଲଣି; ଦୁଇପଟେ ସୋରିଷକଆସ ଡହଳ ଦୂରକୁ ଟାଣି ଦେଇଛି ସୁନାଜରିର ଗାଲିରୁ । ତା’ର ଉପରେ ଅସଂଖ୍ୟ ମହୁମାଛିଙ୍କର ରୁନ ରୁନ ଅଣ୍ଟା କାହାଣୀ ମଝିରେ ମଝିରେ ପାହାଡ଼ତଳ ପବନର ଗୋଟାଏ ମରୁଆଲ ଶୀତଳତା, ଆଉ ଘୋରିସ ଫୁଲର ଭରୁ ଗନ୍ଧ । ପରୁରଲି ମଦନବାବୁଙ୍କୁ, “ଆଜି କ’ଣ ସ୍କୁଲ ବନ୍ଦ ଅଛି କି ?”

“ମୋର ଆଉ କୁଟି ଗୋଟାଏ କ’ଣ ? ଘରେ କୁଟି, ନା ବାହାରେ କୁଟି ନା ସ୍କୁଲରେ କୁଟି ? ଶେଷକୁ ବିଧିବାବୁ ଯାହା କଲେଣି, ଏଣିକି ମତେ ମଲେ ସୁଦ୍ଧା କୁଟି, ମିଳିବନି ।”

“ଡାକ୍ତର ବିଧିବାବୁ ! ସେ ପରା ବର୍ମା ଯାଇଥିଲେ, କ’ଣ ହେଲକି ?” ଚମକ ପଡ଼ି ମୁଁ ପରୁରଲି ।

“କ’ଣ ହେଲା କିଏ ଜାଣୁଛି, ବାବୁ ! ଏକମିତି ଉଡ଼ାକଥା ସବୁ ଶୁଣାଯାଉଛି । ସୁଇଚୁ ସେ ବଡ଼ ଡାକ୍ତର ହୋଇ ଫେରିଲେ, କଣ୍ଢେଲ୍ କି କପ୍ତାନ୍ ଲୁହଟାଏ ଲାଗିଆନ୍ତା

ନାଁ ଆଗରେ । ଏବେ ଯାହା ଶୁଣାଗଲାଣି ନା” — ମଦନବାବୁଙ୍କ କଥାର ଜୋର କମି ଆସିଲା । କିନ୍ତୁ ପ୍ରକାଶ କବିବାକୁ ତାଙ୍କର ଯେମିତି ସଂକୋଚ ହେଉଥାଏ । ସେ ବଡ଼ ସାବଧାନ ଲୋକ । ଯୁଦ୍ଧ ବିଷୟରେ ସବୁ ଖବର ଯେମିତି ଯାସ୍ତ ହେଲାପରେ ଖବରକାଗଜରେ ବାହାରେ, କଥା କହିବାକୁ ବି ସେମିତି ଆଜି କଡ଼ା କଟକଣା ।

ମୋ ଗଳାଟା ବି ନଈଗଲା, ଯଦି ବା ପାଖରେ ଆମର ଆଉ କେହି ନ ଥାନ୍ତି । ଉଣ୍ଡା ଆଗରୁ ଯେଉଁ ଲୋକଟିକୁ ଅଟ୍ଟା କରୁଥିଲୁ, ନିଜେ ପଞ୍ଜିଲୁ ତା’ର ଅବସ୍ଥାରେ । “କ’ଣ ହେଲା ଡାକ୍ତରବାବୁଙ୍କର ଅଜ୍ଞା ? ମୁଁ ଆଉ ତ କିଛି ଶୁଣିନି । ଏବେ ପରା ତାଙ୍କ ପାଖରୁ ଚିଠି ଆସିଥିଲା । ଆପଣ କ’ଣ ଆଉ କିଛି ଖବର ପାଇଛନ୍ତି ?”

“ହଁ, ବିଧିବେଶର ଆଜି ବନ୍ଦୀ, ଯୁଦ୍ଧବନ୍ଦୀ !” ମଦନବାବୁ ଯେତିକି ଚୁନ ଚୁନ କହୁଥାନ୍ତି, ସେତିକି ତାଙ୍କ ଗଳା ଥରି ଉଠୁଥାଏ । ମୋ ପାଦ ଘଟାକି ସାଇକଲ ପେଡ଼େଲ ଉପରେ ହଠାତ୍ ସେମିତି ଅଟ୍ଟା ମାରିଗଲା ।

“ଯୁଦ୍ଧ ବନ୍ଦୀ !” ମଦନବାବୁଙ୍କ କଥାର ପ୍ରତିଧ୍ବନି ଶୁଣାଗଲା ମୋର ମୁହଁରେ—
“କିଏ ତାଙ୍କୁ ବନ୍ଦୀ କଲା ?”

“କାହିଁକି ? ଭାରତର ହଜାର ହଜାର ସୈନ୍ୟଙ୍କୁ ଯେ ବନ୍ଦୀ କରିବ—ସେଇ ଜାପାନ । ଜାଗଜାଗେ କ’ଣ ପଢ଼ିନାହିଁ । ସିଙ୍ଗାପୁର ଘାଟି ପଞ୍ଜିଛୁ ତା’ର ହାତରେ, ତା ପରେ ଗେଙ୍ଗୁନ ସହର ଦଖଲ କରି ଜାପାନୀସୈନ୍ୟ ମାଡ଼ି ଚାଲିଛନ୍ତି ବର୍ମା ଭିତରକୁ । ତହୁଁ ଇଂରେଜ ପକ୍ଷ ସୈନ୍ୟ ସହନୀନରେ ପଛଘୁଞ୍ଚି ଦେଇ ପଳାଇ ଆସୁଛନ୍ତି । ବୁର୍ଲା ଘରାକର ବାବୁ ! ଏସବୁ କେତେ ଧଡ଼, କେତେ ମିଛ କେଜାଣି ? ମତେ ଖାଲି ହଟକମଟ ଖେଳ ପରି ଲାଗୁଛି ।”

ଖେଳ ନୁହେଁ ଆଉ କ’ଣ ? ପର୍ଦା ଉଠେ, ପର୍ଦା ପଡ଼େ—ସବୁଠୁଁ ଜୀବନ୍ତ ନାଟକ । ଆଜି ଯେ ବନ୍ଦୀ, କାଲି ସେ ମୁକ୍ତ—ଆଜିର ଘୋର ଶତ୍ରୁ କାଲିକି ପରମ ବନ୍ଧୁ । ଜାପାନୀ ସୈନ୍ୟ ଇଂରେଜ ମାଲିକଦ୍ୱାରା ଚାଲିତ ଭାରତୀୟ ସୈନ୍ୟଙ୍କୁ ଶତ୍ରୁ ରୂପେ ଦେଖି ଆସିଥିଲା । ଏସିଆ ମହାଦେଶର ଦୁଇ ପଡ଼ୋଶୀ ଜାତି ଭିତରେ ଲାଗିଥିଲା ହଣାହଣି, ଉପରୁ ଏକ ବିଦେଶୀ ଶକ୍ତିର ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ । ସେଇ ବିଦେଶୀ ପ୍ରଭାବରୁ ଭାରତରୁ ସୈନ୍ୟ ଆଜି ମୁକ୍ତ, ତେଣୁ ଜାପାନ ଭାରତ ଭଲ ଭଲ । ମୁକ୍ତ ସିଙ୍ଗାପୁରଠାରେ ଗଢ଼ା ହୋଇଛି—ପ୍ରଥମ ଭାରତ ସ୍ୱାଧୀନ ସରକାର । ଭାରତର ମୁକ୍ତ ସିଂହାସନ—ଆଜାଦ୍ ହିନ୍ଦ୍ ଫୋର୍ସ । ଜାପାନ ବିରୁଦ୍ଧରେ ନ ଲଢ଼ି ହଠାତ୍ ସେ ଆଜି ଓଲଟି ପଞ୍ଜିଛୁ ସ୍ୱଦେଶ ଆଡ଼କୁ ମୁହଁ କରି—‘ଦଲ୍ଲୀ ଚଲେ, ଦଲ୍ଲୀ ଚଲେ’, କଦମ୍ କଦମ୍ ବଢ଼ାୟୁ ଯା’—କମି ଉଠିବ ପଟ୍ଟାକାଶ ! ଶିଝୁ, ନେପାଳୀ

ଓଡ଼ିଆ, ବଙ୍ଗାଳୀ, ଡେଲୁଗୁ, ତାମିଲ, ପଞ୍ଜାବୀ, ମରଠୀ ସବୁର ମୁହଁରେ ଗୋଟାଏ ଧ୍ବନି—
‘ଦଲ୍ଲୀ ଚଲେ, ଦଲ୍ଲୀ ଚଲେ ।’ ସେ ଦିନୁ ଯେମିତି ସାରା ଭାରତର—ନା-ନା ସାରା ଦୁନିଆର
ମୁହଁରେ ସେହି ଗୋଟାଏ ଶବ୍ଦ ‘ଦଲ୍ଲୀ ଚଲେ’—ଆଉ ସେଇ ଶବ୍ଦଟାକୁ କ୍ରମେ ଉଚ୍ଚତର
କରି ଉଠାଇବା ପାଇଁ ନାଶଣ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ କେତେ ମଣିଷ, କେତେ କଥା, କେତେ ନାମ
ସବୁଦିନ ଲାଗି । ତାଙ୍କର ଭିତରେ ହେଉଲେ ଡାକ୍ତର ବଧୂଶଃର—ଅଜଣା, ଅଶୁଣା,
ଅଲୋଡ଼ା, ଅକୁହା ହୋଇ ।

“ବୋଉଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ଦେଖୁଛ ତ ? ପଳେ ପଳେ ସେ ଆପଣା ଜୀବନକୁ ନଷ୍ଟ
କରି ଦେଉଛନ୍ତି । କେତେକାଳ ଆଉ ବାପାଙ୍କ ଝବରଟା ଲୁଚାଇ ରଖିଥିବା ତାଙ୍କ
ପାଖରୁ ?”

“ତୁମେ ଫିଟାଇ କହିଲେ ବି ସେ ଯେ ବଞ୍ଚାଏ ନିବେ ନାହିଁ । ଅଶ୍ରୁ ତାଙ୍କର
ବଞ୍ଚାଏ, ଅସୀମ ତାଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ।”

“ନାହିଁ ଗୌରୀ ! ଆମର ଅଧିକାର ନାହିଁ, ଜୀବନକୁ ଏପରି ବରବାଦ
କରିଦେବା ପାଇଁ । ଜୀବନର କିମ୍ବା ଖୋଜିବା ଆମର କାମ—” ସନ୍ଧେପରେ ଜଣାଇଦିଏ
ରୁହିନ ।

ଦୂର ଆକାଶର ବିରାଟ ଜଳ ପାରେଇ ଠିଆ ହୋଇଛି ସମୁଦ୍ରକୁ ଦି’ଖଣ୍ଡ କରିଦେଇ ।
ପଶ୍ଚିମ ଆକାଶ ଛାଇରେ ଛୁଟି ମାଗିଛି ଫାର୍ଯ୍ୟ, ସୂର୍ଯ୍ୟ ଛୁଟାଇଛି ରକ୍ତର ସୁଆର । ସେଇଆଡୁ
ପହଞ୍ଚିଆସିଲା ଗୌରୀର ନଉଁନଶୀଳ ଡୋଳା ଯୋଡ଼ିକ—

“କାହାକୁ ତୁମେ ଯେ ବରବାଦ କହ, ରୁହିନ ! ସୁଖି ଜୀବନର କିମ୍ବା ଯେ
ତୁମର କେଉଁଠି । ମୁଁ ଖାଲି ଏତିକି ବୁଝେ, ଜୀବନ ଗୋଟାଏ ଚଳନ୍ତା ବସ୍ତୁ । ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ
ଆମର ମୋହ ଭାଙ୍ଗିଛନ୍ତି କେଉଁ କାଳରୁ...ପଦ୍ମ ପକ୍ଷରେ ପାଣି ଟୋପାଏ ପରି ଜୀବନ—
ସବୁବେଳେ ଚଞ୍ଚଳ, ଅସ୍ଥିର—ଯେଉଁଠି ତାହା ସ୍ଥିର କି ସ୍ଥାୟୀ, ତେବେ ତ ସେ ଆଉ
ଜୀବନ ନୁହେଁ, ଜଡ଼, ନିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ଜଡ଼ । ତୁମେ କ’ଣ କିମ୍ବା ବୋଇଲେ ଏସ୍ତା ଗୁଡ଼ ? ନା
ନା, କଦାପି ନୁହେଁ । ଚଳବାଟରେ ଖାଲ, ଡିପ, କଣ୍ଟାବଣ, ପାଣିକାଦୁଅ, ବିପଦଆପଦ
ଭିତରେ ଜୀବନ ଅହରହ ଚାଲୁଛି—ସେଇ ହେଲ ତା’ର କିମ୍ବା ।”

“ତୁମେ କହୁଛ ଜୀବନର ବହୁପତ୍ତା ଯାଇ । ବାଡ଼ିବାଇଗଣ, ପୋଥିବାଇଗଣ ଭିତରେ ଯେ ବହୁତ ଫରକ୍ ସେ କଥା କିଏ ନ ଜାଣେ ଭଲ ?”

“ତୁମେ ତା’ ହେଲେ ଏକଟି ପୋଥିବାଇଗଣ ଶେଷ କରିଯାଉ, କାଡ଼ିବାଇଗଣ ତୋଳିବାକୁ ଲାଗିଲଣି । ବିଷୟାକେ ପାଠ, ନରଲେ ଗୁଳିର ଯାଏ ପାଠ; ନୁହେଁ କି ?” ଗୌରା ଟିକିଏ ମୁରୁକ ହସିବାର ତା’ର ସ୍ବାଭାବିକ ଭଙ୍ଗିରେ । ସମୁଦ୍ର ଭିତରେ ଲାଲ ମୂର୍ତ୍ତିଟା ଅଧେ ଗୁଡ଼ାମାର ହସିବାର ସେମିତି । ତାହାର ଆଗରେ ଯୋଡ଼ିଏ ଧଳା ଚଢ଼େଇ ଫଗୁ ଖେଳି ଉଡ଼ିଯାନ୍ତି ଡେଇଁ ଉପରେ । ତାଙ୍କ ଧଳା ପର ସାଙ୍ଗକୁ ସାନ ସାନ କଳା ମୁଣ୍ଡରେ ନାଲି ଅଣ୍ଟା ଯୋଡ଼ିକର ଚମକାଉ ଛୋଟ ଯୋକନା ।

“ସବୁବେଳେ ତୁମେ ଖାଲି ମୋ ଗୁଳିର କଥାଟା ଉଲ୍ଲୁଙ୍ଗ ଦେଉଛ । ଆମ ଦୁହିଁଙ୍କ ମଝିରେ ଗୁଳିରଟା କ’ଣ ବାଧାହୋଇ ଛୁଡ଼ା ହେବ କି ? ଗୁଳିର ତ କରୁବନ୍ତି ବହୁତ ଲୋକ । ମୁଁ ଅବା ଅଧିକା କ’ଣ କର ପକେଇଲି ସେ ; କିନ୍ତୁ ମଣିଷ ଜୀବନଟା କ’ଣ ଗୁଳିର ? ସେ ଖାଲି ପେଟପୋଷିବା କଥା ସିନା, କୋଟି କୋଟି ପଣ୍ଡ, ପକ୍ଷୀ, ପୋକ, ଝିଣ୍ଟିକା କ’ଣ ପେଟ ପୋଷୁ ନାହାନ୍ତି କି ?—ପେଟପୋଷ, ନାହିଁଦୋଷ—ଜୀବନର କିନାରୁ କହୁଛୁ, ମୁଁ କ’ଣ ଏଇ ଗୁଳିର କି ?” ବାଲି ଉପରକୁ ଆଉଁସି ସାରିଲି ଦିଏ ଚୁହୁନ । ସେହି ଅନ୍ଧକିତ ଆକାଶନ ଉପରେ କେନ୍ଦୁଟା ଅର୍ପଣନ ଅକ୍ଷର ଆଜିଯାଏ ତା’ର ଆଙ୍ଗୁଠି । ଅଗକୁ ଥର ସେ ଅକ୍ଷର ପୋଛୁ ଯାଇ ପୁଣି ଲେଖାଦ୍ବୟ । ଗୁଳିର ପାଇଁ ଲାଲ ମୂର୍ତ୍ତିଟା ବିଦାୟ ଦେନିଯାଏ ସମୁଦ୍ରର ଉଡ଼ାଡ଼ରେ ।

—ଗୌରର ନଜରକୁ ଏଡ଼ି ଗୋଟାଏ ସାନ ବାଲିକଙ୍କଡ଼ା ଲୁଚିଯାଏ ତା’ର ସବୁମୁହଁ ବାଲିକୋରଡ଼ ଭିତରେ ।

“ହଁ, ତୁମେ ଗୁଳିର କରିବା ଭଲୁ ଏମିତି ତତ୍ତ୍ବ ବଖାଣିବାକୁ ଆସେ କଲଣି ଦେଖୁଛୁ । ପୁଣି ସେଇ ଗୁଳିରର ଉନ୍ମତ ପାଇଁ ଆଜି ତ ଆମେରିକା ବାହାରିଲଣି । ସେଠାରୁ ଫେରିଲେ ଆହୁର ସେ କେତେ କ’ଣ ଗପିବ—ଆମେରିକାରେ ସ୍ତ୍ରୀ ଅଛି, ତା’ ହେଲ । ସେଠାରେ ସ୍ବାଇକ୍ସେପର, ମାଟି ଭଲେ ରେଲ୍ ଗାଡ଼ି । ଆକାଶରେ ବ୍ୟୋମଯାନରେ ବିଷୟର —ସେସେଇଘରେ ଶବ୍ଦକୁ ଚୁଲି । ସବୁ ବଳରେ ମଣିଷ ଗୁଳିଛୁ—ସବୁ ଖାଲି ଯନ୍ତ୍ର ଯନ୍ତ୍ର—ଆମ ଯାତବ ପୀଇଯା ଯେମିତି ଚପୁଛନ୍ତି । ଭିନ କେଇଟା ପାଇଁ ବିଲତ ଯାଇଛନ୍ତି କି ନାହିଁ, ସେଠାରୁ ଫେରି ଯେତେଟି ବାକ୍ୟ ସେ ଆଜିପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉଚ୍ଚାରିଣ କଲେଣି, କେଉଁ ବାକ୍ୟରେ ସେ ବିଲତର ଉଲ୍ଲୁଙ୍ଗ ନାହିଁ ତାଙ୍କର ! କିନ୍ତୁ ଆଗରୁ ତୁମକୁ ମୁଁ ସାବଧାନ କରିଦେଉଛି । ତୁମ ମୁହଁରୁ କଦାପି ସେ ସବୁ ମୁଁ ଶୁଣି ପାରିବନି । ଆଜ୍ଞା ! ତୁମ ବିଶ୍ବରରେ କେତେ ଟଙ୍କା ସେକଗାର କଲେ ସେ ଜୀବନର କିନାରୁ କରାଯାଏ, ତାହା ବୁଝିବା ମୁଷ୍ଟିଲି ।”

“ତୁମେ ମୋତେ ବୁଝି ପାରୁନାହିଁ ଗୌରୀ ! ସେଟା ତମର ହୃଦି ନୁହେଁ—
ମୋର । ମୁଁ ତୁମ ପାଖେ ନିଜକୁ ବୋଧେ ଠିକ୍ ବୁଝେ—”

ଗୌରୀର ଓଠକୋଣରେ ଲାଗିରହେ ଗୋଟାଏ ଦୁଷ୍ଟ କୁଟୀଳ ହସ । “କ’ଣ
ବୁଝିବ ତୁମକୁ ? ଚଳିବାଟରେ କଣ୍ଟା ପଡ଼ିଥିଲେ, ତାକୁ ମଣିଷ କାନ୍ଦି ଫିଙ୍ଗି ଦେଉଛି
—ଖାଲି ଖମାକୁ ପାରି ହୋଇ ଯାଉଛି । ଆଉ ଯେଉଁଠି ବାଟ ଏକାବେଳେ ବନ୍ଦ,
ସେଠାରେ ସେ ବଙ୍କେଇ ଚାଲୁଛି ଅଲଗା ରାସ୍ତାରେ । କାହିଁ ହେଲେ ଅଟକି ନ ଯିବା
ହେଲା ଜୀବନର କିନାର—ମୁଁ ଖାଲି କିନାର କହିଲେ ଏତିକି ଜାଣେ—କିଣ୍ଡାମ ବୋଇଲେ
ନିନ୍ଦା, ମହାନିନ୍ଦା—ସେ ତ ଜୀବନ ନୁହେଁ କଥାପି । ପୁଣି ମଣିଷର ଅଧିକାର କ’ଣ,
ଅନାଧିକାର କ’ଣ ସେଇ ଜୀବନକୁ ବରବାଦ କରାଯାଏ କିପରି, ଏଥିରୁ କଥା ତୁମେ ଖାଲି
ଧାର କରି ଆଣିଲୁ ପରି ଲାଗୁଛି ମତେ । କେହି କ’ଣ ଆପଣା ଜୀବନକୁ କେବେହେଲେ
ବରବାଦ କରେ ? ଆଜି ଯେ ହଜାର ହଜାର ମଣିଷ ଯୁଦ୍ଧଭୂମିରୁ ଫେରୁନାହାନ୍ତି, ତାଙ୍କ
ଜୀବନ କ’ଣ ବରବାଦ ହୋଇଗଲା ?”

“ସେ କଥା ସତ । ମୋ ବାପା ତ କେବେହେଲେ ନିଜ ଜୀବନକୁ ବରବାଦ
କରିବାକୁ ଯାଇ ନଥିଲେ । ସେ ବରଂ ଯୁଦ୍ଧକୁ ଯାଇଥିଲେ, ଆହୁରି ବେଶି କରି
ଜୀବନକୁ ପାଇବାକୁ ; କିନ୍ତୁ ତୁମେ ମୋର ଅଥଳ କଥାଟାକୁ ବରବର ଯେ ଏଡ଼ିଦେଇ
ଚାଲିଛ । ମୁଁ ଆଉ ତ କାହାରିକୁ ଲକ୍ଷ କରୁନାହିଁ, କେବଳ ତୁମକୁ ।”

“ମେତେ ? ହଁ, ମୋର ଜୀବନର କିନାର ହେଲାନାହିଁ ପର ଆଜିଯାକେ ।
ବୋଉଙ୍କ କଥା ପଡ଼ିଥିଲା । ସେଠାରୁ ହଠାତ୍ ମୁଁ ପୁଣି କିମିତି ଲକ୍ଷ୍ମଣଲ ହୋଇ ପଡ଼ିଲି ।”
ଗୌରୀର ସ୍ଵରରେ ମିଶିଥାଏ ପରିହାସ—“ଠିକ୍ କଥା, ମୁଁ ପଶ୍ଚାତରେ ପାଶ୍ କଲି,
ଲେଖାପଢ଼ା, କହିବା ବୋଲିବାରେ ହେଲି ଧୂରନ୍ଧର । ଶେଷରେ କିନ୍ତୁ କେଉଁ କୁଲର ହେଲି
ନାହିଁ । ନ ହେଲି ବଳଷମ, କି ନ ହୋଇଲି ତନ୍ତ୍ରୀ—ଏକନାଟେ ମୋର ଜୀବନଟା ହେଲା
ବରବାଦ—ନୁହେଁ କି ? ଆଉ ତୁମେ କମ୍ପିଟିଟି ପଶ୍ଚାତରେ ପାଶ୍ କଲ । ବଡ଼ ଶୁକ୍ଳା,
ମାନ ସମ୍ମାନ, କୋଠାବାଡ଼ି, ଚାକର ଚପରାଣି ସମସ୍ତେ ଆଜି ତକେଇଛନ୍ତି ତମର ମୁହଁକୁ
—ଏହାହିଁ ହେଲା ତମ ଜୀବନର କିନାର । ବେଶ୍ ! କିନ୍ତୁ ମୋ ଜୀବନର କିନାର ମୁଁ କ’ଣ
କହିନାହିଁ ତୁମକୁ ? ସେ ହେଲା ଗୋଟାଏ ପାହାଡ଼ିଆ ଝରଣା ଭଳି ଅସରନ୍ତି, ଆଉ ଲୁହା
ଭଳି ଟାଣୁଆ । ଯେତେ ତାକୁ ଖଇଁ କଲେ ସେ ବରବାଦ ହୁଏନାହିଁ । ପୁଣି ଯେତେ
ପିଟିଲେ ସେ ଆହୁରି ଟାଣ ହୁଏ । ତୁମେ ଉଇ ପାହାଡ଼ିଆରେ ବସି ଦିନବାଦି କାଗଜ ରାମ୍ପି
ସେ ଦିନ କାଟୁଛ, ସେ କ’ଣ ବରବାଦ୍ ନୁହେଁ ? ତୁମ ତଳେ ଯେଉଁ କରାନ ଦଳ
ବହୁତ ବେଶି ଖଟନ୍ତି, ଅଥଚ ଦରମା ପା’ନ୍ତି ତୁମଠାରୁ ଡେଇଁ କମ୍ । ତାଙ୍କ ଜୀବନଟା

କେତେଦୂର ଦରବାଦ ହୋଇଯାଏ ? ପୁଣି ଗୁମ ଉପରେ ରହି ଯେଉଁମାନେ କାମ କରନ୍ତି ତେବେ କମ୍; କିନ୍ତୁ ଦରମା ପା'ନ୍ତି ଅନେକ ବେଶି ? ଶେଷକୁ ସବା ଉପରେ ରହି ସେ ଗାଦନ କରନ୍ତି, ତାଙ୍କ ଖଟେଣି ଆଦୁର ଫରକ । କିନ୍ତୁ ଦାକ୍ଷିଣ୍ୟ ଭଳି ଏତେ କଲମ ଘୋର କାଳ କାଗଜ ଖରଚ କରିବାକୁ ହୁଏନାହିଁ ତାଙ୍କୁ—ଅଧକ୍ଷକ ଲମ୍ବା ଗୋଟିଏ ଗୁଣ୍ଡିଆ ଦସ୍ତଖତ ବସାଇ ଦେଲେ, ବାସ୍ ! ତାହାହିଁ ହେଲ ବେଦର ଗାର ! ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ହୁଏତ କିଛି ପେସିଂଜି ଜୀବନ ଯେମିତି ବରବାଦ୍ ହୋଇଯାଏ, ଗୁମେ ସେଇ ଚକ୍ରମା ଲଗାଇ ଆଜି ଏକଥା କହୁଛ ପର ! ସେଲିନା ଯେ ମାଟି ହାଣି, ମୋଟ ବୋହୂ, ଚିକ୍‌ହା ଟାଣି ପେଟ ପୋଷୁଛି, ତା' ଜୀବନଟା କ'ଣ ଖାଲି ଏକ ବରବାଦ୍ ସାମଗ୍ରୀ ? ଗୁମେ ତା'ଠାରୁ ବେଶି ପୁଣି, ବେଶି ମହତ୍ ? ଗୁମ ହୁଏ, ତା' ହୁଏ ଭିତରେ ଫରକ କେଉଁଠି, କହୁବ କି ? ଗୁମ କାନ୍ଦ ତା' କାନ୍ଦ, ସନ୍ତୋଷ ଅସନ୍ତୋଷ, ରାଗ, ହଂସା, ସ୍ନେହ, ପ୍ରେମ କେଉଁ ଗୁଣରେ ଗୁମ ଜୀବନ ତା'ଠାରୁ ଅଧିକ, ଶୁଣେ ! ଗୁମର ଘରେ ସବୁ ଅଛି, ତା' ଘରେ କ'ଣ ହୁଏ, ଖୁସି, ଦୁଃଖ, ପଟ୍, ଝେଲ, କୌତୁକ କିଛି ନାହିଁ ? ସବୁ ଖାଲି ତା'ର ବରବାଦ୍ ? ଗୁମ ମେଜାଳ ଆଜି ଅନେକ ଉପରେ କି ନା, ଏସବୁ ଏତେ ଦହକରେ ବୁଝିବାକୁ ଗଲେ ଗୁମେ ବୋଧେ ପାରିବ ନାହିଁ ।”

ରୁହନ ଗମ୍ଭୀର ହୋଇ ପଡ଼େ—“ଖୁବ୍ ସହଜରେ ବୁଝିହୁଏ ଗୌରୀ । ଖୁବ୍ ଦହକରେ । ଏ ହବୁ ପୁରୁଣା କଥା, ସାନ ପିଲାଏ ଆଜି ବି ବୁଝନ୍ତି । ନିଶ୍ଚୟ ଅନ୍ଧମଣିଷ ବି ବୁଝେ ; କିନ୍ତୁ ଗୋଟାଏ କଥା ବୁଝି ହୁଏନାହିଁ, ତାହା କ'ଣ ଜାଣ ?”

ଆପଣାର ଢଳ ଢଳ ତୋଳା ଯୋଡ଼ିକୁ ସମୁଦ୍ର ତେଉଁରେ ନଈର ଆଖି ଗୌରୀ ତାହାକୁ ଶେଷରେ ନେଇ ରଖେ ରୁହନର ଆଖି ଉପରେ—ସେଇ ବାଟେ ପଶି ତା' କଥାର ମର୍ମ ବୁଝିବାକୁ । ରୁହନ ଆଉ ଟିକିଏ ଲାଗି ଆସେ ଗୌରୀ ପାଖକୁ । ମୂର୍ଦ୍ଧାର ଆରକ୍ତ ଆଖି ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ନିଭିରାଲୁଣି । ତା'ର ଗୁରୁ କୋଳରେ ଆପଣାକୁ ଲୁଚାଇ ଦେଇଛି, ଧରଣୀ । ଦୁଃଖ ଆଗରେ ଲହଡ଼ିର ନାଚ ହୁଏ, ଝେଲ କୌତୁକ—ଗୋଟିଏ ଉପରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଲହଡ଼ି ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ି ନିଜକୁ ନିଃଶେଷ କରିଦେଇ—ତୁମ୍ଭେ ଆଜିଜୀବନର ଅସରନ୍ତି ଅତ୍ୟାଶ୍ଚର ଭିତରେ । “ଆମେତ ଆଜି ଆଉ ସ୍କୁଲପିଲ ହୋଇ ରହି ନ ଥାଇ ଗୌରୀ ! ପୁଣି ଆମର ସମାଜ, ଆଉ ପରିସ୍ଥିତି । କେତେଦିନ ଏମିତି ଅନିଶ୍ଚୟତା ଭିତରେ ରହିଥିବା, କହିଲ ? ଆମର ସୌଭାଗ୍ୟ ଯେ ଗୁମ ବାପା ଏଡ଼େ ମହତ୍, ଏଡ଼େ ଉଦାର, ଆଉ ସୈନ୍ଦର୍ଭୀକ ଆମ ପାଇଁ ସେ କ'ଣ ସହ ନାହାନ୍ତି । କି ଦୁଃଖ, କି ଅପମାନ, କି ଲଜ୍ଜା, କି ଦୁଃସ୍ଥିତି, କି ଲୋକନିନ୍ଦା ।”

“ବୁଝିଲି ଏଥର—ଆମର ବିବାହ ପ୍ରଫଟ, ନା ? ସେଥିପାଇଁ ଏତେ ଉପକ୍ରମଣିକା କାହିଁକି ? ହଁ, ହଁ, ମତେ ବି ଚିହ୍ନା ଅଛନ୍ତି, ସାଙ୍ଗସାଥୀ, ବନ୍ଧୁ ଅବନ୍ଧୁ ଅନେକ ଲୋକ ଅନେକ କଥା ପଚାରୁଛନ୍ତି ।” ଚଟ୍ କରି କହିପକାଏ ଗୌରୀ ।

“ପରୁରବେ ନାହିଁ ? ନିଶ୍ଚୟ ପରୁରବେ । ସେହମାନଙ୍କୁ ଘେନି ତ ସମାଜ । ସମାଜର ଅବାଧ ହୋଇ, ତାହାର ସାଧାରଣ ନିୟମ ଭଙ୍ଗି ଆମେ ଯେବେ ଆଉ କିଛି କରିବୁ, ତା’ହେଲେ ? ତା’ହେଲେ ପରୁରବେ ନାହିଁ ସେମାନେ ?”

“ପରୁରବେ ! କାହିଁକି ପରୁରବେ !” ଗୌରବର ସ୍ବର ଢେକିଉଠେ; ନିକଟରେ ବସି ଉଠିବାରୁ ତା’ର ନିଶ୍ବାସ ସ୍ବରୂପ ଶୁଣାଯାଏ । “କେଉଁଠି ତୁମ ସମାଜ ! କିଏ ତାହାର ଅବାଧ ହେଲା ? କାହା ଦୁଃଖରେ କିଏ କ’ଣ ଭାଗ ନିଏ, କହିଲ ?”

“ଏସବୁ ଆମ ନିଜ ପକ୍ଷର ଯୁକ୍ତି—ଯୁବକ ଯୁବତୀ ବିଷା ନ ହୋଇ ସ୍ବଚ୍ଛନ୍ଦରେ ମିଳି ମିଶି, ବସି ଉଠି—ଏକତା ଯଦି କାହା ଆଖିକୁ ଖରାପ ଦିଶିଲା, କି କାହା ମୁହଁରୁ ସମାଲୋଚନା ବାହାରିଲା, ଆମେ ତ କାହାର ମୁହଁକୁ ବନ୍ଦ କରି ପାରିବା ନାହିଁ । ଆମ ମୁହଁ ଆଖିକୁ କେହି ବନ୍ଦ କରି ପାରୁଛି କି ?”

“ତା’ହେଲେ ଯେହ୍ନା କଥା ସେ କରୁଛି—ଲୋକେ ଯାହା କହିବେ ଲୁହକୁ, ସେଥିରେ ଆମର ଯାଏ ଆସେ କ’ଣ ?” ଅତି ସହଜ ସ୍ବଚ୍ଛନ୍ଦ ଗୌରବର କଥା—ଯେତେଦୂର ସହଜ ସ୍ବଚ୍ଛନ୍ଦ ହେଲେ ତହିଁରେ ଭବ୍ୟ କି ଭ୍ରଷ୍ଟେଷ ମିଶି ନ ଥାଏ । ସେ ‘କଥାରୁ ଉଠିବାରୁ ମିଳେ’ ଅର୍ଥାତ୍ ସାହସ ଆଉ ସଂକୋଚରୂପୀତା । ତାହାର ଟାଣୁଆ ହାତଟା ଯେମିତି ଅବା ନିଜ ଅଜାଣତରେ ଆସି ଆଉଁଳି ପଡ଼େ ଗୌରବର ଉତ୍ତମ ପାଦୁକାରେ । ଭଙ୍ଗା ଲହଡ଼ିର ସବୁ ସବୁ ଜଳକଣା ସ୍ତେ କଲପର ଲୁପି ହୋଇଯାଉଥାଏ ଗୌରବର କପାଳରେ ଆଉ କାନ ପାଖରେ ତା’ର ସାନ ସାନ କେଶ କେତୁଟା ନିଃଶବ୍ଦରେ ନାଚି ଉଠୁଥାଏ ।

“ବାଃ ! ବାଃ ! ଦୁନିଆରେ ମନକାଢ଼ି ଯେ ଯାହା କରିଯିବେ ! ଆମକୁ ବି ଯାହା ସୁଖ ଲାଗିବ, ଆମେ ତାହା କରିଯିବା, ଏ ଯେ ବିଶୁଦ୍ଧ ସ୍ବେଚ୍ଛାବୁଦ୍ଧି । ଏଭଳି ଯୁକ୍ତି ତୁମେ କରିପାର, ଗୌରବ ?”

“ଏ ତ ଟାଲି ଯୁକ୍ତି ନୁହେଁ—ନିରାଟ ନିପଟ ଘଟଣା—ଯାହା ଆମ ଆଖି ଆଗରେ ନିତି ଘଟୁଛି, ନିତି ଆମକୁ ଅଙ୍ଗେ ନିଭାଇବାକୁ ପଡ଼ୁଛି, ଏ ସେଇ କଥା । ଆମ ସମ୍ପର୍କଟା ଯେ ଏଣିକି କାହାର ପାଖରେ ଅଛପା ହୋଇ ରହି ନାହିଁ, ଜାଣି ତ ?” “ଜାଣେ, ତେବେ ଆଉ ଡେଇଁବା ପିଟି ସେଇ ସମ୍ପର୍କଟାକୁ ଜଣାଇ ହେବାରେ ଲାଭ କ’ଣ ?”

“କିନ୍ତୁ ତୁମ ଘରେ ଆମଘରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଯେ ଏହାହିଁ କାଢ଼ି । ବାପାଙ୍କ ଦୁର୍ଘଟଣା ପରେ ବୋଉଙ୍କର ଯେଉଁ ଅବସ୍ଥା, ତାହାତ ନିଜେ ଦେଖୁ । ସେ ଯେମିତି ଘଡ଼ି ଘଡ଼ି ମୁହଁ ହୋଇ ଯାଉଛନ୍ତି, କେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ଯେ କ’ଣ ହେବ—ତୁମେ ଯେବେ ପାଖରେ ନ ଥାନ୍ତି ଗୌରବ !”

‘ମୁଁ ନ ଥିଲେ ଆଉ କିଏ ହେଲେ ଥାନ୍ତା ।’

‘କିନ୍ତୁ ଲୋକେ କ’ଣ କହୁଛନ୍ତି !’

‘କ’ଣ କହୁଛନ୍ତି ?’

‘ଅମେ ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷ ଭଳି ଚଳୁଥାନ୍ତି ?’

“କହିଲେ ତ ମାଗ କ’ଣ ? ତୁମେ ଜଣେ ପୁରୁଷ, ମୁଁ ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀ—ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷ ଭଳି ଚଳିବାନି ଆଉ କିପରି ?” ଚୁହନର ଭୟକୁ ଗୌରୀ ଏକ ଫୁକାରରେ ଉଡ଼ାଇଦିଏ ।

“ତେବେ କଣ ତୁମେ କହୁଛ, ମୁଁ ଆମେରିକାରୁ ଫେରିଆସିବା ପରେ ବିଭାଗର ? ତୁମକୁ ଏଇ ଲୋକନିନ୍ଦା ମୁହଁକୁ ଫେଲିଦେଇ ମୁଁ ନିଶ୍ଚିନ୍ତରେ ବିଦେଶ ଯାଇପାରିବି ବୋଲି ଭାବୁଛ ?” ଚୁହନ ପରାରେ ଗର୍ବ ଗର୍ବ କଣ୍ଠରେ ।

“ମୁଁ କିଛି ଭାବୁନାହିଁ ! ନିଶ୍ଚିନ୍ତରେ ତୁମେ ଆମେରିକା ଯାଅ । ବୋଉଙ୍କ ପାଇଁ ମୁଁ ଅଛି । ତୁମେ ଫେରି ଆସିଲେ—” ଗୌରୀର ପାଦୁକା ଉପରୁ ଖସିଯାଏ ଚୁହନର ହାତ —‘ଫେରି ଆସିଲେ ?’ ତାହାର ଜିଜ୍ଞାସୁ ସ୍ଵରରେ ଯେମିତି ଖେଳିବୁଲେ ଏକ ନାଟ୍ୟିକ ନିରାଶା ।

“ହଁ, ହଁ, ହଁ—ଫେରି ଆସିଲେ । ଆଗରୁ କ’ଣ ଗୁଆ ମହାପ୍ରସାଦ ନିଷେଧ କରି ସାରି <ବେସ୍ପେନ୍‌ରେ ଉଠିବ ?’ କୌତୁକ କରି ସାହସ ଯୋଗାଏ ଗୌରୀ ।

ଚୁହନର ସଂଜ୍ଞା ଅତି ଉଠେ । ସାମ୍ନାର ସମୁଦ୍ର ତେଉରେ ଗୋଧୁଳିର ଗୁସ୍ତା ଅକ୍ଷୟ ପରି । ସେ ପୁ’ଣି ଗୌରୀର । ପାଦୁକାଟାକୁ ଖୁବ୍ କୋରରେ ମୁଠାଇ ଧରି ଦୋହଲାଇଦିଏ—“ଗୌରୀ ! ଗୌରୀ ! ତୁମେ କ’ଣ କହୁଛ ଗୌରୀ । ମୁଁ ଯେ ତୁମକୁ ଆଦୌ ଚାହିଁ ପାରୁନାହିଁ । ଆଜି ମୁଁ ପାରି ନଥିଲି । ଆଜି ତୁମେ ଆହୁରି ବଡ଼ ପ୍ରହେଳିକା ହୋଇ ଦେଖାଦେଇଛ ମୋ ଆଗରେ । ମତେ ଲାଗୁଛି ଯେମିତି ମୋ ଆଗରୁ ଦୂରର ଦୂରର ଶୁଭିକାରି ତୁମେ । ନାହିଁ ଗୌରୀ ! ମୁଁ ପାରିବି ନାହିଁ । ମୋର ଆମେରିକା ଯିବା ଆଜି ଏଇଠାରେ ଇତିଶ୍ରୀ । ତୁମକୁ ଗୁଡ଼ିଯିବା ଏକାବେଳେ ଅସମ୍ଭବ ।’

‘ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ! ତୁମେ ଏଡ଼େ ଦୁଃଖ ବୋଲି ତ ମୁଁ କେତେ ଜାଣି ନ ଥିଲି !’

“ତା ହେଲେ ଆଜିଠାରୁ ଜାଣି, ତୁମକୁ ଗୁଡ଼ିଲେ ଚୁହନ ସବୁଠାରୁ ଦୁଃଖ, ଅଶକ୍ତ, ନିଷ୍ଠାପରି ହୋଇପଡ଼େ ।”

“କଦାପି ନୁହେଁ । ମୁଁ ତୁମକୁ ଏତେ ବେଶି ଭାବପ୍ରବଣ ହେବାକୁ ଦେଖିନାହିଁ ।”

‘ଭବପ୍ରବଣ ।’

“ହଁ, ଭବପ୍ରବଣ ନୁହଁ ତ ଆଉ କ’ଣ ! ଜୀବନର ବିପ୍ଳବ ଆଡ଼କୁ ନଜର ଦେଲେ ତୁମ ଭବନା ଅତି ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ମନେହୁଏ ନାହିଁକି ? ସେ ଯେ ଗୋଟିଏ କ୍ଷଣିକ ନିଶା—”

“ମାତ୍ର ଯେଉଁ କ୍ଷଣିକ ନିଶାଟା ହିଁ ଜୀବନର ଯେ ଚରମ ସତ୍ୟ ହୋଇଉଠିବ । ଯୁଗେ ଯୁଗେ ସେଇ ନିଶାଟା ହୋଇଛୁ ମଣିଷର ପ୍ରଧାନ ଉପଜୀବୀ ! ତୁମେ ଯାହା କହୁ ଗୋଷ୍ଠୀ ! ବିଷ ନହୋଇ ମୁଁ ଦେଶ ଗୁଡ଼ି ଯାଉନାହିଁ । ଯଦି ଯାଏ, ତେବେ ସେ ଯାହା ସୁଙ୍କେର ହେବ ନାହିଁ । ପଦେ ପଦେ ମତେ ଅଶାନ୍ତ ଆଶଙ୍କାରେ ଜଳପୋଡ଼ି ମରିବାକୁ ଦିଅନାହିଁ, ଗୋଷ୍ଠୀ ! ଏହା ମୋର ଶେଷ ଅନୁରୋଧ ।”

“ତୁମେ ପ୍ରକୃତରେ ପିଲାଙ୍କ ଭଳି ଅନୁରାଗୀ ହୋଇ ପଡ଼ୁଛ ; କାଲି ତମର ଯାହା ଆରମ୍ଭ, ଆଜି କହୁଛ ବିଷ କରିବ ।”

“କାହିଁକି ? ଆଗରୁ ମଧ୍ୟ ଏକଥା ମୁଁ କେତେଥର କହିଥିବି । ତୁମେ ବରାବର ମଟାଳି ଆସୁଛ ।”

“ବିଷହେବାକୁ ତମର ଫୁରୁଥୁଡ଼ କେତେବେଳେ, କହିଲ ? ପଡ଼ାପାରି ଚାଲିବ କଲ । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବାପାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ଖବର ଆସି ପଡ଼ିଥିଲା । ତାହାପରେ ତ ବିଦେଶ ଯିବାର ଆସ୍ଥୋଜନ ।”

“ନା, ମୁଁ ଗୋଷ୍ଠୀ ! ଆମକୁ ବିବାହ କରିବାକୁ ହେବ ।”

“ଆମର ତେବେ କ’ଣ ବିବାହ ହୋଇନାହିଁ ?”

“ହେଲେ କ’ଣ ହେଲା । ଆମ ପରିବାର କି ସମାଜରେ କେହି ତ ଜାଣିଲେ ନାହିଁ ।”

“ତେବେ ଯାହାଙ୍କର ବିଷ ହୋଇଯାଇଛି, ସେ ଦିହେଁ ତ ଜାଣିଲେ, ଅନ୍ୟମାନେ ଜାଣିବାଟା କ’ଣ ଏତେ ଜରୁରୀ ।”

“ତୁମେ ପାସୋର ପକାଇଛ ଗୋଷ୍ଠୀ, ବିବାହଟା ଯେତିକି ବ୍ୟକ୍ତିଗତ, ସେତିକି ଅବା ତା’ଠାରୁ ବଡ଼ ସାମାଜିକ ଅନୁଷ୍ଠାନ । ଆମ ବିବାହଟା ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବରେ ହୋଇଛି ସିନା, ସାମାଜିକ ତ ହୋଇନାହିଁ ।”

“କହୁଦିନ ପାଇଁ ତା’ର ସାମାଜିକ ଜିନ୍ଦା ବାକି ରହୁପାରେ । ଭାବ ଦେଖ, ତମର ଆଶଙ୍କା ସବୁ ବୃଥା । ଆଉ ଟିକିଏ ଯୈର୍ଦ୍ଧି, ସାହସ ଧରିବାକୁ ହେବ ଆମକୁ । ପ୍ରକୃତ ବିବାହର ପରିଚୟ ହେଲା ଯୈର୍ଦ୍ଧି ଆଉ ସାହସ ।”

ଯୈର୍ଦ୍ଧି ଆଉ ସାହସ—ବୁଦ୍ଧିନୀ ପାଖରେ ଗୌରୀ ଆହୁରି ଅବୋଧ ହୋଇପଡ଼େ । ଅଦବାୟ ଆଖିରେ ସେ ତା’ର ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ରହେ ।

ଲର ଲଗ ଆମେ ଯେ ଦି ଦି’ଟା ପୃଥିବୀ ମହାସମର ଭେଗ କଲୁ, ଯେତେ ଚକ୍ର ଡାଲିଲୁ, ଜୀବନ ଦେଲୁ, ତା’ର ଅର୍ଥ କ’ଣ ? ଅନେକ ଲୋକ ଏହା ଉପରେ ଅନେକ କଥା କହନ୍ତି । ଯୁଦ୍ଧ ବୋଇଲେ ହିଂସା, ମଣିଷର ପଶୁ, ପ୍ରକୃତି । ଆଦମ ବଢ଼ରତାର ନୂଆ ସମ୍ବରଣ । ଏମିତି କେତେ କ’ଣ । ପୁଣି ଏହା ଅର୍ଥନୈତିକ ଯୁଦ୍ଧ, ବୈଜ୍ଞାନିକ ଯୁଦ୍ଧ ଅବା ଆଦର୍ଶବାଦର ସଂଘର୍ଷରୁ ଉପକାତ ବୋଲି କେତେ ଚଳମ ନାମ ଦିଆଯାଏ । କେତେ କାରଣ ଖୋଜାହୁଏ । ଯୁଦ୍ଧ ବିରୁଦ୍ଧରେ, ହିଂସା ବିରୁଦ୍ଧରେ, ଆମିଷ ବିରୁଦ୍ଧରେ ପରିପ୍ରସାର ଆରମ୍ଭ ହେଲାଣି କେଉଁକାଳୁ । ଆଜି ଦୁନିଆର ଶ୍ରେଷ୍ଠତର ଶକ୍ତି, ଶ୍ରେଷ୍ଠତର ସଭ୍ୟ ତାଲିକାରେ ନାମ ଲେଖାଇଥିବା ଅନେକ ଦେଶ, ଜାତି ଯେତେବେଳେ ଏକ ପ୍ରକାର ବନ୍ୟ ବଢ଼ର ଅବସ୍ଥାରେ ଥାନ୍ତି, ସେହି ସମୟରୁ ଅହିଂସା ପରମ ଧର୍ମ ବୋଲି ସମ୍ମାନିତ ହୋଇଛି ।

ଆଜି କିନ୍ତୁ ସତ୍ୟତାର ମାପକାଠି ଫରକ୍ ହୋଇ ପଡ଼ିଛି—ତା’ର ଅସଲ କସିଟି ହେଲା ଯୁଦ୍ଧ—ବୈଜ୍ଞାନିକ ଯୁଦ୍ଧ—ନୁଆନୁଆ ମାରଣାସ୍ତ୍ର ଆବିଷ୍କାର କରିବାର ବୁଦ୍ଧି, ଶକ୍ତିତା, କୌଶଳ, ସାମର୍ଥ୍ୟ । ସତ୍ୟତା ବୋଇଲେ ସେଇ ଶକ୍ତି, ସାମର୍ଥ୍ୟ, କ୍ଷମତା ଅବା ପ୍ରଭୁତ୍ତ୍ୱକୁ ବୁଝାଏ । ଅନ୍ୟ ଉପରେ ଯେତେ ବେଶି ସେ ପ୍ରଭୁତ୍ତ୍ୱ ବିସ୍ତାର କରିପରେ, ସେତିକି ସତ୍ୟ ବୋଲି ତା’ଙ୍କ ପରିଚୟ; ଆଦମକାଳରୁ ଆଜି ଯୁଦ୍ଧ ସତ୍ୟତାର ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିଛି ଯୁଦ୍ଧ । ସେ ଯୁଦ୍ଧ ଯେପରି ଇଣ୍ଡରଜ ଭଲ ଯୁରୁଣା, ତାଙ୍କର ଭଲ ସ୍ତ୍ରୀ । ବୁଦ୍ଧ ଇଣ୍ଡରଜକୁ ମାନିଲେ ନାହିଁ, ସେଥି ଦଙ୍ଗେ ହିଂସାକୁ ମଧ୍ୟ ; କିନ୍ତୁ ହିଂସାକୁ ଗ୍ରହଣ, ଯୁଦ୍ଧକୁ ଗ୍ରହଣ ଚଳିହେଲା ନାହିଁ ; ତେଣୁ ବୁଦ୍ଧକୁ ଭଗବାନ ଉପାସ ଦିଆଯାଇ ପୁଜା କରାଗଲା । ଶେଷରେ ଜୟହେଲ ଅବଶ୍ୟ ବୁଦ୍ଧଙ୍କର—ଭଗବାନଙ୍କୁ ଅମାନ୍ୟ କରି ଯେ ନିକାଲି ଦେଲେ, ସେ ତାଙ୍କ ଗାଦି ଦଖଲ କରିବେ ନାହିଁତ ଆଉ କିଏ ? ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ ବୋଲାଇବାଟା ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ବିରୁଦ୍ଧ ହେଉ କି ନ ହେଉ, ନିଶ୍ଚୟ ମତି ବିରୁଦ୍ଧ ବୋଲିତ ଜଣାପଡ଼େ । ଗାନ୍ଧିଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଏହି ବିଂଶ

ଗତାବଳୀର ସ୍ବୟଂ ଭଗବାନ ନ ହେବାପାଇଁ ଯେଉଁ ଲଢେଇ କରିବାକୁ ହୋଇଥିଲା, ତାହାର ଜୋର ଇଂରେଜ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଲଢେଇଠାରୁ କମ୍ ନୁହେଁ । ଭଗବାନଙ୍କ ସୃଷ୍ଟି ତଥାକଥିତ ଜାତିଭେଦ, ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ବିରୁଦ୍ଧରେ ଲଢେଇକୁ ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ବିରୋଧତା ବୋଲି ଅନେକ ଗଣତନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ମତ । ଯେଥିପାଇଁ ଅଜ୍ଞ ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ଭଗବାନ ବିରୁଦ୍ଧ ପୂଜା ନରନ୍ତି । ତେବେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ତଡ଼ି ସ୍ବୟଂ ଭଗବାନ ହେବା ବୁଦ୍ଧିର ଯେମିତି ନାହିଁବିରୁଦ୍ଧ, ଇଂରେଜ ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନକୁ ପୂରଣ କରି ନିଜେ ଶାସକ ବୋଲାଇବାର ଆକାଂକ୍ଷା ମଧ୍ୟ ଗାନ୍ଧିଙ୍କର ନଥିଲା; ଅଥଚ ଶେଷରେ ତାଙ୍କର ନେତୃତ୍ବ ହିଁ ଶାସନ ଦାୟିତ୍ବ ବହନ କଲେ ଭାରତବର୍ଷର । ଭଗବାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ଲଢେଇ ପରେ ତାଙ୍କର ଗାନ୍ଧିକୁ ମନରୁ କରାଯାଇ ପରେ ଅଶୋକଙ୍କର ଲଢେଇ । ତେବେ କଲିଙ୍ଗ ଲଢେଇ ପରେ ଅଶୋକଙ୍କର ଧର୍ମ-ରାଜ୍ୟ ମର୍ତ୍ତ୍ୟକୁ ଜୟ କରିପାରି ସ୍ବର୍ଗକୁ ପୁଣି ଜୟ କରିବା ଅର୍ଥ ମୋ ମୁଣ୍ଡରେ ପଶିପାରେ ନାହିଁ । ସିନ୍ଧୁର ପୃଥିବୀ ଜୟ କରିପାରି ଆଉ ଜୟ ପାଇଁ ଦେଶ ନ ଥିବାରୁ ବିଳାଶ କରିଥିଲେ । ଆଜିର ମଣିଷ ସାମ୍ରାଜ୍ୟବାଦର ବିରୋଧୀ ହୋଇ ଚନ୍ଦ୍ରଲୋକରେ ନୂଆ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଅବିଷ୍କାର ପାଇଁ ବାହାରିଲୁଣି ; କିନ୍ତୁ ଦୁଇହଜାର ବର୍ଷ ଆଗେ ଅଶୋକ ପୃଥିବୀ ଜୟ ପରେ କେଉଁ ସ୍ବର୍ଗ ଜୟ କରି ବାହାରିଥିଲେ ତା' ସ୍ମୃତି । ତାହା ହେଲା ମଣିଷ ଦୁଃସ୍ବର ଜୟ । ଯାହା ସବୁଠାରୁ ଜଠିଟ, ଅଜ୍ଞେୟ, ଅନାବିଷ୍କୃତ । ଆଜିର ଯୁଦ୍ଧ ଅମକୁ ସୁଆଡ଼ିକ ଗୁରୁକ୍ ମାରି ନେଉନାହିଁ ବୋଲି କିଏ କହୁବ ? ମୋ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ରୁଷିରେ ଯୁଦ୍ଧକୁ ମୁଁ ଦୃଶା କରେ ନାହିଁ—ମଣିଷ ସମାଜର ସବୁ ଭେଦ ଘୁଞ୍ଚାଇ, ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏକାହିଁ ଏକାଠି କରିଦେଉଛି ବୋଲି ମୋର ବିଶ୍ବାସ ।

ପୃଥିବୀ-ଯୁଦ୍ଧ କହିଲେ ପୃଥିବୀର ମିଳନ. ପୃଥିବୀର ଶାନ୍ତି । ଯୁଦ୍ଧ ଭୂଇଁରେ ହିଁ ଏହି ମିଳନର ଆରମ୍ଭ । ଯୁଦ୍ଧ ପରେ ଆମେ ଯେମିତି ଆନ୍ତରିକ ଆପଣା ଆପଣା ପାଖକୁ ଲାଗି ଆସୁଛୁ । ଏହି ଯୁଦ୍ଧ ଭିତରେ ଆଉ କେତେ କାରଣରୁ ମଣିଷ ମରାବାର ଘଟଣାମାନ ଦେଖାଦେଲା, ଯାହାକୁ କହନ୍ତି ହାତରେ ନ ମାରି ଭିତରେ ମାରିବା ।

ଯୁଦ୍ଧଭୂଇଁରେ ସିନା ମଣିଷ ମଣିଷକୁ ହାତରେ ମାରେ—ଯେଉଁଠି ସେ ସୁବିଧା ନାହିଁ, ସେଠାଠି ମାରେ ଭିତରେ । ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶା ଆସି ଯାଏ ଗୁରୁଜରେ ବଳକା । ହଜାର ହଜାର ବସ୍ତା ଗୁରୁଜ ବୁଢ଼ା ଗୁଲିଆଏ ବଙ୍ଗ ପ୍ରଦେଶକୁ, କାରଣ ସେଠାରେ ଗୁରୁଜ ଅଭାବ । ବାଟରେ, ଘାଟରେ, ରେଳଗାଡ଼ି, ବସ୍ରେ ସରକାରୀ ଖାଦ୍ୟଲେଖ—ଗୁରୁଜ କି ଆଉ କିଛି ଖାଇବା ଜିନିଷ କିଏ କୁଆଡ଼େ ବୋହୁନେଉଛି, ତାଙ୍କୁ ଧରି ଜେଲଖାନାରେ ଠୁକ । ଯେମିତି କି, ଶୁଣାଗଲା ଯେ କେତେ ଲୋକ ଇଚ୍ଛା କରି ଅପରାଧୀ ହେଲେ ଜେଲଖାନାରେ ନିକୁଞ୍ଜରେ ଗଣ୍ଡେ ଖାଇବାକୁ ପାଇବେ ବୋଲି ।

କଳିକତାର ଫୁଟୁଥାଏ ହୋଇଥାଏ ଦେଖିବା ଥାନ । କୁଆ, ବୁଢ଼ା, ମଢ଼, ମାଇପେ
ସବୁର ସେଇଠି ଖିଆ ପିଆ, ଶୁଆ ବସା—ଖିଆ ପିଆ କହଲେ ଆଦୌ ଠିକ୍ ହେବନି ।
ଅଳୁଆ-କୁଣ୍ଡରୁ ଅଇଁଠା ଯାଉଛି ପାଟିରେ ପୁରାଇବାକୁ ଯଦି ଖିଆ ପିଆ କୁହାଯିବ, ଏହା
ତେବେ ସେହୁଭଲ । କୁଆ କୁକୁରଙ୍କଠାରୁ ଛଡ଼ାଇ ମଣିଷ ତ ସବୁଦିନ ଆପଣା ପେଟକୁ
ପୁରୁଉଛି । ସେଇ ଚପଟା ପିଆ ନକର ଉପରେ ପଡ଼ୁଥାଏ କଳିକତା ଫୁଟୁଥାଏରେ ।
ଖାଇବାକୁ ନ ପାଇ ଯେତେ ଲୋକ ଚଲିବାଟରେ ଶୋଇ ଯାଉଥାନ୍ତି ସବୁଦିନ ପାଇଁ, ତାଙ୍କ
ଲମ୍ବ ଉଠାଇବା ମଧ୍ୟ ଏକ ବ୍ୟାପାର ହୋଇ ପଡ଼ୁଥାଏ ।

ମୋ ଭାଗ୍ୟର ଉଦୟ ଘଟିଲା ସେତିକିବେଳେ । ସେତିକିବେଳେ ମୋତେ ଓଡ଼ିଶା
ଛାଡ଼ି କଳିକତା ଆସିବାକୁ ହୁଏ । ଏହା ବୋଧହୁଏ ସାଧାରଣ କଥା—ବହୁ ଲୋକଙ୍କର
ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟରୁ କେତେକଙ୍କ ହୋଇଭାଗ୍ୟର ହୁଏ ଉତ୍ପତ୍ତି । ଯୁବ ପ୍ରଭାବରେ ଆମେ ଯେମିତି
ଐତିହାସିକ ଅବା ଭୌଗୋଳିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଭିତରେ ରହି କରୁ, ସେମିତି ଯୁଦ୍ଧକାଳୀନ
ଅର୍ଥନୀତିର ଉଠାପଡ଼ା ରୂପ ପ୍ରଭୁପୁର ବୈପ୍ଳବିକ । ସୁବୁଝାକୁହମେ ଯେଉଁ ମାଟିକୁ, ଯେଉଁ
ଘରକୁ ମଣିଷ ଆପଣାର ବୋଲି ଧରି ନେଇଥାଏ ; ହଠାତ୍ ହେଠାରୁ ସେ ବନା ଦୋଷରେ
ହୁଏ ବେଦାଲେ, ଆଉ କାହିଁ ହୁଏ ଅଶ୍ୱସ୍ଥପ୍ରାଥୀ—ଅମାର-ଫଙ୍ଗର ଫରକଟା ଚଳିଯିବ
ଭଲି ହଠାତ୍ ଓଲଟା ପାଲଟା ହୋଇପଡ଼େ—ସତେ ଅବା କେଉଁ ଯାଦୁକରର ହାତ
ଫଟେଇ ! ମୁଁ ବି ସେଇ ହାତ ସଫେଇର ଏକ ଉପାଦାନ ହୋଇ ଆଜିଭିତ୍ତି ନି ଲ୍ୟାମ୍ପର
ଯାଦୁ ଭଳି ଓଡ଼ିଶାକୁ ଛାଡ଼ି ଶୂନ୍ୟ ଶୂନ୍ୟ ଭାସି ଶେଷରେ ବଙ୍ଗଳା ବ୍ୟାଙ୍କରେ ପାଦ ରଖିଲି ।
ଆଗ ଆସିଲି ଗୁରୁଲ କାରବାଣୀଙ୍କର ଜଣେ ଗ୍ରେଟିଆ କର୍ମଗୁଣ ଭାବରେ । ସେଥିପାଇଁ ମଦନ
ବାରୁଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ଭୁଲି ପାରିବନାହିଁ । ସେହି ମୋତେ ଏହା ଭିତରକୁ ଆଣିଲେ । ଅବସ୍ଥା
ମୋର କାହିଁଲ୍ ହୋଇ ପଡ଼ୁଥାଏ । ବିଡ଼ି ଖଣ୍ଡେ ଟାଣିବାକୁ ସୁଦ୍ଧା ପଇସାଟିଏ ଥାଏ ନାହିଁ
ପାଖରେ । ସେଥର ମଦନବାରୁ ଆଉ ମୁଁ, ଦୁହେଁ ସାଥ ହୋଇ ସହରକୁ ଆସିଲୁଁ—ମଦନ
ବାରୁଙ୍କର ଜଣେ ପୁଅ ଆନ୍ତି, ସରକାରୀ ଉଚ୍ଚ ପାହ୍ୟାରେ କର୍ମଗୁଣ । ସେଇ ଉଚ୍ଚଲୋକଙ୍କ
ଜଗିଆରେ ମୋତେ ଗୁରୁଲ ଗୁରୁଲରେ କାମ ଖଣ୍ଡିକ ମିଳିଗଲା । ଗୁରୁଲ ଡିପୁର
ମାର୍ଚ୍ଚତରେ ରହି ମୁଁ ଗୋଟାଏ ପାଖରେ ଦେଖୁଥାଏ, ପଟତ ପ୍ରମାଣ ଗୁରୁଲ ବସ୍ତା । ଆଉ
ଗୋଟାଏ ପାଖେ ଫୁଟୁଥାଏ ଉପରେ ମଣିଷର ଲଢ଼େଇ, କୁଆ କୁକୁର ସାଥରେ—ପୁଣି
ଦୋକାନ ଆଗରେ ଗୁରୁଲ କଣିବାକୁ ପିମ୍ପୁଡ଼ି ଧାର ପରି ଧାଡ଼ି ମୂଳିଆ ସକାଳୁ ଯେଉଁଯାକେ
ଛୁଡ଼ାହୋଇ ତକେଇଥିବା ଶହ ଶହ, ହଜାର ହଜାର ଘଁ ଗୋଡ଼ିଆ ପଶୁ ! ହଁ, ପଶୁ
ନୁହଁନ୍ତି ତ ଆଉ କ'ଣ ? ଆଉ କେଉଁ ଦେଶ ହୋଇଥିଲେ, ଗୁରୁଲ-ପାହାଡ଼ି ପାଖରେ
ଲୋକେ ପୁଣି ନ ଖାଇ ମରନ୍ତେ । ଭବନର କୁଳରେ ଆଉ ଶେଷରେ ତଣ୍ଡି
ଶୁଖିଲା ପରି ! ଏ ସବୁ କଥା ମୋଠାରୁ ଅବଶ୍ୟ ଆଜି ସରିକି ବାହାରୁର ସିନା,

ସେତେବେଳେ କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଥିଲି ପୁର ନିମକପତ୍ତା ଗୁରୁ । ସେତେବେଳେ କିଏ ଆସି ମୁଁଠାଏ ଗୁରୁଲ ଧଇଲେ, ତା' ଉପରେ ହୁଏତ ଗୁଲି ନ ଲାଗୁ ମୁଁ ଗୁଡ଼ନ୍ତି ନାହିଁ ।

ସେଇଟା ହେଲା, ଯୁଦ୍ଧ ବଜାରରେ ମନାଫା ସୁଅର ଯୁଗ । ସେଇ ସୁଅର ଖୁବ୍ ଗୋଟେ ସବୁ ଧାର ବଙ୍କେଇ ଆସିଲା ମୋର ଆଡ଼କୁ । ଯାହାକୁ କହନ୍ତି, ଲକ୍ଷୀ ଠାକୁରାଣୀ ଟେରେଇ ଗୁଣ୍ଡିବା—ସିନ୍ଧୁଯ୍ୟର ଶୁଭ ସମୟ—ଫାଲେ ପକେଇଲେ ଗୋଟାଏ ହୁଏ,— ଜୀବନରେ ଯାହା ଡୁବ୍ କମ୍ ଫମସ୍ ପାଇଁ ଆସେ । ‘ଗୋଦା ଯବ୍ ଦେତା, ଛପର ଫାଡ଼୍ କେ ଦେତା ।’ ଏକାବେଳେ ଆଗାଘାତ— ଗୁଣ୍ଡୁ ଗୁଣ୍ଡୁ ପୁଣି ଗୁଣ୍ଡୁ ଗୁଣ୍ଡୁ କରବା ଗୁଳିରୁ ମୋର ଉନ୍ମତ୍ତ ଦିଶିଲା ସୈନ୍ୟଗୁଡ଼ିକ କଣ୍ଟ୍ରାକ୍ଟର ପଦକୁ । ସେତେବେଳେ ଯାଏ ଜାଣି ନଥିଲି ଟଙ୍କାର ଦାମ୍ ଏତେ କମ୍ ବୋଲି । ଏହା ଗୋଟାଏ ପ୍ରବର କଥା । ପବନରେ ବାଲି ଉଡ଼ିଲା ଭଲି କୁଡ଼ କୁଡ଼ ଟଙ୍କା ଯେମିତି ଉଡ଼ି ଉଡ଼ି ଯେଉଁଠିଫେଠି ଜମା ହୋଇ ଯାଉଛି—ସେଥିଲି କାହାରି ଚେଷ୍ଟା ନାହିଁ, ଚନ୍ଦ୍ରା ନାହିଁ, ମେହନତ୍ ନାହିଁ । ଏଣେ ଗୁମମାନେ ଅର୍ଥନୀତିଶାସ୍ତ୍ର ଘୋଷି ଘୋଷି ହାଲିଆ, ଅଧାପକମାନେ ବଳୁଡ଼ା ଦେଇ ଦେଇ ଥକା । ଅର୍ଥ ଯେ କେଉଁ ବାଟରେ ଆସେ, ପୁଣି ବୋହୂଯାଏ, ସାମନା ଉପରେ ତାହା ଦେଖିହେବ ଏଇଠିକି ଆସିଲେ ।

ଡକ୍ଟରନ୍ ଦରୁଣି, ସବୁର ଆଗରେ ହାତ ପଡ଼େଇ, ପେଟ ଦେଖାଇ, ଯେତେବେଳେ ହଜାର ହଜାର ମଣିଷ, ମଡ଼ କଲିକତା ଫୁଟପାଥରେ ଗଡ଼ୁଥାନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ସୈନ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ସତକୁ ସତ ଗୁମୁଆଏ ଦିଅ ମନ୍ତ୍ରରେ । ମନେଅଛି, ଥରେ କେଇଟା ପାଟଲ କମଳା ଲେମ୍ବୁ ଟିକିଏ ଦାଗୀ ପଡ଼ିଲା । ସାଙ୍ଗେ ଯାଙ୍ଗେ ସୈନ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ସ୍ବାସ୍ଥ୍ୟ ଡାକ୍ତରଙ୍କ ହୁକୁମ୍ ହେଲା, ଶହେ ଝୁଡ଼ କମଳାଲେମ୍ବୁକୁ ନଷ୍ଟ କରିଦେବା ପାଇଁ । ମିଲିଟାଣ୍ଟ କୁକୁମ୍ ! ବାହାରେ ପୁରା କାହାରିକ ଗୋଟାଏ ଦେବା ନିଷେଧ ।

ଆହୁରି ମନେଅଛି, ଚଲବାଟରେ ଲୋକଙ୍କୁ ସିନା ଥାନ ମିଳୁ ନଥାଏ—ମୋର ଚରାଟ ଦରଟାରେ ଗୁଣ୍ଡିଟା ବଡ଼ ପରିବାର ଝୁପିରେ ଚଳନ୍ତେ, ଅଥଚ ମୁଁ ଏକା । ବାକି ଯେତେ ଖାଲି ଗୁରୁ, ଆଉ ତପସ୍ବୀ ! କାଉ କୋଇଲି ନ ଦେଖିବା ଥାନ ଓଡ଼ିଶାର ଦୂର ମହସଲ ଗାଆଁର ପଶୁ ପାଣି କାଦୁଅ ଭିତରେ ଦିନେ ଯେ ଦେଶ-ଉନ୍ମତ୍ତର ସ୍ବପ୍ନ ଦେଖୁଥିଲା, ପୁଣି ଯହରକୁ ଆସି କାଣିକଉଡ଼ିଟା ପାଇଁ ବାରଦୁଆର ଶୁଣି ପିଣ୍ଡା ହେଉଥିଲା, ଆଜି ତା'ର ମୁହଁରୁ କଥାପଦେ ଶୁଣିବାକୁ ଧାଇଁଛନ୍ତି କାହାଣ କାହାଣ ଲୋକେ, ସେ କଥାର ଅର୍ଥ କିଛି ନଥାଉ ପଛେ ।—ତାହାଦ୍ବାର କାହାରି କିଛି ଲାଭ ବା ଲୋକସାଧନ ନ ହେଉ ପଛେ । ମୋର ତଳେ ଦୁନିଆଟାର ଏତେଗୁଡ଼ା ଅଂଶ ରହିଯାଇଛି—ଏତେ ଲୋକ ଅଛନ୍ତି ମୋ ମଟରକୁ ବାଟଗୁଡ଼ି ଆଡ଼େଇ ଯିବାକୁ—ହାତଟେକ ସଲମ୍ କରିବାପାଇଁ !

ପେଟ୍ରୋଲ ନ ପାଇ ଘରୋଇ ମଟରଗାଡ଼ି ଯବୁ ଅନଶନ ଗ୍ରସ୍ତ, ଅଚଳ : କିନ୍ତୁ
 ସୈନ୍ୟଗୁଡ଼ିକରେ ଅଭାବ କ'ଣ ? ଯେମାନେ ବଡ଼ ଜୁଇଁ ହେଲେ, ଆମେ ତ ତାଙ୍କର
 ପାଖ ବରଯାଅଁ । ପେଟ୍ରୋଲ ଟିକିଏ ପାଇବା ପାଇଁ କେତେ ଗୋରା କଳା ବଡ଼ଲେନ
 ଆସି ରୁଣ୍ଡ ହୁଅନ୍ତି । ମୋ ଫ୍ଲାଟ୍ ଆଗରେ—ହଜାର ଲେକଙ୍କର ହଜାର କାମ । କେଉଁଠି
 ଟିକିଏ ବସିପଡ଼ିଲେ ଟେଲିଫୋନ୍ ଫିଂ ଫିଂ—ଘରେ, ବାହାରେ, ଜିପ୍ରେ ଉଠିଲେ କି
 ଜିପ୍ରେ ଓହ୍ଲେଇଲେ, ସିନେମା ଥିଏଟରରେ ଲୋକ ଲାଗି ରହୁଥାନ୍ତି ମୋ ପିଛାଧରି ।
 ଅନେକ ଯମସ୍ତରେ ମେକାଜଟା ମୋର ବଡ଼ ଗରମ ହୋଇପଡ଼େ । ଯମସ୍ତକୁ ଯାହାତ
 ଦେବା ସମ୍ଭବ ହୋଇଉଠେ ନାହିଁ । ଟେଲିଫୋନ୍ ବାଜିଲେ ମୁଁ ଘରେ ନାହିଁ ବୋଲି
 ଜଣାଇ ଦିଏ—ମୋର ଅଡ଼ଲି, ଏଟମ୍ ମୁହଁରେ ।

ଅଇଁଠାକୁ ମୁଁ ଏଟମ୍ ବୋଲି ଡାକେ । ଯେତେବେଳକୁ ଆମର ଏଣେ ଏଟମ୍
 ବୋମାର ଖାଲି ନାଆଟା ଶୁଣାଯାଇଥାଏ । ଜାପାନର ହରୋସୀମା, ନାଗାସାକି ସହର
 ଯୋଡ଼ାକ ଧୁଲି ପାଲଟି ନଥାଏ । ଅପତ୍ୟାଣି ପୁଅ ଅଇଁଠା ! ଯମ ତାକୁ ଛୁଇଁବନି ବୋଲି
 ବାପା ମାଆ ଏମିତି ନାଁ ରଖିଥାନ୍ତି । ମୋର ଶଶୁର-ଗାଁର ଲୋକ ସେ । ଅନେକ ବର୍ଷ
 ହେଲେ କଲିକତା କଲବାଡ଼ିରେ କାମକରି ପେଟ ପୋଷୁଥିଲୁ, ଶେଷକୁ ମୋ ଆଶ୍ରୟ
 ପାଇ ରହୁଯାଇଛୁ ଏଠାରେ । କୁକୁର ପରି ଘରଟାକୁ ମୋର ଜଗି ପଡ଼ି ରହୁଥାଏ, କି ଦିନ
 କି ରାତି ।

ସୈନ୍ୟଗୁଡ଼ିକରେ ଥାଏ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଡିନର । ଏମିତି ତ କଥା କଥାରେ
 ଡିନର, ନାଚଗୀତ ହୁଏ । ସେଦିନ ଖିଆଯିଆ ନାଚ ଗୀତର ଧୁମ୍ ବହୁତ ରାତି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ
 ଚାଲିଲା । ଜଣେ ମାକିନ୍ ଯୁବକ ଯେଉଁ ପରିମାଣରେ ମଦ ପିଇଲେ, ତାହାଦେଖି ମତେ
 ପଚାରେ କିଏ, ଗୁଡ଼ିକର ନାମଯାଦା ମଦ୍ୟପମାନେ ବି ଅବାକ୍ ହୋଇଗଲେ । କଲିକତାର
 ବ୍ଲାକାଉଟ ରାସ୍ତାରେ ଗାଡ଼ି ଛୁଟାଇ ଫ୍ଲାଟ୍ରେ ପହଞ୍ଚିଲେବେଳକୁ ସେଦିନ ରାତି ପ୍ରାୟ
 ଦେଉଟା ।

ସୁନ୍ଦର ଟିପି ଲିଫ୍ଟରେ ଉଠିଲି ଉପର ମହଲାକୁ । ସବୁଦିନ ପରି ଅଇଁଠା ମତେ
 ଚାହିଁ ବସିଛି । ପୋଷାକପରି କାଢ଼ି ଶୋଇବାକୁ ଯାଉଛି, ଅଇଁଠା ଖୁବ୍ ନରମଗଳାରେ
 କହୁଛି, “ବାରୁ ସାହେବ !” ସେ ମୋତେ ଏଇ ଡର ସମ୍ବୋଧନ କରେ ‘ବାରୁ’ ସାହେବ
 ‘ସାହେବ’ ଶବ୍ଦଟାକୁ ଯୋଡ଼ି ।

‘କରେ ଏଟମ୍ କ’ଣ ହେଲାକି ?’ ପଚାରିଲି ।

“କଲିକତାରେ ଆଉ ରହି ହବନି, ଆଜ୍ଞା ! ଚାଲନ୍ତୁ, ପଳାଉବା ଏଠାରୁ ।”

‘କରେ କାହିଁକି ?’ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ମୁଁ ତା’ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁଲି । “ଆଜି ତୋର ହଠାତ୍ ଏମିତି ବୈରାଗ୍ୟ ହେଲାଣି ଯେ, ଜଳକତାରେ ତ ତୋର ଦାନ୍ତ ପଡ଼ିଲା, ବାଳ ଟାଣିଲା ।”

“ହଁ ବାବୁ ସାହେବ, ଜଳକତାରେ ମୋର ଇ’କୋଡ଼ି ବର୍ଷ କଟିଗଲାଣି, ହେଲେ ଆଜି ଯାହା ଦେଖିଲି”—

‘କ’ଣ ଦେଖିଲୁ ?’

“ବହୁତ ରାତି ହେଲାଣି ଆଜ୍ଞା, କାଲି କହୁବି ।”

ମୋର ଜିଦ୍ ଦେଖି ସେ ଯାହା କହିଲା, ଆଜି ସେ କଥା ନିଜ ଭାଷାରେ ଏଠି ମୁଁ ଡର୍ଜମା କରୁଛି । “କ’ଣ କହୁବି ଆଜ୍ଞା, ଆଜି ଉପରଓଳି କଣ୍ଢେଇଲ ଦୋକାନରୁ ଚାହା ଚିନି ଧରି ମୁଁ ଲେଉଟୁଛି । କିଏ ଯେମିତି ମତେ ପଛରୁ ଡାକ ପକେଇଲା, ଲେଉଟି ଚାହିଁ ତ ଜଣେ ଗୁରୁ ଦରଓଁଦାର୍ ; ଅଣ୍ଟାରେ ତା’ର ଛୁରି, କାନ୍ଧରେ ବସୁଳ, ମୁଣ୍ଡରେ କୁଳଭଳି ଝାମ୍ପି । ମୁଁ କିଛି ପଚାରିଲି ଆଗରୁ ସେ ଜବରଦସ୍ତି ମତେ ଟାଣି ଦେଇଗଲା ଗୋଟାଏ ଚିତାଲ କୋଠା ଉପରକୁ । ସେଇ ଗଳିଟାରେ ଆଗରୁ ବହୁତ ଥର ଯା’ଆସ କରିଛି ମୁଁ । ହେଲେ କ’ଣ ହେଲା, କେଉଁ ଘର ଭିତରେ ପଶି ନଥିଲି ଆଜିଯାକେ । ଶ୍ଵେର, ତକାସ୍ତ, ମଣିଷମାରୁଜ ଆଡ଼ା ହେଲା ସେ ଗଳିଟା । ଛୁତି ମୋର ଗୋଟେପଣେ ଥରି ଉଠୁଥାଏ । ବଲ ବଲ କରି ମୁଁ ସେ ଗୁରୁ ଦରଓଁଦାର୍ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁଲି । ଗୁରୁମାନେ ବେଶି ହସିବାର ତ ମୁଁ ଦେଖିନାହିଁ ; ସେ ପରା ହସିଲା ଆଜ୍ଞା ! ପୁଣି ମୋତେ ସାହସ ଦେଇ ଠାରିଲା—ଉପରେ ମୋ ଲଗି ବଢ଼ିଆ ଖାନା ରହିଛି ! ଦୋ-ଦୋ-ପାଞ୍ଚ ହୋଇ ମୁଁ ପାହାଚ ଉଠୁଥାଏ । ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ମହଲରେ କୋଡ଼ିଏ ପଣସ ବଖରା କୋଠା—ସବୁ କୋଠାରେ ଖାଲି ଝିଅ ଉଠି । କେଉଁଠି ପିତାରେଟ୍ ଧୁଆଁ ଉଡ଼ୁଛି ତ, କାହିଁ ହସିଗାତ ଛୁଟୁଛି । ଅସରନ୍ତି ହସଗାତ । ଯେଉଁ ଘରେ ଯାଇଁ ପହଞ୍ଚିଲି, ସତେ ଯେମିତି ସେ କାବଦିଆର ଗୋଟାଏ ଇନ୍ଦ୍ରପୁଷ୍ପ । ଚାଆଡ଼େ କି ମହକ, କି ଖୁସୁରୁ ।”

“ତୁ କ’ଣ ଇନ୍ଦ୍ରପୁଷ୍ପ ଦେଖିରୁ, ଏଟିମ୍ ? କହୁନୁ, କାହାକୁ ଦେଖିଲୁ ସେ ଘରେ ?”

“ଯାହାକୁ ଦେଖିଲି ଆଜ୍ଞା, ରୂପରେ ତା’ର ତ ତନୁପୁର ମୋହ ହୋଇଯିବ । ଆଖି ଯୋଡ଼ାକ ମୋର ଖୋସି ହୋଇଗଲା । ଜଳକତା ସହରରେ ଲୁଖ ଲୁଖ ଝିଅ ମୁଁ ଦେଖିଥିବି । ହେଲେ ଏମିତି ରୂପ, ଆଖି, ନାକ, କପାଳ, ଓଠ, ହାତ, ଗୋଡ଼—କ’ଣ କହୁବି ଆଜ୍ଞା ! କାହାଠାରୁ ଯେ କିଏ ଉଣା କିଏ ଅଧିକା—”

“ଏ ସବୁ ପୁଣି କ’ଣ ଯୁଦ୍ଧ ବଜାରରେ ? ଏ ଯେ ଖାଣ୍ଟି ବଲ୍ଲୁଛି ।”

“ଖାଲି କ’ଣ ଯୈନ୍-ଗୁରୁଣିରେ ସବୁ ଖାଣ୍ଟି ଜନସ ମିଳିବ, ଆଉ କେଉଁଠି ନୁହେଁ ?”

“କାହିଁକି ନୁହେଁ ?” ଦୁହେଁ ପୁଣି ହସି ଉଠିଲୁ । ସେ ହସର ଅନେକ ଅର୍ଥ ଅଛି, ଅଥଚ କିଛି ହେଲେ ନାହିଁ, ନିବୋଧ ନିବର୍ତ୍ତକ ହସ, ପିଲୁଏ ଯେମିତି ହସନ୍ତି ।

ପିଲୁବା ପାଞ୍ଜକୁ ଖାଇବାର ସମ୍ଭାର ଯଜାଡ଼ି ରଖିଛି ସେ । “ତୁମେ କ’ଣ ଜାଣିଥିଲୁ ଉଷା, ମୁଁ ଆଉ ତୁମ ଦୁଆର ମାଡ଼ନ୍ତି ? ପୁଣି ସେଦିନ ତମ ଦରବାର ବାହାଦୁର ସିଂ ଯେଉଁ ଅପମାନ ଦେଇଥିଲୁ; ତାହାପରେ ମଧ୍ୟ ?” ହସି ହସି ଉଷା ଲେଟିଯାଉଥାଏ, “ସତେ ଆପଣଙ୍କର ସେ ମାର୍ଜିନ ବନ୍ଧୁ ଜଣକ କେତେ ସାହସୀ ମ ! ଗୋଟାଏ ପାହାଡ଼ିଆ ଗୁରୁ ପାଖରେ ସେ ଏମିତି ଡରିଗଲେ । ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଏକାଉଟ୍-ଟର୍ଣ୍ଣ-ଡବ୍ଲମାଡ୍ ?”

“ପାହାଡ଼ିଆ ଗୁରୁ ? ନା, ନା, ବାହାଦୁର ସିଂକୁ ଗୋଟାଏ ଶିକାରୀ ଅଲ୍‌ସିସିଆନ କି ରଏଲ୍ ବେଙ୍ଗଲ ଟାଇଗର କହିବା ଠିକ୍ ହେବ । ଓଁ ! କି ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ! କିନ୍ତୁ ଆଜି ତ ଦେଖୁଛି ସେ ଏକାବେଳେ ମୁଣ୍ଡ ପାଲଟି ଯାଇଛି । ଗୁରୁମାନଙ୍କୁ ପରା ପାହାଡ଼ି ମୁଣ୍ଡ କହନ୍ତି ? କିନ୍ତୁ ଜାଣ ସେ ସାହେବଙ୍କ ହାତରେ ବନ୍ଧୁକ ନଥିଲେ କ’ଣ ହୋଇଥାନ୍ତା ?”

“କ’ଣ ଆଉ ହୁଅନ୍ତା”, ଖୁବ୍ ବେଙ୍ଗାଲର ଭାବ ଉଠିବାର । “ହୁଏତ ଲାଗିଥାନ୍ତା ଗୋଟାଏ ହସ୍ତାହସ୍ତି ଲଢ଼େଇ—ନ ହେଲେ ଖୁନ୍-ଖୁସି; ସେମିତି ଘଟଣା ଏଠି ତ ପ୍ରାୟଲଗି ରହିଛି । ଆଜ୍ଞା, ସେ ସାହେବ କଥା ଗୁଡ଼ିଆ—ଆପଣ ନଜେ ଭଲ ଡରିଛନ୍ତି କି ନାହିଁ, କହିଲେ ?”

“ମୁଁ ନା ? ନିଶ୍ଚୟ ଡରିଛି, ନ ହେଲେ କି ତୁମେ ପରାମର୍ଶ ଦିଅନ୍ତି, ମୁଁ ଗାଁକୁ ଯିବି ବୋଲି ।”

“ଆଜ୍ଞା, ମୋତେ ଗାଁକୁ ଯିବାକୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଇ ଏସବୁ ସାମଗ୍ରୀ କେତେ କାହାପାଇଁ ଯୋଗାଡ଼ ହୋଇଛି ଶୁଣେ ?”

ଉଷା ଜବାବ ଦିଏ, “ଆପଣ ମୋତେ ତୁମେ ବୋଲି ଡାକିବେ ନାହିଁ, ବାହାଦୁର ବେଲେ କ’ଣ ଏମିତି ଡାକୁଥିଲେ ?”

“ମୂଳରୁ ମୁଁ ବାହା ହୋଇଛି କି ନାହିଁ, ସେ କଥା ମୋର ମନେ ନାହିଁ; ଉଷା ! —ପୁଣି ତୁମକୁ କ’ଣ ବୋଲି ସେତେବେଳେ ଜାଣୁଥିଲି; ତାହା କିମିତି ମନେ ରହନ୍ତା ?” ଗୋଟାଏ ବିଶ୍ରାମର ନିଃଶ୍ୱାସ ଗୁଡ଼େ ଉଷା । ସେ ନିଃଶ୍ୱାସରେ ଅନେକ ସୂକ୍ଷ୍ମର ପାହାଡ଼ ବହୁ ଭାବନାର ବୋହଁ ଖାଲି ହୋଇଯାଏ—ହଁ ବଡ଼ଲୋକମାନେ କୁଆଡ଼େ ଏମିତି ବହୁତ କଥା ପାହୋରି ପକାନ୍ତି, ନୁହେଁ କି ?”

“ପାହୋରି ପକାଇବାଟା ଖାଲି ତ ବଡ଼ ଲୋକଙ୍କର ଏକଗୁଡ଼ିଆ ନୁହେଁ ।”

“ନା, ନା, ସାନ ଲୋକେ ତେର କମ୍ ଦେଖନ୍ତି, ତେର କମ୍ ଶୁଣନ୍ତି କି ନା ! ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କ ମନରେ କେତେ କଥା ଅଭିଳାଷ ହୋଇ ଲାଗିଯାଏ ।” ଗୁରୁରେ ପୁରୁ ଡାଲି ମୋ ହାତକୁ ସେ ବଢାଇ ଦିଏ—ଆଉ ଟେକି ଧରେ ତା’ର ଆପଣା ଗୁରୁଟି । ହାତରେ ତାହାର ପାନପାନ୍ଦର ସ୍ପର୍ଶ ତଳ ତଳ ପୁରୁ ଭଳି ଉଷାର ଅଣିଆପାଣିର ଛଳ ଛଳ ହୋଇ ଉଠେ । ବିଜୁଳିବଢା ଆଲୁଅରେ ଆହୁରି ବେଶି ଚକ୍ ଚକ୍ କରେ ତା’ର ଲୁହ, ସେଥିସଙ୍ଗେ ପାନପାନ୍ଦର ପୁରୁ ତପ୍ତ ତରଳ ସୁନା ଭଳି ଆମ ମଝିରେ ରଚନା କରେ ଏକ ମଧୁର ବେଦନାଭର ଯୋଗ-ସୁଧ ।

“ତେବେ ତୁମକୁ କ’ଣ ବୋଲି ଜାଣିବି ଉଷା ?”

“କାହିଁକି ! ତୁ ?”

“ଆଉ ତୁମେ ମତେ ଜାଣିବ ? ଆପଣ ।”

ବାଃ, ତା’ ହେଲେ ଯେ ଜଣେ ଫାଷ୍ଟକ୍ଲାସ—ଆଉ ଜଣେ ଏକାବେଳେ ଯାଇ ଆର୍ଡ଼କ୍ଲାସରେ । ମଝିରୁ “ତୁମେ” ଶବ୍ଦଟା ବାଏଁ ବାଏଁ ଉଡ଼ିଗଲା । ନାହିଁ ଉଷା । ଆମେ ଦୁହେଁ ଆଜି ଗୋଟାଏ କ୍ଲାସରେ ବସିଛେ—ତୁ, ତୁମେ, ଆପଣ ଭିତରୁ ଗୋଟିକୁ ବାଛି ନେବାକୁ ହେବ ଦି’ ଜଣଙ୍କ ପାଇଁ । ନଇଲେ ହେବ ପକ୍ଷପାତ, ଅବିଚାର ।

ଦୁଇଟା ପାନପାନ୍ଦ ଅତି ନିକଟକୁ ଲାଗିଆସେ—ଦୁଇଟା ଗୁରୁର ଆପାତ ସୃଷ୍ଟି କରେ କି ଏକ କ୍ଷୀଣ ଅସ୍ପଷ୍ଟ, ଅନିବାରଣୀୟ କ୍ଷଣିକ ଗୁଞ୍ଜନ ! ଗୁରୁ ଭିତରେ ଚଢ଼ିଲି ଉଠେ ଚଞ୍ଚଳ ପୁର । ତାହାର ଭଳି ଚଞ୍ଚଳ ତଳ ତଳ ଉଷାର ଜୀବନ କାହାଣୀ । କେଉଁଠି ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ସେ ଯେ କେଉଁଠି ସରିଛି—!!!

ବିଚିତ୍ର ସେଇ କାହାଣୀ ଭିତରେ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଅଂଶ ଦେଖି କରୁ ବସିଲି । ନିଜ ଇଚ୍ଛା ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯେମିତି ଉଷାକୁ ଆଜିର ଏହି ଅବସ୍ଥାରେ କିଏ ପକାଇ ଦେଲା, ମୋତେ ମଧ୍ୟ ସେମିତି । ଦୁନିଆର ନୀତିବାଣୀଶମାନେ ନିଶ୍ଚୟ ଆମକୁ ନିଜ

କରିବେ; କାରଣ ଆମେ ଦୁଃଖ, ଆମେ ଚରିତ୍ରହୀନ, ପୁଣି କାଙ୍ଗାଳ—ଆଉ ସେଇ ଅଳ୍ପ କେତେଜଣ ହେଲେ ଭାଗ୍ୟବାନ ପୁଣି ପୁରୁଷ—ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ, କାମ, ମୋକ୍ଷର ଅଧିକାରୀ ସେମାନେ । ଯେତେ ବଡ଼ ଆଦର୍ଶ ଦେଖାନ୍ତୁ ପଛେ, ଦୁନିଆକୁ ଭଲ ସେମାନେ କାଣିବୁଏ ବଦଳେଇ ପାରିବନ୍ତି କି ? ଉଷା ପରି ହଜାର ହଜାର ଝିଅ ଯେ ଦରଭୁଡ଼ି, କୁଳ ଭୁଡ଼ି ପଳାଇ ଆସନ୍ତି—କାହିଁକି ? କେଉଁଠି ତାଙ୍କୁ ଥଳକୁଳ ମିଳେ ନାହିଁ ବୋଲି ନ ?

ନିଜ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଖୋଜିବା ପାଇଁ ଆମେ ଉଷା ଯେତେ ଲୋକଙ୍କ ହାତରେ ପଡ଼ିଲୁ, ଯେଉଁ ଦଶା ଭେଗିଲୁ, ସେଥିଲଗି ଦାୟୀ କିଏ ?

କଲିକତା ଗାଡ଼ର ସେଇ ରେଳଡ଼ିବାରେ ତ ଅନେକ ପୁରୁଷ ଥିଲେ, କ'ଣ କଲେ ସେମାନେ ? ବେଳ ପୁଲିସ୍ ଆଗରେ ଯେଉଁମାନେ ତ ଆଗ ପହଞ୍ଚିଲୁ ଚିହ୍ନା ପକେଇ ଦେଲେ । ଜଣେ ଯୁବକ ଝିଅକୁ ଘେନି ସେ କଲିକତାରେ କେଉଁଠି ବନ୍ଦିଦେବ ବୋଲି ତାଙ୍କର ଭିତରୁ ଉଠିଲା ଅଭିଯୋଗ । ପୁଣି ଡବା ଭିତରେ ସବୁର ଥକା ତାମସାକୁ ମୁଣ୍ଡପାତି ଶୁଣି, ହାତେ ଓଢ଼ଣା ଭିତରେ ଲେଟିକୋଚ ହୋଇ ଉତ୍ସରେ, ଦୁଃଖରେ ଯେ ଲୁହ ଅସରା ତାଙ୍କୁ ଥିଲା, ସେଇ ଉଷା ପୁଣି ନିଜ ଦୁଆରୁ ନିକାଲି ଦେଇଛି ସୈନ୍ୟବିଭାଗର ଜଣେ ଗୋରୁ ଅଫିସରକୁ । ଚଳନ୍ତା ରେଳ ଭିତରେ ସେଦିନ ସେ ଗୋଟିପଣେ ଅରୁଆଏ—ମନେ ମନେ ଡାକୁଥାଏ, ହେ ଧରଣି ! ତୁ ଦି'ଫାଳ ହୋଇଯା, ମୁଁ ତୋ ଭିତରେ ପଶିଯାଏ ; କିନ୍ତୁ ଧରଣୀ ଯାହା ପାଇଁ ଫାଟିଥିଲା, ସେ ତ ବାରିକାଣୀ ଝିଅ ଉଷା ନୁହଁ—ମିଥୁଳା ରଜାର ଝିଅ—ଅଯୋଧ୍ୟା ରଜାର ବୋହୂ ।

କହୁ କହୁ ଉଷା ମୁହଁରେ କେତେପ୍ରକାର ଗୁଲି ପଡ଼ିଯାଏ—ଦୃଶ୍ୟ, ଭବ୍ବ, ଦୁଃଖ, ଲଜ୍ଜା, ଅପମାନ—ବିଷକର ତୁଳି ମଧ୍ୟ ସେଠାରେ ହାରିଯିବ । ମୋର ଭାଷା ଉପରେ ଅବା କି ଦଖଲ ଅଛି ?

ଗାଡ଼ି ଆସି ହାବଡ଼ା ଷ୍ଟେସନରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ସେଇ ମୁହୂର୍ତ୍ତରୁ ଉଷା ଏକାବେଳେ ଅଲଗା ହୋଇଗଲା ତା'ର ସମୁଦାୟ ଅଙ୍ଗତାରୁ । ଜୀବନ ରଜମଞ୍ଚରେ ଦେଖାଗଲା ନୂଆ ଅଭିନୟ । ଯେଉଁ ସିପାହୀ ଜଣଙ୍କ ତାହାର ସ୍ୱାମୀକୁ ଖୋଜି ବାହାର କରିବ ବୋଲି ଉଷାକୁ ଥାନାକୁ ଘେନିଗଲା, ସେତେ ଥାନା ନୁହଁ—ସେଠାରେ ଆହୁରି କେତେଜଣ ସିପାହୀ, ପଞ୍ଜାବୀ ଡ୍ରାଇଭର, ହୋଟେଲ ମାଲିକ, କଲଗୁଲକ ଘରରଡ଼ା ନେଇ ରହିଛନ୍ତି ।

ଉଷାର ଜୀବନ କାହାଣୀ ସରେ ନାହିଁ । କେଉଁ କାହାଣୀ କେବେ ହେଲେ ସରିଛି ଭଲ ?

ସେ କହିଲୁଲେ । ଓଠ ମୋର ଲାଗି ରହେ ଚାନ୍ଦି-କପ୍ରେ, ଆଉ ଆଖି ଦି'ଟା ତା'ର ଲିପ୍ଟିକ୍ ରଞ୍ଜିତ ଓଠରେ । ସେଇ କୃତ୍ରିମ ଓଷ୍ଠ ଦି'ଟି ମୁକା ତାହାର ଭୟାବହ ମର୍ମନ୍ତୁତ ଜୀବନ-କାହାଣୀ ବଖାଣିବାକୁ ମଝିରେ ମଝିରେ ସଜ୍ଜିତ ହୋଇ ପଡୁଥାଏ ।

“ତୁମେ ଏତେ ସଜ୍ଜିତ କରୁଛ କାହିଁକି ? ମଣିଷ ଜୀବନଟା ସେ ପାଣିପୁଅ ଭଳି, କେତେ ଖାଲ ଡିପ ହେଉଁ କେତେ ପୁଣି ଆଉ କେତେ ପୁଅରେ ମିଶି ଏକ ହୋଇଯାଏ । ତା'ପରେ ଖଣ୍ଡେଦୂର ଯାଇ ପୁଣି ତାହା ଫାଙ୍କ ହୋଇ ନିଆରା ନିଆରା ରସା ଧରେ ! ତମ ମୋ ଜୀବନ ସେମିତି ଗଡ଼ି ଗଡ଼ି ଆସି ଗୋଟାଏ ଧାନରେ ମିଶିଯିବ, ପୁଣି ହୁଏତ କେଉଁଦିନ ଫରକ ହୋଇଯିବ ।”

“ଯାହା କହୁଛୁ ଆପଣ ! ସବୁ କଥା କ'ଣ କେବେହେଲେ ଖୋଲି ଖୋଲି କହିଦିଅ କି ? ତେବେ ଆଉ ଭଦ୍ରସମାଜ ହୋଇ ରହିବ କ'ଣ ? ପ୍ରକାଶ କରିଦେଲେ ସେ ସମସ୍ତେ ଆମେ ହୋଇପଡ଼ିବା ଅପରାଧୀ !”

କାଳିକତା ସହର । ଉଷା ଯେଉଁଠି ଆସି ଚାଲି, ସେଠାରେ ବଖରା ଲେଖି ଘରେ ଚାରିପାଖଟା ପିଲ ଝିଲି ଘେନି ମଧ୍ୟ ଲୋକ ଅଛନ୍ତି । ପହଲେ ସେ ଶୁଣିଲି ଖୁବ୍ କଅଁଳ କଥା ସେହି ସିପାସ୍ତା ଜଙ୍ଗଲ ମୁହଁରୁ ଅଥା ବଙ୍ଗଳା, ଅଥା ହୁନ୍ଦୀ ଭାଷାରେ । ସେ ସେ ଉଷାର ସ୍ବାମୀକୁ ପାଇବା ପାଇଁ ବହୁତ ସାଧପଡ଼ି ଲାଗାଇଛି, ଏମିତି ଛଳନା ବହୁତ କଲୁ ; କିନ୍ତୁ ତା'ର ଅସଲ ମତଲବ୍ ବୁଝିବାକୁ ଉଷାର ବେଶି ତେଜ ହେଲ ନାହିଁ । ସିପାସ୍ତାଟାର ଜକବରଦ୍ଦି ଅନ୍ଧାରୁରେ ଏହି ଅସହାୟା ମଫସଲି ଝିଅଟି ଆତ୍ମବଦ୍ୟା କରିବାକୁ ବାଟ ଖୋଜିଲୁ ; ହେଲେ ଆତ୍ମବଦ୍ୟା କରିବାକୁ ଧାନ କାହିଁ ? ଉପାୟ କାହିଁ ?

ଏହି ଅବସ୍ଥାରେ ଜୁଟିଗଲା ଜଣେ ହୋଟେଲ ମାଲିକ । ଆଗରୁ କଥାବାଣ୍ଟି କରି ଗୋଟିଏ ରାତିରେ ସେ ପଳାଇ ଆସେ । ସିପାସ୍ତାଟାର ସେ ରାତିରେ ଥାଏ ପହରା ଡିଉଟି । ଖୋଜି ଖୋଜି ଚାରି ଛ'ଦିନ ପରେ ସିପାସ୍ତାଟା ସେଇଠି ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲା, ଯେଉଁଠାକୁ ଉଷା ପଳାଇଥିଲା ।

ହୋଟେଲ ମାଲିକ ସାଥରେ ସିପାସ୍ତାର ଯେଉଁ ହାତାହାତ ଲଢ଼େଇ ଲାଗିଗଲା, ତାହା ମଧ୍ୟ ଉଷା ଦେଖିଛି କାଠ ପିତୁଳା ପରି । ଆହୁରି କେତେ ଲୋକ ସେଠାରେ ରୁଣ୍ଡ

ହସି ପକେଇଲି ମୁଁ—“କରେ ଏଟମ୍ ! ବୁଢ଼ା ଦିନେ ତ ଖୁନ୍ ରସିକତା ତୋର,
ଏକାବେଳେ କବି ପାଲଟିଗଲା ଯେ ।”

“ଶୁଣନ୍ତୁ ବାବୁସାହେବ ! ଗୋଟାଏ ଗନ୍ଧ ଚଉକିରେ ଝୁଲି ଝୁଲି ସେ କ’ଣ ଖଣ୍ଡେ
କିତାପ ପଢ଼ୁଥାଏ । ମତେ ଦେଖିପକେଇ ବେଗି ଦଉଡ଼ି ଆସିଲା, ଆଉ ମୋର ପାଦ ଯୋଡ଼କୁ
ଧରି ମୁକୁଳା ମୁଣ୍ଡଟାକୁ ତା’ର ଉପରେ ଦେଲା ଅଜାଡ଼ । ମୋର ତ ରୁଣ୍ଡ ଲୋଉଟିଲାନି ।
ସତେ ଅବା ହୁଁକାସି ଉଡ଼ିଯିବ । ଏ କିଏ—କଥା କ’ଣ ? ମୋ ହାତ ଧରି ସେ ଘର
ଭିତରେ ନେଇ ବସାଇଲା, ଆଉଗୋଟା ଗଦା ଚୌକିରେ । ଲୁହ ପୋଛି ସାରି କହିଲା,—
ମତେ ତମେ ଚିହ୍ନି ପାରୁନାହିଁ, ଅଜା !”

ଏ କଣ ! ଓଡ଼ିଆ କଥା ! ମୁଁ ଦୁଣି ତା’ର ଅଜା ହେଲି ବେଉଁଦନ ? ତା’ର
ଲୁହ ତଳ ତଳ ଆଖି ତଳେ ଟିକିଏ ମୁରୁକି ହସ ଲାଗି ଆସିଲା—ଚିହ୍ନି ପାରିଲି ନାହିଁ ? ମୁଁ
ପରା ତମ ଉଷା ।

—ଉଷା ! ମୋର ପଡ଼ିଶାଘର ବକଳା ବାରିକ ହିଅ, ଉଷା । ଯାହାର ଜନମ
କୁଆଁଠାରୁ ବାହାଘରଯାକେ ମୁଁ ସବୁ ଦେଖିଛି, ସବୁ ଶୁଣିଛି । ଉଷା ଯାହାର ହାତ
ଧରିଥିଲା, ତାଘର ହେଲ ନଗିଲେ—ଆମ ଗାଁଆକୁ ବାଟ ଦେଉକୋଣ । ବର ତା’ର ଏହି
କଲିକତା, ହାବଡ଼ା କି ତାକାରେ କେଉଁଠି ଶୁକରିକରେ । ବାହା ହୋଇଯାଉ ଅରେ
ଦ’ଅର ସେ ଗାଁକୁ ଗଲା । ତହିଁରୁ ବନ୍ଦ । କେତେଥର ଉଷାର ବାପ ବକଳା ବାରିକ
କଲିକତା , ଆସି ମୋ ପାଖେ ରହିଛି । ଉଷାର ବରକୁ ଖୋଜିବା ପାଇଁ ମୁଁ ଯେ କଲିକତା
ହେଉର କେଉଁ ଗଲିକତା ନ ବୁଲିଛି—କ’ଣ କହିବ ସେ କଥା ଆପଣଙ୍କୁ, ବର ତାର
କୁଆଡ଼େ ଗୋଟାଏ ତିଲାକୁ ଆଦରି ରହିଛି ବୋଲି ଶୁଣାଗଲା ।

ବାରିକ କୁଲ ତ ! ଉଷାର ବାପ ଆଉ ଜଣକୁ ଦ୍ଵିତୀୟ କରିଦେବ ବୋଲି
ବାହାରିଲା । ତେବେ ସେ ହିଅଟାର ସାହସ କ’ଣ କମ୍ କି ! ଦ୍ଵିତୀୟ ହେବାକୁ ବାପ
ଯୋଗାଡ଼ କରୁଛି ହିଅ । ଏବେ ତା’ ଶଶୁର ଗାଁର ପହଲ ସାଥରେ ପଲେଇ ଆସିଲା
କଲିକତାକୁ, ଅପଣା ବରକୁ ଖୋଜିବାପାଇଁ !

ମୁଣ୍ଡ ମୋର ସ୍ଫୁଟିକିଠାରୁ ଅଧିକା ବେଗରେ ପୃଥକୀ ଗୁରପଟେ ଘେରୁଟାଏ
ଘୁରି ଆସିଲା, ତା ଭିତରେ ବସିଥିଲା ଲାଜକା କୁକୁର ଭଳି ଏକୁଟିଆ ଉଷା । “କରେ ଏଟମ୍,
କିଏ ସେ ଉଷା ! ସତେ କଣ ତମର ଗାଁର ସେ ।”

“ହଁ ବାବୁସାହେବ ! ଆପଣ ତ ତାକୁ ଦେଖିଛନ୍ତି, ନଇଲେ ମତେ କାହିଁକି ସେ
ତାକି ନିଅନ୍ତା କି ?”

“ମୁଁ ?”

ଆପଣା କାନରେ ପଡ଼ିଥିବା ଡଗ୍‌ର ଖଣ୍ଡ ମୁହଁରେ ମାରି ଏଟମ୍ ତା’ର ହସ ପୋଛି ଦେଲା—“ହଁ ଆଜ୍ଞା, ଆପଣଙ୍କ ବାହାଘରେ ଯେଉଁ ବାରିକାଣୀ ହିଁଅ ଉଷା ପଞ୍ଚ କଉଡ଼ି ଝେଲେଇ ଥିଲା । ପୁଣି ଏବେ ସେଦିନ କୁଆଡ଼େ—”

ଚମକ ଉଠି ଶେଷ ଉପରେ ଖସି ପଡ଼ିଲା, ଆଉ ଜୋର ଗଳାରେ ଚିତ୍କାର କଲି,
‘କେଉଁଦିନ ?’

ଏଟମ୍ ମୋର ମେଳାଜଟାକୁ ଠିକ୍ ମାପି ସାରିଛି—ଧୀରେ ଧୀରେ ହାତରେ ଯେମିତି ପିସ୍ତଲଟା ମୁଠାଇ ସେ କହିଲା, “ସେଦିନ ଯେଉଁ ଗୋରୁ ଯଜ୍ଞେଷୁ ସାଥରେ ଆପଣ ତାରି ଘରକୁ ଯାଇଥିଲେ ? ଆଉ ସେଇ ଯଜ୍ଞେଷୁ ବାଟ ନ ଛାଡ଼ି ଲୁହ ଦେବ ବୋଲି ଗୁଣ୍ଡା ଦରୁଆନ୍ ଉଠାଇଥିଲା ବରୁନ ? ନାହିଁ ଆଜ୍ଞା ! ଗୁଳନ୍ତୁ କଲିକତା ଛାଡ଼ି ଘରକୁ ଯିଲେଇବା । ଉଷା ମୋ ହାତରେ ସେଇ କଥା କହି ପଠେଇଛି ।”

ସେଇ ଘରଟା ତେବେ ଉଷାର ! ସେଇ ବିକଳ ପରି ରଞ୍ଜିତ ହିଁଅଟି ! ଧରିବାକୁ ଗଲେ ଯେ ହାତରୁ ଖସି ପଳାଇଥିଲା—ସାହାର ଦୁଷ୍ଟ ଗୁଣ୍ଡାଣି ଆଜି ବି ମୋର ପାହୋର ଯାକନାହିଁ । ସେଇ ଏବେ କଲିକତାରେ ! ପୁଣି ତାଆରି ଦୁଆରେ ସେଦିନ ରାତିରେ ଗୁଣ୍ଡା ଦରୁଆନ୍ ସଙ୍ଗେ ଆମର ଏତେ ଝଗଡ଼ା ! ଲଜ୍ଜାରେ, ଅପମାନରେ ମୁହଁ ପୋତି ଯେଠାରୁ ଲେଉଟି ଆସିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା ସେଦିନ ।

ଗୋରୁ ଯଜ୍ଞେଷୁ ବୋଲି ଅଇଁଠା ସାହାକୁ କହିଲା, ସୈନ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ସେ ଯୁବକ କପ୍ତାନ । ଅଳ୍ପଦିନ ଭିତରେ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମୋର ଖୁବ୍ ଦୋସ୍ତି ବନ୍ଦି ଯାଇଥାଏ । ବେଶ୍ ସୁନ୍ଦର ସ୍ତ୍ରୀ । ଗୋରୁ ସୈନ୍ୟଙ୍କ ଦାକ୍ଷିଣ୍ୟକୁ ଏକା ଗନ୍ଧା ଅବା ଟ୍ୟାକ୍‌ସି ଡ୍ରାଇଭର ସୁମାରି ହେଉ ନଥିଲେ । ଏ ଦେଶର ରୂପ-ବଜାରରେ ସୁଦ୍ଧା ତାଙ୍କ ଅକାତର ଦାନର ଚୁଲନା ନାହିଁ । ମୋର ବନ୍ଧୁ କପ୍ତାନ ସାହେବଙ୍କ ଅନୁରୋଧରେ କଲିକତାର ସେଇ ବିଖ୍ୟାତ ଗଳିକୁ ତାଙ୍କ ସାଥରେ ଯାଇଥାଏ । ସେଦିନ ଉଷା ଘରୁ ଯେଉଁ ଦିନ ଅଭିଜ୍ଞତା ଘେନି ଦୁହେଁ ଫେରିଥିଲା, ଅଇଁଠା ପୁଣି ସେଇ ଦିନ ସୁନ୍ଦର ସଲିକାକୁ ତେଜି ଦେଲା ।

ଉଷା ମତେ ସେ ରାତିରେ ଚିହ୍ନିଲା କପର ! ଆଉ ଯେବେ ଚିହ୍ନି ପାରିଲା, ତା’ ହେଲେ ଏମିତି ଅପମାନ ଦେଲା କାହିଁକି ? ପୁଣି ନିଜେ ଗୋଟିଏ ଭୟଙ୍କର ଦୃଶ୍ୟ

ନିଧନକୁ ଆଦର ନେଇ ମୋତେ ପରମର୍ଶ ଦେଇଛୁ, ମଫସଲ ଗାଆଁର ଶାନ୍ତ ନିଶ୍ଚୟ କୋଳକୁ ବାହୁଡ଼ି ! ଯିବାକୁମୋ ପ୍ରତି ତା'ର ଏତେ ଦରଦ, ଏତେ ଅନୁକମ୍ପା ! ସେଦିନ ଶୁଣି ଦରୁଆନର ହଠାତ୍ ଆଖି ଆଗରେ ଆମ ଅବସ୍ଥା ଯେତେ କାହାଲୁ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲା ମୋର ଗୋରା ଯୁବକ ବନ୍ଧୁକୁ ଦେଇ ଯେପରି ନୀରବରେ ତା' ଦୃଷ୍ଟିରେ ଫେରି ଆସିଥିଲା— ସେଥିରେ ଉସାର କୃପାପାତ୍ର ହେବା ସ୍ବାଭାବିକ । ସେ ତା' ହେଲେ ବେଶି ବଦଳିଯାଇଛି ଏହା ଭିତରେ । ଉଷାକୁ ଆବିଷ୍କାର କରିବା ପାଇଁ ମନ ମୋର ଛକ ପକ ହେଲା ।

ଅସଂଖ୍ୟ କଲ୍ଲନା ଜଳନାର ଫାନସ୍ ଉଡ଼ାଇ ଚାଲିଲି ଉସାର ଘର ଆଡ଼କୁ । କଲ୍ଲକତା ସହରର ଟ୍ରାମ୍, ବାସ୍, ଗାଡ଼ି, ମଟରର ଅଶ୍ରୁନି ଶବ୍ଦ, ଲା'ର ଭିତରେ ଶୁଷ୍କ ଆସୁଥିଲା ତାନସୁରର ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ସ୍ବର ଲହରୀ । ଆଉ ତା'ର କୋଠାର ପ୍ରତିଟି ପାହାଚ ଉଠିଲେବେଳେ ସେହି ସ୍ବର ଯେମିତି ବଢ଼ାଇ ଦେଉଥାଏ ମୋ ଭିତର ଭିତରେ ଏକ ଅସମ୍ଭବ ଉଦ୍‌ବେଗ !

ଏକମୂର୍ତ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣନା ଅବିକଳ ଖାସ୍ ଖାଇଗଲା ଉସାର ଘର ଓ ଆଧୁନିକ ଚେହେରା ସହଜ । ସେଥି ସାଙ୍ଗକୁ ଶୁଣି ଦରବାନ୍ ବାହାଦୂର ସିଂ ବ ।

ଆଜି ମୁଁ ଦୁଆରେ ଗୋଟି ଦେବାକ୍ଷଣି ସେହି ପୁଣି ମୋତେ ଯାଗ୍ରେଟି ଦେନିଗଲା ଭିତରକୁ । ନୟନଗଡ଼ର ବିକଳା ବାରିକର ହିଅ ଉଷା ! ତା'ର ଆଜି ଏଇ ବେଶଭୂଷା, ରୂପ-ପରିପାଟି ।

ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବହାର ! ଏତକ ପାଇବା ପାଇଁ କି ତ୍ୟାଗ ନ କରିଛି ସେ ! କୁଳ, ସମାଜ, ଲଜ, ମାନ ସଙ୍ଗେ ତା'ର ସେଇ ମଫସଲ ମସିହା ଖୋଲଟାକୁ ଫିଙ୍ଗି ଦେଇ ପିନ୍ଧିଛୁ ନୂଆ ସାଜ । ଓଡ଼ିଆ ଅକ୍ଷର ସଙ୍ଗେ ଯାହାର ପରିଚୟ ନ ଥିଲା ତା'ର ମୁହଁରେ ଆଜି ଅନିର୍ଗଳ ହୃଦ୍ଯା ପୁଣି ବଙ୍ଗଳା ଶୁଷ୍କ ! କଲ୍ଲକତା ଆସିବା ଦିନୁ ଏମିତି କେତେ ଓଡ଼ିଆ ହିଅକୁ ଦେଖିଛୁ ମୁଁ । କଥାବାଣ୍ଟି ଭାବରଙ୍ଗି ଧୁ ତାଙ୍କୁ ଓଡ଼ିଆ କହୁବାର ଉପାୟ ନାହିଁ ; ମାତ୍ର ଉଷା ସେ ମୋର ଏକ ଶୁଭ ମୁହୂର୍ତ୍ତର ପରିଚୟ, ମୋ ବିବାହର ଅଭିଳାଷ !

ଦୁଇହାତ ଯୋଡ଼ି ମୋ ଆଡ଼କୁ ଆଗେଇ ଆସିଲା ଉଷା, ଅଭିବାଦନ ଭଙ୍ଗିରେ । ମନ୍ତ୍ରମୁଗ୍ଧ ଭଳି ଧୀରେ ଧୀରେ ଯାଇ ତା'ର ଆଗରେ ବସିଲି, ତଳେଇ ରହିଲି ତା'ର ଆଡ଼କୁ । ମୋ ଆଗରେ ଉସାର ଉଦ୍‌ୟ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳା ଯୋବନ । ଓଠରେ ଏକ ଅଯାଚିତ ହତ୍ୟାର ହସ । ମୁଁ ହିଁ ଆଗ କଥା କହିଲି ।

“ସେଦିନ ଏଠାକୁ ଆସି ଭାରି ଭଲ କରିଛି ଉଷା । କେବେହେଲେ ସପ୍ନରେ ଭାବନାହିଁ—”

“ଭିକ୍ଷା ଏଠାରେ ଥିବା ବୋଲି, ନୁହେଁ କି?” ସେ ମୋର ବାକ୍ୟଟାକୁ ପ୍ରଶ୍ନ କରିଦେଲା । “କିନ୍ତୁ ଆଜି ପୁଣି ଆସି ତ ଭୁଲି କରିନାହାନ୍ତି ?”

“ତୁମେ ମୋତେ କ୍ଷମାକରି ଉଠ ।”

“ହେଉ, ଆଉ ବେଶି ଭଦ୍ରତା କରିବାକୁ ହେବ ନାହିଁ ମୋ ପାଖରେ” — ଅତି ସହଜ ଭାବରେ କହିଯାଇ ଉଠିଲା — “ମୁଁ ଯେ ଅଜାଙ୍କ ହାତରେ କିଛି ପଠାଇଥିଲି ଆସଣ ଗାଆଁକୁ ଫେରିଯିବେ ବୋଲି — ଏଠିକି ଆସିବାକୁ ତ କିଛି ନ ଥିଲା —”

ଭିକ୍ଷା ମୋ ଆଡ଼କୁ ଯେମିତି କୁଟିଳ ଆଖିରେ କଣେଇ ଚାହିଁଲା, ଯେମିତି ଚାହିଁଥିଲା, ବିଭବେଦରେ କହିଦେଇ ବେଳେ । ଆଜି ସୁଦ୍ଧା ଫେସ୍‌ମୁର ଚଷମା କାଟକୁ ଭେଦକରି ଯାଇ ଦୁଷ୍ଟ ଆଖିଯୋଡ଼ିକ ଚମକ ଆୟୁଥାଏ ମୋର ଆଡ଼ିକ ।

ହସି ହସି କହିଲା, “ହଁ ଭିକ୍ଷା ମୁଁ ଗାଆଁକୁ ଯାଉଥିଲି ଯେ, ବାଟଭୁଲି ଏଣିକି ଆସିଲି ନାହାରି ।” ଭିକ୍ଷା ମଧ୍ୟ ହସି ଉଠିଲା, ଆଉ ମୋ ଆଗକୁ ବଢ଼ାଇଦେଲା ଗୋଟାଏ ଦାମୀ ସିଗାରେଟ୍‌କେସ୍ । ସିଗାରେଟ୍ ଖଣ୍ଡେ ଧରି ଦିଆଜୁ ମଝିରେ ନଗୁଇ ନଗୁଇ କହିଲା, “ସିଗାରେଟ୍ ଖିଆ ମୁଁ ଅନେକ ଦିନ ଛାଡ଼ିଦେଇଛି, ଭିକ୍ଷା ।”

କିନ୍ତୁ ଓଠରେ ସିଗାରେଟ୍ ଗୁଡ଼ି ସେ ଦିଆସିଲା ମାରିଲା — ଜଳନ୍ତା । ଦିଆସିଲା କାଠିଟାକୁ ମୋ ଆଡ଼କୁ ଦେଖାଇ କହିଲା “ସତେ ନା ? କେଉଁଦିନ ?” ତାହାର ଆଖି ଦିଆସିଲା ଭଲପଡ଼ିଲା ଯେମିତି ମୋର ଆଖି ଉପରକୁ, ସେଇ ଦିଆସିଲା କାଠି ଧରିଥିବା ଆଙ୍ଗୁଳି ଯୋଡ଼ିକ ସାଥରେ । ସେଥିପରେ ତା’ର ଉଲଗ୍ନ କୃତ୍ତିମ ଉପରକୁ କାଞ୍ଚିଲାଭେଦ କରି ଖଣ୍ଡେ ଉନ୍ନତ ବନ୍ଧ — ଚଳଚଢ଼ିର ରମଣୀ ଭଳି ଆହୁତ କରିପାରେ ଏ ଘୁରର ଘୁରୁଷକୁ । ଏ ଘୁରର ଘୁରୁଷକୁ କାହିଁକି — ବୋଧହୁଏ ମହାଘୁରୁଷକୁ — ହଁ, ହଁ, ସବୁ କାଳରେ ହଁ ମହାଘୁରୁଷଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ଏଇ ଭିକ୍ଷାର ଅପେକ୍ଷା ରଖିଛି ; ରମ୍ଭା, ଭିକ୍ଷା, ମେନକା, ଅମ୍ବାପାଳୀ, ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ପୁଣି ଆମଭଳି ଅତି ସାଧାରଣ ମଣିଷ — ଆମକୁ ଛାଡ଼ି ଅସାଧାରଣ ଅତି ମାନବର ସ୍ଥିତି କେଉଁଠି ?

“ଅନେକ ଦିନ ଭିକ୍ଷା ! ଅନେକ ଦିନ !” ସ୍ବରରେ ସିଗାରେଟ୍ ଶୋଷି ଉପରକୁ ଛାଡ଼ିଦେଲା ଧୂଆଁ । କୃଷ୍ଣକାଳରେ ସେ ଧୂଆଁ ଚନ୍ଦିବାଣ ଭଳି ଘୁରୁ ଘୁରୁ ଉଠୁଥାଏ, ଆଉ ଜଣାଇ ଦେଉଥାଏ ସିଗାରେଟ୍ ପିଇବାବେଳେ ମୋର ଅଲୌକିକ ଓସ୍ତାଦ । ଦୁଷ୍ଟ ଚାହିଁ ଚାହିଁ ଭିକ୍ଷା ତାହାର ଡୋଳାବାଟେ ଯେପରି ଅବା ମୋତେ ପଚାରିଲା, “ଅନେକ ଦିନ ?” ତା’ପରେ ମୋ ଆଡ଼କୁ ଆଗେଇ ଆସିଲା ବୋତଲ ଗ୍ଲାସ ସଜା ହୋଇଥିବା ଗୋଟିଏ ଟେ ।

ହୋଇଗଲେ, ପିଆଡ଼କୁ ତା'ର ନଜର ନଥିଲା । ଉଷାକୁ ଆସଣାର ଶ୍ରୀ ବୋଲି କହୁ ସିପାହୀଟା ଝିଙ୍କି ଆଣିଲା । ଅକଣ୍ଠା ଅଶ୍ରୁଣୀ ଏହି ସହର ମଝିରେ ପାଟି ଫିଟାଇ ପ୍ରତିବାଦ କରିବାକୁ ଉଷାର ସାହସ ପାଇଲା ନାହିଁ । ସରକୁ ଆଣି ସିପାହୀଟା ହରକତ ରାଗ ସାଧୁଦେଲା ଉଷା ଉପରେ । ତା'ର ନିର୍ମମ ମାତରେ ଉଷା ବେହୋସ ହୋଇପଡ଼େ । ସର ଭିତରେ ତାକୁ କରୁଡ଼ି ଦେଇ ତାଲା ଠୁଙ୍କି ସିପାହୀଟା ଗୁଳିଯାଏ ଆପଣା କାମରେ ।

ଉଷାର କଥା ସରେନାହିଁ । କଥା ଶୁଣିବାକୁ ମୋର ଅଗ୍ରହ ଅଧିକ ବେଶି ବଢ଼ି ଉଠେ ଆବ୍ୟସ୍ତ ଉପନ୍ୟାସ ଭଳି । ଏହାର ଭିତରେ ସେ ପୁଣି ଏତେ ବେଶି ଦେଖିଲଣି, ସହଲଣି । ମୋର ଯିବା ଆସିବା ବାଟରେ ପଡ଼େ ସରଟା ତା'ର । ଏଣିକି ମୋ ସରଟାକୁ ଏକରକମ ଏଟମ୍ କିମା ଛୁଡ଼ିଦେଲି । ଖାଇବା, ବୁଲିବା, ସିନେମା, ସ୍ବାସର ସବୁଠାରେ ଶୁଣିଲି ଉଷାର ଉପନ୍ୟାସ, ତାର ନିଜ ମୁହଁରୁ ।

ସେତେ ଉଷାର ଯେମିତି ହୋସ ଆସିଲା—ସେ ଆଖି ଫିଟାଏ, ସରଟାରେ କେହି ନାହିଁ, ଦେହଯାକ ମାଡ଼ରେ ଫୁଲି ଦରକ । ସେଇ ସାନ କୋଠଗୁଡ଼ି ଭିତରେ ଯେଉଁଠି ଅନ୍ଧାରର କଲିକା ଚାରି ସେ ଡାକ ଉଠେ—ପାଣି ! ପାଣି ! ବରଷ କଲିକତା ନଗରରେ ଜଣେ ହେଲେ କେହି ଶୁଣନ୍ତିନି ସେ ଡାକ ।

ଟାମ୍ ମଟରର ଅବଶ୍ରାନ୍ତ ଶବ୍ଦ ଭିତରେ ସେ ଡାକ କାହିଁ ମିଳାଇଯାଏ । ତଣ୍ଡୁ ଓଦା କରିବାକୁ ପାଣି ବୁଢ଼ାଏ ମିଳେ ନାହିଁ ତାକୁ । ଚଟାଣ ଉପରେ ଦରୁଣି ଦରୁଣି ଯେଉଁଠିକି ସେ ହାତ ବଢ଼ାଇଥିଲା ପାଣି ଟୋପାଏ ଲାଗି—ପାଣି ବଦଳରେ ତାକୁ ମିଳିଲା ଗୋଟାଏ ନିଆଁ—ପ୍ରତିହତସାର ଆଲିଷ ନିଆଁ ।

ତା'ପରେ ହଠାତ୍ ଦିନେ ଆନାରେ ଯାଇ ସେ ହାଜର । ସିପାହୀ ବିରୁଦ୍ଧରେ ତା'ର ଫେରା । ସାକ୍ଷୀ ହେଲା ସେହି ହୋଟେଲ ମାଲିକ, ଆହୁରି କେତେ ଦେଖିବା ଲୋକ । ଏହି କାମରେ ତାକୁ ବୁଦ୍ଧି, ସାହସ ଯୋଗାଇଥିଲା ତା'ର ପଡ଼ିଶାସରର ଗୋଟିଏ ବୁଢ଼ୀ । ସିପାହୀଟା ଗୁଳିଗରୁ ତଡ଼ା ଖାଇ ଗିରଫ ହେଲା । ଉଷା ରହିଲା ଆସି ବୁଢ଼ୀ ପାଖରେ ।

ବୁଢ଼ୀ ଥିଲା ଗୋଟିଏ ଗଣିକା ବ୍ୟବସାୟୀ । ଉଷାର ଅତୀତ ସିନା ଆଗରୁ ଗୁଡ଼ି ଯାଇଥିଲା, ଏବେ ଭବିଷ୍ୟତ ଗଢ଼ାହେଲା ସେହି ବୁଢ଼ୀ ଜଗିଆରେ । ଗଢ଼ାହେଲା କି ଭଜା ହେଲା ସେ ବୁଝି ପାରେନି—ସେତେବେଳେ ତା' ପାଖରେ ଆପଦ, ନିରାପଦ, ମାନ, ଅପମାନ, ଭୟ, ଅଭୟ, କୁଳ, ଅକୁଳର ଫରକ୍ ସବୁ ସୁସ୍ଥ ଯାଇଥିଲା ।

ସେ ଗୋଟାଏ ନୂଆ ଜୀବନ; ନୂଆ ଦୁନିଆ—ଯହିଁରେ ସୁରୁଣୀର ଟିକିଏ ସୁଇଚ୍
ଗନ୍ଧ ନାହିଁ । ଉଷାର ଗନ୍ଧ ଶୁଣିବାକୁ ସେତେବେଳେ ଲୁଚିଲେ କେତେ ନାମଜାଦା
ଓଁସାଦ୍ । ତା'ର ନାଚ ଦେଖି ଚଞ୍ଚଳ ପାଦଯୋଡ଼ିକୁ ଗୁଡ଼ି ରହୁବାକୁ ଅଳକଲେ କେତେ
କୋଟିପତ୍ର, ସେଠ୍, ସୁଜା, ଜମିଦାର !

ହରୁଠାରୁ ମୋତେ ଡାଉଟ୍ ବୋଧହେଲା ଉଷାର ବଚନଟି ବୁଦ୍ଧି । ଓଁସା
ମଫସଲ ଗାଁର ସେଇ ଗଣବ ଘର ଝିଅଟି ! ଅବସ୍ଥାଚକ୍ଷରେ ଏଇ ମଣିଷ ପୁଣି କ'ଣ ନ
ହୁଏ । ଏକା ଉଷା କାହିଁକି, ଖୋଜି ଚାଲିଲେ, ଅଭାବ ଦୁଃଖରେ ଆହୁରି କେତେ କାରଣରୁ
ଓଁସା ଉଷାର କେଉଁ କଣରୁ କେତେ ଝିଅ ଯେ ଏମିତି ପଳାଇଆସୁଛି; ହୁସାବ ତାଙ୍କର
କିଏ ରଖେ । ଉଷା ପାଖରେ ସେମିତି କେତେ ଝିଅଙ୍କ ଖବର ପହଞ୍ଚେ । ସେହି ପ୍ରକାଶ
କୋଠା ଭିତରେ ବି ଅନେକ ଓଁସା ଝିଅ, ବଙ୍ଗାଳୀ, ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀ ଝିଅଙ୍କ ସାଥରେ ମିଶି
ଯାଇଛନ୍ତି; ଭାଷାରେ ବ୍ୟବହାରରେ ତାଙ୍କୁ ଠଉରେଇବାକୁ ଉପାୟ ନାହିଁ । ମନୁଷ୍ୟ ଯେଉଁ
ସମାଜ ଗଢ଼େ, ମାନ ନିୟମ ବାଢ଼େ, ତାହାର କେଉଁଠି ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ଶେଷ ହୁଏ ଆସି
ଏଇଠାରେ ?

ସମାଜ-ଜୀବନର ଏଇ ଦିଗଟାକୁ ଓଲଟିପାଲଟି କରି ଦେଖିବା ଲାଗି ସେତେବେଳେ
ମୋର ଯେଉଁ କୌତୁହଳ ଥିଲା, ଆଜି ତାହା ମଉଳି ଯାଇଛି । ଯାହା ଆଜି ପୋଡ଼ି ପାଉଁଶ
ହୋଇଗଲାଣି । ସେଇ ପାଉଁଶକୁ ଉଷାର ମୁଁ ଯେଉଁ ଅସ୍ତିତ୍ବ ଶୁଣି ପାଉଛି, ଆପଣା ମନ ବୋଧ
ପାଇଁ ତାହାର ବୟାନ କରୁଛି ଏଠାରେ ।

ସେଦିନ ସଖାଳୁଆ ବୁଲି ବାହାରି ଉଷା ଘରେ ବସି ମୁଁ ଗୁହା ଖାଉଥାଏ । ହରୁଦିନ
ପରି ସେଦିନ ମଧ୍ୟ ଆମ ଭିତରେ ଉଠୁଥାଏ ହସ ଖୁସିର ହଲୋଲ । ଉଷା ପୁଣି ତାର
ସେଇ ଦୃଷ୍ଟି ଭଙ୍ଗିରେ କିନ୍ତୁ କଲା—ହଁ ଆପଣଙ୍କୁ ନିଶ୍ଚୟ ଫେରିଯିବାକୁ ହେବ ।
କଲିକତା ତ ଆପଣଙ୍କର ଘର ନୁହେଁ ।

“କଲିକତା ମହର କାହାର ଘର ନୁହେଁ ଉଷା, ପୁଣି ଦାମ୍ କର ବସିଲେ ଏହା
ଆମର ସବୁର ଘର । ତେବେ ଫେରିବାକୁ ହେଲେ ମୁଁ ଏକା ଫେରିବି କାହିଁକି, କହୁଲ
ଦେଖି ?”

“ଆଉ କଣ ତେବେ ଦୋକା ?” ଉଷା ପରୁରେ ହସି ହସି ।

“ହଁ, ନିଶ୍ଚୟ !” ଜବାବ ଦେଲି ମୁଁ ।

“ଆଉ କାହାକୁ ସାଥରେ ନେବେ, କହୁନାହାନ୍ତି ?”

“କାହିଁକି ରୁମକୁ ।”

“ମତେ ?” ହସି ହସି ଉଷା ପୁଣି ଲେଟିଯାଏ—ହସର କୋରରେ ଆଖି ତା’ର ଲୁହ ତଳ ତଳ ହୋଇପଡ଼େ । ହସ ସଙ୍ଗେ କାନ୍ଦ ମିଶିଯାଇ ଉଷା ଦିଶେ ଆହୁର ସୁନ୍ଦର, ଅନ୍ଧାର ସାଥରେ ଆଲୁଅ ମିଶି ଜନ୍ମ ଲଭେ ଉଷା । ଅନେକ ଭାବ ଚନ୍ଦ୍ର ଉଷାର ନାଟକୁ ଯେମିତି ଅବା କିଏ ଦେଇଥିଲା ତା’ର ସ୍ବଭାବ ସଙ୍ଗେ ଯୋଡ଼ିଦେଇ । ଆଲୁଅ-ଅନ୍ଧାର, ହସ-କାନ୍ଦର ଧୂସ ଗୁଣ୍ଡା ଭଳି ଆଜି ସେ ମତେ ଜଣାପଡ଼ୁଛି । ଅପଣା ଆଖିର ବାମ୍ଫକୁ ରୁମାଲ କାନ୍ଦରେ ସେ ଫୋଟୁଥିବ, “ମତେ ପୁଣି ଫେରିବାକୁ ହେବ କେଉଁ ଗାତକୁ ? କଲିକତା ଯେମିତି ମୋର ଘର ନୁହେଁ; ଗାଆଁକୁ ଗଲେ କିଏ ମତେ ଅବା ଠା ଟିକିଏ ଦେବ ? ମୁଁ ଯେ ଅସୋଗ ।”

“ଆଉ ମୁଁ ? ଏଠାରେ ମୋର କି ଅଭାବ ଅଛି ଯେ, ମୁଁ ଆଜି କଲିକତା ଛାଡ଼ି ଘରେ ଯିବାପାଇଁ ମନ କରିବି ?”

“କାହିଁକି । ଆପଣଙ୍କର ତ ଘର ସଂସାର, ସ୍ତ୍ରୀ ପରିବାର ସମସ୍ତେ ଅଛନ୍ତି । କହିଲେ ଦେଖି, ଦେଇକ୍ତି ଆପଣ ଏମିତି ଛାଡ଼ି ରହିନାଟା କ’ଣ ଭବିଷ୍ୟ ? ଯୋଡ଼ିଏ ଯୋଡ଼ିଏ ପିଲାଙ୍କୁ ସେନ ସେ ରହିବେ କେଉଁ ମହାସ୍ବଳ ଗାଆଁରେ, ଆଉ ଆପଣ କଲିକତାରେ । ଦେଇକ୍ତି ଭଳି ସତ୍ତା ସାବଣୀଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି କଲିକତା ସହରର ରୂପବନ୍ଧାରରେ ଆପଣ ସଉଦା କରି ବୁଲିବେ । ନା, ନା, ଏଟା ଆଦୌ ଠିକ୍ ନୁହେଁ ।” ଉଷାର କଥାରେ କଦାପି ଛଳନା ନଥିଲା । ଅତି ଆପଣାର ଲୋକ ବୋଲି ସେ ଯେମିତି ମତେ କୋବଳିତ୍ବ ଥାଏ ।

“ତୁମକୁ କେତେଥର କହିଛୁ ଉଷା । ମୋର ସବୁ ଥାଇ କିଛି ନ ଥିଲାପରି । ମୁଁ ଆଜି ଜଣେ ସତକୁ ସତ ରୂପର କାଙ୍ଗାଲ, ସ୍ବେଦ ମମତାର ଭିକାସ । ତମର କିନ୍ତୁ କିଛି ନ ଥାଇ ସଂସାରଟାକୁ ଆପଣାର କରି ନେଇଛ । ଅଥଚ ମୋ ସଂସାରରେ ଏତେ ଅଛନ୍ତି—ମୋ ଭଳି ତୁମେ ମଧ୍ୟ ବିଷ୍ଣୁ ହୋଇଥିଲ ତ—ତମର ଭଲ କାହିଁକି ଏକଥା, କହିଲେ ଦେଖି ?”

“ହଁ, ହଁ, କାହା ସାଥରେ କାହାର ଗୁଳନା—କାହିଁ ଗୁଣୀ, କାହିଁ ଚନ୍ଦର କାଣୀ ।”

“କିଏ ଗୁଣୀ, କିଏ କାଣୀ ସେ ଫରକ ମୁଁ ଆଲୋଚନା କରୁ ନାହିଁ ତ ! ମୁଁ କହୁଛି, ବିବାହ କରିନ୍ତି ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତେ, କାଣିଗୁଣୀ ସୁଦ୍ଧା ଯାହାଙ୍କର ସୁବିଧା ଅଛି ଆଉ ଏଇ ବିବାହଟା ହେଲ ମଣିଷ ସମାଜର ଅବା ଦର୍ଭ୍ୟତାର ସଂକ୍ରାନ୍ତିରୁ ପୁରୁଣା ପ୍ରଥା । ସମାଜ ଆଉ ଗୁଣ୍ଡା ଭିତରେ କେତେ ପୁରୁଣା ପ୍ରଥା ପୋପର ହୋଇ ଖସି ପଡ଼ିଲାଣି । କେତେଟା ବହୁତ ମଜାଦଣା ହୋଇ ଶେଷରେ କଇଁଚ ଭଳି ଟାଣୁଆ ପିଠି ପଡ଼େଇ ପଡ଼ି

ରହିବ । କେତେବେଳେ ଗୋଡ଼ ଚାରିଟା କାନ୍ଦି ଟିକିଏ ଚାଲୁଛି ତ, ପରେ କିଛି ଆଘାତର ଭୟ ଥିଲେ ଯାକିଥିବା ହୋଇ ପଡ଼ିରହିଛି । ବିବାହ ପ୍ରଥାଟା କଣିକା ପିଠି ଭଳି ଟାଣୁଆ ଧରିଗଲାଣି, ବୁଲି ଉଠା ?”

“ନା, ମୁଁ କମିତି ବୁଲିବି, କହିଲେ ? ଆପଣ ବାହା ହୋଇଯାନ୍ତି ଘର ସଂସାର କଲପରେ ତାକୁ ପୁରୁଣା ପରୁ କହି ଗୁଡ଼ି ଚାଲିଆସିଛନ୍ତି । ଆଉ ମୁଁ ? ମୁଁ ଯେ ବାହାହୋଇ ଘର ସଂସାର କରିବାକୁ ଦୁନିଆଯାକ ଖୋଜି ଚାଲୁଛି, କେଉଁଠି ତାକୁ ପାଇବି ବୋଲି । ତେବେ ଭଲ ମତେ କାହିଁକି ସେ ପ୍ରଥାଟା ପରୁ ପୁରୁଣା ବୋଧହେବ ? ସେତେ ଏବେ ସୁଦ୍ଧା ମୋ ପାଇଁ ନୁଆ, ଏବେ ସୁଦ୍ଧା ଗୋଟିଏ ଅଜଣା ରହସ୍ୟ—ଆଜିର ପାଖରେ ପିଲା ସେ ଭେଜିବିଦ୍ୟାର ମର୍ମ ଫିଟି ପଡ଼ିଛି । ମୋ ଆଗରେ ତ ସେ ଜଉମୁଦ— ‘ଦିଲ୍ଲୀକା ଲଡ଼ୁ ।’”

“ସତ କହିଲ ଉଷା ! ବିବାହଟା ଏକ ଦିଲ୍ଲୀକା ଲଡ଼ୁ—ତୁମେ ଅଧା ଚାରି ପସାଇ, ମୁଁ ଚାରିପାରି ପସାଇ । ଅରେ ବିଷ ହୋଇଗଲେ ଚେଣିକି ବୋଧହୁଏ ପୁରୁଷ ପକ୍ଷରେ ସ୍ତ୍ରୀ, କି ସ୍ତ୍ରୀ ପକ୍ଷରେ ପୁରୁଷ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ । ଯେତେ ସତ୍ତା ସ୍ତ୍ରୀ ହେଲେ ବି ଭିକାରୀ ପୁରୁଷର ଛଳନା, କାକୁଡ଼ିକୁ ଏଡ଼ି ନପାରି ଦାନଶୀଳା ନାସ୍ତି ଭିକାରୀ ଦେବାକୁ ଆସି ଅପହୃତ ହୁଏ; ପୁଣି ଯେତେ ଏକପକ୍ଷୀ ବ୍ରତ ହେତେ ବି ପୁରୁଷର ଲୋଡ଼ାହୁଏ ଅନ୍ତତଃ ଗୋଟିଏ ସୁନାର ପ୍ରତିମା ।”

“ଆପଣ ସେ ରାମାୟଣ, ମହାଭାରତ କଥା କହି ମତେ ଭଲନ୍ତୁ ନାହିଁ ।”

“ତୁମକୁ ମୁଁ ଭଲଲେ ବି ତୁମେ ଯେ ଭୁଲିବ ନାହିଁ, ତାହା ମୁଁ ଜାଣେ । ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ଜାଣେ ଯେ ଆମେ ରାମାୟଣ ମହାଭାରତ ସ୍ତବର ମଣିଷ ନୋହୁ, ଆମେ ଆଜିର ମଣିଷ । ହୁଏତ କେବେ ଆମକୁ ନୁଆ ଜୀବନ ଖୋଜିବା ପାଇଁ ପୁଣି ସେଇ ରାମାୟଣ ମହାଭାରତ ଯୁଗକୁ ଫେରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ତାହାବୋଲି ଆଜିକୁ ଆମେ ଏଡ଼ିଦେଇ ପାରିବା ନାହିଁ । କାଲିଠାରୁ ପଛେ ଆଜିଟା ଯେତେ ଅସହ୍ୟ ହେଉ, ମୃତ୍ୟୁଠାରୁ ପଛେ ଜୀବନଟା ଯେତେ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ହେଉ, ତାହାରି ଆଡ଼କୁ ଆଗେଇ ଯିବାକୁ ହେବ ଆମକୁ ।”

ଟିପସ୍ତ ଉପରେ ଖବରକାଗଜ ପଡ଼ିଥିଲା । ଖଣ୍ଡେ ଉଠାଇ ନେଇ ଉଷା ଚାହିଁ କମ୍ପରେ ନିଜର ଲିଫ୍ଟିଙ୍ଗ୍-ରଞ୍ଜିତ ବିମ୍ବାଧରକୁ ବୁଢ଼ାଇଲା । ହଠାତ୍ ଚମକି ପଡ଼ି ସେ କହିଲା, ‘ଏ କ’ଣ ଦେଖିଲେଣି ?’

ସେତେବେଳେଯାକେ ମୁଁ ଖବର କାଗଜ ଫିଟାଇ ନାହିଁ । ସକାଳ ସଞ୍ଜ, ଦିନ ରାତି ଉଷା ହିଁ ମୋର ସବୁ ଖବରର ଖଣି । ତାହାଠାରୁ କାଗଜଟା ଟାଣିନେଇ ଦେଖିଲି !

କାଗଜ ଉପରୁ ମୋ ଆଖି ଯେମିତି ଉଠିବାକୁ ଚାହେଁ ନାହିଁ । ଖବରଟାରେ ଅଛି, ଆମେରିକାରୁ ଗୋଟାଏ ସାହାଯ୍ୟ କାହାଣୀ ଫେରିବା ବାଟରେ ଶହର ବୋମା ମାଡ଼ରେ ଜଳମଗ୍ନ । ସାହାଯ୍ୟମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଓଡ଼ିଶାର ଜଣେ ଯୁବକ ବୁଦ୍ଧନିଶେଖର ପ୍ରାଣ ହସ୍ତାକ୍ତ ହେଲା । ତାଙ୍କର ପିତା ଶୟନଶେଖର ଶର୍ମା ସାମାନ୍ତରେ ଆକାଶ ହିନ୍ଦୁ ଫୋକରେ ଯୋଗଦେଇ ମୃତ୍ୟୁବରଣ କରିଥିଲେ । ବୁଦ୍ଧନିଶେଖରଙ୍କ ବାଗଦତ୍ତା ପତ୍ନୀ ଶ୍ରୀମତୀ ଗୌରୀ ଦେବୀ କିଛିକାଳ ପୂର୍ବେ ପିକେଟିଂ କରି ରାଜନୈତିକ ଅପରାଧରେ ବନ୍ଦୀ ହୋଇଥିଲେ । ବାଗମ୍ବାର ଏଇ ସମ୍ବାଦ ଉପରେ ଆଖି ବୁଲାଇ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ଶଶ୍ୟ କରନାହିଁ । ଗୌରୀ, ବୁଦ୍ଧନ, ମଦନବାବୁ, ବଧୂଶେଖର—କିଏ ସତ କିଏ ମିଥ । ମନୁଷ୍ୟର ଆଶା ଆକାଞ୍ଚକ୍ଷା, ସୁଖ ଦୁଃଖ, ସ୍ନେହ ମମତା କାହୁଁ ଆସି ସେସବୁ କାହୁଁ ପୁଣି ମିଳାଇ ଯାଏ—କିଛି କୁଆଡୁ ମୁଁ ଠିକ୍‌ରୂପେ ଠିକ୍‌ରେଇ ପାରିଲି ନାହିଁ, ସବୁ ଗୋଳମାଳ ହୋଇଗଲା । ବୋଧହୁଏ ଦୁନିଆର ପ୍ରଖର ଅନ୍ଧତାପୂର୍ବକ ମନରେ ଆପଣାକୁ ଟିକିଏ ଅସୁ କରି ଦେଖିପାରିବା ପାଇଁ ମଣିଷ ଚେଷ୍ଟା କରେ ଏଇଥିଲାଗି । ମୋ ଆଗରେ ବସିରହି ଉଷା କାଠ ପିତୁଳା ପରି ଅନେଇଥାଏ । ତାହାରି ପ୍ରଶ୍ନରେ ହିଁ ମୋର ଚେତନା ଆସିଲା, “ଗୌରୀ ଦେଇ କ’ଣ ଆଜିଯାକେ ଜେଲରୁ ଖଲାସ ହୋଇ ନହାନ୍ତି ? ଆପଣ ତ କେବେହେଲେ ମତେ କହିଛନ୍ତି ତାହା କହି ନଥିଲେ ?”

“କିଏ କେତେଥର ଜେଲ ଯାଇଛି, ପୁଣି ଖଲାସ ହୋଇ ଆସୁଛି, ତାହା ସିନା ଖବରକାଗଜରେ ବାହାରିବା କଥା । ସେ ହସାବ ମନେ ରଖିବାକୁ କାହାର ଅବା ଭର ଅଛି ? ବର୍ତ୍ତେ ଦେଇ ବର୍ଷର କଥା ହେଲାଣି । ସେତେବେଳକୁ ମୁଁ ଭୁମି ଘରକୁ ଆସି ନ ଥାଏ, କି ତମର କିଛି ଖବର ପାଇ ନ ଥାଏ । ଓଡ଼ିଆ ଖବର କାଗଜ ପଢ଼ି ମନେ ହେଉଥାଏ, ଯେମିତି ତାଙ୍କର ଜେଲ ଯିବା ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି କାମ ନାହିଁ । ସାହା କହୁ, ବିଅମାନଙ୍କ ରାଜନୀତିରେ ପଶିବାକୁ ମୁଁ ବଡ଼ ନାପସନ୍ଦ କରେ । ଜାଣ ଉଷା, ଗୌରୀଦେବୀ ରାଜନୀତିରେ ଯେପରି ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ, ତାଙ୍କରତ୍ନ ବହୁତ ଆଗରୁ ଜେଲ ଯିବା କଥା । ଆଉ ବୁଦ୍ଧନ ବାବୁଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧ ଘନେଇ ଆସିବାରୁ ଜେଲ ଯିବାଟା ଟିକିଏ ଅଟକି ଯାଇଥିଲା ସିନା, ନଇଲେ ସେ କଣ କେବେହେଲେ ଥର ହୋଇ ରହିବା ଜନ୍ମ ? ବିଅ ଜନ୍ମ କରି ଗୌରୀ ଦେବୀଙ୍କ ପାଇଁ ମଦନବାବୁଙ୍କର ଯେଉଁ ଉଦ୍‌ବେଗ, ସେସବୁ ନିଜେ ମୁଁ ଜାଣିଛି । ଶୁଣିଛି ପୁଣି ତାଙ୍କର ମୁହଁରୁ ।”

“ତାଙ୍କର ପରା କ’ଣ ବାହାଘର ହେବ ବୋଲି ସବୁ ଠିକ୍ ହୋଇ ସାରିଥିଲା ?”

“କେଉଁଟା ଠିକ୍, କିଏ ବେଠିକ୍, କହୁପାରିବ ନାହିଁ ମୁଁ ସେ ସବୁ । ହେଲେ ଗୌରୀଦେବୀ ଯେମିତି ବୁଦ୍ଧନବାବୁଙ୍କ ଆମେରିକା ଯିବାକୁ ତକେଇ ରହିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଯିବା ପଛେ ପଛେ ନିଜେ ଏଣେ ଚାଲିଲେ ଜେଲ ଭିତରକୁ ।” ଗୁହାକିଏ ମୁହଁରେ ଦୁଇଥର

ମୁହଁ ରୁମୁନ ଦେଇ ଉଷା ଆଗରେ ମୁଁ ନିଜ ଚନ୍ଦ୍ରାର ବାହାଦୁରୀ ଦେଖାଏ—“ଏଇ ଜେଲ୍ ଯିବାର ବିଶେଷତ୍ତ୍ୱଟା ଯେ କେଉଁଠି ଅଛି, ତାହା ଆଜିଯାକେ ବୁଝିବାକୁ ମୁଁ ସମର୍ଥ ହୋଇ ପାରିଲି ନାହିଁ । ଦୁନିଆରେ କେଉଁ ନିଶଙ୍କ ଭଲ ଜେଲ୍ ଯିବାପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ, ନୁହେଁ କହିଲି, ଆମରି କଥା ବିଚାର କର—ତୁମେ ଆଉ ମୁଁ—ଆମେ କ’ଣ ଜେଲ୍ ଗଲୁଭଲି ଅପରାଧ କରି ନଥାଇ ? ବରଂ ଜେଲକୁ ଏଡ଼ି ରହିପାରିବାଟା ସିନା ବାହାଦୁରୀ । ଯେମିତି ଆମଭଳି କୋଟି କୋଟି ଲୋକ ରହିପାରିଛନ୍ତି । ଧରା ପଡ଼ିଥିବା ଜେଲକଣ ବୋକା ଅପରାଧୀଙ୍କ ପାଇଁ ସିନା ଜେଲ୍ ହୋଇଛି । ନଇଁଲେ ଯବୁ ଅପରାଧୀଙ୍କ ପାଇଁ ସେଠାରେ ଥାନା କାହିଁ ?”

ମୋ ଯୁକ୍ତିରେ ଉଷା କାନ ଝିପିନାହିଁ, ଗୌରବ ଚନ୍ଦ୍ରା ତାକୁ ଗ୍ରାସ କର ବସେ ।

“ଏବେ ଯେଉଁ ଦୁଇଟି ଘଟିଲା, କ’ଣ ହେବ ତାଙ୍କର ? ଓଃ, କେଉଁ ନିଶଙ୍କ ଯେ ସୁଖରେ ଅଛି । ପିଲାଦିନୁ ମୁଁ ଗୌରୀ ଦେଖିବୁ ଦେଖିବି । କାହାର ଟିକିଏ ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ହେଲେ ସେ ସବୁ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଗାଁଆରେ କାହାର ଦୁଃଖ କ’ଣ ଗର୍ଭକଷ୍ଟ ହେଲାତ କା’ଦରେ ଗୁପ୍ତ ଗୁପ୍ତ ରାଇ ଦି’ଟା କାମ କରି ଆସିବେ । ତାଙ୍କର କପାଳରେ ଥିଲା ଏତିକି ଦୁଃଖ !”

“ପୁଣି ରୁହନବାବୁ ! କେତେ ଆଶା, କେତେ କଲ୍ଲନା ଘେନି ସେ ବିଦେଶ ଯାଇଥିଲେ, ଭାବିଲି ଉଷା ! ଦୁଃଖ ହୁଏ ମୋର ତାଙ୍କର ପାଇଁ ! ଆହା ବିରାଟ ! ବିଦେଶରୁ ଫେରି ସେ ବଡ଼ ଗୁଳିଗା ପାଇବେ ବୋଲି ସମସ୍ତେ ଗୁଣ୍ଠି ବସିଥିଲେ ।”

“ଇସ୍ ! ତାଙ୍କ ମା’ଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ଆଜି କ’ଣ ହୋଇଥିବ । ସାମୀ ଯାଇଥିଲେ, ଏବେ ପୁଣି ସେ ପୁଅକୁ ହରାଇଲେ । ସେ କ’ଣ ଆଉ ବଞ୍ଚିବେ ?”

“ନିଶ୍ଚୟ ବଞ୍ଚିବେ, ତାଙ୍କଠାରୁ ଆହୁରି ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ପାଇ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଲୋକ ତ ବଞ୍ଚି ରହିଛନ୍ତି ।”

କଲିକତା ସହରରେ ଉଷା ସଙ୍ଗେ ମୋର ଏଇ କଥାବାତୀ। ଗୁଲିଥିଲା ବେଳେ ଓଡ଼ିଶାର ଏକ ଦୂର ମଫସଲ ଗାଁରେ ରୁହନର ମା ବେହୋସ୍ ହୋଇ ପଡ଼ିଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ପାଖରେ ମିନି ଛଡ଼ା ଆଉ କେହି ନାହିଁ । ପରିବାରର ଅବଶେଷ ସେଇ ଗୋଟିଏ ବୋଲି ଝିଅ । ଗୌରୀକୁ ସେ ଦି ଆଖିରେ ଦେଖିପାରେ ନାହିଁ, ଘରର ସବୁ ବିପଦ, ଅକଲ୍ୟାଣ ପାଇଁ ମିନି ବରାବର ଦାସୀ କରିଆସିଛି ଗୌରୀକୁ । ସେଇ ଏ ଘରେ ପାଦ ଦେଇ ଦିନୁ ଘରଟାର ଶିଶୁ ଶୁଟିଗଲା । ବୋଉକୁ ତା’ର ସେ କଥା କନେ କାନେ ବୁଝାଇବାକୁ ମିନି

ପ୍ରତି ନାହିଁ । ଗୌରୀର ଆଗରେ ପଛରେ ଦେଖେଇ, ଶିଖେଇ, ଛୁରୁଲେଇ ସେ ବହୁତ କଥା କହେ ।

ତୁହନ ଆମେରିକା ଯିବା ଆଗରୁ ମିନର ଗୌରୀ ପ୍ରତି ଏହିପରି ବ୍ୟବହାର କାଣିଥିଲୁ । ସେଥିପାଇଁ ସେ କେତେଥର ଭଉଣୀକୁ ବୁଝାଇଲୁ । ଦୁଃଖ କରିବ ବୋଲି ପାଖରେ, ତଥାପି ମିନ ବଦଳି ନାହିଁ । ଶେଷରେ ଅବସ୍ଥା ଏପରି ହେଲା, ଗୌରୀ ପକ୍ଷରେ ତୁହନର ଘରକୁ ଯିବା ମଧ୍ୟ ଅସମ୍ଭବ ହୋଇପଡ଼ିଲା । ସେ ବିଦେଶରେ ଥିବାବେଳେ ଗୌରୀ ତା'ର ମାଆଙ୍କ ଯତ୍ନ ନେବାକୁ ଯେଉଁ ଡାକ୍ତାରି ଦେଇଥିଲା, ସେତଳ ବି ତୁଲାଇ ପାରିଲା ନାହିଁ ।

ମିନ କଥାକୁ ସେ କୌଣସି ଦିନ ଗୁରୁତ୍ବ ଦେଇ ନଥିଲା । ବିଦେଶ ଯିବା ଆଗରୁ ତୁହନ ଯେବେ ବିଦାୟ ନେଲା, ସେଦିନ ମିନର ବ୍ୟବହାରରେ ଗୌରୀ ସୁଖହୋଇ ପଡ଼ିଯାଏ । ତାହା ଅନୁମାନ କରି ତୁହନ କହିଥିଲା, “ଗୌରୀ ! ମିନ ମୋର ଯେବେ ଭଉଣୀ, ତମର କଣ ନୁହେଁ ?—ତୁମେ ତାକୁ କ୍ଷମା କର ।” ସେଇକଥା ମନେରଖି ଗୌରୀ ତାକୁ ବସବର କ୍ଷମା କରିଆସିଛି ; କିନ୍ତୁ କ୍ଷମା ନଗ୍ରହଣ ଥିବା ଲୋକକୁ ଅଯାଚିତ ଭାବରେ କ୍ଷମା କରିବାର ଅର୍ଥ ଗୌରୀ ପାଖରେ ଦୁଃଖ ହୋଇପଡ଼େ; ଯାହାକୁ ସାଧାରଣ କଥାରେ କହନ୍ତି—ମାଗି ଓଲଟି ଯାଏ କଲାଣ । ଶେଷରେ ଯେଉଁଦିନ ମିନ କବାଟ ବନ୍ଦ କରି ଗୌରୀକୁ ଘର ଭିତରକୁ ପ୍ରତିଲା ନାହିଁ, ତାହା ପରଠାରୁ ନିଜ ପାଇଁ ଜେଲ୍‌ଖାନା ଛଡ଼ା ଗୌରୀ ଆଉ କିଛି ସ୍ଥାନ ଖୋଜି ନାହିଁ ।

ଆଜି ତୁହନର ଶେଷ ଖବର ପାଇ ସେ ନିଜ ଗାଁରୁ ଦଶ ମାଇଲ ବାଟ ଚାଲି ଚାଲି ଆସିଛୁ ମାଆକୁ ଦେଖିବ ବୋଲି । ହେଲେ ଆଜି ବି ତାହାପାଇଁ ତୁହନ ଘରର ଦୁଆର ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା । ଆଜି ବି ତା'ର ଭଉଣୀ ମିନ କବାଟ ଫିଟାଇଲା ନାହିଁ । ଘରୁ ସେ ଚାଲିଗଲା ଦ୍ଵାଦଶରେ କହି ପଠାଇଲା, “ଯା କହିଦେବୁ ସେଇ ଅଲକ୍ଷଣୀ ଯୋଗରୁ ମୋର ବାପା ମଲା, ଭାଇ ମଲା, ଏବେ ମାଆ ବନ୍ଧିବ କି ମରିବ ଠିକ୍ ନାହିଁ । କହି ଦେ, ଆଜିଠୁଁ ସେ ଆଉ ଆମ ଘରକୁ ମୁହଁାଇବ ନାହିଁ । ତାକୁ ଏଣିକି ବଡ଼ଦାଣ୍ଡ ଯୋଗ ଅଛି ।”

ଗୌରୀ ଯେମିତି ଚାଲି ଚାଲି ଯାଇଥିଲା, ତୁହନ ପାଖରେ ଆଗରୁ ଦେଇଥିବା ନିଜ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ରଖିବା ପାଇଁ, ସେମିତି ସେ ଫେରି ଆସିଲା ମିନର ଅନୁରୋଧ ଶୁଣି । ଏଥର ନିଜ ଘରକୁ ନୁହେଁ, ସତକୁ ସତ ବଡ଼ଦାଣ୍ଡକୁ ! କାର୍ତ୍ତିକ ମାସର ସନ୍ଧ୍ୟା । ଆକାଶରେ ଅସଂଖ୍ୟ ଗାୟଳ । ତଳେ ବଡ଼ଦାଣ୍ଡର ନାଲି ଧୁଲି । ସେଇଧୁଲି ଉପରେ ପାଦ ରଖିଲା ଗୌରୀ । ବଡ଼ଦାଣ୍ଡର ଧୁଲିକୁ ଛୁଇଁ ପଡ଼ିତମାନେ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ପାନ୍ତି । ଗୌରୀ ଆଜି ତାଙ୍କର ଭିତରୁ ଜଣେ । ସେଇଥିପାଇଁ ମିନ ତାକୁ ପଠାଇଦେଇଛୁ ବଡ଼ଦାଣ୍ଡକୁ । ଗୌରୀ ନିଜ ମୁଣ୍ଡରେ

ସେ ଧୂଳିରୁ ଟିକିଏ ଲଗାଇଲା । ଆଖିରୁ ଢାଁଟୋପା ଲୁହ ଗଡ଼ାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକଲ ; ମାତ୍ର ପାରିଲା ନାହିଁ । ବଡ଼ଦେଉଳ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ନମସ୍କାର କଲା । ତା'ର ଆଲୁଅରେ ବଡ଼ ଦେଉଳର ସିଲ୍‌ହୁଜ୍ ମାତ୍ର ଦେଖାଯାଉଛି । ସେଇ ଦେଉଳରେ କେତେଥର ରୁହନ ସାଥରେ-ତା'ର ଭେଟ ! ଚାହିଁ ପାରିଲା ନାହିଁ ସେ ତେଣିକି ।

କେତେ ଦିନୁ ଗୋଷ୍ଠ ନିଜର ବାପା ମାଙ୍କୁ ହରାଇଛି । ଶେଷରେ ଆଜି ରୁହନକୁ, ତା'ର ସମ୍ପଦାସ୍ତ୍ର ସଂସାରକୁ ଯେମିତି ସେ ହରାଇ ବଂସିଲା, ଆଉ ସେଥିସଙ୍ଗେ ଆପଣାକୁ ବି । ଦୁର୍ଗି ସେଇ ସଂସାରକୁ ଆପଣାକୁ ଫେରି ପାଇବାକୁ ହେବ । ନ ହେଲେ ତ ବଞ୍ଚି ରହୁନା ଅସମ୍ଭବ ! ନିଜକୁ ଫେରିପାଇବା ପାଇଁ ଅସଂସାଧନା, ଯୈର୍ଯ୍ୟ, ସାହସ, ସଂଯମ ପରା ଲୋଡ଼ା ! ସେତକ ହାସଲ କରିବା ପାଇଁ ମଣିଷ ଯେଉଁ ପ୍ରୟାସ କରେ, ତାହାହିଁ ହେଲା ତା'ର ଅସଲ ଦୁଃଖ । ସେଇ ଦୁଃଖି ପ୍ରିୟଜନ ବିଚ୍ଛେଦରେ କିମ୍ବା ପ୍ରିୟ ବସ୍ତୁକୁ ହରାଇ ମଣିଷର କାନ୍ଦବାର କାରଣ । ନହେଲେ କିଏ ନ ଜାଣେ, ଯେତେ କାନ୍ଦ ମୁଣ୍ଡ କୋଡ଼ି ହେଲେ ବି ମଲା ମଣିଷ ଲେଉଟି ଆସେ ନାହିଁ, କି ହଜିଲା ଧନ ଖୋଜିଲେ ମିଳେନାହିଁ ।

ମନେ ପଡ଼ିଲା ରୁହନର ଯୁକ୍ତି । ସେଇ ସେ ସମୟ—ଗଭୀର ପ୍ରଶାନ୍ତ ସକଳ ଚଞ୍ଚଳ ସାଗର, ଆଉ ତା'ର ମଧୁର, ଅଧୀର, କୋମଳ ଅଧର ଭଳି ବିସ୍ମୃତ ବାଲୁକା ବେଳା । ସେଇ ବେଳାଭୂମି ଉପରେ ବସି ରୁହନ ସାଥରେ ତା'ର କେତେ ସନ୍ଧ୍ୟା ଗଭୀର ରାତି ପାଳିଛି ଯାଇଛି, କେତେ ଗ୍ରସ୍ତ ଅନ୍ଧାର ହୋଇପଡ଼ିଛି, କେତେ ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟ କୋଣ୍ଠାମୟ ହୋଇ ହସାଇଛି ଧରଣୀକୁ । ସେଇ ଦିଗରେ ଗୋଷ୍ଠର ଗୋଡ଼ ଢାଁଟା ଯେମିତି ଆଜି ରାତି ଅନ୍ଧାରରେ ତାକୁ ଟାଣି ଓଟାରି ଦେନିଗଲା ଅନିଚ୍ଛାରେ ଅନିଚ୍ଛାରେ । ଶୁଷ୍କଗଲା ଲହଡ଼ିର ଗର୍ଜନ—ଆଉ ତା'ର ସଙ୍ଗେ ଶୁଷ୍କ ଅସିଲା ଆକାଶରୁ ଖସି ଏଇ ଜଳସମାଧିରେ ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିବା ରୁହନର କଥା—“ମଣିଷ କାହିଁକି କାନ୍ଦେ ଜାଣ କି ଗୋଷ୍ଠ ? ଯାହା ଚରକାଳ ପାଇଁ ହଜିଗଲା, ତାହା ପାଇଁ ନୁହେଁ । ଯାହା ସାଥରେ ଆଉଥରେ ଭେଟ ହେବ ନାହିଁ, ତାହା ଲାଗି ନୁହେଁ—ପ୍ରିୟଜନ ସାଥରେ ପ୍ରିୟବସ୍ତୁର ସ୍ମୃତିରେ ମଣିଷ ଯେ ଆପଣା ‘ମୁଁ’ ଟିକି ହଜାଇ ଦେଇଥାଏ, ସେଇ ମୁଁକୁ ଆଉରି ଥରେ କପରି ଫେରି ପାଇବ ସେଇଥି ଲାଗି ସେ କାନ୍ଦେ ।”

ଆମ ଗାଆଁ ଘର, ସାବିତ୍ରୀ, ଆଉ ମୋର ସୁଅ ଦିଉଟିଙ୍କ କଥା—ହଁ, ଏ ସବୁ ପ୍ରାୟ ପାହୋର ହୋଇ ଯାଇଥାଏ—ଅଥବା ମୁଁ ଇଚ୍ଛା କରି ପାହୋର ପକାଇ ଥାଏ । ସେ ହେଉ ମନେ ପକାଇବାକୁ କିଛିମାତ୍ର ବିଷୟ ନଥିଲା । ଅନେକ ଦିନୁ ତ ଦୁଇ

ଭରଫରୁ ଚିଠି ଲେଖା ବନ୍ଦ । ଖାଲି ଆମ ଗାଁରୁ କି ଗାଁ ପାଖରୁ କିଏ କେବେ କଲିକତା ଗଲେ ଅଇଲେ ତାଙ୍କ ମୁହଁରୁ ଯେତିକି ଖବର ମିଳେ । ତା'ଛଡ଼ା କାହାରିକୁ କିଛି ପସୁରି ବୁଝିବା ଆଗ୍ରହ ମୋର ନଥିଲା । ଆମ ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷଙ୍କ ମଝିରେ ଅଭିମାନର ଯେଉଁ ପାଚେରିଟା ଛୁଡ଼ା ହୋଇଥିଲା, କ୍ରମେ ତାହା ଉଠିବାକୁ ଉଠିବାକୁ ଉଠାଯାଇ ବୋଧହୁଏ ଲାଗିଗଲା କେଉଁ ପୂର୍ଯ୍ୟାଲୋକରେ । ତାକୁ ଭେଦ କରିବାକୁ କାହାରିପଟୁ ଚେଷ୍ଟା ହେଲାନାହିଁ । ମୋ ପଟୁ ନ ହେବାର କାରଣ ଥିଲା ସେତେବେଳେ ଅନେକ । କଲିକତା ସହରରେ ଯେଉଁ ଲୋକର ଟଙ୍କାର ଅଭାବ ନାହିଁ, ସେ ଅବା ସ୍ତ୍ରୀର ଅଭାବ ଅନୁଭବ କରିବ କାହିଁକି ? ସାବଣୀ ପଟରେ ମଧ୍ୟ ତହିଁରୁ ବୋଧହୁଏ କିଛି କମ୍ କାରଣ ନଥିଲା । ଟଙ୍କାର ଅଭାବ ସାଙ୍ଗକୁ ତା'ର ଅଭାବ ସଂଖ୍ୟା ଏତେ ବେଶି ହୋଇପଡ଼ିଥିଲା ଯେ, ମୋ ଉପସ୍ଥିତିର ଅଭାବଟା ତା'ର ଭିତରେ ଏକ ପ୍ରକାର ଉଭେଇ ଯାଇଥିଲା । ଶୁଣିଲି ସାବଣୀ ଅନେକ ଦିନ ମାସପୁର ବେମାରରେ ପଡ଼ି ବି ମୋତେ ସେ ଖବର ଦେଇନାହିଁ । ଏମିତିକି ବଡ଼ପୁଅ ନୀରଦ ମୋତେ ଚିଠି ଲେଖି ତାହା ଜଣାଇବାକୁ ଗଲାବେଳେ, ସାବଣୀ ତାକୁ ବାଧା ଦେଇଛି । ଥରେ ମୁଁ କିଛି ଟଙ୍କା ଘରକୁ ପଠାଇଥାଏ । ବୋଧହୁଏ ଚାରିଶହ ଟଙ୍କା; କିନ୍ତୁ ସାବଣୀ ମନ୍ଦାଅଡ଼ି ଚାକୁ ଫେରାଇ ଦେଲା । ତାହାର ଦର୍ପ ଦେଖି ମୋର ଆହତ ଆତ୍ମା ଶ୍ୱାସଶ୍ୱାସରେ ଜଳି ଉଠିଲା । ସେହିଦିନୁ ଆଉ ସେମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ମୋ ପକ୍ଷରେ ଆବଶ୍ୟକ ହୋଇ ନାହିଁ ।

ବଡ଼ପୁଅ ନୀରଦ ପଡ଼ିଥାଏ ଆମ ଗାଆଁ ପାଖରେ ନୂଆ ହୋଇ ବସିଥିବା ଏକ ହାଇସ୍କୁଲରେ । ଆମ ଗାଆଁକୁ ଦୁଇମାଇଲ ଅଢ଼େଇ ମାଇଲ ବାଟ । ତାହାର ପଢ଼ା ଖଟ, ଦରମା, ବହୁପକ୍ଷ ସାବଣୀ କପରି ଜୁଟାଏ—ସେ ଖବର ମୋତେ ସେ ଦେଇ ନାହିଁ । ମୋର ଅବା ତାହା ବୁଝିବା କି ଗରଜ ?

ସାବଣୀ ନିଜଗଡ଼ା ସହାର ଭିତରେ ଆପଣାକୁ ହଜାଇ ଦେଇଥାଏ । ସାଙ୍ଗ ସାଥ କାହାରି ଖବର ରଖିବା କେବେ ତା'ର ଲେଡ଼ା ପଡ଼ିନାହିଁ । ଯାହାକୁ କହନ୍ତି ପୁରୁଷର ଆହୁକେନ୍ଦ୍ର । ଆପଣା ଘରବାଡ଼ି, ପିଲା-ଯୋଡ଼ିଙ୍କୁ ଦେଇ ସେ ଯେଉଁ ଗ୍ରେଟ୍ ସହାରଟି ରହିଥାଏ, ତା' ବାହାରକୁ ଯିବାପାଇଁ କିଛି କାରଣ ନ ଥାଏ ତା'ର । ଯେଉଁ ଦିନ ସେ ନୀରଦ ମୁହଁରୁ ଶୁଣିଲା, ତାଙ୍କ ଇସ୍କୁଲକୁ ଜଣେ ନୂଆ ମାଷ୍ଟରଣୀ ଆସିଛନ୍ତି, ସେ କଥା ତା' କାନରେ ପଶିଲାଣି । ଆଉଦିନେ ପୁଅ ସ୍କୁଲରୁ ଫେରିବା ବେଳ କାଣି ସେ ଜଳଖିଆ ସଜାଡ଼ୁଛି, ନୀରଦ ଘରେ ପଶିଯାଇ କହିଲା—“ବୋଉ ! ସ୍କୁଲକୁ ଆମ ସେ ଯେଉଁ ମାଷ୍ଟରଣୀ ଆସିନାହାନ୍ତି...?”

“ହଉ, ଆସିଲେ ତ ହେଲ କ'ଣ ? ତୁ ଆଗ ପାଠିକି ଗଣ୍ଡାଏ ନେଲୁ । ନଇଲେ ଦଗ୍ଧ ଉଠିଯିବ ଭୋକ ମରିଯାଇ ।” ସାବଣୀ ଗୋଟାଏ ଷ୍ଟେଗେଇରେ ମୁହଁ ଉଠୁଡ଼ା

ପୁରାଇ ପୁଅ ହାତକୁ ବଢ଼ାଇ ଦେଲା । ତା'ପରେ କୁଲ ଖଣ୍ଡେ ଧରି ଚାଉଳ ପାଛୁଡ଼ି ବସିଲା । ମୁଁଠାଏ ମୁଢ଼ି ଉଠୁଡ଼ା ପାଟିରେ ପୁରାଇ ନୀରଦ କହିଲା, “ଶୁଣୁରୁ ବୋଉ ! ସେ ତୋ କଥା ବହୁତ ପଚାରୁଥିଲେ । ଭାରି ଭଲ ମଣିଷ ସେ, କହୁଥିଲେ ତତେ କୁଆଡ଼େ ସେ ଭଲକରି ଚିହ୍ନିଛନ୍ତି ।”

“ମତେ ଚିହ୍ନିଛନ୍ତି ! କିଏ ମାଡ଼େ ?” ଏଥର ଯେମିତି ସାବଣୀର ହୋସ୍ ଆସିଲା, ସେ କିଛି ଠିକ୍ କରି ପାରିନାହିଁ । ଚାଉଳ ପାଛୁଡ଼ୁ ପାଛୁଡ଼ୁ ପୁଅ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ରହିଲା ।

“ହଁ ଲୋ ବୋଉ ! ଆମ କ୍ଲାସ୍‌କୁ ସେ ଆଜି ଆସିଲେ । ଜଣ ଜଣ କରି ସବୁ ପିଲାଙ୍କର ନାଁ ଗାଁ, ବାପା ମା'ଙ୍କ କଥା ପଚାରିଲେ । କ୍ଲାସ୍ ଶେଷରେ ମତେ ଡାକିନେଇ ଭାରି ଆଦର କଲେ । ତୁ କେମିତି ଅଛୁ, ଆମ ଘର ଚଳୁଛି କିମିତି, ବାପା କେଉଁଠି କ'ଣ କରୁଛନ୍ତି, ଘରକୁ ଆସନ୍ତି କି ନାହିଁ, ଚିଠିପତ୍ର, ଟଙ୍କାକଉଡ଼ି ପଠାନ୍ତି କି ନାହିଁ ସବୁ କଥା ପଚାରିଲେ ।”

ସାବଣୀର ପଛକଥା କାଳିକାଲୁଆ ମନେପଡ଼ିଲା, କିଏ ସେ ମାଷ୍ଟରଣୀ ? ଆଜି ସାବଣୀର ଯେ ଖବର ନେବାର କଥା, ସେ ତ ତାକୁ ଏକାକେଲେ ପସୋରି ପକାଇଛି, ଆଉ କେଉଁ କାଳର ଜଣାଶୁଣା ଏ କିଏ ? ହଁ, ଆଜିକାଲି ତ କେତେ ନୂଆ ସ୍କୁଲ, ନୂଆ ଦୁଆ ମାଷ୍ଟର ମାଷ୍ଟରଣୀ ବାହାରିଲେଣି । କେଉଁ ମାଷ୍ଟରଣୀ ସାଥରେ କେବେ ତା'ର ଚିହ୍ନାପରିଚ ହେଲେ ହୋଇଥିବ । “ସେ ଆଉ କ'ଣ ପଚାରୁଥିଲେ, କହିଲୁ ?” ସାବଣୀର ଟିକିଏ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ବଢ଼ିଲା । ପିଲାଦିନର କେତେ ଲୋକ, କେତେ ସାଙ୍ଗ ଯୁଗ—କିଏ କାହିଁ ଉଡ଼େଇ ଗଲେଣି । କଥାରେ କହୁଛି, “ଦଇବ ଦଉଡ଼ି ମଣିଷ ଗାଈ, ଯେଣିକି ଓଟାରେ ତେଣିକି ଯାଇ ।” ସେଇ ଦଇବ ଦଉଡ଼ି କେଉଁ ମଣିଷକୁ କେତେ ଆଡ଼େ ଓଟାରି ନିଏ, କେତେ ଅତି ନିକଟରୁ ସବୁଠାରୁ ଦୂରରେ ଗୁଡ଼ିଆସେ, ଆଉ କାହାକୁ କେଉଁ ଅକଣା ଅଣ୍ଟା ଦୂରରୁ ଟାଣି ଦେଇଆସେ ଏକାକେଲେ ପାଝକୁ ।

ନୀରଦ କହିଲା, “ତୁ ତାଙ୍କୁ କିମିତି ଚିହ୍ନିପାରୁନୁ ବୋଉ ? ଆମର ମାମୁଁଘର ଗାଁରେ କୁଆଡ଼େ ତାଙ୍କର ଘର, ପିଲାଦିନୁ ଦିହେଁ ସାଙ୍ଗ ହୋଇ ପଢ଼ୁଥିଲ ତମର ଗାଁ ସ୍କୁଲରେ । ତୋର କିଛି ମନେନାହିଁ ?”

“ଆମେ କେତେ ପିଲା ତ ସାଙ୍ଗ ହୋଇ ପଢ଼ୁଥିଲୁ ରେ । ସେଠୁ କିଏ କେଉଁଆଡ଼େ ଚାଲିଗଲେଣି । ସବୁକି କଥା ମୋ ମନେ ରହିବ କେମିତି ?” ସାବଣୀର ସ୍ମରରେ ମିଶିଥାଏ ଗୋଟିଏ ଅନ୍ଧମତାର ଅନୁନୟ । ଏଇ ଅନୁନୟର ଭାବୁତା ସାଥରେ ଆନୁରୋଧିକ

ସଖା ଯେମିତି ମିଶିଯାଇ ଅବା ପାଲଟିଗଲା ଅବଚଳିତ ସୁଦୃଢ଼ ଆତ୍ମପ୍ରଜ୍ଞାରେ । ସାବଣୀ ହଠାତ୍ ପଚାରି ବସିଲା, “କ’ଣ ତାଙ୍କ ନାଁ କହଲୁ ? ସେ ତ ଗୌରୀ ନୁହେଁ ? ଗୌରୀ କାହିଁକି ଏ ମଫପଲ ଅନ୍ଧାର ମୂଲକକୁ ଆସନ୍ତା ।”

“ହଁ ଲୋ ବୋଉ ? ମୋର ବି ହେକ ନଥିଲା । ତୁ ତ ତାଙ୍କର କଥା କେତେଥର ମତେ କହିଥିବୁ । ସେ କୁଆଡ଼େ ଖାସା ମଣିଷ—ଭାରି ପରତପକାଣ, ନୁହଁକ ? ହଁ, ହଁ, ସବୁ ସ୍ଥୁଲ ପିଲାଏ କ’ଣ କଥାବାଣ୍ଟା ହେଉଥିଲେ ତ—ତାଙ୍କ ନା ବୋଧେ ଗୌରୀ ଦେଖ ।”

ସାବଣୀ ହାତରେ କୁଳାଟା ଅଟକି ରହିଗଲା ଯେମିତି କେଉଁ ମନ୍ଦ ବଳରେ । ସେ ଆଉ ଚାହିଁବା ପାଇଁ ପାରିଲା ନାହିଁ ।

“ଗୌରୀ ? କ’ଣ କହଲୁ ? ସେଇ ଆସିଛନ୍ତି ତମ ସ୍କୁଲକୁ ମାଷ୍ଟରଣୀ ହୋଇ ?”

“ହଁ ବୋଉ ! ତୋର ବିଶ୍ୱାସ ହେଉନାହିଁ, ମୁଁ ଏକ୍ସଟ୍ରା ମୋଡ଼ନକୁ ତାଙ୍କ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ, ତାକୁ ପଚାରି ସବୁ କଥା ଶୁଣିବୁ ।”

ମୋଡ଼ନ ନୀରଦର ପତ୍ନୀ ସାଥୀ । ଦୁହେଁ ନିଜ ସାଥୀ ହୋଇ ସ୍କୁଲକୁ ଯାନ୍ତି, ସ୍କୁଲରୁ ଫେରିନ୍ତି । ନୀରଦକୁ ସାକ୍ଷୀ ପ୍ରମାଣ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ସାବଣୀ ତା କଥାରେ ବିଶ୍ୱାସ ଯିବା କାଣି ପାରି ଗୁଡ଼ି ତା’ର କୁଣ୍ଡେମୋଟ ହୋଇ ଫୁଲିଗଲା ।

“ସେ ପୁଣି କହୁଛନ୍ତି ଆମ ଘରକୁ ଆସିବେ ଯେ ।” ନୀରଦ ଏଣିକି ଭାରି ଖୁସି ।

“ସତେ ? ଆମ ଘରକୁ ଆସିବେ ? କେବେ ? ତତେ ସେ କ’ଣ କହିଥିଲେ ଏ କଥା ?”

“ହଁ ଲୋ ବୋଉ । ଏଇ ରବିବାର ଛୁଟିରେ ଆସିବେ । ତତେ ଦେଖିବାକୁ ତାଙ୍କର ଭାରି ମନ । ଆଜି ତ ମୋର ସାଙ୍ଗରେ ବାହାରିଥିଲେ, ହେଲେ ନୂଆ ହୋଇ ଆସିଛନ୍ତି, ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କର ସୁବିଧା ହେଲାନି । କେଉଁଠି ରହିବେ, ଖାଇବେ, ଜନସମାଜ ରଖିବେ, ଏସବୁ ଠିକ୍ ନକରି କିମିତି ଅସନ୍ଦେ ?” “କାହିଁକି ? ତାଙ୍କ ପାଇଁ ରହିବାକୁ କ’ଣ ଘର ଠିକଣା ହୋଇନଥିଲା ?” ପଚାରିଲା ସାବଣୀ । “ଆରେ ! ତୁ କିମିତି ଓଲଟି ଉଠି କଥା କହୁଛୁ ମୋର ବୋଉ । ସେ କ’ଣ ମାଷ୍ଟର ହୋଇଛନ୍ତି କି ଯେଉଁଠି ଯେଉଁ ରହିଯିବେ । ମାଷ୍ଟରଣୀ ପରା ।” ନୀରଦ ଖୁବ୍ ମୁରବାସଣିଆ ଦେଖାଇଲା ।

ଅନେକ ବର୍ଷ ହୋଇଗଲା ଗୌରୀର କିଛି ଖବର ସେ ପାଇନାହିଁ । ଯେବେ ଗୋଟାଏ ଉଡ଼ା ଖବର ଶୁଣିଥିଲା, ଗୌରୀର ବବାହ ହୋଇଛି ବୁଝିନ ସାଥରେ ; ତାହା ପରଠାରୁ ଦବାକର ତାକୁ ଗୁଡ଼ି ଚାଲିଯାଇଛି । ଆପଣାର ଦୁଃଖ ବୋଧ ସାବଣୀ ପାଇଁ ଏତେ ଭାରି ହୋଇପଡ଼ିଛି ଯେ, ଗୌରୀ ବିଷୟରେ ଆଉ କିଛି ସେ ଶୁଣିପାରି ନାହିଁ । ଗୌରୀ ଯେ ବିଭା ହୋଇସାରି ଖୁବ୍ ସୁଖ ସ୍ଥଳରେ ରହୁଛି, ଏଇ ଧାରଣା ମୁଣ୍ଡରେ ତା'ର ଚେରମାଡ଼ି ବସିଥିଲା । ସେ ଆସି ଏଇ ନିଗୁଟିଆ ଗାଁ ସ୍କୁଲରେ ଶିକ୍ଷକତା କରିବ କାହିଁକି ? ନାନା ସନ୍ଦେହ ଭିତରେ ସାବଣୀ କିଛି ଠାବ କରି ପାରିଲା ନାହିଁ ।

ରବିବାର ଦିନ ହାଣ୍ଡି ଶାଳ ବାଗିଚାରେ ବସି ସେ ମୁଗ ଭଜୁଛି ; ପଛରୁ ମରଦ ତାକିଲା, ‘ବୋଉ !’ ମରଦର ସ୍ବରଟା ଅସ୍ବାଭବିକରୂପେ ଉଠି ହୋଇପଡ଼ିଥାଏ ।

ବୁଲିପଡ଼ି ସାବଣୀ ଚାହିଁଲା—ତା'ର ଆଡ଼କୁ ଅତି ପରିଚିତ ହସ ହସି ଆଗେଇ ଆସୁଛି ଗୌରୀ । ପିଲାଦିନ ଚେନ୍ଦେରର ସେଇ ଗୁଞ୍ଜଟା ଗୌରୀର ମୁହଁରେ, ଆଖିରେ, ଓଠରେ, ନାକରେ ସେମିତି ଲାଗିଯାଇଛି ଅବା । ସାବଣୀ ମୁହଁରୁ କିଛି କଥା ବାହାରିଲା ନାହିଁ । ପିଛାଥିବା କୋତର ଲାଗା କାନ୍ଦଟାକୁ ଦେହରେ ଟିକିଏ ଟାଣି ସଜାଡ଼ି ଦେଇ ସେ ଛୁଡ଼ାହେଲା ପିଲାଦିନର ସେଇ ପୁରୁଣା ସାଥ ଗୌରୀ ଆଗରେ ; ଯେମିତି ସକୋଚରେ ସେ ସଜି ପଡ଼ିଲା । ଗୌରୀ ତା'ର ପାଖକୁ ଲାଗିଆସି ଆପଣାର ଗୋରା ତଳତଳ ହାତ ଦୁଇଟିରେ ସାବଣୀକୁ ଜାବୁଡ଼ି ଧରିଲା । ଆଉ ଦୁହଁଙ୍କ ଆଖିରୁ ଝରଝର ହୋଇ ଗଡ଼ିପଡ଼ିଲା ଅସ୍ବନନ୍ତି ଲୁହର ଧାର । ସେହି ଲୁହ ଧାର ଭିତରେ ହୁଏତ ଝରିପଡ଼ିଥିଲା—କେତେ ଦୁଃଖ, ଲଞ୍ଜିନୀ, ଅପମାନ—କେତେ ଅକଥମୟ ଅଙ୍ଗତର ମରମଫଟା କାହାଣୀକାଲ—କେତେ ବେଦନାର ଉଷ୍ଣ ଉତ୍ସୁକ ଉଠିଥିଲା ତାହାର ଭିତରେ । -

ଗୌରୀର ମଧ୍ୟ ଧାରଣା ନଥିଲା, ସେ ଆଜି ସାବଣୀର ଏତେ ନିକଟକୁ ଆସିଯାଇଛି । ଦୁହଁଙ୍କ ଲବନଜାହାଣୀ ଦୁହଁଙ୍କ ଆଗରେ ଫିଟି ପଡ଼ିଲା ।

ଆଜିଯାକେ ସାବଣୀ ନିଜର ସାମା, ସନ୍ତାନ, ସଂସାର, ନିଜର ଦୁଃଖ ସୁଖ ଛଡ଼ା ଆଉ ପ୍ରାୟ କିଛି ଭାବୁ ନଥିଲା । ସେଇ ଏକା ଯେମିତି ଦୁନିଆରେ ସବୁଠୁ ବେଶି ଦୁଃଖିନୀ; କିନ୍ତୁ ଗୌରୀ ! ଗୌରୀର ଦୁଃଖ ପାଖରେ ତା' ଦୁଃଖ କେଉଁ ତଳରେ ଲୁଚି ଯାଇଛି । ବୃଥା, ଗୁଣ, ବିଦ୍ୟା, ବୁଦ୍ଧି, କାହିଁରେ ଗୌରୀ ଉଣା ! କିନ୍ତୁ ଦୁନିଆ ଭିତରେ ଆଜି ସେ ବୋଧହୁଏ ସବୁଠାରୁ ଦୁଃଖିନୀ ।

ଗୋଟିଏ ଦିନରେ ଶେଷ ଯବନିକା ପଡ଼ିଛି ଧରଣୀର ବିକ୍ଷତ ରକ୍ତାକ୍ତ ଅଭିନୟ ଉପରେ । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଶହସ୍ବାର୍ଯ୍ୟାଲ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି, ଯେମିତି ଅବା ଆଉ ଏକ

ବିରାଟର ଅଭିନୟ ପାଇଁ । ତାହାର ପ୍ରସ୍ତୁତି ଲାଗି ସୁଦ୍ଧା ସାମାନ୍ତରେ ନିଜକୁ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିଥାନ୍ତି ଶ୍ରୀରାମାୟା, ନାଗାବାଳା । ସେହୁଠାରେ ପହଞ୍ଚିଥର ପାଇଁ ପରୀକ୍ଷା କରାଯାଏ ନୂଆ ଆଶ୍ଚର୍ୟ ଅର୍ଥ । ଆଉ ସେଇ ପରୀକ୍ଷାରେ ସହର ଯୋଡ଼ିବା ଖାଲି ଯାହା ନିଜର ନାମ ଗୁଣଦେଇ ଶବ୍ଦେ ଭିତରେ ପୃଥକୀ ସ୍ନେହରୁ ଚରକାଳ ପାଇଁ ନିଭିଗଲେ । ପରେ ପରେ ଆସିଲା ଭରଣୀୟ ଜାତୀୟ ବାହୁମାନ ବରୁଣ । ସେତେ ଦୁଃଖ, ନିରାଶ ହେଲେ ବି ସେଇ ଇତିହାସ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଆଳାଦ୍ ହିନ୍ଦ୍ ଫୋର୍ମ୍‌ର ଦେଶ ଗ୍ରୋଭ୍ ଅପରାଧର ବରୁଣ ସେମିତି ଦେଶପ୍ରେମର ଶତ୍ରୁବନ୍ଧୁ ଜାଲିଦେଲା । ଦକ୍ଷିଣ ଲଳିତା ଭିତରୁ ଯେଉଁ ବନ୍ଧୁର ଉପୁଡ଼ି ହୋଇ ବ୍ୟାପିଗଲା ଦେଶପ୍ରେମ । ବାସ୍ତବିକ ଆଳାଦ୍ ହିନ୍ଦ୍ ଫିଲ୍ମର ସେଇ ବରୁଣ ହିଁ ଜଗତ ଦେଖିଲା ବିଦେଶୀ ଶାସନ ବିରୁଦ୍ଧରେ ହିମାଳୟଠାରୁ କୁମାରିକା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁଆଡ଼େ ଚରମ ଦୃଷ୍ଟି ଓ ପ୍ରତିବାଦ । ଖୋଲିଥିଲା କଂଗ୍ରେସ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଅନ୍ତର ସମାଧିର ଗଣାବତମ ଗଣ୍ଡି । ସେ ବନ୍ଧୁର ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ ଘଟେ ଭରଣୀୟ ନୌବାହୁମାନ ବିଦ୍ରୋହ ରୂପରେ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ବିଲେପର ଡ଼ଙ୍ଗା ଓ ଶେଷ ସନ୍ଧି ବଳାଇଦେଲା ।

ତାହାପରେ—ଚଳଚ୍ଚିତ୍ରର ଚଳ ଚଳ କେଉଁଠି ଗୋଟାଏ ଘଟଣା ସରିଯାଇ ଆଉ ଗୋଟାଏ ଆରମ୍ଭ, ସବୁ ମନେ ପକେଇବା ଦହଜ ନୁହେଁ ଆଜି । ଅସ୍ଥାୟୀ ଜାତୀୟ ସରକାର ଗଢ଼ିବା ପାଇଁ କଂଗ୍ରେସ ଶାସନକର୍ତ୍ତାମାନଙ୍କ ଉଦ୍ୟମ ଫଳରେ ଘଟିନିଆଁ ବୁଝିବୁ ମହା ମିଶନ୍‌ର ଭାରତ ଆଗମନ ; କିନ୍ତୁ କଂଗ୍ରେସ ସେ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ଅଗ୍ରାହ୍ୟ କରିବାରୁ ତାଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ, ପୁଣି ମୁସଲିମ୍‌ଲିଗ୍, କଂଗ୍ରେସ ଦଳ ଭିତରେ ଟଣାଓଟଣ ହୋଇ ଭାରତର ଭାଗ୍ୟ ଝୁଲୁଥାଏ ସୁତାନ୍ତିଅଟାରେ ।

ସେହିକାଳେ ମାଡ଼ିଆସିଲା ମୁସଲିମ୍‌ଲିଗ୍‌ର ରାଜନୈତିକ ବିକାଶ—କଲିକତା ନଗରର ରାସ୍ତାଘାଟ, ଗଳିକନ୍ଦି ସବୁଆଡ଼େ ଉଠିଲା ହତ୍ୟାର ହାହାକାର । ସବୁଆଡ଼େ ନାଚିଲା ଧର୍ମାନ୍ତରାର କୁଣ୍ଡିତ ରୂପ । ଧର୍ମ ନାମରେ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ବାହାନା କରି ମଣିଷ ଭିତରର ପଶୁ ପ୍ରକୃତି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇ ଉଠିଲା । ରକ୍ତ ! ରକ୍ତ ! ରକ୍ତ ! କି ଅମାନୁଷିକ ରକ୍ତର ଲଳିତା ! ମଣିଷର ରକ୍ତ ମଣିଷ ଲେଖୁଛି—ପୈଶାଚିକ ସେ ରକ୍ତର ଜୁଷ୍ଟ—ଅପହାୟା ନାଶ, ଶିଶୁ, ବୃଦ୍ଧ କାହାର ନିସ୍ତାର ନାହିଁ ଚେତୁ । କଲିକତାର କଲକାରଖାନା, ଦୋକାନ, ବଜାର, ରାସ୍ତା, ଘର, କାନ୍ଥ, ଚଟାଣ ମଣିଷ ରକ୍ତରେ ଲଳ ହୋଇ ଉଠିଥାଏ । ମଣିଷର ପ୍ରାଣହୀନ ରକ୍ତାକ୍ତ ଶବ ଗଡ଼ୁଥାଏ ଫୁଟୁଥାଏ କଡ଼ରେ । ମଣିଷ ତାହା ଦେଖି ନ ଦେଖିଲା ପରି ଶୁଲିଯାଉଛି । ପାଟଦରୁ ସ୍ତ୍ରୀ କଣ୍ଠର ଚିତ୍କାର ଉଠୁଛି । ଶିଶୁର ମରଣ କୁହାଟ ଶୁଭୁଛି । ବାଟୋଇ ତାହା ଶୁଣି ନଶୁଣିଲା ପରି ବାଟକାଟି ଚାଲିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ । ଏହା ସେମିତି କା'ର ହବୁ ଦିନର ଅଭ୍ୟାସ, ଆଜି କିନ୍ତୁ ନୂଆ ନୁହେଁ । ଧର୍ମ, ସମ୍ପ୍ରଦାୟ, ଜାତି, ବର୍ଣ୍ଣ ଟାଲି ବାହାନା ଭଳି ବୋଧହୁଏ । ଏ ସବୁକୁ

କାଢ଼ି ଦେଲେ ମଧ୍ୟ ମଣିଷ ମଣିଷକୁ ମାରିବ କୁଆଡ଼ୁ ହେଲେ କିଛି ଗୋଟାଏ ଆଳ କରି । କେଉଁଠି ଭୂମି ଲୋଭରେ ତ ଆଉ କାହିଁ ଅର୍ଥ ଲୋଭରେ—ଯେଉଁଠି କିଛି ହେଲେ ଲାଭର ଆଶା ନାହିଁ, ସେଠାରେ ଖାଲି ଆପଣ ବାହାଦୁର ଦେଖାଇବା ; ମଣିଷ ମାରିପାରିବାର ଶକ୍ତି ଜାହର କରିବା ହେଲା ଅଫଳ ଲକ୍ଷ୍ୟ ।

ଅହଂସାଭରତ ଶତ ଅନଙ୍ଗାୟତ୍ତେ ଏହି ରକ୍ତାକ୍ତ ବାଟରେ ଶେଷକୁ ପାଦ ପକାଇଛି ସ୍ୱାର୍ଥନତାର ସିଂହାସନ ଉପରକୁ ।

ହଂସାକୁ ଏଡ଼ିବା ପାଇଁ ମୂଳରୁ ହିଁ ତାହାର ଚେଷ୍ଟା ନହେଲେ ଆହୁରି କେତେ ଯେ ରକ୍ତ ତାକୁ ତାଳିବାକୁ ହୋଇଥାନ୍ତା । ହଂସାରୁ ହିଁ ସୃଷ୍ଟିର ଜନ୍ମ, ସେଇ ହଂସା ଉପରେ ତା'ର ସ୍ଥିତି ଆଉ ଲଘୁ । ସେଇଥି ପାଇଁ ଅହଂସା ନାମରେ ଗୋଟାଏ ନାସ୍ତିବାଚକ ବିରୋଧାତ୍ମକ ଶବ୍ଦ ବୋଧହୁଏ ତିଆରି ହୋଇଛି । ଅସଲ ମୌଳିକ ଶବ୍ଦ ହେଲା ହଂସା । 'ଅ' ଟିଏ ଯେଉଁ ତା'ର ବିପରୀତ ଭାବ ପ୍ରକାଶ କରାଯାଇଛି ସିନା, ନଇଲେ ହଂସା ବା ଯୁଦ୍ଧ ହେଲା ନିମୟ । ଅହଂସା ଖାଲି ବ୍ୟତିକ୍ରମ । ଯୁଦ୍ଧରୁ ମଣିଷ କିଛିକାଳ ପାଇଁ ବିରତ ହେବା, ବିଶ୍ରାମ ନେବାକୁ ଯୁଦ୍ଧ ଶେଷ ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଏହିପରି ଗୋଟିଏ ଦିନରେ ପୃଥିବୀ ମହାସମରର ପରିସମାପ୍ତି—ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାବକୁ ଶିମତା ହସ୍ତାନ୍ତର—ଯୁଗ ଯୁଗ ବ୍ୟାପୀ ପରସ୍ପରତାର ବିଲୟ, ଯୁଦ୍ଧର ବିଳୟ ଉତ୍ସବ ପରେ ଭାବର ପତାକା ଉତ୍ସବ—ଘଣ୍ଟିର ଲଳିକିଳି ଉପରେ ଉଡ଼ିବ ହିରଣ୍ୟ ପତାକା । ଯେଉଁ ଲଳିକିଳିରେ ବନ୍ଦୀ ହୋଇଥିଲେ ସିପାହୀ-ବିଦ୍ରୋହର ନେତା, ପ୍ରଥମ ସ୍ୱାର୍ଥନତା ସମରର ଅନ୍ୟତମ ଶତ୍ରୁ ବାହାଦୁର ଶାହ । ଯେଉଁ ଲଳିକିଳିରେ ସେଦିନ ବିରୁଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲେ ଅକାଢ଼ ହିନ୍ଦୁ ଫୌଜ ନେତାମାନଙ୍କର ।

ଦେଶର ଏଇ ବାହୁମଣ୍ଡଳ ଭିତରେ ଓଡ଼ିଶାର ଗୋଟିଏ ଅଜଣା ଅଣ୍ଟଣା ଛୋଟିଆ ଗାଁରେ ଗୌରୀ, ହାବିର୍ଦ୍ଦି ଗେଟ—ଭଙ୍ଗା ଗଡ଼ା ଦୁନିଆରେ ଦୁହିଁଙ୍କ ଭିତରେ ଅତୀତର ସେହି ପୁରୁଣା ବନ୍ଧୁତା ଗଢ଼ାହୁଏ ପୁଣି ନୂଆ ରୂପରେ । ଦୁହେଁ ପାସୋରି ପକାନ୍ତି ଆପଣା ଭିତରେ କମି ଉଠିଥିବା ଶିକ୍ଷା ଦାକ୍ଷାର ଫରକ୍ ।

ଯେଉଁ ଗାଆଁକୁ ମୁଁ ମୋର ସୌବର୍ଣ୍ଣ ଅର୍ଥାଂଶ୍ୟ ରଙ୍ଗିନ୍ କଲ୍ୟାଣେ ରଙ୍ଗାଇଥିଲି ଏକପ୍ରାଣ-ଧର୍ମୀ ଆଦର୍ଶ ଘେନି, ଯାହାକୁ ଦିନେ ଅପରୂପ ରୂପ ଦେବାଲାଗି ମନ ବଳାଇଥିଲି ; ମାତ୍ର ଘରେ ବାହାରେ ଲାହାରିଠାରୁ ପଦେହେଲେ ସାବାସ ନପାଇ

ଦୁଃଖରେ, ନିରାଶରେ ଚାଲି ଆସିଥିଲା ସହରକୁ, ସେଇଠି ପୁଣି ଥରେ ଶୁଭଦେବ ଆସି ଗୋଷ୍ଠୀ । ସେତେବେଳେ ଯେଉଁ କାମରେ ସବୁଠୁ ମୋଡ଼େ ବେଶୀ ବାଧୁଥିଲା ସାବଣୀର ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟ ଅହଂଯୋଗ, ସେହି କାମରେ ଆଜି ସାବଣୀ ନିଜେ ଦେହକୁ ନେଉଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶା ବାହାରକୁ ସେତେବେଳେ ଆସିବାକୁ ନାଗର ହୋଇ ଯେ ମୋର ସବୁ ଚେଷ୍ଟାକୁ ପଣ୍ଡ କରି ପକାଇଲା, ସେଇ ପୁଣି ଆଜି ଗୋଷ୍ଠୀକୁ ଆଗରେ ରଖି ଦାଣ୍ଡ ମସିକୁ ବାହାରିପଡ଼ିବ ।

ଗାଆଁର ପୁରୁଖା ବୁଡ଼ି, ପଲପଲ ହିଅ, ମାଇପେ ଚୋର ଆସି ରୁଣ୍ଡ ହେଉଛନ୍ତି ଆମର ଘରେ । ତାଙ୍କୁ ଅନ୍ଧର ଶିଖାଇ ପାଠ ପଢ଼ାଇବା ହେଲା ସାବଣୀର କାମ । ଦେଶର ରୂପ ହୁ ହୁ ବଦଳିବାରେ ଲାଗିଛି । ଆମ ଗାଆଁର ଟାଉଟର, ମାମଲତକାର, ଧନୀ, ମହାନନ ହୋଇ ଯେଉଁ ଦୁଇ ଚାରିଜଣ ଥିଲେ, ସେହିମାନେ ହିଁ ଆଜି ହଠାତ୍ ଦେଶପ୍ରେମୀ ପାଲଟି ଯାଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଭିତରେ ଦୁଇଟି ପରବର୍ତ୍ତନର ଟଣା ଓଟର ଲାଗିଯାଇ ଶେଷରେ ସେମାନେ ବସିଛନ୍ତି ନୂଆ ହୋଇ ଡୋରାଈଥିବା ଗାଁ ପଞ୍ଚାୟତ ଆସନରେ । ସ୍ଵାଧୀନତା ପୂର୍ବରେ ସେହିମାନେ ଯେମିତି ଗାଆଁର ନେତୃତ୍ଵ ନେଇଥିଲେ ; ସ୍ଵାଧୀନତା ପରେ ତାଙ୍କର ଟିକିଏ ଖାଲି ବେଶ ବଦଳିଯାଇ ସେଇ ନେତୃତ୍ଵ ଆସି ହାତରେ ପଡ଼ିବ । ପୁଣି ଆଗରୁ ପ୍ରତି ନେତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗକୁ ଦିନ ଚାରିଜଣ ସ୍ଵାର୍ଥନେତ୍ରୀ ପ୍ରାବକ ମଧ୍ୟ କୁଟି ଯାଇଛନ୍ତି, ହିଅ ମାଇପେ ସମସ୍ତେ ପାଠ ପଢ଼ିବେ । କୁଆଁ ଅକୁଆଁ ବାରେ ରହିବ ନାହିଁ । ଏହକୁ ସିନା କାଗଜ କଲମରେ, କଲ୍ଲିତାରେ, ବିରୁରରେ ଭଲରୂପେ ଗୁଲେରେ ବାବୁ ! ନିଜ ଘରେ, ନିଜ ଗାଁରେ ଗୁଲିବ କପରି ? ତେବେ ତ ଆଉ ସ୍ଵାମାନେ ପୁରୁଷକୁ ମାନିବେ ନାହିଁ, ଉଚ୍ଚନାତି ମାଟନାତି ହୋଇ କେହି ରହିବେନାହିଁ । ଏହା ଖାଲି କହିଦେବା କଥା ନୁହେଁ, ଗାଆଁ ଗ୍ରାମ ଯେଉଁମାନେ ସହର ବଜାରରେ ରହି ଶିକ୍ଷିତ ବୋଲୁଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଅବା କହିବେ ସିନା ; କିନ୍ତୁ ଗାଆଁକୁ ଆସି ସେମାନେ ବରଷେ ଛ'ମାସ ଏଠାରେ ଚଳନ୍ତୁ ଦେଖି ଗାଆଁ ଲୋକଙ୍କ ସାଥରେ ! ତେବେ ସିନା ଜାଣନ୍ତେ କେଉଁ ପାଣି କୁଆଡ଼କୁ ଏଠି ବୋହୁଛି ।

ଶ୍ରୀପଞ୍ଚ କପିଳ ଦାସ ଖୁବ୍ ଚତୁର ଲୋକ । ଗାଆଁଟାକୁ ସେ ଏକ ପ୍ରକାର ହାତ-ମୁଠାରେ ଖଣି ଆସିଛନ୍ତି । ଗାଆଁର ନିମ୍ନ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍କୁଲର ମଧ୍ୟ ସେ ସମ୍ପାଦକ । ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ଗାଁର ରାସ୍ତାଘାଟ, ଗୁମ୍ଫାବାସର ଉନ୍ନତପାଇଁ ନିଜେ ନେତୃତ୍ଵ ନେଇ ଲାଗିପଡ଼ିଥାଏ, ସେତେବେଳେ ସେ ଉପରେ ଉପରେ ଗୋଟିପଣ ମୋ ପକ୍ଷ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ । ଭିତରେ ଭିତରେ କିନ୍ତୁ ଏମିତି ସୁନି ଟଙ୍କିଲେ ଯେ ଆସେ ସିନା ଚାଲି ପଡ଼ିଲେ ନାହିଁ, ମତେ ଗଣ୍ଠି ଲିପନ ବାରି ଦରଗୁଜ୍ଞି ଫଳାଇ ଆସିବାକୁ ହୋଇଥିଲା । ସ୍କୁଲ ଶିକ୍ଷକ ମଧୁ ମାନ୍ସର ତାଙ୍କରଠାରୁ ଶୁଣିଲେ, “କହିଲ ଦେଖି ମାଷ୍ଟ୍ରେ ! ସ୍କୁଲ ତ ହେଉଛି ପିଲାଙ୍କୁ

ପଢ଼ାଇବା ପାଇଁ ; ଆଉ ଏସବୁ ବୁଢ଼ୀ, ଦରବୁଢ଼ୀ, ଲୁଆସୁଣୀ ଝିଅ ପାଠପଢ଼ି କରିବେ କ'ଣ ? ଏଥିରେ ଦେଶର ଯେ କି ଉନ୍ନତ ହେଉଛି ମୁଁ ପ୍ରକୃତରେ ବୁଝି ପାରୁନି ।”

ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗକୁ ମଧୁ ମାଷ୍ଟର ମଧ୍ୟ ବୁଝନ୍ତି ନାହିଁ । ଏମିତିକି ଆମ ଗାଁଆର ଜଣେ ହେଲେ ଦୁରୁଷ ପକ୍ଷରେ ଏହା ବୁଝିବା କଷ୍ଟକର । ଝିଅ ମାଲପେ ଘର କାମଧନୀ ଛାଡ଼ି କି ପାଠ ପଢ଼ିବେ ? ଖୁବ୍ ସାମାଜିକତାରେ ମଧୁ ମାଷ୍ଟର କହନ୍ତି—“ସେକଥା ଆଉ ମତେ କ'ଣ ପରୁରୁଛି । ମୁଁ ହେଲି ତ ବାରଣା ଗାଆଁର ଲୋକ । ପେଟପାଟଣା ପାଇଁ ସିନା ପାଞ୍ଚକୋଶ ଦୂରରେ ଆସି ପଡ଼ିଛି । କେତେ ଗାଆଁରେ ଲଘୁଲ ମାଷ୍ଟରକରି ମୋର ବାଳ ପାରିଲଣି, ହେଲେ ଏମିତି ମୁଁ ଆଉ କେଉଁଠି ଦେଖିନି ।”

“ଖାଲି ଦେଖିବା ଶୁଣିବା କଥା ନୁହେଁ, ମାଷ୍ଟେ ! ଏଥିରୁ ବହୁତ କନ୍ଦଳ ଉଠୁଛିନି । ପରୁର ଏଇ ଦଇତାରିକୁ । ସେ କ'ଣ ଆଜି ପଞ୍ଚୁଆତରେ ଫେରୁଛନ୍ତି ହେବାକୁ ଆସିଛି, ପରୁର ତାକୁ ।”

ଦଇତାରି କପିଳ ଦାସଙ୍କର ଜଣେ ଭଗବତୀ । ଯେତେ ଆଜନକାନୁନ୍ ପ୍ରସାର ହେଲେ ବି ସେ ବିଚର ତାର ତଳ ଦୁରୁଷ । ଭଗବତୀ ଦେବୀରେ ଉଣା କରିନାହିଁ । ସେ ପ୍ରକୃତରେ ଅସିଧାଳ ତା'ର ଭଗବତୀ ହିସାବ ବୁଝାଇବା ପାଇଁ । ଦାସେ ଖୋଳିତାଡ଼ି ପରୁରବାରୁ ଆପଣା ଘର କଥା ପଦେ ସେ କହିପକାଇଥିଲା । ସେତିକି ଶୁଣି ଦାସେ ତାକୁ ଏମିତି ପଦାରେ ହଟେଇ କରାବେ ବୋଲି ସେ ଆଦୌ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ଲଜରେ ମୁହଁ ପୋତିଦେଲା, କିନ୍ତୁ କହି ପାରିନାହିଁ । ଦାସଙ୍କ ବଳଦ୍ରୋଷକୁ ପିଣ୍ଡାତଳ ଝୁଣରେ ବନ୍ଦା ହୋଇଥିଲେ । ପଦା ଛାଡ଼ି ହୋଇ ବଳଦ ଦି'ଟା ଟଣାଓଟଣା ଲଗାଇଲେ । ଦଇତାରି ଉଠିଗଲା ପଦା ସଜାଡ଼ି ଦେବାକୁ ।

“କଥା କ'ଣ କି ମାଷ୍ଟେ ।” କପିଳ ଦାସ ବୁଝାଇ ଦେଲେ,—“ଦଇତାରି ବିଚର ତମଠୁ ମୋଠୁ ମାଣେକଣେ ଭାଗ ରଖି ପେଟ ପୋଷେ । ରୁମେତ ଦେଖିଛ କେମିତି କାମିକା ଲୋକ ସେ । ବାଡ଼ି ଘରେ ହିଁ ପଟାଳି ଶାଗ, ପିଆଜ, କୋକି, ବାଇଗଣ କରିଛ । ସେ ଯିବ ଦିନସାରା ବିଲକୁ, ଘର ବାରିରେ ଆଖି ପକାଇବାକୁ ଏକା ବୋଲି ଘରଣୀ । ସେ ଯେବେ ପାଠ ପଢ଼ିବାକୁ ବାହାରିଯାଏ, ତେବେ ତାର ଶାଗ ପଟାଳି, ବାଇଗଣ କଥାରି କରିବ କିଏ ! ନିଧି ସାମ୍ରାଜ୍ ଓଲୋଇ-ଗାରି, ନଇଲେଇ ଖାନ୍ତି ମିଆଁଙ୍କ ବନ୍ଦି ପଲ, ନୁହେଁ କି ?”

ମାଷ୍ଟେ ଟିକିଏ ଗୁଣ୍ଡି ପସ ମକଚି ପାଟିକି ପକେଇ ଦେଉଁ ଦେଉଁ ଖେଳ କରି ହସିପକାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ହସ ସାଥରେ କିଛି ଗୁଣ୍ଡି ପସ ଧୁଳି ବି ପଡ଼ାକୁ ବାହାରିପଡ଼େ ।

ବାକିତକ ଶୁଣି ଯନ୍ତରେ କଲରେ ଯାକ ସେ କହନ୍ତି—“ତା’ହେଲେ ଶାଗ ପଟାଳି ସବୁ ସଫା ?”

“ଖାଲି କ’ଣ ସେତିକି ? ଏ ତ ଦଇତାର ଘରେ ଫୌଜଦାରୀ ମାମଲ । ହଁ, ମାଷ୍ଟ୍ରେ ! ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷ ଭିତରେ କଲିକଳିଆ କାହା ଘରେ ନାହିଁ ଭଲ ? କିଏ ବା ଆପଣା ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଭଲ ମନ୍ଦରେ ଆକଟ ନକରେ ? ଦଇତାର ସେମିତି ଅବା ତା’ ଦରଶନିକ ଗାଲ ଆକଟ କଲ, ହ’ଟା ଗୋଟିଏ ମାରଲ କି ଧଇଲ, ହେଲେ ଆଉତ କେହି ନୁହେଁ, ନିଜର ଦରଶନୀ ? ତମେ ବାହାର ଲୋକ । ତମର କି ବାନ୍ଧୁ ଅଛି ତା’ଘର କଲରେ ଆସି କଥା କହିବାକୁ ?”

ଦଇତାର ଗୁନହୋଇ ସବୁ ଶୁଣୁଥାଏ, ମାଷ୍ଟ୍ରେ ପଚାରିଲେ—“କିଓ ଦଇତାର ! କିଏ ତମ ଘରେ ଆସି ମାମଲତକାରୀ କଲେ କି ?”

ମୁରୁକି ହସି ଦଇତାର କହିଲା, “ନାହିଁ ଅବଧାନେ ! ସେ କଥା କିଛି ନୁହେଁ । ଦବାକର ବାବୁଙ୍କ ଘର ମଣିଷ ଯାଇଥିଲେ ଆମଘରେ ପାଟି ଚୁଣି ଶୁଣି । ବହୁତ ମତେ ଚୁଝେଇ ମୁଝେଇ କହିଲେ । ଯାହା ମୋର ଲୋକସାନ୍ ହୋଇଛି ସବୁ ସେ ପୁରଣ କରି ଦେବେ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି ।”

“କ’ଣ ଶାଗ ପଟାଳି, ନା ବାଇଗଣ କିଆରି, କେଉଁଟା ପୁରଣ କରି ଦେବେ ଶୁଣେ ?” କପିଳ ଦାସ ପଚାରିଲେ, “ଶୁଣିଲଟି ମାଷ୍ଟ୍ରେ ! ମାଛପେ ହେଲେଣି ଆମ ଗାଆଁର ଏଣିକି ମାମଲତୁକାର—ଯେଉଁ ଲୋକ ନିଜ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ଘରେ ରଖିପାରୁନ ବୋଲି ସେ ଯାହିଁ କଲିକଳା ସହରରେ ରଣି ବାଜି କରି ରହିଛି, ସେଇ ଲୋକର ପହୁକ ଦେଖ । ସେ ଦୁଣି ଆମ ଗାଆଁର ବୋଧୁ । ହାତେ ଓଢ଼ଣା ଟାଣି ଘରେ ଲୁଚିବା ଲୋକ, ଆଜି ତାଙ୍କ ଛଇ ଦେଖ ।”

“ହେକଥା ଆପଣ କହୁଛନ୍ତି କାହିଁକି ?” ମାଷ୍ଟ୍ରେଙ୍କ ସ୍ବର ନଇଁ ଆସିଲା । ଆପଣଙ୍କ ଗାଆଁ ଦାଣ୍ଡରେ ମାଛପେ ଯେମିତି ହାତ ହଲେଇ ଚାଲିଲେଣି, ଆମକୁ ମୁହଁରେ ଗାମୁଛା ପକାଇ ପରା ବଙ୍କା ରାସ୍ତା ଦେଖିବାକୁ ହେଉଛି ।”

“ସବୁର ମୂଳ ହେଲା ସେଇ ରଣବଣୀ । ତା’ର ତ ଇସ୍କୁଲର ମାଷ୍ଟ୍ରେରୀ ହୋଇ ଚାଲିଛି କରିବା କାମ ; ଏସବୁ ତାମସା ଭଲ ସେ ଲଗେଇଛି କାହିଁକି ?” ରାଗରେ, ବରହରେ ଶ୍ରୀପକ୍ଷଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ତାତି ଉଠିଥାଏ । ଏଇଟା ତାଙ୍କର ଅବଶ୍ୟ ସାଧାରଣ ଅବସ୍ଥା । ବାକି ଅସାଧାରଣ ଅବସ୍ଥା ହେଲା ଝୁସିବାସିରେ ଥଣ୍ଡା ମେଳାକରେ କଥା କହିବା ।

ମାଷ୍ଟ୍ରେ ଯୋଗ ଦିଅନ୍ତି ସ୍କୁଲ ଯମ୍ପାଦକଙ୍କୁ ଡୋସ୍ତାକ କରି, “ଆମକୁ ବା ଡକ୍ଟରୁ ମିଳିବ କ’ଣ । ଆଜିକାଲି ଲୋକେ ପାଠପଢ଼ି ଯାଉଛନ୍ତି କରୁଛନ୍ତି । ବେଶି ପାଠ ପଢ଼ିବେ ତ ଗୋଟାଏ ଖୁଣି ନୁହଁ ସାତ ଖୁଣି ମାତ । ଆମେ ଅଳପକ ଲୋକ, ଆମକୁ ବା ଡକ୍ଟରୁ ମିଳିବ କ’ଣ । ଏ ବଡ଼ଲୋକଙ୍କର ମତ—ଅଳପ ଲୋକେ ବିପକ୍ଷତ ।”

ଶ୍ରୀପଞ୍ଚ କହନ୍ତି,—“ଯେମିତି ଦେଖାଗଲାଣି ମାଷ୍ଟ୍ରେ ! ନେଡ଼ିଗୁଡ଼ କହୁଣିକ ବୋହୂଯିବା ଉପରେ । ନା, ନା, ଗାଆଁ ଭିତରେ ରହୁ ଏସବୁ ବରଦାସ୍ତ କରାଯାଇ ନପାରେ । ଯାହା କହନ୍ତି, ଅବଳା ଯଥ ପ୍ରବଳା—ସେଠାରେ କ’ଣ ଆଉ ଘର କରିଅଛୁ ? ରାତି ଅଧ ନାହିଁ, କି ଦିନ ଦି’ପହର ନାହିଁ—ଏ ଅଣ୍ଟୀରାବଣ୍ଟୀରୁଡ଼ା ଦାଣ୍ଡ ମଝିରେ ବୁଲିବେ, ଆମେ ବସି ଏସ୍ତା ଦେଖୁଥିବା ।”

“ନ ଦେଖି ଆପଣ ଯିବେ କୁଆଡ଼େ ? ନଇଲେ ତ ଘର ଭିତରେ ଲୁଚିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଯେ । ଆଉ ଲଘୁଲ ଖୁଣିକ ବା କାହିଁକି ଗାଁ ଭିତରେ ପକେଇ ରଖିବନ୍ତି ? ମାଇସେ ଯେଉଁଠି ପାଠ ପଢ଼ୁଛନ୍ତି, ସିଲ୍ଲଯାକ ସେଇଠି ପଢ଼ିଲେ କ’ଣ ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ କି ?”

ଦଇତାରି ବସି ଯବୁ ଶୁଣୁଥିଲା । ଶେଷରେ କହିଲା, “ଆମ ଗରିବଙ୍କର ସିନା ପାଠ ହଜମ ହେଉନାହିଁ କି ଏସବୁ ଗୁଣାଗୁଣି ସିଲେଇ କାମ ପୋଷୋଉ ନାହିଁ । ହେଲେ ଜଣକେତେ ହିଅସିଲ ଖାସା ରୋଜଗାର କଲେଣି । ସୁନସୁନା ବିଗୁରର କର୍ମ ଫାଟିଲ, ସ୍ତ୍ରୀମାନ ପଡ଼ିଲ ବଡ଼ରୋଗରେ । ହେଲେ ଏଇ କାମ କରି ସେ କ’ଣ କମ୍ ସମ୍ଭାଳିବ । ବାଡ଼ି ଗୋବରେ ତ ଗୋବେ ବୋଲି କମି ନାହିଁ କି ଘର ଗୁରକଣ ଓଲେଇ ଆଣିଲେ ଖୁଦ ପୋଷେ ମିଳିବ ନାହିଁ—ଏଇଠି କାମ କରି ଯାହା ପାଇଲ, ସେଥିରେ ତ ନିଜେ ଚଳି ଆପଣା ମରଦଟିର ଇଞ୍ଜେସନ୍ ଖରଚ, ଖାଇବାପିଇବା ଖରଚ ବି ଭୁଲାଇ ପାରିଲା । ସେ କ’ଣ ଅଜ୍ଞା କମ୍ କଥା, ନଇଲେ ସେ କରନ୍ତା କ’ଣ ?”

“ସେ ଆଉ କରନ୍ତା କ’ଣ ? ତତେ ବାହାଃହେଇ ବିଧା ବୁଝୁଡ଼ା ଖାଇଥାନ୍ତା ।” ଶ୍ରୀପଞ୍ଚଙ୍କ କଥାରେ ଦଇତାରି ଭୁନି ହୋଇଯାଏ । ମାଷ୍ଟ୍ରେ ଠୋ ଠୋ ହୁସନ୍ତି ।

ଗାଆଁ ଭିତରେ ଗୋଟାଏ ତୁମୁଲ ବିପ୍ଳବ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା ଗୌରୀ, ପ୍ରତି ଘରକଣରେ ଚୁଲିମୁଣ୍ଡରେ । ସେଠାରୁ ଯାଉ ପୁରୁଷ ମହଲରେ ସେ ବିପ୍ଳବର ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିଥାଏ ।

ସ୍କୁଲ ଛୁଟି ପରେ ପ୍ରତି ଶନିବାର, ରବିବାର ଗୌରୀ ଆସି କାମ ସାଞ୍ଜକରି ଦେଖୁଛି । ଦୁଲଣା, ଶୋଭା, ସୁନଦୁନା, ଶ୍ରୀମତୀ ଗାଆଁର କେତେ ଅଧା ପାଠୋଇ ବୋହୂ ହିଅ ମଧ୍ୟ କୁଟି ଯାଇଛନ୍ତି ସାବଣୀର ସାଥୀ ସହକର୍ମୀ ଭାବରେ ।

ବହୁପଥ, ସେଟ, ଖାତା, ଫେନ୍ସିଲ, କାଗଜର ଯୋଗାଡ଼ କରିବା—ଗାଁ ଗାଁ ଘର ଘର ବୁଲି ହିଅ ବୋହୂଙ୍କୁ ପାଠପଢ଼ାଇବା—ସିଲେଇକାମ, ବୁଣାବୁଣି କାମ ଶିଖେଇବା, ପୁଣି ଗୁଦା ଉଠାଇବାରେ କଣ-ଭୂଆପୁଣୀମାନେ ସୁଦ୍ଧା ଲାଗିପଡ଼ିଲେ । ଆମ ଅଞ୍ଚଳରୁ କଲିକତାକୁ ଯାହାଙ୍କର ଯା-ଆସ ଚାଲିଥାଏ, ସବୁର ମୁହଁରେ ସେଇକଥା । ଶେଷକୁ ଗାଉଁଲ ଟାଉଟର ନେତାଙ୍କର ଚାଲିଲ ବୋଲି କହେଯିବ । ଆଉ କାହାରେ, ଗଛରେ ଗୌରୀ ବରୁଣରେ ପୁଣି ସାବଣୀ ନାଁରେ କେତେ ଅଶ୍ରୁଳ କଥା ଲେଖାହେଲା । ଏଡ଼େ ଟିକିଏ ବୋଲି ଗାଆଁ, ସେଠାରେ ସୁଦ୍ଧା ଏଇଭଳି ରାଜନୀତି । ଏହା ଅବଶ୍ୟ ରାଜନୀତିର ନୀତିତମ ସ୍ବରୂପ । ଧର୍ମଟା ପୁରୁଣା, ଅକାମୀ ହୋଇପଡ଼ିବାରୁ ଯେଉଁ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଭବୁଳ ତାହାକୁ ମଣିଷ ସମାଜର ଅଫିମ ବୋଲି କହିଥିଲେ, ଧର୍ମର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ରାଜନୀତି ଯେ ସେଇଭଳି ଅବା ତା’ଠାରୁ ଆହୁରି ଉଜ୍ଜ୍ବଳ ଅଫିମର ନିଶା, ସେକଥା ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ କଦାପି କୁଟି ନଥିଲା । କାରଣ ଧର୍ମ-ଅଫିମକୁ ଗୁଡ଼ିବାକୁ ଯାଇ ସେ ରାଜନୀତି ଅଫିମର ଆଶ୍ରା ନେଇଥିଲେ । ଗାଆଁ ଗୁଡ଼ି ଦୂର କଲିକତା ସହରରେ ଥାଇ ସୁଦ୍ଧା ମୋ ହାତରେ ପ୍ରତି ହସ୍ତରେ କେତେ ବେନାମୀ ଚିଠି ପଡ଼େ—ସାବଣୀର, ଗୌରୀର ପୁଣି ମୋର କୁଣ୍ଡାରେ ଭର୍ତ୍ତି । ମୁହଁ ଯେ ସବୁ ନାଟର ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ, ମୋର ଘରେ ଯେଉଁ ଏତେ ତାମସା ଚାଲିଛି । ତା’ପରେ କେତେ ଚିଠିରେ ଥାଏ ମୋର ଉପରେ ନାନା ଧମକ ଚମକ । ଏ ସବୁର ଶୀଘ୍ର ପ୍ରତିକାର ନ କଲେ ମତେ ମୋର ଜୀବନର ଆଶା ଗୁଡ଼ିବାକୁ ପଡ଼ିବ—ଏମିତି କେତେକ’ଣ । ଚିଠି ଉପରେ ଅନେକ ଡାକଘରର ଗୁପ୍ତ ମାରିଥାଏ । ଖାଲି ଆମ ଗାଁପାଟ ଡାକଘର ଗୁପ୍ତ ନୁହେଁ । ଏମିତିକ ଚିଠି ଉପରେ କଲିକତା ଡାକଘର ଗୁପ୍ତ ମଧ୍ୟ ଦେଖିଲି । ସବୁ ବେନାମୀ ଚିଠି ମୂଳରେ ଯେ ଆମ ଗାଁ ଟାଉଟରମାନଙ୍କ ହାତ ଅଛି, ତାହା ବୁଝିବାକୁ ମୋର ବାକି ରହିଲା ନାହିଁ । ଉଷାକୁ ମୁଁ ସବୁ ଦେଖାଏ । ତାହାର ପରାମର୍ଶରେ ଲେଖିଲି ନୀରଦ ପାଟକୁ ପ୍ରକୃତ କଥା ଜାଣିବା ପାଇଁ । କିନ୍ତୁ ଜବାବ ଯାହା ଆସିଲା ସେଥିରେ ଆମେ ଦୁହେଁ ଅବାକ୍ ହୋଇ ପଡ଼ିଲୁ ।

ଶନିବାର ରାତି । ଏକ ଦୁର୍ଘଟଣା ଘଟିଯାଇଥାଏ, ଗୌରୀ ଓ ସାବଣୀ ଦୁହେଁ ଆମ ଗାଁରୁ ଚାରି ମାଇଲ ଦୂରରେ ଥିବା ଆଉ ଗୋଟିଏ ଗାଆଁକୁ ଯାଇଥିଲେ । ସେଠାରେ ସ୍ଥାନିକମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ସଭା କରିସାରି ଦୁହେଁ ଫେରୁଥାନ୍ତି । କଟି କଟି ଅନ୍ଧାର ରାତି । ଭୂଆପୁଣୀ ବ’ଜଣ । ଗାଆଁ ଲୋକେ ଯାଙ୍ଗରେ ଆସି ବାଟେଇ ଦେବାକୁ ବାହାରି-ଥିଲେ; ମାତ୍ର ଏ ଦୁହେଁ ତାଙ୍କୁ ମନାକଲେ ଆପଣା ସାହସ, ବାହାଦୁରୀ ଦେଖାଇ । ବାଟ

ମଝିରେ ଖଣ୍ଡେ ନିଗୁଡ଼ିଆ ବୁଦ୍ଧବୁଦ୍ଧିଆ ଜଙ୍ଗଲ । ସେଇଠି ହେଲ ଦୁହିଁଙ୍କ ଉପରେ ଆକ୍ରମଣ, ବାଘ ଭଳି ନୁହଁ, ମଣିଷ । ଗୋଷ୍ଠର ମୁହଁ ବାନ୍ଧି ତାକୁ ଗୋଟାଏ ଖାଲ ଭିତରେ ଫିଙ୍ଗି ଦିଆଗଲା । ସାବଣୀ ପାଇଲ ସବୁଠୁ ବେଶି ଆଦାତ; ଚକ୍ରାକ୍ର ଦେହରେ ସେ ବେହୋସ ହୋଇ ପଡ଼ିଥାଏ, ରାତିରେ ସେହି ଅବସ୍ଥାରେ ଦୁହିଁଙ୍କର କଟିଗଲା । ସକାଳୁ ତନୁ ଗୁରୁଜଣ ଗୁଣ୍ଡା ବଳକୁ ଯାଇ ସେ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କଲେ । ଯେଉଁମାନେ ଏ କାଣ୍ଡ ଭିଆଇଲେ, ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ସନ୍ଦେହ କରି ପୁଲିସ୍‌ରେ ଏତଲା ଦେବାକୁ ବାହାରିଲେ ; କିନ୍ତୁ ଗୋଷ୍ଠ ତାଙ୍କୁ ମନାକଲା । କାରଣ ମନଦମା କଲେ ଗାଆଁର ଯବୁ କାମ ବନ୍ଦ ହୋଇଥାନ୍ତା । ସାବଣୀ ଦେହରେ ଜର ଭର୍ତ୍ତି—୧୦୩ ଡିଗ୍ରୀରୁ କମୁନାହିଁ । ବେଳେ ବେଳେ ୧୦୫କୁ ଜର ଉଠୁଛି । ସେତେବେଳେ ସେ ବଳବିଲେଇ ମୋତେ ବହୁତ ଖୋଜୁଛି । ଦେହ ମୁଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡିଆ ଖାବର ହୋଇ ପଟି ବନ୍ଧା ଯାଇଛି । ସ୍କୁଲରୁ ଛୁଟି ନେଇ ଗୋଷ୍ଠ ଦିନରୁ ତା’ ପାଖରେ ଜଗି ବସିଛି । ଗାଆଁ ପାଖ ଡାକ୍ତରବାବୁ ଚୋକ ଆସି ଦେଖି ଯାଉଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମତରେ ସାବଣୀକୁ ବଡ଼ ଡାକ୍ତରଖାନାକୁ ନେଇଯିବା ଦରକାର । ମଫସଲରେ ଇଞ୍ଜେକ୍ସନ ଔଷଧ ମିଳୁନାହିଁ ।

ଚିଠି ପଢ଼ି ଉଷା ଏଥର ଜିଗର ଧରି ବସିଲା, ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମୁଁ ଗାଆଁକୁ ଯାଏ । ସାବଣୀର ଅବସ୍ଥା ଯେ ଖୁବ୍ ଉଦ୍‌ବେଗଜନକ, ଜୀବନ୍ତ ଚିଠିରୁ ତାହା ଜଣାପଡୁଥାଏ । ଏହା ପୂର୍ବରୁ ମଧ୍ୟ ଉଷା ମୋର ସାଥରେ ବହୁତ ଥର ଲଗାଇଛୁ ଗାଆଁକୁ ଯିବାପାଇଁ । ଆଜି ତା’ର ଜର୍ଦ୍ଦି ଯବୁଠାରୁ ବେଶି । ସାବଣୀ ପାଇଁ ତା’ର ଆନ୍ତରିକତାରେ ମୋର ଦିଲେ ସନ୍ଦେହ ରହିଲା ନାହିଁ । ଗୋଷ୍ଠ ଓ ସାବଣୀଙ୍କ କଥା ପଢ଼ିଲେ ଶ୍ରଦ୍ଧାରେ ଯେମିତି ପ୍ରାଣ ତା’ର ପଣିଉଠେ, ଆଜି ଯେମିତି ଆଖି ତା’ର ଲୁହରେ ପୁରିଗଲା । ଧୀରେ ଧୀରେ ସେ କହିଲା, “ଏଇପରି ଜୀବନର ସିନା ସଂସାରରେ ସ୍ୱାର୍ଥ ଅଛି । ସତରେ ଦିବାକର ବାବୁ ! ମୋର ଭାରି ମନେହେଉଛି ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଆଜି ପଳାଇଯା’ନ୍ତି । ତାଙ୍କର ସାଥରେ ଗାଁ, ଗାଁ, ଘର ଘର ବୁଲି କାମ କରନ୍ତି, ଏମିତି ବିପଦରେ ପଡ଼ନ୍ତି ; କିନ୍ତୁ ମୋ ପାଇଁ ସେ ସବୁଆଡ଼ୁ ବାଟବନ୍ଦ ।”

ଆଖି ପୋଛୁପାରି ଉଷା ହସିଦିଏ । ସେଇ ଅସୀମ ହୃଦାଶାର ହସ । ଉଷାର ସେଇ ହସଟା ମତେ କିନ୍ତୁ ଭାରି ସୁଖଲାଗେ । ଧୂଳିରେ ଝିଡ଼ିପଡ଼ିଥିବା ଗଞ୍ଜାଝିଉଳି ପରି ସେ ହସ । ଯାହା ଉପରେ ଶିଶିର ବିନ୍ଦୁ ଆଖିଦିଏ ମୁହଁ ଚୁମ୍ବନ—ସେତିକି ସତେକ, ସେତିକି କରୁଣ । ଗଛରେ ଲାଗି ବେପରୁଆ ଦୋହଲୁଥିବା ଫୁଲପରି ସେ ହସର ଦୃଶ୍ୟ ନାହିଁ । ପୁଣିଥରେ ଫେରିଯାଇ ଗଛରେ ଲାଗି ବୋଲି ଭରସା ନାହିଁ । ତଥାପି ସେ ତଳେ ପଡ଼ି ହସୁଛି, ଆଉ ହସାଇ ଦେଉଛି ଧୂଳିକୁ, ଚିର ଆଶିଳ ଧୂଳିକୁ ।

“ସାବଣୀ ! ସାବଣୀ ! ଏଇ ଦେଖ, ମୁଁ ଫେରିଆସିଛି । ଶୁଣିବ ସାବଣୀ !”
ସାବଣୀ ଶୁଣିଲା ନାହିଁ ।

ଗୌରୀ ମୋତେ ଆଶ୍ୱାସନା ଦେଲା, “ଏହିକଣି ସେ ଟିକିଏ ଶୋଇବ । ସେ ଭଲ
ଅଛି; କର ଆଉ ନାହିଁ, ଆପଣ ବ୍ୟସ୍ତ ହେବେନାହିଁ ।”

ମୁଁ ବ୍ୟସ୍ତ ହେଉ ନଥିଲି । ସାବଣୀ ପାଇଁ ମୋର ଯେ ଭାବ୍ନା ପ୍ରେମ ନୁହେଁ,
ଅନୁକମ୍ପା ମାତ୍ର—ସେକଥା ଗୌରୀ କାହିଁକି ବୁଝନ୍ତା । ଅନେକ ବର୍ଷ ପରେ ମୁଁ ସବୁକୁ
ଫେରିଆସି । ସାବଣୀର ହାତରେ, ମୁଣ୍ଡରେ ବେଶେନ୍ଦ୍ରିୟା ଚେହେରାକୁ ଚାହିଁ, ପୁଣି
ମୋତେ ନିବୋଧ ଆଖିରେ ଅବହା ମଣ୍ଡିତବା ପୁଅ ଯୋଡ଼ିକୁ ଦେଖି ମୋ ମନରେ ଗୋଟିଏ
ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠୁଥାଏ—ଏଇ କ’ଣ ମୋର ପରିବାର ?

ସାବଣୀର ମୁହଁ ହୋଇ ଯାଇଥିବା ଆଖିପତା । ପତା ଉପରେ ଛିରି ଭୁଲିତା,
କପାଳ, ଓଠ, ଚକ୍ର—ଆଉ ଧୀର ନିଶ୍ୱାସରେ ପଡ଼ି ଉଠୁଥିବା ଗ୍ରନ୍ଥ—ବେଶେନ୍ଦ୍ରିୟା
ବାହା; ଯେଉଁ ଦେହର ପ୍ରତି ଅଂଶ ଯଙ୍ଗେ ମୋର ନିବିଡ଼ତମ ନିରନ୍ତର ପରିଚୟ । ହଁ, ଏଇତି
ସେ ଦେହ, ଯାହା ମୋ ଦେହର ଗୋଟିଏ ଅଙ୍ଗ ହୋଇପଡ଼ିଲା—ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗ । ସାବଣୀକୁ
ମୁଁ ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗିନୀ ରୂପେ ଅନୁଭବ କରିଛି । ପ୍ରାଣଦଙ୍ଗାମରୂପେ କରିଛି କି ନାହିଁ କହିବା
ମୁଷ୍ଟିଲ୍ । ତାହାହେଲେ ମୋ ନିଜର ଆଗ ପ୍ରାଣ ଅଛି କି ନାହିଁ ପରଶ କରିବାକୁ ହେବ ।
ତେବେ ତା’ର ଯେଉଁ ଦେହ ମୋର ଅତି ପ୍ରିୟ ଥିଲା, ସେହି ଦେହ ଆଜି ଆହୁତ । ସାବଣୀ
ନିଜେ ଏସବୁ ପ୍ରହାର, ନିର୍ଦ୍ଦୋଷକୁ ଅଜିଣ, କାହିଁକି ? ମୋର ଉପରେ ପ୍ରତିଶୋଧ
ନେବାକୁ ନୁହେଁତ ? ମୋର ବିରୁଦ୍ଧରେ ସେ କ’ଣ ଆପଣାକୁ ଏମିତି ହତମାନ କରି
ଫୋପାଡ଼ିଦେଲା ଦାଣ୍ଡମଣିରେ ? ପରେ ବୁଝିଲା, ମୋ ଅନୁମାନଟା ବହୁତ ଠିକ୍ । ମୁଁ
ବାହାସର ପରେ ସାବଣୀକୁ ପଦାକୁ ଆଖିବା ପାଇଁ ଯେତେ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲି, ସେତିକି ସେ
ଓଡ଼ିଶା ଭିତରେ ଲୁଚି ରହିଥିଲା । ଏବେ ଗୌରୀ ସାହାଯ୍ୟରେ ପଦାକୁ ବାହାରିଲା, ଅନେକ
ବଳମ୍ବରେ । ପଛକୁ ଶାନ୍ତି ଆଜି ତାକୁ ମିଳିଛି ।

ଶ୍ରୀମତୀ ଜୟିଲ ଦାସ ମୋର ଦାସ ଲେଖା ହେବେ । ମୋତେ ଦେଖି ଟିପ୍ପଣୀ
କଲେ—“କିଏ ଦିବାକରବାବୁଟିକି ? ଏତେ ଦିନକେ ଗାଁ ମନେପଡ଼ିଲା ପରା, ଯାହାହେଉ
ଆସିଲା ଭଲ କଲ । ଚୁମେତ ରହିଲା କଲିକତାରେ—କୋଠାବାଡ଼ିରେ ବଡ଼ ସାହେବ

ହୋଇ । ଆମ ମଳମୁଣ୍ଡିଆକୁ ପଚାରେ କିଏ ? ହେଲେ ବାବୁ ! ଘରେ ତମର ଏ ଯେଉଁ ତାମସା ଲଗେଇବ ନା, ଆମେ ମଧ୍ୟ ଆଉ ଏ ଗାଆଁରେ ରହୁବା ଅସମ୍ଭବ ।”

ସତେ ତ ! କପିଳ ଦାସଙ୍କ କଥା କ’ଣ ଠିକ୍ ନୁହେଁ ! ଗୌରୀ ଓ ସାବିତ୍ରୀ ଯେଉଁ କାମ କରନ୍ତି, ସେଥିରେ ତ ତାଙ୍କର ନିଶ୍ଚୟ ଅସୁବିଧା ହେଉଛି । ଗାଆଁରେ ଆଉ କେତେ ଲୋକଙ୍କ ମୁହଁରୁ ବି ଶୁଣିଲି । ସେହି ଅଭିଯୋଗ । ବୋହୂ ହେଉଥିବା ଦାଣ୍ଡକୁ ବାହାରିବାଟା କାହାରି ପସନ୍ଦ ହେଉ ନଥାଏ । ସେଇମାନେ ଯେବେ ପୁଣି ଦିଅଁ ଦେଇଲେ, କୁଆଁ ଅଛୁଆଁ ନମାନ୍ତିବେ ତେବେ ଆଉ ସଂସାର ଚଳିବ ତ ? ଯେଉଁ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କୁ ଦେଇ ଦିନେ ଗାଆଁକୁ ନୁଆ ରୂପ ଦେବାକୁ ବାହାରିଥିଲେ, ସାହାଙ୍କ ପିତ୍ର ମୋର ସମୟ, ସମ୍ପତ୍ତି ଉକାଡ଼ି ଦେଇଥିଲେ, ସେଇମାନେ ହିଁ ଆଜି ଓଲଟି ପଡ଼ିଛନ୍ତି—ନଦୀ ରଟନା କରୁଛନ୍ତି ଗୌରୀ ଓ ସାବିତ୍ରୀ ।

ତାଙ୍କ ଭିତରେ ପୁଣି ନରହରି ! ମୋର ସବୁଠାରୁ ବେଶି ଆସୁଥିବା ପିଲାଦିନର ବନ୍ଧୁ । ଏକାଠି ବଢ଼ିବା, ହସିବା, ଖାଇବା, ଶୋଇବାରେ କେତେଦିନ, କେତେ ରାତି କଟିଯାଇଛି ଆମ ଦୁହେଁଙ୍କର—ଟଙ୍କା ପଇସାରେ ବି ସାହା ସଙ୍ଗେ ମୋର କେବେହେଲେ ହସାବ ହୋଇ ନାହିଁ । ଆମ ଦୁହେଁଙ୍କର ଗୋଟାଏ ମାଆ ନ ହେଲେ ବି ଗୋଟାଏ ବାପ ହୋଇଥିବ—ସେଇଆ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଗାଁରୁଲୋକ କେତେ ଟାହୁଟାପଇ ମୋତେ କରୁଥାନ୍ତି ସେତେବେଳେ । ସାବିତ୍ରୀ କେତେଥର ଆମ ଦୁହେଁଙ୍କୁ ଏକତ୍ରରେ ଖାଇବାକୁ ଦେଇଛି । ନରହରି ତାକୁ ଭାରି ବୋଲି ଡାକେ । ମୋର ଭାଇ ନଥିବାରୁ ସାବିତ୍ରୀ ବି ନରହରିକୁ ଠିକ୍ ଦିଅଇ ଭଲ ଦେଖୁଥାଏ । ପୁଣି ସାବିତ୍ରୀ ଓ ମୋ ଭିତରେ ଯେତେ ଅପଡ଼ି ହୋଇଛି, ସେଥିରେ ମଧ୍ୟସ୍ଥ ହୁଏ ନରହରି । ଶେଷରେ ମୁଁ ଘରଛାଡ଼ି ପ୍ରବାସରେ ଥିଲାବେଳେ ସାବିତ୍ରୀ ସଙ୍ଗେ ତା’ର ବରାବର ସେଇ ସମ୍ପର୍କ ସେ ରଖିଆସିବ । ଆଉ ତାର ଅଭାବ ଅସୁବିଧା ପୂରଣ କରିବ ସାବିତ୍ରୀ । ସେଥିର କପିଳ ଦାସଙ୍କ କରନ ଟଙ୍କା ଶୁଦ୍ଧି ନ ପାରିବାରୁ ନରହରି ଘର କୋରଖ ଡ଼ଗ୍ରା ପରେଆନା ଆସିଥାଆନ୍ତି । ସେତେବେଳେ ଗୌରୀ, ସାବିତ୍ରୀ ଦୁହେଁ ଲାଗିପଡ଼ି କିଛି ଟଙ୍କା ଯୋଗାଡ଼ କରି ଅଦାଲତ ପିତ୍ରନକୁ ବଦା କରିଦେଇଥିଲେ । ପୁଣି ନରହରିର ସ୍ତ୍ରୀ ପ୍ରସନ୍ନ ରୋଗରେ ପଡ଼ିଥିବାବେଳେ ସେଇ ଦୁହେଁ ତାଙ୍କର ତାଙ୍କ ତାକୁ ମରଣ ମୁହଁରୁ ବଢ଼ାଇଥିଲେ ।

ସେଇ ନରହରି କୁଆଡ଼େ କପିଳ ଦାସଙ୍କୁ ଖୁସି କରିବାକୁ ସେଦିନ ରାତି ଅଧରେ ଗୌରୀ, ସାବିତ୍ରୀଙ୍କ ଉପରେ ଆକ୍ରମଣ କଲେ । ମୁଁ କେବେହେଲେ ଏହା ବିଶ୍ୱାସ କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଅନେକଦିନ ପରେ ଏହାର ପ୍ରମାଣ ମିଳିଲା ଆଉ କାହାରିଠାରୁ ନୁହେଁ ଗୌରୀ, ସାବିତ୍ରୀଙ୍କ ମୁହଁରୁ । ସେଇ ଘୋର ଅନ୍ଧକାର ରାତିରେ ତାର ଆଲୁଅ ତଳେ ସେ ଦୁହେଁ

ନରହରକୁ ଚିହ୍ନିଥିଲେ । ସେ ପୁଣି ଆଉ କେତେଜଣକୁ ଡାକିଲା ବେଳେ ତାର ଉଣ୍ଡ ମଧ୍ୟ ସଫା ବାରିହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ତା'ପରେ ଗୌରବ ମୁହଁ ବନ୍ଦା ହୋଇ ସେ କେଉଁଠି ପଡ଼ିଲା ଜାଣିଲା ନାହିଁ । ସାବଣୀର ହାତ, ଗୋଡ଼, ଦେହ, ମୁଣ୍ଡ ସବୁଆଡ଼େ ବସିଲା ପାହାର ଉପରେ ପାହାର । ତାହା ଆଖିକ ଆଉ ଚାନ୍ଦ ଆଲୁଅ ବା ହଡ଼ବାଟ କିଛି ହେଲେ ଦିଶିଲା ନାହିଁ । ଏକଥା ଆଜି ଲେଖିଲାବେଳେ ବି ମୋର ଦିନିକି ସମାନ ଦଶା—ମନରେ ଭର୍ତ୍ତି ମାରୁଛି ଯୁଗ ଯୁଗର ଦେହଦସ୍ତା ପ୍ରଶ୍ନ—କିଏ ବାଟ, କିଏ ପୁଣି ଅବାଟ ? କୁଆଡ଼ିକ ଆମେ ଧାଇଁରୁ, ପୁଣି କାହିଁକି ? ଆମେ ପୁରୁଷଯାକ ; ନା, ନା, କି ପୁରୁଷ କି ସ୍ତ୍ରୀ ସମସ୍ତେ—ହଁ ସମସ୍ତେ, ଯେମିତି ଦଳେ ପାଗଳା କୁକୁର । ଜଣେ ଆଉ ଜଣକୁ କାମୁଡ଼ିବା ଛଡ଼ା ଆଉ ବା ଆମର କାମ କ'ଣ ଏ ଦୁନିଆରେ । କିଏ ଯେ ନ କାମୁଡ଼େ, ଆଉ କିଏ ଯେ ନଖାଏ କାମୁଡ଼ା । ଖାଲି ଆମ ଗାଆଁ ଶ୍ରୀପକ୍ଷ କାହିଁକି ମୁଁ ନିଜେ ନ ହେଲି କିଆଁ ? ଗୌରା, ସାବଣୀ, ଉଷା—କାହାଠି ଅବା ଏ ବିଷ ନାହିଁ, କିଏ ବା ତାହାର ବିଷ ଦାନ୍ତ ନ ବସାଏ ଅନ୍ୟ ଉପରେ ! ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷକୁ—ପୁରୁଷ ସ୍ତ୍ରୀକୁ, ବାପ ପୁଅକୁ, ପୁଅ ବାପକୁ—ଶେଷରେ ଆମେ ସମୁଦାୟ ବାହୁମଣ୍ଡଳକୁ କରିଦେଉଛୁ ବିଷାକ୍ତ, ବ୍ୟର୍ଥ । ସେଇ ଅଜେୟ ଅବିନାଶୀ ବ୍ୟର୍ଥତା ବିରୁଦ୍ଧରେ ଲଢ଼େଇ କରିବାହିଁ ବୋଧହୁଏ ଜୀବନ ।

କଲିକତା ଆସିଛି ସାବଣୀ—ମୋ ଇଚ୍ଛାରେ, କି ଗୌରବ ଜବଦେହୀରେ, କହି ପାରିବି ନାହିଁ । ଏଠାରେ ଚକ୍ରାଣୀ ହୋଇ ଦେହ ଲା'ର ବଦଳି ଗଲାଣି । ନୂଆ ଜାଗାକୁ ଆସି ମନ ତା'ର ବେଶ୍ ଟିକିଏ ହାଲୁକା ଜଣାପଡ଼ୁଥାଏ । ପିଲାଯୋଡ଼ିକ ସାଥରେ ସେ ଗୁଣିଆଡ଼ି ହସଖୁସିରେ ଗୁଲୁଗୁଲୁ କଲା । ତେବେ ମୋତେ ଲାଗୁଥାଏ, ସେଇ ଖୁସି ଭିତରେ କ'ଣ କେଉଁଠି ଅଟକି ଗଲାପରି । ସାବଣୀର ଦେହର ଜଖମ ଭଲ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ମନର ଜଖମ ରହିଯାଇଥାଏ । ସେ ଜଖମଟା ସାବଣୀର ହେଉ ବା ମୋର ନିଜର ହେଉ—ଦୁହେଁ ଯେମିତି ଡରୁଥାଉ, କେହି କାହା ଆଗେ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ । ଅଥଚ ଦୁହେଁଯାକ ଭଲକରି ଜାଣୁ, ସେ ଜଖମଟା ହେଲା ଉଷା । ମୋର କେତେଥର ଇଚ୍ଛାହୁଏ, ସାବଣୀ ଆଗରେ ସବୁକଥା ଫିଟାଇ କହିବାକୁ ; ମାତ୍ର ସେ ଯେମିତି ସବୁ କଥାକୁ ବେଙ୍ଗାଡ଼ର କରି ଆଡ଼େଇ ଯାଏ—ପା ଦଙ୍ଗରେ ପକାଏ ନାହିଁ କିଛି ହେଲେ । ସବୁ ସାହସ ମୋର ଫର୍ସରଫାଟି ଯାଏ । ଅଳ୍ପ କେତେକ ମାସ ପରେ ସାବଣୀ ବାହାରିଲା ଗାଁକୁ । ଗାଁରେ ତା'ର ଅନେକ କାମ ବାକି । ଏବର୍ଷ କେତେ ନୂଆ ନୂଆ ଫସଲ, ପଳିପରିବା ଉଠାଇବାକୁ ସେ ଯୋଜନାମାନ କରି ସାରିଛି । ଗଲୁବର୍ଷ ଆଖୁ, କୋର, କଣାରୁ, ଅଳ୍ପ, ପିଆଜ ଗୁଣୁ କେମିତି ଲଭି ମିଳିଥିଲା, ଏ ବର୍ଷ ଆଉରି ବେଶି ଆମଦାନୀ ହେବ—ଫେଇଦରୁ ହୁସାବ ଫର୍ଦ୍ ସେ ମୋ ଆଗରେ ବାଢ଼ି ବସିଲା । ଜମିବିଡ଼ରୁ ସେ ଯାହା ରୋକଗାର କରୁପଛେ, ମୋର କଲିକତା ଆସୁ ଗୁଳନାରେ ସେ

ଯେ କହୁନୁହେଁ—ସେ କଥା ସାବଣୀ ବୁଝିଲ ନାହିଁ । ପୁଣି ବୁଝିଲ ନାହିଁ ଯେ, କଲିକତାରେ ପିଲା ଦୁହିଁଙ୍କର ପାଠପଢ଼ା ଗାଆଁ ଇସ୍କୁଲଠାରୁ ଭଲ ହୋଇପାରେ । ଏହାହିଁ ମୋ ପକ୍ଷରେ ସବୁଠାରୁ ଦାବୁଣ ବସ୍ତୁ ।

ବଡ଼ଦିନ ପଟରେ ପୁଅଯୋଡ଼ିକୁ ଦେନ ଆମେ କଲିକତାର ଚିଡ଼ିଆଖାନା ଦେଖି ଯାଇଥାଉ । ଅନେକ ଦେଶୀ ବଦେଶୀ ସାହେବ ପରିବାର ଚିଡ଼ିଆଖାନାର ଗୋଟିଏ ଲେଖା ଜାଗା ଦଖଲ କରି ଉତ୍ସବ ପାଳୁଥାନ୍ତି । କେଉଁଠି ପିନ୍‌ନକର ଯୋରାଡ଼ ଚାଲୁଛି ତ, ଆଉ କେଉଁଠି ଯୁବକ, ଯୁବତୀ, ବୁଢ଼ା, ବୁଢ଼ୀ, ପୁଅ, ଝିଅ ନାଚ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଇଛନ୍ତି । ମୋର ପୁଅଯୋଡ଼ିକ ସେହି କୃତ୍ରିମ ବେଢ଼ା ଭିତରେ ଅକୃତ୍ରିମ ଜନ୍ମଗୁଡ଼ିକ ଦେଖି-ଲୁଚିଥାନ୍ତି । ପାଣିକୁଳେ ଗୋଟାଏ ବେଞ୍ଚରେ ବସିଲି, ସାବଣୀକୁ ଡାକ ପାଖରେ ବସାଇଲି—“ତୁମକୁ ମୋ ସକାଶେ କଲିକତାରେ ରହବାକୁ ତ ମୁଁ କହୁନି ସାବଣୀ ! କହୁନି ପୁଅ ଦୁହିଁଙ୍କ ପାଇଁ । ତାଙ୍କ ଭବିଷ୍ୟତ ଆମେ ସିନା ଦେଖିବା, ନଇଲେ ଆଉ କି ?” ଛବିରେ ଅଜ୍ଞାନେତା ଭଳି ଯୋଡ଼ିଏ ହଂସ ପାଣି ଉପରେ ଗୁରୁ ଅତି ସହଜରେ ଭସିଯାଉଥାନ୍ତି ବୁଲି ଫେରି ଏଣେ ତେଣେ । ସିଆଡ଼େ ଚାଲି ଯାବଣୀ କହିଲି—“କେବେ ସିନା ମୋର ତୁମ ପାଇଁ ଲୋଡ଼ା ଥିଲା, ଆଜି ତାହା କ’ଣ ମନେ ଅଛି ? କାହିଁକି ବା ରହିବ—ଆଉ କି ଆକର୍ଷଣ ଅଛି ମୋର ? ଏକାକି ତ ମୁଁ ଅଲୋଡ଼ା । ଏହା ପରେ—ହଁ—ଏହାପରେ ପୁଣି ପିଲାଙ୍କ ଭବିଷ୍ୟତ—ତାହା ନିଶ୍ଚୟ ଭବିଷ୍ୟ କଥା !”—ସାବଣୀର ସ୍ବରରେ ଯେଉଁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଆଉ ମୃଦୁ ଭର୍ତ୍ସନା ଥିଲା ଆଜି ବି ମୋତେ ସେ ଦଂଶନ କରେ । ସେତେବେଳେ ମୋର ମନେ ହୋଇଥିଲା, ସାବଣୀ ଟିକିଏ ସୁଦ୍ଧା ବଦଳି ନାହିଁ ଗୋଟିଏ ପାଖରେ ରହି ମଧ୍ୟ । ସେମିତି ନିଷୋଧ, ସେମିତି ଗୋଟାଏ ମୁଣ୍ଡ, ସ୍ଵାର୍ଥପର—ତା’ପାଇଁ ମୁଁ କ’ଣ ନ କରିଛି । ଜୀବନଯାକ ପଳପଳ ରକ୍ତ ଶୋଷି ସେ ମୋତେ ନିଶେଷ କଲା । ସବୁ ପଛକଥା ପୋଛୁପକାଇ ମୁଁ ତା’ର ବିପଦରେ ଗାଆଁକୁ ଯାଇ ଏତେ ସାହାଯ୍ୟ କଲି । କଲିକତା ଆଣି ଚିକିତ୍ସା କରାଇଲି । ଏଇ କେବେ ତା’ର ପ୍ରତିଦାନ ! ମୋର ମନକଥା ସବୁ ଜାଣିଲ ପରି ଦାବଣୀ ଆଗରୁର କହୁ ବସିଲା, “ମୋ ପାଇଁ ତୁମେ ବହୁତ କରିଛ, ତୁମ ଦୟା ପାଶୋରିବାର ନୁହେଁ । ହଁ, ଦୟା ନୁହେଁତ ଆଉ କ’ଣ ?”

ହୋଧକୁ ଚାପି କହିଲି—“ତୁମେ ଏହା ଭିତରେ ନୂଆ ଢଙ୍ଗରେ କହିବାକୁ ବହୁତ ଶିଖିଲଣି ସାବଣୀ । ଶିଖିବାର ତ କଥା । ତେବେ ମନଟା ତମର ବଦଳି ନାହିଁ ।”

“ତୁମେ ବି ଏହା ଭିତରେ ବହୁତ ନୂଆ ନୂଆ କାମ କରିବାକୁ ଶିଖିଲଣି ନା ; କିନ୍ତୁ ତାହା ସାଥରେ ତମ ମନ ବି ବଦଳି ଯାଇଛି । ନୁହେଁ କି ?” ଜବାବ ଦିଏ ସାବଣୀ ।

“ବେଗ୍ କଲି, ଆତ୍ମା କଲି, ଭୁଲିଯାଉଛୁ ସାବଣୀ । ମୁଁ ଯାହା ବା କରେ ସେ ମୋ କମେଇରେ, ମୋର ସେ ବାହାଦୁରୀ; କିନ୍ତୁ ତୁମେ ? କାହା ଘରେ ରହି ଶିକ୍ଷା-କେନ୍ଦ୍ର ଖୋଲିଛ ? କାହା ଜମି ଉପରୁ ଫସଲ କରୁଛ ?” ବିରକ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଥାଏ ମୁଁ । ଏସବୁ ତାକୁ ଛିଟିଲେଇ କହିଲି ।

“ସେକଥା ସତ ! ଖାଲି ତମର ଘର, ତମର ଜମିବାଡ଼ି କାହିଁକି ? ତମର ପୁଅଯୋଡ଼ିକୁ ପାଠୁଛୁ ମଧ୍ୟ । ତୁମ ପୁଅ ଛଡ଼ା ତାଙ୍କୁ ମୋର ପୁଅବୋଲି କିଏ ବା କହିଛ କି ? ହାତୀ ବନସ୍ତରେ ଥିଲେ ବି ରାଜାଙ୍କର ! ତୁମ ଛଡ଼ା ମୋର ଅନ୍ୟ ଆଶ୍ରୟ କାହିଁ ?”

“ତା’ହେଲେ ପୁଅ ଦିହେଁ—ମୋ ପାଖରେ ରହିବେ । ତାଙ୍କୁ ତୁମେ ଗ୍ରହଣାଅ ।”

ସାବଣୀ ପ୍ରତିବାଦ କଲାନାହିଁ, କହିଲା—“ମୁଁ କ’ଣ ଗ୍ରହଣିବି ? ତାଙ୍କୁ ମୁଁ ଧରି ରଖିଛି କି, ତୁମେ ପିନା ତାଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣାଇଛ । ଏବେ ତୁମେ ତାଙ୍କୁ ରଖୁନାହିଁ ? କିଏ ମନା କଲା !”

“ଏହା ଖାଲି ଯୁକ୍ତିତର୍କର କଥା ନୁହେଁ” ମୋ ସ୍ଵରଟା ଏଥର ଛୁବି ନରମ ହୋଇଗଲା । “ତର୍କରେ କ’ଣ ଦୁନିଆ ଚାଲେ, ତୁମେ ନିଜେ ଆମେ ବୁଝ—ପିଲାଙ୍କ ପଢ଼ାଶୁଣା କଲିକତାରେ ଭଲହେବ, କି ଗାଆଁରେ ? ଦୁନିଆ ଏବେ ଆଗେଇ ଚାଲିଛି । କଲିକତା ହେଲା ପ୍ରଗତିର ପୀଠ, ଏଠାରେ ଖାଲି ରହିଲେ ମଣିଷର ଆଖି ଖୋଲିଯିବ । ପାଠ ପଢ଼ିବା ଦୂରରେ ଥାଉ । ଆମର ସୁବିଧା ଅଛି ଗାଆଁର ପରୁ ସଡ଼ା ବେଷ୍ଟନ ଭିତରୁ ଏଠାରେ ଆଖି ପିଲୁଙ୍କୁ ରଖିପାରିବା, ତୁମେ ଏଥରେ ନାରାଜ ହେବାଟା କ’ଣ ଠିକ୍ ?” ଖୁବ୍ ମୂଲ୍ୟସ୍ଵର ସ୍ଵରରେ ମୁଁ କହେ ।

ତଥାପି ସାବଣୀ ବୁଝେନାହିଁ—“ତୁମେ ମତେ ଜର୍ଜ କରବାକୁ ମନାକଲା । ଅଥଚ ନିଜେ ଆରମ୍ଭ କରୁଛ ଜର୍ଜ । ଗାଆଁଟା ପରୁ-ସଡ଼ା କି କଲିକତାଟା ପରୁ-ସଡ଼ା, ପୁଣି ଦୁନିଆର ପ୍ରଗତି କଲିକତା ବାଟେ ହେଉଛି କି ଗାଁ ବାଟରେ; ସେ ବିଷୟରେ ମତଭେଦ ଅଛି ।”

“ମତଭେଦଟା କାହାର ? ତମର ନା ତମ ଦାସୀ-ଦାସୀ ଗୌରୀର ଶୁଣେ ? ଗୌରୀ ସାଥରେ ତୁମେ ଯେଉଁ ପ୍ରଗତି କରୁଛ, ସେତ ଗାଁ ରଣ୍ଡା ଚାରିଆଡ଼େ ବ୍ୟାପିଯାଇଛି, ସେକଥା

“କହ ଆଉ ଲଭ କ’ଣ ? ଧନ୍ୟ ତମର ଶିକ୍ଷା, ଧନ୍ୟ ତମର ଆଦର୍ଶ !” ମୁଁ ଆଉ ଗୁଣ ଦମ୍ଭାଳି ପାରିଲି ନାହିଁ ।

“ରଖ ରଖ, ତୁମେ ବି କଲିକତାରେ ରହୁ ଯେଉଁ ପ୍ରଗତି କଲଣି, ସେ ତ ଆଉ ଲୁଚିକରି ନାହିଁ । କଳିଆ ବହୁତ ହୋଇଯାଇଛି, ଆଉ ସେ ପୁରୁଣା କଳିଆ କରି ଲଭ କ’ଣ, ତେବେ ଗୋଟିଏ କଥା—ମତେ ତୁମେ କାହା ବିରୁଦ୍ଧରେ ପଛରେ କିଛି କହବା, ସୌଜନ୍ୟ ବିରୁଦ୍ଧ” —ସାବିତ୍ରୀ ସ୍ଵରରେ ଅସହ୍ୟ ଦୃଢ଼ତା ଆଉ ଦାମ୍ଭିକତା ।

“ଆ ହା ହା ! କି ସୌଜନ୍ୟ ମତେ ଶିଖାଇଲ ତୁମେ ! କହୁବି ନାହିଁ, ନା କହୁଲେ ଏ ଘରେ ରହୁବି ନାହିଁ । ବରାବର ମୁଁ ତୁମକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ଆସୁବି ସାବିତ୍ରୀ ! ଆଗମୁରୁ ଗୋଟିଏ ତମର ଆଦର୍ଶ ! ଦୈବାତ୍ଵ ଖାଲି ମୋ ସାଥରେ ଯାହା ତମର ହାତରଖି ଟା; ଇଚ୍ଛା, ଗୌରବ ଭଳି । ବିବାହଟା ତମ ଆଖିରେ ଏକ ଆଦମ ଯୁଗର ପରା ଅନୁଷ୍ଠାନ । ଗୋଟି ଉତ୍ତମଜାତ ଭଳି ତମେ ବି ବୋଧହୁଏ ଖୋଜୁଥିଲ ଜଣେ ଯଙ୍ଗୀ । ମୁଁ ଜାଣେ ଅଜ୍ଞକାଳିର ଏ ଗୋଟାଏ ନୂଆ ଫେସନ । କଣ୍ଠେକ ପିତୃଳାଙ୍କୁ ଆଗେ ଆମେ ଦିଅଁ ବୋଲି ପୂଜା କରୁଥିଲୁ, ସେଠୁ ପୌତଳିକତା ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯାଉଁ ଧକାଲୁ ଏକେଶ୍ଵରବାଦକୁ—ପରେ ହେଲୁ ସଫୁର୍ତ୍ତି ନିଶ୍ଵାସର । ସେମିତି ବାହାବେଦୀ, ବାଜା ବଜନ୍ତୀ ପୁରୁଣା ହୋଇ-ପଡ଼ିଲା, ତହିଁ ରେଜେକ୍ଟିଭ୍ରେ ଦସ୍ତଖତ କରିଦେଲେ ବିରାଘର ହେଲ । ଏବେ ସେ ସବୁ ଗୁଡ଼ି ଯାହାକୁ ଯାହାର ଖୁସି ଦିନାକେତେ ଆଦର ରହୁଲେ ଚଳିଲା । ତୁ ମୁଁ ଯେବେ ଗୁଜି କଥା କରେଗା କାଳ । ଚରକାଳ ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀ ଜଣେ ପୁରୁଷ ବନ୍ଧା ଛନ୍ଦା ହୋଇ ସଫସ୍ତ ପାଳୁଥିବେ—ଶେଷଅଡ଼କୁ କେହି କାହାର ମୁହଁକୁ ନ ଗୁଡ଼ି, ଗୁଡ଼ିବେ ଖାଲି ପୁଅ, ନାତିର ମୁହଁକୁ । କାରଣ ନିଜ ନିଜ ମୁହଁ ପୁରୁଣା ହୋଇଯାଏ, ଦାନ୍ତ-ଝଡ଼ି ଚମ ଓହ୍ଲି ପଡ଼ିଥାଏ ।”

ସାବିତ୍ରୀ ହସିଦେଲେ ଗୋଟାଏ ତାତ୍ତ୍ଵିକ ହସ—“କାହିଁକି ! ଏମିତି ଅସ୍ଵାସବଦ ଅବସ୍ଥାରୁ ବାହାରିଯିବାକୁ ବାଟ ନାହିଁ କି ? ଏତେ ବଡ଼ ଦୁଃଖାଟାରେ ନୂଆ ନୂଆ ମୁହଁର କ’ଣ ଅଭାବ ଅଛି ଯେ-ଖାଲି ପୁଅ ନାତିଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଗୁଡ଼ିଥିବ ।”

ଗାଆଁରେ ନେଇ ଗୁଡ଼ି ଆସିଲୁ ସେମାନଙ୍କୁ । ଗୋଟି ଯାସରେ ଭେଟହେଲା । ସେ ପଚାରିଲା, “କଲିକତାରୁ ସୌଜନ୍ୟମାନେତ୍ର ବାହାରି ଗଲେଣି, ଆପଣଙ୍କରୁ ଆଉ କି କାମ ଅଛି ଯେଠାରେ ?” ମୁଁ ଯେ ଆଉ ଗୋଟାକେତେ କଣ୍ଠାକ୍ଷର ବ୍ୟବସାୟ ଧରିବି, ତାହା ଗୋଟିକୁ କହୁଲି । ତେବେ ଜଣା ପଡ଼ିଲା ଗୋଟିର ମଧ୍ୟ ଇଚ୍ଛା ମୁଁ ଗାଆଁକୁ ଆସି;

କିନ୍ତୁ ଗାଆଁକୁ ଆସି ମୁଁ କରିବି କ'ଣ ? ପୁଣି କଲିକତା, ଯେଠାରେ ମୋର ବ୍ୟବସାୟ ଯେମିତି ମାନ୍ୟ ପଡ଼ିଗଲାଣି—କେତେଦିନ ଅବା ରହିପାରିବି ଆଉ ଯେଠାରେ ? ଫେରି ଆସିବା ଦିନ ମନ ମୋର ଗାଆଁ ଓ କଲିକତା ମଝିରେ ଏପାଖ ସେପାଖ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ।

କଲିକତାର ସେଇ ସବୁ ଗଳିଟା ଭିତରକୁ କେତେବେଳେ ସକାଳୁ ଆସେ, ଜାଣି ହୁଏ ନାହିଁ । ସୂର୍ଯ୍ୟର ଆଖି ଆଉଁଆଳରେ ବୋଧହୁଏ ଖାଲି ସେ ଗଳିଟା ରହିଯାଇଛି ପୃଥ୍ବୀ ଗ୍ରହର ଏହି ଜନଗହଳ ସହର ମଝିରେ । ସେଠାରେ ଯେମିତି ଆଲୁଅକୁ ଗୁଣିପକେ ବାଟଦେଇ ଉଗାଳଦେଇ ଅନ୍ଧାର କରିଛି ରାଜତ୍ବ । ଦିନ ଦ୍ବିପହରେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ଗଳିଟାକୁ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଆସନ୍ତିନାହିଁ, ଆସନ୍ତି ଖଲି ତାଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ, ଛୁଆ—ଏକଥପାଇଁ ପରା ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ଆଗେ କୁହାଯାଉଥିଲା ଅସୂର୍ଯ୍ୟଖଣ୍ୟା । ଅନ୍ଧାର କଣରେ ଲୁଚି ରହିବା ଯେମିତି ତାଙ୍କର ପ୍ରକୃତି । ଛୁଆର ସ୍ବଭାବ ସେନି ନାଶ୍ବର କିନ୍ତୁ ଆପଣ ମୋତେ ପୁରୁଷାକାଳିଆ କହି ହସିଦେବେ ନିଶ୍ଚୟ ଆଜି ଏହି ନାଶ୍ବ ପ୍ରଗତି ଯୁଗରେ; କିନ୍ତୁ ମାଫ କରିବେ, ଏ ଯୁଗରେ ସୁଦ୍ଧା ନାଶ୍ବ ପ୍ରଗତିଟା ଅନ୍ଧାରରେ କି ଆଲୁଅରେ ଗୁଲିଛି, ସେ ବିଷୟରେ ମୋର ସନ୍ଦେହ ଦୂର ହୋଇ ନାହିଁ—ପୁଣି ତାଙ୍କ ସାଥରେ ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ପ୍ରଗତି ମଧ୍ୟ । ସୂର୍ଯ୍ୟକୁ ଛାଡ଼ି ନ ଛାଡ଼ିଲା ପରି ପୁରୁଷକୁ ଛାଡ଼ି ନାଶ୍ବ ରହିପାରେ କେଉଁଠି ?

ଦିନ ଦ୍ବିପହର । ଗଳି ଭିତରେ କାଁ ଭାଁ ଲୋକ ଯା ଆସ କରୁଛନ୍ତି । ଗୁଣିପକେ ବଡ଼ ଗସ୍ତାରୁ ଟ୍ରାମ୍, ମଟର ଶବ୍ଦ ଅବାଧ ହୋଇ ଏଇଗଳି ଉପରେ ଯେମିତି ଆସି ଧକ୍କା ମାରୁଛି । ଡିଜି ଗୁଣ୍ଡେଟି ଯୁବକ ସିଏ ଗଳିମୁଣ୍ଡ ଗୋଟାଏ ଦୁଆରେ ହସି ଖୁସି ଗପରେ ମାତି ସିଗାରେଟ୍ ଟାଣୁଛନ୍ତି । ମୁକୁଳା କେଲେ ଶୁଖାଇବା ପାଇଁ ଖରାବ ଅଭାବ । ଦ୍ବାର ପାଖରେ ଚେନାଏ ଖରା କେଉଁବାଟେ ଛୁଟିକି ଆସି ପଡ଼ିଛି । ତାହାରି ପାଇଁ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଠେଲ ଠେଲି ।

ଠଣ ଠଣ ଶବ୍ଦରେ ଖଣ୍ଡେ ଶବ୍ଦା ଆସି ଅଟକିଲା । ଶବ୍ଦାରୁ ଓହ୍ଲାଇଲା ଜଣେ ଯୁବକ । ଆଗନ୍ତୁକା ଅଡ଼କୁ ଗୁଣ୍ଡି ସେମାନେ ଠଣ ଠଣ ହେଲେ । ଏ ଅଞ୍ଚଳରେ ସେ ଯେ ଏକାବେଳେ ନୁଆ, ତାହା ଠଉରେଇବା କଷ୍ଟକର ନୁହେଁ । ଆଗନ୍ତୁକା ଗୁଣିଆଡ଼କୁ ଗୁଣ୍ଡି କେଉଁ ଘରଟା ଖୋଜୁଥିଲା ଯେପରି । ତାହାର ବେଶରେ କିଛି ଦେଖିବାକୁ ନ ଥାଏ; କିନ୍ତୁ

ରୂପରେ ଥାଏ ଗୋଟାଏ ଝୁମୁକା, ଯାହାକୁ ଧାନ୍ତେ କରି ହେବନାହିଁ, ଅସାଧାରଣ । ବୁଣ୍ଡ ହୋଇଥିବା ହିଅକ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ତାହାର ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଲା । ହିଅକର ପିଠିକୁ ଆଜ୍ଞାନ କରିଥାଏ କୃଷ୍ଣ କେଶର ଅରଣ୍ୟ, ମୁହଁରେ ଧଳା ଛଉର ଢାଗ ।

“ତୁମ୍ଭେ ଯଦର ନମ୍ବର ଘର କିଏ ?” ନବାଗତା ପଚାରିଲା । ତାହାଣ ପଛକୁ ଯେଇ ନମ୍ବର ଘରକୁ ହିଅକ ଚିହ୍ନାଇ ଦେଲା । “ସେଇଠି କ’ଣ ଉଷା ଦେଖ ରହନ୍ତି କି ?” ହିଅକ ଆଗନ୍ତୁକାର ପାଦରୁ ମୁଣ୍ଡଯାଏ ଥରେ ଆଖି ପକାଇ ପଚାରିଲା ବଙ୍ଗଭାଷାରେ— “ଆପଣ କେଉଁ ଉଷାକୁ ଚାହାନ୍ତି ? ସେ ଘରେ ଅନେକ ହିଅ ଅଛନ୍ତି, ଆପଣ ଯାଇ ସେଇଠି ପଚାରିଲା ।”

ଆଗନ୍ତୁକା ଚାଲିଲା ସେଇ ଆଡ଼କୁ । ପଛରୁ ଶୁଣିଲା ଗୋଟାଏ ଚାପାହସ । ସେଇ ଘରଟାର ଦୁଆର ଆଗରେ ବସିଥାଏ ଜଣେ ବୁଢ଼ୀ, ତାହାର ହାତ ପାଦ କୁଣ୍ଡଳେଇରେ ଝଡ଼ି ପଡ଼ିଥିଲା । ଆଖି ନାକ ମଧ୍ୟ ମୁହଁ ତଳକୁ ଓହ୍ଲାଇ ପଡ଼ିଥିଲା । ଆଗନ୍ତୁକା ପାଖରେ ଛଡ଼ାହୋଇ କିଛି ପଚାରି ପାରିଲା ନାହିଁ । ବୁଢ଼ୀ ଆଗକର କଥା କହିଲା, “କାହାକୁ ଖୋଜୁଛ ହିଅ ?” ନବାଗତା ଯୁବତୀ ପଛକୁ ପାଦେ ଘୁଣ୍ଟିଯାଇ ପୁଣି ସେମିତି ସାହସ ବାନ୍ଧି ବୁଢ଼ୀ ପାଖରେ ଛଡ଼ାହେଲା—

“ମୁଁ ଖୋଜୁଛି—ହଁ, ମୁଁ ଖୋଜୁଛି ଉଷାକୁ; ସେପରି ନାମରେ ଏଠି କେହି ଅଛି କି ?”

“ଉଷା ! ଓ ଉଷାରାଣୀ ଦେଖ ? ସେଇ ଯେ ସିନେମା ଷ୍ଟାର୍ ନା ?”

“ହଁ, ହଁ ସେଇ ଉଷା—ସେଇ ଉଷାକୁ ମୁଁ ଖୋଜୁଛି ।”

“ସେ ଅଛି ତତାଳା ଉପରେ । ଏଇ ସିଡ଼ିରେ ଉଠିଗଲେ କି ହାତ ପଡ଼ିବ ତା’ର କୋଠରୀ, ସେଇଠି ଜଣେ ଦରଓ୍ଵାନ ଅଛି, ବାହାଦୁର ସିଂ—ତାକୁ କହିଲେ ସେ ଦେଖିବ ଉଷାରାଣୀ ପାଖକୁ ।”

ଆଗନ୍ତୁକା ସାହସ ବାନ୍ଧି ସିଡ଼ି ଉପରକୁ ଉଠିଲା । ପ୍ରତି ସାହାବରେ ପାଦ ଦେଲବେଳେ ତା’ର ଦେହ ସେମିତି ଶିଝେଇ ଉଠୁଥାଏ । ପ୍ରତି ସାହାବକୁ ଓହ୍ଲାଇ ଦେଖିବାକୁ ଲଜ୍ଜା ହେଉଥାଏ । ପୁଣି ସାହସ ବାନ୍ଧି ସେ ପାଦ ପକାଇଥାଏ । ମନଭିତରେ ତା’ର ଏକ ପ୍ରଳମ୍ବ ଉତ୍ସାହ । ମଣିଷ ସମାଜ କେବେ ଏଇ ଉପେକ୍ଷିତ ଭାଗ ବ୍ୟାଧି ଉପରେ ଚିଡ଼ାହୋଇଛି—ସାହାବ ପ୍ରତିକାର ନାହିଁ, ଉପସମ ନାହିଁ !

ଏକଠାକୁ ଫେରାଇ ଆଣିବାକୁ ହେବ ସାମ୍ବ୍ୟ, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ଜୀବନ ? ପୂର୍ବକାଳରେ ଉପସ୍ୟାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା ଏହାହିଁ । ଆଜି ବିଜ୍ଞାନଯୁଗରେ ତାହା ବହୁ ଆକାର ପ୍ରକାର ଦେଇ ଦେଖା ଦେଇଛି । ପୁସ୍ତ ସମାଜ, ପୁଣି ଜୀବନ ଗଢ଼ିବା ପାଇଁ ମନୁଷ୍ୟର କି ଅଦମ୍ୟ ଉଦ୍ୟମ । ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ଏ ଉଦ୍ୟମର ଅନ୍ତନାହିଁ । ତେବେ କେଉଁଠି ସମାଜର ଶିକ୍ଷା ଦାକ୍ଷାର ଚରମ ପରିଣତ ? ଚରକାଳ କ'ଣ ସବୁ ଉଦ୍ୟମ ସତ୍ତ୍ୱେ ଏଇ ରୋଗର ସ୍ଥାୟୀ ପ୍ରତିକାର ମିଳିବ ନାହିଁ ? ଯେତେ ଚେଷ୍ଟାକଲେ ମଧ୍ୟ ଏଥିରୁ ଚରମୁକ୍ତିର ଉପାୟ କଣ ନାହିଁ ? ଉଷାର ଘର ଆଗରେ ଆଗନ୍ତୁକ ଆସି ଠିଆହେଲେ । ଉଷା ସେତେବେଳେ ଚଢ଼ିଙ୍କାରେ ଆଉଜି ପଡ଼ି ଗୋଟାଏ ଚଳଚ୍ଚିତ୍ର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉପରେ ଆଖି ବୁଲୁଥିଲା । ନବୀନତାକୁ ଶୁଣି ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପକାଇଦେଇ ହଠାତ୍ ଚମକି ଉଠିଲା ।

“କିଏ ଗୋଷ୍ଠୀ ଦେଇ ! ତୁମେ କେମିତି ଆସିଗଲା ଏଠାକୁ ?” ସକୋଚରେ, ସତ୍ରମରେ ଉଷା ଦୁଇହାତ ଯୋଡ଼ି ଗୋଷ୍ଠୀକୁ ନମସ୍କାର କଲା; କିନ୍ତୁ ତାହା ପାଖକୁ ଆସିପାରିଲା ନାହିଁ । ତାକୁ ବୋଧହେଲା, ଗୋଷ୍ଠୀ ସାମନାରେ ସେ ଯେମିତି ସେଇ କାନ୍ଦରେ ମିଶିଯାଆନ୍ତୁ କି ! ଧୀରେ ଧୀରେ ପାଦ ପକାଇ ଗୋଷ୍ଠୀ ତା'ର ସାଧାରଣ ଶ୍ରେଣୀରେ ଉଷା ପାଖକୁ ଲାଗି ଆସିଲା, ଉଷା କିନ୍ତୁ ଅଛୁଆଁ ଅପସ୍ୟା ଭଳି ପଛକୁ ପୁଣି ପୁଣି ଯାଉଥିଲା । ଗୋଷ୍ଠୀକୁ କୁହୁ ପକାଇବାର ସାହସ ନଥାଏ ଉଷାର ।

“କାହିଁକି ଉଷା, ଏ ଥାନଟା କ'ଣ ଦୁନିଆ ଭିତରୁ ବାହାରେ କଲେ ?” ଗୋଷ୍ଠୀ ତାକୁ କୁଣ୍ଡାଇ ପକାଇ କହିଲା, “ଉଷା, ଉଷା, ମୁଁ ତୋର ସବୁ କଥା ଶୁଣିଛି—” ଏଇ ପଦକ କଥାରେ ଗୋଷ୍ଠୀ ଯେମିତି ତାର ହମ୍‌ଦାସ୍ ଜୀବନ ଉଷା ଆଗରେ ଫିଟାଇଦେଲା । ସେ କଥାରେ ଉପକ୍ରମ ନାହିଁ—ହମ୍‌ସ ନାହିଁ—ସମୟର ସୁଘାବ ବ୍ୟବଧାନକୁ ଗୋଷ୍ଠୀ ଯେମିତି ଅସ୍ଥିକାର କରି ପକାଇଛି !

“ମତେ କ'ଣ ତୁମେ କ୍ଷମା କରିପାରିଛ ଗୋଷ୍ଠୀଦେଇ ?” ଉଷାର ଆଖି ଦୁଇଟା ଫାଟି ଲୁହ ଝରିପଡ଼ିଲା—

“କ୍ଷମା ! କ୍ଷମା କିଏ କାହାକୁ କରିପାରେ ଲୋ ଭଉଣୀ ? ଏ ଦୁନିଆରେ ଦୋଷୀ କିଏ ? ପୁଣି କ୍ଷମାଦେବାର ଆସନରେ କିଏ ଅବା ବସିଛି କହିଲୁ ?” ଗୋଷ୍ଠୀର ଆଲିଙ୍ଗନ ଭିତରୁ ମୁକୁଳିକାକୁ ସେ ଇଚ୍ଛା କଲାଣାହିଁ । ଚରକାଳ ସେ ଏହାର ଭିତରେ ରହି ଜୀବନ ଶେଷକରି ଦିଅନ୍ତା ହେଲେ ! ସବୁଥୁ ଆଲିଙ୍ଗନ ଭିତରେ ରହି ଦିନେହେଲେ ସେ ନିଜକୁ ଅନୁଭବ କରିନାହିଁ, ସେ ଗୋଟାଏ କାଠ କି ପଥର ଆକାଶାକେ ତାହା ବୁଝି ନଥିଲା ।

ଆଜି ଯେମିତି ତାର ମନେହେଲା, ସେ ମରି ନାହିଁ, ଜାଣିଛି । ଉଷା କାଠ ପଥର ନୁହେଁ; ମଣିଷ ! ଦୃଢ଼ସ୍ୱର ଆବେଗରେ ସେ କହି ହେଲେ କହପାରିଲା ନାହିଁ କିମ୍ବା ଗୌରୀର ଆଲିଙ୍ଗନରୁ ଆପଣାକୁ ମୁକ୍ତ କଲା ନାହିଁ । ପିଲାଝଗଲି କେବଳ କଇଁକଇଁହୋଇ କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲା; କାରଣ ସେ ଭାବିଥିଲା ଗୌରୀ ଏଡ଼େ ଶିକ୍ଷିତା ବିଅହୋଇ ନିଶ୍ଚୟ ତାକୁ ସୃଷ୍ଟି କରିବ ଅଥଚ ଦେଖିଲା ଠିକ୍ ଓଳଟା ।

ଗୌରୀରେ ବସିପଡ଼ି ଗୌରୀ ଉଷାକୁ ବସିବାକୁ ଡାକିଲା । “ନାହିଁ ଗୌରୀଦେଉ, ହେକଥା ରୂମେ ମତେ କହ ନାହିଁ, ରୂମ ପାଖରେ ବସିବାକୁ ମୁଁ ଯୋଗ୍ୟ ନୁହେଁ ।” ଉଷା କଥାରେ ଟିକିଏ ହେଲେ ଦେଖାଣିଆ ଡଙ୍ଗା ନଥିଲା । ଗୌରୀ ତାକୁ ଝିଙ୍କି ଆଣି ନିଜ ପାଖରେ ବସାଇ ଦେଲା । “ଉଷା ଲୋ ! ତୁ ପିଲାଦିନର ସେଇ ଉଷା ରହିଯାଉଛୁ ? ମତେ ତୁ କ୍ଷମା କର ଭଉଣୀ, ମୁଁ ଭାବିଥିଲି ତୁ ଏକାବେଳେ ବଦଳି ଯାଇଥିବୁ ବୋଲି ।”

“ଆଉ ରୂମଟି ସେଇଆ ଅଛି । ଏତେ ବୁଦ୍ଧି ବିଦ୍ୟା କମେଇ ସୁଦ୍ଧା କାହିଁ କେଉଁଠି କିଛି ବଦଳିଛି ଭଲ ?” ଶୈଶବର ସ୍ମୃତି ସେମିତି କଲେ ଦୁଇ ସାଥୀ । ଅଢ଼ଣ ଜୀବନ-ପ୍ରବାହର ଖଣ୍ଡିତ ସ୍ମୃତି, ସେଗୁଡ଼ିକ ରଖିବାର ସାଧ୍ୟ କାହାର ? ତଥାପି ସେଇ ହଜିଗଲା ସ୍ମୃତିରେ ଭାସି ବୁଲୁଥାଏ କେତେ ଅର୍ଥହୀନ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ, କେତେ ଅକାରଣ ମୂଲ୍ୟ-ନୋଷ । ପିଲାଦିନେ ଉଷା କପର ଗଛ ଚଢ଼ିବାରେ ଧୂରନ୍ତର ଥିଲା, ସ୍ବାଇଁ ଘର ବାଡ଼ିରେ ଯେଉଁ କସ୍ତୁରୀ । ଗଛ, ଉଷା ଚଢ଼େ ଗଛ ଉପରେ, ସାବିତ୍ରୀ ଓ ଗୌରୀ ତଳେ ଛୁଡ଼ା ହୋଇ ଜଗି ରହିଥାନ୍ତି । ସ୍ବାଇଁ ବୁଢ଼ା ପାଟି କଲକଣି ଦୁହେଁ ପଳାଇ ଆସି କସ୍ତୁରୀ ସାଥରେ ଲଙ୍କାମଣିର ଚକଟି କେମିତି ମଜାକରନ୍ତି । ସାବିତ୍ରୀଟା ଆକୁଳ, ଦଉଡ଼ି ନପାରି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଧରି ପକାଇ ଦିଏ କେତେଥର । “ହଁ ଉଷା, ତୁ କେତେ ଆମ୍ଭ, କସ୍ତୁରୀ, ବରକୋଳି ଆମକୁ ଦେଇନାହିଁ; ସେମିତି ଆଜି ମୁଁ ତୋ ପାଖକୁ ଗୋଟାଏ ଜନସ୍ଥ ମାଗିବାକୁ ଆସିଛି ।”

“ତୁମକୁ ଦେଲଭଲି ମୋର କି ଜନସ୍ଥ ଅଛି, ଗୌରୀ ଦେଉ ? ମୁଁ ଯେ ଦାଣ୍ଡର ଭିକାରୁଣୀ—ତୁମକୁ ପୁଣି କ’ଣ ଦେଇପାରେ ।”

“ନାହିଁ ଉଷା ! ତୁ ଭିକାରୁଣୀ ନୋହୁ, ସଜରାଣୀ ! ତୁହି ଖାଲି ଦେଇପାରୁ, ଅଉ କେହି ନୁହେଁ ।”

“ଅଟ୍ଟା କର ନାହିଁ, ଗୌରୀ ଦେଉ ! ମୁଁ ସଜରାଣୀ ନୁହଁ, ସବୁଠୁ ସାଜମାଜ” —ଆଖି ତାର ଛଳଛଳେଇ ଉଠିଲା ।

“ମୁଁ କ’ଣ ଦେଇପାରେ ?” ନବୋଧ ଆଖିରେ ସେ ଗୌରୀ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁଲା ।

“ହଁ ଉପା ! ତୁହି ଦେଇପାରୁ — ତୋ ଛଡ଼ା ଆଉ କେହି ନୁହଁ । ତୋ ପାଖରୁ
ଦବାକର ବାବୁକୁ ଫେରାଇ ନେବାକୁ ଆସିଛୁ ମୁଁ ।”

“ଦବାକର ବାବୁକୁ ? ମୁଁ କ’ଣ ତାଙ୍କୁ ଧରି ରଖିଛୁ କି ? ତୁମେ ବି ଏକଥା
କହିଛୁ ଗୋଟିଏ ଦେଇ ?”

“ତୋ ଆଗରେ କ’ଣ କିଛି ମୋର ଲାଗୁଛବାର ଅଛି କି ? ଜାଣି ତ ସାବଣୀର
ଅବସ୍ଥା । ଏଠାକୁ ଆସି ତିନି ଗୁରୁ ମାସ ରହି ସେ ପୁଣି ଗାଆଁକୁ ଯାଇଛି । ପିଲାଯୋଡ଼ିଙ୍କୁ
ଧରି ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ପାଖରୁ ଅଲଗା ହୋଇ କି କଷ୍ଟରେ ସେ ଯେ ଚଳୁଛି, ସେ କଥା କ’ଣ
ତୋତେ କହିବାକୁ ହେବ ?”

“କିନ୍ତୁ ମତେ କ’ଣ ତାଙ୍କର ଏଇ ଅବସ୍ଥା ପାଇଁ ତୁମେ ଦାୟୀ କରୁଛୁ ?”

“କଦାପି ନୁହେଁ ଲୋ ଭଉଣୀ ! ତେବେ ଏଇ ଅବସ୍ଥାକୁ ବଦଳାଇ ଦେବାର
ଗୁଣ ଅଛି ତୋର ହାତରେ । ତୁହି ଇଚ୍ଛାକଲେ ଦବାକର ବାବୁକୁ ଗାଆଁକୁ ଫେରାଇ
ଦେଇପାରୁ ।”

“ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ତ ଗାଆଁରୁ କଲିକତା ଆଣି ନଥିଲି ?”

“ସେ କଥା ତତେ ମୁଁ କ’ଣ କହିଲି କି ?”

“ତାହାହେଲେ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଗାଆଁକୁ ଫେରାଇ ପାରିବି କିପରି ? ଗୋଟିଏ ଦେଇ !
ତୁମେ ଜାଣନାହିଁ କେତେଥର ତାଙ୍କୁ ମୁଁ ଗାଆଁକୁ ଯିବାପାଇଁ ଜିଗର କରିଛୁ; କିନ୍ତୁ ମୋ
କଥା ସେ କାନକୁ ନେଇ ନାହାନ୍ତି ।”

“ତଥାପି ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ତୁ ଇଚ୍ଛାକଲେ ଦବାକର ବାବୁ ଗାଆଁକୁ ଫେରିଯିବେ ।
ସାବଣୀ ଆଉ ତା’ର ପିଲାଯୋଡ଼ିଙ୍କର ଦଶା ବି ଟିକିଏ ଫେରିବ ।”

ଗୋଟିଏର ଆଲିଙ୍ଗନ ଭିତରୁ ବାହାରିବାକୁ ଉପା ଯେମିତି ଇଚ୍ଛା କରୁନଥିଲା—
ସେମିତି ଏକାକୀ ଇଚ୍ଛାକଲେ ସୁଦ୍ଧା ତା’ର ଦୃଢ଼ତା ଆଉ ବିଶ୍ୱାସ କବଳରୁ ମୁକୁଳିବା
ଅସମ୍ଭବ । ସେ ହଁ ନାହିଁ କିଛି କହିପାରିଲା ନାହିଁ । କହିବାର କିଛି ନ ଥିଲା ।
କ୍ଷଣେ ପରେ ସେ ହଠାତ୍ ଆତଙ୍କିତ ହୋଇ ଉଠିଲା, “ତୁମେ ଆସି ରହିଛୁ କେଉଁଠି,
ଗୋଟିଏ ଦେଇ ?”

ନିର୍ବକାର ହସ ହସି ଗୋଟିଏ କହିଲା, “କାହିଁକି ? ଗୋଟାଯାକ କଲିକତା
ସହରରେ ମୋର ପାଇଁ ଏକା କ’ଣ ଥାନ ନାହିଁ ?”

“ତୁମ ଆସିବା କଥା ଦିବାକର ବାବୁ ଜାଣନ୍ତି ?”

“ନାଁ, ଗାଡ଼ିରୁ ଓହ୍ଲାଇ ମୁଁ ସିଧା ତୋର ଘରକୁ ଆସିଲି ; ଏଠାରୁ ପୁଣି ସିଧା ସଲଖେ ବସିବି ଯାଇ ରେଳଗାଡ଼ିରେ ।”

“ତୁମେ କ’ଣ ଶୁଣିନାହିଁ ଗୌରୀଦେଇ, କଲିକତା ଖବର ?”

“କ’ଣ ଖବର ? ଓଁ, ଏଇ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ଦଙ୍ଗାକଥା ?”

“ଆସ୍ତେ କୁହ ଗୌରୀ ଦେଇ, ଖୁବ୍ ଆସ୍ତେ, କଲିକତା ସହର ଏକଟି ଦୁଲୁକୁଛି । କଲିକତା କାଳୀଠାକୁରାଣୀ ଚକ୍ରମୁଖା—ଗଲ୍ଲା ରାତିରେ ଏଇ ଘର ଭିତରେ ଧ’କଣ ଲୋକ ହଣା ଖାଇଛନ୍ତି । ଦନ ନାହିଁ, ରାତି ନାହିଁ, ସ୍ତ୍ରୀ, ପିଲା, ସ୍ୱେଚ୍ଛା, ବୁଢ଼ା କିଛିହେଲେ ବାଛ ବସ୍ତ୍ରର ନାହିଁ । ଯେ ଯେଉଁଠି ଯାହାକୁ ପାଇଲ, ହାଣିଲ । ସବୁ କଥା ଜାଣି ଶୁଣି ତୁମେ—”

“ମୋତେ କ’ଣ କେହି ହାଣି ପାରିବ ଭବିଷ୍ୟ ? ଭାରତବର୍ଷରେ ଏମିତି କେହି ମୁସଲମାନ କି ହିନ୍ଦୁ ନାହିଁ, ଯେ ମୋ ଦେହରେ ଛୁରି ମାରିବ । ମୋ ଦେହଟା ଯେ ଗୁଣ୍ଡାଙ୍କ କଟୁଗୁଳାରୁ ଆହୁରି ଦାଉଆ, ଆହୁରି ଟାଣ ।”

“ପ୍ରକୃତରେ, ତୁମେ କେଉଁଠି ମାଡ଼ ଖାଇନାହିଁ ବୋଲି ଏକଥା ସିନା କହୁ ପାରିଲ ।”

“ତୋ କଥା ବୋଧହୁଏ ଠିକ୍—ତୋଠାରୁ ନିଶ୍ଚୟ ମୁଁ ଦେଖିଛି କମ୍, ହହତ ଆହୁରି କମ୍ । କଲିକତା ସହରଟା ଗୋଟିଏ ଭିରଟ ସ୍ତମ୍ଭ—ପୁଣି ସେତିକି, ଅବା ତା’ଠାରୁ ଆହୁରି ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଜାଗରଣ, ତେବେ କଲିକତାରେ ମୋର ଆଉ କି କାମ ? ଯେଉଁଥି ପାଇଁ ଆସିଥିଲି, ସେ କାମ ତ ହୋଇଗଲା ।”

“ହୋଇଗଲା ?” ଉଷାର ଆଖି ପୁଣି ଜଳେଇ ଆସିଲା ।

“ହଁ ଉଷା ! କେବେ କ’ଣ ତୋର ଗୌରୀ ଦେଇକୁ ଦେଖିବୁ, ସେ ତା’ର କାମ ହାସଲ ନକରି ଫେରି ଯିବାର ? ଆଉ କେବେହେଲେ ଜାଣିଛୁକି, ଗୌରୀ ଯେବେ ଯାହା ଉଷାକୁ ମାରିବ, ସେ ତାକୁ ନ ଦେଇ ଫେରାଇ ପାରିବ ? ହଁ ହଁ, ଗୋଟିଏ କଥା— ତୋ ଘରେ ଆଜି ମୁଁ ନ ଖାଇ ଫେରୁ ନାହିଁ ।”

“ତୁମେ ମୋ ଘରେ ପାଣି ଛୁଇଁବ, ଗୌରୀଦେବ ? ପିଲାଦିନେ ସିନା ଜାତି ଗୋଷ୍ଠି ନ ଥାଏ ଯେ ମୋ ସାଙ୍ଗରେ ଆମ ଘରେ କେତେଥର ପଖାଳ ଖାଇବ ? ହେଲେ ଆଜି କ’ଣ ମୋର ଜାତି ଅଛି ନା ଗୋଷ୍ଠି ଅଛି ?”

“ସେଥିରୁ ବାଳଗୁରୁଙ୍କ ରଖିଦେ ଉଷା, ଖାଇବାକୁ କ’ଣ ଦେଉଛୁ, ଆଗ ଆଣିଲୁ, ଭୋକରେ ପେଟ ଜଳିଲାଣି ।”

ଉଷା ପ୍ରକୃତରେ ଛଳନା କରୁଥିଲା । ଆଗରୁ ସେ ଗୌରୀ ପାଇଁ ଟୋକବା ଯୋଗାଡ଼ କରି ଯାଉଥାଏ ।

ସେଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ମୁଁ ଉଷା ଘରଆଡ଼େ ବାହାରିଥାଏ । ଦେଖିଲି ଦୁଆର ମୁହଁରେ ପୁଲିଶ ଦାବେଗା । ପୁଲିଶ, ଡକ୍ଟର, ଓକିଲଙ୍କ ଭଳି କେତେକ ଶ୍ରେଣୀର ମନୁଷ୍ୟ ଅଛନ୍ତି, ଯାହାକୁ ମନୁଷ୍ୟ ନକହୁ ମନୁଷ୍ୟର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶଣା କହୁବାକୁ ଇଚ୍ଛାହୁଏ, ଯାହାଙ୍କ ଦର୍ଶନକୁ ମୁଁ ଖୁବ୍ କମ୍ ସମୟରେ ଶୁଭ ଲକ୍ଷଣ ବୋଲି ବିରୁଦ୍ଧିତାଏ । ଦାବେଗା ବାବୁଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣିଲି; ଜଣେ ଲୋକକୁ ଗୁଣ୍ଡାଦଳ ଫୁଟିପାଥିବେ ହାଣ୍ଡି ପଳାଇଛନ୍ତି । ଅଳ୍ପ ସମୟ ଭିତରେ ଲୋକଟିର ପ୍ରାଣ ଗୁଡ଼ିଗଲା । ମରିବା ଆଗରୁ ସେ ମୋର ନାଆଁ କହୁଥିଲା ।

“ମୋର ନାଁ କହୁଥିଲା ?”

ବିକଳ ଆଲୁଅରେ ଦାବେଗାର ଖାକି ପୋଷାକଟା ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦିଶୁଥାଏ । ହାତରେ ଧରିଥିବା ଘରୁ ବେତ ଖଣ୍ଡ ହଲାଇ ସେ କହୁଲେ, “ହଁ ଆପଣଙ୍କ ନାମ ଦବାକର ବାବୁ ତ ? ଆଜି ସେ ଆପଣଙ୍କ ଲୋକ କି ନୁହେଁ, ଦେଖିଲେ ଚିହ୍ନିବେ ।” ମୋର ଦେହମୟ ଖେଳିଗଲା ଗୋଟାଏ ସାନ୍ନିପାତିକ ଶୀତଳତା ।

ଦାବେଗା ହୃଦୟ ପୁଲିସ୍ କିମ୍ବା ଗାଡ଼ିରେ ଚାଲିଲା । ଫୁଟିପାଥି ପାଖରେ ଗାଡ଼ି ଆସି ଅଟକିଲା । ଜମା ହୋଇଥିବା ଲୋକେ ଆଡ଼େଇ ଗଲେ । ଆଖି ଆଗରେ ଯାହା ଦେଖିଲି, ସେଥିରେ ପଥର ପାଲଟିଗଲା । ସେହି ମୃତ ମଣିଷର ଦେହଟି ରକ୍ତରେ ଜୁଡ଼ୁ ରୁଡ଼ୁ ହୋଇ ପଡ଼ିଥାଏ । ଗୋଟାଏ ହାତ ଦେହରୁ ଅଲଗା ହୋଇ ଟିକିଏ ଦୂରରେ ଛୁଟିକି ପଡ଼ିଥାଏ । ପୁଣି ସେଇ ହାତ ମୁଠାରେ ପଡ଼ିଥାଏ ଗୋଟାଏ ଛୁଞ୍ଚି । ରକ୍ତ ବୋଲା ମୁହଁ ଓ ନିଶ ଅତି ଭୟଙ୍କର ଦିଶୁଥାଏ । ଚିହ୍ନି ପାରିଲି, ସେ ଏଟମ୍ । ମୋର ଶୁଣ୍ଠର ଗାଆଁର ସେହି ବିରାସି ଚାଲିଲା ।—କିନ୍ତୁ କେଉଁ ରାଜନୀତି ପାଇଁ କେଉଁ ଆସନରେ ବସିବ ବୋଲି ଏଟମ୍ ସହି ରକ୍ତସ୍ନାନ । କେଉଁ ପାକସ୍ଥାନ ଦେବନାହିଁ ବୋଲି ସେ ଅମଙ୍ଗ

ହେଲୁ ? କେଉଁ ଭରତର ସ୍ଵାଧୀନତା ପାଇଁ ଅବା ସେ ଲଢ଼େଇ କରି ଜାହାର ହେଲୁ
ବିରୋଧୀ ? ଓଡ଼ିଶା ମୂଲକର ,ନୟନଗଡ଼ର ଅଇଁଠା ପରିଡ଼ା ! ସେହି ଆଜି ହେଲୁ
ସାମ୍ବିଦ୍ୟାଦିକ ଦଙ୍ଗାର ଶିକାର—କିଏ କହିବ କଲିକତା ଫୁଟ୍‌ପାଥର ଶୟାନ ହେଲୁ ସେ
କାହିଁକି ?

ଉଷା ସକ୍ରେ ଗଲି, ଉଷା ବ୍ୟଥିତ ହେଲୁ ସିନା, ବିପ୍ଳବୀ ହେଲୁ ନାହିଁ । ସ୍ତେଜ ତ
ଏମିତି ଶହ ଶହ ଲୋକ ହଣା ଖାଉଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଭିତରେ ପୁଣି ଶହ ଶହ ଓଡ଼ିଆ
ମଜୁରିଆ କେଉଁ ଅନ୍ଧାର କୋଣରୁ ଆସି କଲିକତାରେ ଏଇ ସାମ୍ବିଦ୍ୟାଦିକ ଦଙ୍ଗାର ଶିକାର
ହେଲେଣି, ହେଲି କଟାହେବା ଭଲ । ଏଠାରେ ସେମାନେ ମାଟି କଣି ନିଜ ନିଜ ଜୀବନ
ଦେଇ କଲିକତା ସହରଟାକୁ ଆପଣାର କରି ନେଲେଣି; କିନ୍ତୁ ନୟନଗଡ଼ର ପାଇକ ପୁଅ
ଅଇଁଠା ପରିଡ଼ା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପରି ସେ ଖାଲି ଆପେ ହଣାଖାଇ ମରି ନାହିଁ ; କେଇଟାକୁ
ମାରି, ଆଉ କେଇଟାକୁ ଖଣ୍ଡି ଆଖାବର କରିଦାର ନିଜେ ମରିଛୁ । ଯେଉଁଠି ସେ ମରି
ଶୋଇଥିଲୁ ସେଠି ଯେ ଗୋଟାଏ ଖଣ୍ଡପୁର ଲାଗିଯାଇଥାଏ । ସେହିନ ଗୁରୁଟାବେଳେ କିଏ
ଦୂରରେ ରହୁ, କିଏ ଝରକା ବାଟେ ଦେଖିଥିବା ଲୋକେ ସେ ଘଟଣାର ସାକ୍ଷୀ ଦେଲେ ।
ପୁଣି ସାକ୍ଷୀ ହେଲୁ, ଅଇଁଠାର କଟା ହାତରେ ଲାଗିଥିବା ସେଇ ଛୁରୁଟା । ଯେଉଁ କେତେଜଣ
ତା’ ହାତରେ ହଣା ଖାଇଥିଲେ ତାଙ୍କୁ ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ଦୁର୍ଘ୍ଟିପାନେ ଘେନି ପଳାଇ
ଯାଇଥିଲେ; ମୋଠାରୁ ଉଷା ସବୁ ଶୁଣିଲୁ; କିନ୍ତୁ ସେ ଗୋଟିଏ କଲିକତା ଆସିଥିବାରୁ
କିଛିହେଲେ ଖବର ଦେଲୁନାହିଁ ମୋତେ, ଅଥଚ ଯେଉଁ ଖବର ହେଲୁ, ସେଥିଲାଗି ମୁଁ
ଏକାବେଳେ ଅପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିଲୁ । ବମ୍ବେର ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ସନେମା କମ୍ପାନୀ ସଙ୍ଗେ ଉଷା ରୁଣ୍ଡି
କରିସାରିଛୁ । ଦିନେ ମୋର ଆଗରେ ସେ ଯେଉଁ ରୁଣ୍ଡିକୁ ଚିରି ଫିଙ୍ଗି ଦେଇଥିଲା, ଆଜି
ଆଉ ଗୋଟାଏ କମ୍ପାନୀ ସାଥରେ ତାର ରୁଣ୍ଡି ହେଇଯାଇଛି, କାଲି ବମ୍ବେ ଯିବାକୁ ତାର
ଟିକେଟ୍ କଣା ସରିଲାଣି ।

କାଲି କାହିଁ ? ମତେ ଟିକିଏ ସୁବା ପରୁଣିଲୁ ନାହିଁ ଉଷା ! ମୁଣ୍ଡ ମୋର
ଗୋଲମାଲ ହୋଇଗଲା; “ସେଠାରେ କେତେ ଦିନର କାମ ଅଛି କି ?”

ଅଳ୍ପ ହସି ଉଷା କହିଲୁ—“କେତେଦିନ କ’ଣ ? ଆଉ ବୋଧହୁଏ ମୋତେ
ଫେରିବାକୁ ହେବନାହିଁ ।”

ଉଷାର ମୁହଁକୁ ନ ଚାହିଁ ପଚାରିଲି—

“ନା ? ତୁମେ ଆଉ ଫେରିବ ନାହିଁ ? ତାହାହେଲେ ମୁଁ କ’ଣ କରିବି ଉଷା ? ”

“ଆପଣ ଗାଁଆକୁ ଫେରିଯିବେ ।”

ଗାଁ, ଗାଁ, ଗାଁ, ପୁଣି ସେଇ ଗାଆଁ । କଳିକତା କ’ଣ ଆମର ଗାଆଁ ନୁହେଁ ? ଓଡ଼ିଶାର ଗାଁ ବୋଲିଲେ ତ କଲିକତା । ଏଇଠିକୁ ତ ଓଡ଼ିଶାର ହଜାର ହଜାର ଗାଁ ଖୋଜିଲେ ଲକ୍ଷ୍ୟଲକ୍ଷ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ଜମା ହୋଇଛନ୍ତି ଆସି । ଏଇଠି ରହୁ ସହରକୁ ସଜାଡ଼ୁଛନ୍ତି ସେମାନେ ଦିନରାତି । ପାଣି କଲ, ବିଜୁଳି ଆଲୁଅ, ଗୁଆଘାଟ, ଦୋକାନ, ବଜାର କେଉଁଠି ତାଙ୍କର ହାତ ବାଜିନ ? ସବୁ ଅସମ୍ଭବକୁ ସମ୍ଭବ କରୁଛନ୍ତି ସେଇମାନେ— ଯେଉଁଠି ମଣିଷ ରହିବା ଅସମ୍ଭବ ସେହିଭଳି ଜାଗା ତାଙ୍କର ବାସସ୍ଥାନ । ସବୁଠୁ ବେଶି ଭୋକ ହଜମ କରନ୍ତି ସେଇମାନେ, ନଗ୍ନତା ସେମାନଙ୍କର ପରିଧେୟ, ଅଣିଆ, ଅଭଦ୍ରତାର ଚରମ ଅଧିକାରୀ ସେମାନେ—ସେମାନେ, ଯେଉଁ ଅବସ୍ଥାରେ ପୃଥିବୀର ଇତିହାସୀ ଫୁଲ ବଢ଼ିପାରିବନି, ସେଇ ଅବସ୍ଥାରେ ତାଙ୍କ ଜୀବନ—ସେଇ ଜୀବନ ହିଁ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟୀ ।

ଯେଉଁମାନେ ସବୁଠୁ ଓଜନଦାର ମୋଟ ବହୁ ସୁଦ୍ଧା ଏଭଳି ଜୀବନ ବଢ଼ିପାରିନ୍ତି, ମୁଁ ଯେ ତାଙ୍କର ଶ୍ରାଦ୍ଧା କହେଁ, ତାଙ୍କର ଭିତରୁ ମୁଁ ଯେ ଜଣେ, ଏହା ଶ୍ରାଦ୍ଧ ମନରେ ଦୁଃଖିକତା ବହୁତ କମି ଆସିଥିଲା ମୋର । ଆଉ ପାଦେ ମୁଁ ଆଗେଇବାର ସାହସ ପାଇଲି—ସେଇ ବଳରେ ଉଷାର ଅଳସୁଆରୁ ବିଛେଦକୁ ମୁଁ ହୁମ୍‌ହାଲି ପାରିଥିଲି ବୋଲି ଭାବୁଛି । ତହିଁ ଆରଦିନ ହାତୁଡ଼ା ଷ୍ଟେସନ୍‌ରେ ଉଷାକୁ ମୁଁ ବମ୍ବେ ମେଲ୍‌ରେ ବସାଇଦେଲି ।

“ହଁ ଉଷା ! ନିଜେ ବିଦାହେବା ଆଗରୁ ତୁମକୁ ମୁଁ ବିଦାୟ ଦେବାକୁ ଚାହେଁ ।” ସେଇଦିନ ପୁରୀ ଏକସପ୍ରେସ୍‌ରେ ମୁଁ ଟିକେଟ୍ କାଟି ସାରିଥାଏଁ । ଦୁହେଁ ଆଉ ବେଶିକିଛି କଥାବାତ୍ତା କରିପାରିଲୁ ନାହିଁ । ସେତେବେଳେ କଥା ନ କରିବାରେ ହିଁ ବୋଧହୁଏ ବେଶି କଥା କୁହାଯାଏ । ପ୍ଲାଟଫର୍ମର ଘଣ୍ଟା ବାଜିଲା, ରେଲ୍ ଗାଡ଼ିର ବଣି ଶୁଣାଗଲା । ବମ୍ବେ ମେଲ୍ ଛାଡ଼ିଲା; କିନ୍ତୁ କେତେବେଳେ ଏସବୁ ଘଟିଗଲା—ମୋର ଶିଆଳ ନାହିଁ । ମୁଁ ଖାଲି ଚାହିଁ ରହିଥାଏ, ଗାଡ଼ିଟା ଅଦୃଶ୍ୟ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ଆଉ ସେଇ ଗାଡ଼ି ଭିତରେ ଉଷା । ସେ ଆଜି ମୋ ବାହାଘରର ଶେଷ କିଉଡ଼ି ଖେଳଟା ଖେଳାଇ ଦେଇଯାଉ ବିଦାୟ ଦେଇଗଲା !

ହାତୁଡ଼ା ଷ୍ଟେସନରେ ମଧ୍ୟ ମଣିଷକଟା ଚାଲିଥାଏ । ପୁରୁ ଏକସପ୍ରେସ୍‌ରେ ପୋକ ପରି ଯନ୍ତ୍ରାୟନ୍ତ୍ର ଭୃତ । ପ୍ଲାଟଫର୍ମରେ ଗାଡ଼ି ପଶିଲ । ବୋର୍ଡ଼ ବଛଣା ସବୁ କ'ଣ ଦୁଆର ବାଟେ, କିଏ ଝରକା ବାଟେ ଫିଙ୍ଗି ଲାଗିଲେ । ସେଥି ସଙ୍ଗେ ମଣିଷ ମଧ୍ୟ ଝଙ୍କୋ ଡେଇଁ ଗାଡ଼ି ଭିତରେ ପଶିବା ବୃଣ୍ୟ ପାଣି ଭିତରୁ ମାଛ ଡେଇଁ ଜାଲରେ ପଡ଼ିଲା ଭଳି । ଜଣେ ମୋଟା ଲୋକ ପଶିପାରୁ ନଥାଏ ବୋଲି ବାହାରୁ ତାକୁ ଡିନି ଚାରିଜଣ ଲୋକ ଠେଲିପେଲି ଗାଡ଼ି ଭିତରେ ପ୍ରବୁଦ୍ଧଥାନ୍ତି । କଲିନତା ଗୁଡ଼ି ଲୋକେ ପଲାଇବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି । ମୁଁ ବି ସେଇ ପଲାଇକମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଜଣେ । ହାଣ ମୁହଁରୁ ଝରି ପଲାଇଯିବା ଆନନ୍ଦ ମୋର ନ ଥିଲା । ଥିଲା କେବଳ ଉତ୍ସାର ସୂତ୍ର ପାଖରେ ଏକୃଷ୍ଟିଆ ରହୁବାର ଭୟ । ସେହି ସୂତ୍ରଟି ଯେମିତି ମତେ ଜବଦେସ୍ତି ଠେଲିନେଇ ଗାଆଁରେ ପହଞ୍ଚାଇ ଦେଲା ।

ମୋକେ ଘରେ ପହଞ୍ଚିବାର ଦେଖି ବେଶି ଝୁସିହେଲା ଗୌରୀ । ସେ ଯେମିତି ମତେ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହୁଥିଲା । “ଆପଣ କଲିନତାରୁ ସବୁକାମ ଭୁଟେଇ ଦେଇ ଆସିଛନ୍ତି ତ ?”

ଉତ୍ତର କଲି, “ଏତେ ସହଜ କ’ଣ ସବୁ ଭୁଟିପାରେ ? ତେବେ ଗାଆଁରେ ମୋ ଦ୍ଵାରା କି କାମ ହୋଇପାରୁଛି କେଜାଣି” କିନ୍ତୁ ଗାଆଁରେ ଯେତେ କାମ ଯୋଡ଼ା ହୋଇଛି, ଦେଖି ତାଟକା ଲାଗିଲା ମୋତେ । ନିରକ୍ଷରଙ୍କୁ ସାକ୍ଷର କରିବା, ଶ୍ୟାମୋଲାର ହସ୍ତାବ ରଖିବା, ପୁଣି ସୁନାକଟା ଠାରୁ ଲୁଗାବୁଣାଯାକେ, ଗାଈ, ମଇଁଷି, ହେଲି, କୁକୁଡ଼ା ଠାରୁ ଏଣିପୋକ, ମହୁମାଛ ପାଲିବାଯାକେ ଅସଂଖ୍ୟ କାମ । କହିଲି, “ଗୌରୀ ଦେଇ ! ଏ ସବୁ ଆପଣଙ୍କେ ଲାଗି-”

ସେ ଟିକିଏ ଅପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ କହିଲା, “ନା, ନା, ମୁଁ କ’ଣ କଲି । ମତେ ଅବା ବେଳ କାହିଁ ? ଏସବୁ କରିଛନ୍ତି ଗାଆଁର ଝିଅ ବୋହୂମାନେ ।”

ସତେ ଯେମିତି ଗୌରୀ ଓ ସାବିତ୍ରୀ ମାଡ଼ିଆଇବା ଦିନୁ ଗାଆଁ ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ଚହଳ ପଡ଼ି ଯାଇଥାଏ । ତାହାର ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବାକୁ ଅବା କାମରେ ସମସ୍ତେ ଲାଗି ପଡ଼ିଥାନ୍ତି । ଗାଆଁର ଚଳବାଡ଼ି, ଗଛ ବୃକ୍ଷକୁ ଦେନି କଲିକତାର ମଣିଷ ଜଙ୍ଗଲକୁ ପାସୋର ପକାଇବାକୁ ମୁଁ ଚେଷ୍ଟାକଲି । ତଥାପି ମୋତେ ସବୁ କାମରେ କମିତି ଖାପଛଡ଼ା ଲାଗୁଥାଏ । ସାବିତ୍ରୀ ତାର ସବୁଦିନର କାମ କରି ଯାଉଥାଏ ଆଉସବୁ କର୍ମୀଙ୍କ ଭଳି, ତାହାର ଭିତରେ ମୋ ପ୍ରତି ତାର ଯେତକ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ, ତହିଁରେ ମଧ୍ୟ ତୁଟି ନଥାଏ ; କିନ୍ତୁ ମୋ ନିଜ ଘରେ ଏମିତି ଗୋଟିଏ ଆଶ୍ରମର ଆବହାତ୍ମ । ମତେ ମଝିରେ ମଝିରେ ବଡ଼ ଅଡ଼ୁଆ ଲାଗୁଥାଏ । କିଏ ନିଜ, କିଏ ପର ଏସବୁ ଲଦୁକିରୁର ହୃଦୋପଦେଶରେ ଅଛି ।

ମହତ୍ତ୍ୱ ଲୋକଙ୍କର ସିନା ବୟାସ ଯାକ କୁହୁମ୍ଭୁ, ଆମଭଳି କ୍ଷୁଦ୍ର ଜନ୍ମ ସେ ଯାକେ ରଲେ ତ !

ଆଶ୍ରମ ପୁଣି ଘର-ଦୁଇଟା ମଝିରେ ଯେ କିଛି ଟିକିଏ ଫରକ ଦରକାର, ତାହା ଯେମିତି ଗୌରୀ, ସାବଣୀ ଆଦୌ ବରୁକୁ ଆଣୁନାହାନ୍ତି । ଘର ବୋଲି ଯେଉଁ ଟିକକ ନିଭନ ସ୍ଥାନ ମିଳିବାର କଥା ତାହା ମୋ ଘରୁ ଲେପ ପାଇ ଯାଇଛି । ଏକାନ୍ତରେ, ଗୋପନରେ, ଅନ୍ୟଠାରୁ ଅପ୍ରକାଶ୍ୟରେ, ନିଜ ସ୍ତ୍ରୀ ପରିବାର ସହୃଦ ଯେଉଁ ସମ୍ପର୍କ, ସେତକ ପାଇବାକୁ ମନ ମୋର ବଳିଲ ହୁଏ । ଗାଆଁର ଘରକଣୋ ଲୋକେ କାହିଁକି ଯେ ଏସବୁ ଦେଖି ସହ ପାରୁନାହାନ୍ତି, ତାହା ବୁଝାପଡ଼େ । ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ଲୋକର ଅଭ୍ୟାସ ହୋଇଆସିଛି ଯାନ ଯାନ ଗାଁ, ଘର, ସମାଜ ଗର୍ଭ ତାର ଭିତରେ ରହିବାକୁ । ତାକୁ ଯେ ଅସ୍ୱୀକାର କରିବ—ସେଇ ଗାଁ, ଘର, ସମାଜର ସୀମାବଦ୍ଧି ସବୁ ଏକାକାର କରିବାକୁ ଯିବ, ସେଭଳି ପରିସ୍ଥିତିରେ ସଂସର୍ପିତ ହୁଏକିବାଟା ତ ସ୍ୱାଭାବିକ । ସେଥିପାଇଁ ଗାଁ ଲୋକଙ୍କ ଉପରେ ଦୋଷ ଦେଇ ଡେବ କପରି ? ଦୋଷଟା ଖାଲି ପୁରୁଣା ଆଉ ନୂଆ ସମ୍ଭାର—ଗଡ଼କାଲିର ପୁଣି ଆଜିର ମଣିଷ ! ତେବେ କ'ଣ ଉଷା ମୋତେ ପଠାଇ ଦେଇଛି ଏଇ ମୋ ଘରକୁ—ଏଇ ପରିବାର ଭିତକୁ ! ଆଉ ସେ ନିଜେ ଅଦୋଷ ବୋଲି ବାହାର ଯାଇଛି ବମ୍ବେ । ମନେ ମନେ ହସିଲି—ଗ୍ରେର ମା' ଲୁକେ ନ କାନ୍ଦେ, ଯେବେ କାନ୍ଦେ ଦୁଆର ଦେଇ କାନ୍ଦେ । ଆଗ ଆଗ ଏଇ ନୂଆ ପରିସ୍ଥିତି ମତେ ଟିକିଏ ଭଲ ଲାଗିଲା । ଏଇ ଭଜନ, ପ୍ରାର୍ଥନା, ମାଟିହଣା, ଲୁଗାବୁଣା, ପୁରୁଷ ପାଠ ସେଇ ପାହାନ୍ତା ପହୁରୁ ରାତି ଅଧ୍ୟାୟକେ; ମାସ କିଛିଦିନ ପରେ ଏହା ଏତେ ବେଶି ଶୁଦ୍ଧିପାଇଁ ହୋଇପଡ଼ିଲା ଯେ, ଏଠାରୁ ଛାଡ଼ି ପଳାଇବା ଛଡ଼ା ମୁଁ ଅନ୍ୟ ଉପାୟ ଖୋଜି ପାଇଲି ନାହିଁ । ପୁଣି ତ କଲିକତା ଭଳି ସହରକୁ ଯୁଦ୍ଧା ସାବଣୀ ସୁଖ ନ ପାଇ ମାତ୍ର ଦୂର ଥାଏ । ସେଠାରେ ରହିପାରିଲି ନାହିଁ । ଗାଆଁରେ ମୋ ପାଇଁ ପ୍ରକୃତ ଆକର୍ଷଣ ବା କ'ଣ ଅଛି ?

ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ କଥା—ଗୌରୀ ମୋର ମନ ଭିତର କଥା ଜାଣିଲଭଳି ପ୍ରସ୍ତାବ କଲ, କିଛିଦିନ ପାଇଁ ମୁଁ କଲିକତା ଯାଏ, ପୁଣି ସାବଣୀ ମଧ୍ୟ । ସେତେବେଳକୁ କଲିକତା ଅବସ୍ଥା ଅଣ୍ଟା ପଡ଼ିଥାଏ । ପଳାଇ ଆସିଥିବା ଲୋକେ ପୁଣି ଗୋଟି ଗୋଟି ହୋଇ ଲେଉଟୁଥାନ୍ତି ।

ଏ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ସାବଣୀ ଆଗ ଆଗ ରୁଜି ହେଲନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଦୁଇଆରେ ସବୁକି କଥା ସେ ଏଡ଼ି ଦେଇପାରେ—ଏକା ଗୌରୀକୁ ଛାଡ଼ି । କାନ୍ଦୁସାସ ମାସ ଦିଗଣ ତାରିଖ । ସିଲ୍ . ଦୁହଁକୁ ଧରି ସେହିଦିନ ଆମେ ବାହାରିଲୁ । ଠିକ୍ କଲୁ ଗୌରୀ ମୋର ଘରେ ରହି ସ୍କୁଲକୁ

ଯା-ଆସ କରିବ ; କିନ୍ତୁ ସେ ଯେ ବେଶିଦିନ ସେ ସ୍କୁଲରେ ରହୁବ ନାହିଁ, ତାହା ଜଣା ପଡ଼ିଥାଏ । ଗ୍ରାମମଙ୍ଗଳ ବିଭାଗରେ ଗୋଟାଏ ଗୁଳିଶ ସକାଶେ ତାକୁ ଡାକିବା ଆସିଥାଏ । ବଦଳି ହୋଇ ଗଲେ ବି ସବୁ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ସେ କରିଯିବ । ସେଥିଲାଗି ଯେ କାମରେ କିଛି ଅସୁବିଧା ହେବନାହିଁ, ତାହାଠାରୁ ନିର୍ଭର ଜବାବ ପାଇଥାଏ ସାବଣୀ । ତଥାପି ଗାଆଁରୁ ଷ୍ଟେସନକୁ ଆସିବା ବାଟଯାକ ମନରେ ତା'ର ସୁଖ ନଥାଏ ।

ଟିକଟ୍ କାଟିଦାରି ଗାଡ଼ି ଆସିବାକୁ ଅପେକ୍ଷା କଲି—ସେଦିନ ଗାଡ଼ି ଦୁଇଘଣ୍ଟା ଶଳମ୍ବ । ନିରୁଚିଆ ମଫସଲ ଷ୍ଟେସନ । ଗୁଡ଼ ଦଶଟାରୁ ଗାଡ଼ି ବାରଟା ପରେ ଆସି ଲାଗିଲା । ସେତିକିବେଳେ ଜିଏ ଯେମିତି କହିଗଲା—ଗାଡ଼ି ଆଜି ଗୁଳି ଷ୍ଟେସନରେ ନିହତ !!!

ଗାଡ଼ିକୁ ମୁଁ ବହୁତ ଦୂରରୁ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଲୋକ ରୁଣୁହୋଇଥିବା ସଭରେ ଦେଖିବା ଆଜି ଯେମିତି ହଜାର କୋଶ ଦୂରରେ ସେ ନିହତ ହୋଇଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ମଣିଷବା ପରେ ସେ ମୋର ଅତି ନିକଟକୁ ଗୁଲିଆସିଲେ । ଜୀବନଯାକ ତାଙ୍କୁ ବୁଝିବାକୁ ଯେତେ ଚେଷ୍ଟାକଲି, ସେତିକି ସେ ଅବୋଧ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ । ଆଜି ଯେ ଖୁବ୍ ବୁଝିଗଲା, ତାହା ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ମଣିଷବା ପରେ ସେ ଯେମିତି ମୋ ଆଗରେ ଅତି ବାସ୍ତବ, ଅତି ଜୀବନ୍ତ ହୋଇପଡ଼ିଲେ ।

ଜନସପଥ ଧରି ମୁଁ ଗାଡ଼ି ଉପରକୁ ଉଠିଲି; କିନ୍ତୁ ସାବଣୀ ଉଠିଲା ନାହିଁ । ପ୍ଲାଟଫର୍ମରେ ଯେମିତି ଛୁଟାହୋଇ କହିଲା—“ନା, ମୁଁ ଯିବିନାହିଁ, ଭୁମେ ଯାଅ ।” ଘଣ୍ଟା ବାଜିଲା, ହୁଇସିଲ ଶୁଣାଗଲା, ସାବଣୀର ପାଦ ଯେଉଁଠି ଥିଲା ସେଇଠି । ଆଗପଛ ବିଗୁଣିବାକୁ ବେଳ ନଥିଲା, ଜନସପଥ ତଳକୁ ପକାଇ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଚଟ୍ କରି ଓହ୍ଲାଇ ପଡ଼ିଲି ।

ତହିଁ ଆରଦିନ ସକାଳେ ଯାଇ ଗାଆଁରେ ପହଞ୍ଚିଲୁ । ବାଟଦାଟ ଗାଆଁ ଗଣ୍ଡା ସବୁଆଡ଼େ ସେଇ ଗୋଟାଏ କଥା । ସମସ୍ତେ ତଟସ୍ଥ, ପ୍ରତି ଲୋକର ଯେମିତି ଅତି ଜଣାଶୁଣା ଭଲ ବନ୍ଧୁ କୁହୁମୁଁ ଭିତରୁ କେହି ଜଣେ ଗୁଳିଖାଇ ପ୍ରାଣ ହରାଇଛନ୍ତି ।

ଗୌରୀ କହିଲା,—“ଆଗରୁ ତ ଏହା ଜଣାପଡ଼ିଯାଇଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ କେତେଥର ତାଙ୍କୁ ସାବଧାନ କରା ନ ଯାଇଛି । ତେବେ କାଣିଶୁଣି ଯେଉଁ ଲୋକ ମରଣ ମୁହଁକୁ ଡେଇଁବେ, ତାଙ୍କୁ ଦୁନିଆରେ ଆଉ ରଖିପାରିବ କିଏ ?”

“ଗାଡ଼ି ଚକ୍ରରେ ବୋଧହୁଏ ଭରତକୁ ତା'ର ସବୁ ପାପର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରିବାକୁ ହେଲା । ଦେଶ କ'ଣ ତାର ସ୍ୱାର୍ଥନିତାର ଦାମ ଦେଲା ଏଇ ଭାବରେ ।” ଆଖିଯୋଡ଼ାକୁ

ଲୁହରେ ଭସାଇ ସାବଣୀ ଯୋଗଦେଲା । କେତେ ଝିଅ ବୋହୂ ଆସି ରୁଣ୍ଡ ହୋଇଥାନ୍ତି ଆମର ଘରେ । ମୁଁ ଦୂରରେ ବସି ସବୁ ଶୁଣୁଥାଏ । ଯହର, ଗାଁ, ହାଟ, ବାଟ ଚାଲିଆଡ଼େ ସମସ୍ତେ ଆଜି ଯେମିତି ହଠାତ୍ ଦେହକୁ ପାଲଟି ଯାଇଛନ୍ତି । ଗାନ୍ଧି ଯେମିତି ନିହତ ହୋଇଛନ୍ତି ପ୍ରତି ଘରେ, ପ୍ରତି ପରିବାରରେ, ସବୁ ଗଳ ବାଜି ବଜିଲାରେ । ତାଙ୍କ ହତ୍ୟା ଖବର ଦେଖିତମାମ ସାକ୍ଷର, ନରକ୍ଷର, ଧନୀ, ଗରିବ ପ୍ରତି ଲୋକଙ୍କୁ ଯେମିତି ଚେତାଇ ଦେଇଛି, ସେ ଗୋଟାଏ ମହାନ ଦେଶରେ ଜନ୍ମ, ଯାହାର ନାମ ଭାରତବର୍ଷ ।

ଗୌରୀ କହିଲା, “ସେ ଯାହାହେଉ ଗଞ୍ଜ ଖବର ଯେତେ ଆମ ଦେଶ ଲୋକଙ୍କ କଥା ଯେବେ ଶୁଣିବା, ତା’ହେଲେ ମନେ ହେବ—ଏଭଳି ମରଣ ହିଁ ପ୍ରକୃତ ମରଣ—ବୀରର ମରଣ—କର୍ମୀର ମରଣ—ଏଇ ମରଣହିଁ ଆମର ଲେଡ଼ା; କିନ୍ତୁ—ଏଭଳି ମରଣ ତ ସହଜେ ମିଳେନାହିଁ ! —ଏହାକୁ ଅର୍ଜନ କରିବାକୁ ହୁଏ, ଏହା ପାଇବାକୁ ହେଲେ ବହୁତ କିଛି ଦେବାକୁ ହୁଏ । ଆମ ଲୋକଙ୍କର ଶତାଧିକ ପୁରୁଷଙ୍କୁ ଜନମାନେ ପୁରୁଷତ୍ବରେ—କାର୍ତ୍ତିକ ମାସରେ ବଡ଼ ଏକାଦଶୀ ପାଳନ୍ତି । ଏ ହେଉଛି ତାହାଠାରୁ ଆହୁରି ବଡ଼ ପୁରୁଷ ଲକ୍ଷଣ । ଏଥିରେ ଆପଣାର ଶେଷ ନିଃଶ୍ୱାସଟିକ, ଶେଷ ଚକ୍ରଟିକ ତାଳି ଦିଆଯାଏ ଦେଶପାଇଁ, ସମୁଦାୟ ମଣିଷ ସମାଜ ପାଇଁ—ନିଜର କରି କିଛି ହେଲେ ରଖିଦୁଏ ନାହିଁ । ଏ ଗୋଟାଏ ଜୀବନ—ଯନ୍ତ୍ରରେ ପର ଆପଣା ନାହିଁ—ସବୁ ଆପଣାର—ଖାଲି ନିଜଦେଶ କି ନିଜଜାତି ନୁହେଁ । ସମୁଦାୟ ପୃଥିବୀ, ସମୁଦାୟ ମଣିଷ ଜାତି, ଗୋରୀ—କଳା, ହିନ୍ଦୁ—ମୁସଲମାନ, ଭାର୍ତ୍ତ—ଅଲ୍ଲା ସମସ୍ତେ ଏକ । ଏଇ ଏକକୁ ପାଇବା ପାଇଁ ତ ତାଙ୍କର ମରଣ—ତାଙ୍କର ହତ୍ୟା—ସେ ମରଣରେ ଶେଷ ନାହିଁ, ଯେଣୁ ତାହା ହିଁ ଜୀବନ—ତାହାହିଁ ପ୍ରକୃତ ଜୀବନର ଗୁଡ଼ ଅର୍ଥ—ଫେରାରେ ଜୀବନ ମରଣର ଫରକ ହୋଇ କିଛି ରହେନାହିଁ—ହେଉଯାଏ କେବଳ ମଣିଷର ସାଧନା, ଆଉ ଫେରା ସାଧନାର ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ୍ର ସ୍ୱରୂପ ଗାନ୍ଧି । ସାଧନାଲବ୍ଧ ଏଇ ମରଣକୁ ଜୀବନଯାକ ଲାଗି ଲାଗି ସେ ଅର୍ଜିଥିଲେ । ଶେଷରେ ତାଙ୍କୁ ତାହା ମିଳିଛି । ସେ ମରଣରେ ଜୀବନର ମୃତ୍ୟୁ ହୁଏନାହିଁ । ମୃତ୍ୟୁ ହୁଏ ମରଣରେ । ମରଣକୁ ସେ ତ ବହୁତ ଆଗରୁ ମାରି ସାରିଥିଲେ; ତେବେ ତାଙ୍କ ଦେହଟିକ ଆମେ ଜଗିବା କଥା । ଆମେ ତାହା କି ରପାରିବୁ ।

ଯେଉଁ ଦେହକୁ ଆମର ପାଇଁ ଘିନ ଘିନ କରି ବାନ କରିଗଲେ, ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଯେଉଁ ଦେହକୁ ଆମେ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିବା ତ ଦୂରର କଥା—ଆମେଇ ଯେ ତା’ର ଅବସାନ ଘଟାଇଲୁ ! !” ସତେଅବା ଗୌରୀ ନିଜେ ଗାନ୍ଧି ହତ୍ୟା ପାଇଁ ଦାୟୀ, ଏମିତି ତା’ ମୁହଁର ଭାବରୁ ଜଣାପଡ଼ୁଥାଏ । ତାକୁ ଚାହିଁ ସାବଣୀର ଭାବ-ପ୍ରବଣତା ଆହୁରି ତେଜି ଉଠିଲା—

“ହଁ ଆମେଇ ଯେ ତାକୁ ମାରିବୁ—ଏ କଲଙ୍କ ସ୍ବାଧୀନ ଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭାରତବର୍ଷର କପାଳରେ ଲେଖାହୋଇ ରହିବ । ତାଲି ଭାରତର ନୁହେଁ, ଏହା ମଣିଷ ସମାଜର କଲଙ୍କ ।”

“ମୁଁ ଏହାକୁ ତ କଲଙ୍କ ଭବିଷ୍ୟ, ସାବଣୀ ! ଏହା ଯେ ଆମ ଗୌରବର ଟୀକା— ଭାରତ ଯେ ଆଉ କେବେହେଲେ ପରାଧୀନ ହେବନାହିଁ, ଏହି ଟୀକା ତାର ପ୍ରମାଣ—ଗାନ୍ଧି ବଞ୍ଚିଥିବାଯାକେ ଭାରତ କପାଳରେ ପରାଧୀନତା ଲେଖାନାହିଁ । ସେ ଚରକାଳି ବଞ୍ଚି ରହିବେ—ଭାରତର ସ୍ବାଧୀନତା ସେମିତି କାଳକାଳକୁ ରହିଥାଏ । ତାଙ୍କ ହୃଦୟର ପ୍ରକୃତ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ ହେଉଛି, ଭାରତର ସ୍ବାଧୀନତାକୁ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିବା । ଏ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ ଆମକୁ ହିଁ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ, ହଜାର ହଜାର ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ।”

“ହେଲେ ଦଇବ ଭଲ କମିତି ଏକଥା ସହଜ ଲେ ଝୁଅ” ପାହୋରି ନାନା କହେ । ଆମ ଗାଆଁର ସେ ପୁରୁଣା ମଣିଷ ଜଣେ । ସଂସାରରେ କେହି ବୋଲି ତା’ର ନାହିଁ, ଘର ଘର ବୁଲି ସବୁ ବୋହୂ ଝିଅକୁ ଡକିଆଣିବା ତା’ର କାମ । ଏଇ କାମକରି ଅନ୍ଧାରରେ ସେ ପାଠ ପଢ଼ା ଶିଖିଲୁଣି । ଗୌରୀ କଥାରୁ ସେ କିଛି ଠାବ କରିପାରୁ ନଥାଏ । ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ସେ ଭଲ କରି ଦେଖିଛି, ଯେଉଁବର୍ଷ ଓଡ଼ିଶାକୁ ସେ ପଦବଳରେ ଆସିଥିଲେ, “ଠାକୁରମାତା ମଣିଷ—କାହାର ଭଲ ଛଡ଼ା ସେ ମନ୍ଦ କରିଛନ୍ତି କି ? ଏଡ଼େ ପର ଉପୁଗାର; କେମିତି କାହାର ହାତ ଗଲୁଟି ତାଙ୍କୁ ପୁଣି ମାରିବାକୁ । ମଝିରେ ସେ ହାତଟା ଅଟକି ଗଲନାହିଁ ।” ପାହୋରୀ ନାନା ପୁଣି କହେ ।

“ତେମେ କ’ଣ ଜାଣନା କି ନାନା ! ତାଙ୍କର ଅସଲ ଦୋଷ ହେଲା, କାହିଁକି ସେ ପର ଉପୁଗାର କଲେ । ସେଇ ତ ହେଲା ମରିବାର ବାଟ—” ଗୌରୀ ବୁଝାଇ ଦିଏ ପାହୋ ନାନାର ଭାଷାରେ । ଆରପଟ ପିଣ୍ଡାରେ ବସି ମୁଁ ସବୁ ଶୁଣୁଥାଏ, ଆଉ ଗୌରୀର ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ରହିଥାଏ—ଏକା ନଜରରେ । ପର ଉପୁଗାର କରି କେହି ଭଲ କହୁଲୁଣି ।

କହିହାର ଗୌରୀର ନଜର ବୁଲିଆସିଲା ମୋର ଆଡ଼ିକ ! ମୋ ମୁହଁ ବଙ୍କେଇ ନେବା ଆଗରୁ ତା’ର ନଜର ତଳେ ଧସି ପଡ଼ିଗଲା । ସେ ନଜରରେ କ’ଣ ଥିଲା କେଜାଣି ମତେ ଲାଗିଲା, ସେ ଏକଥାରେ ଠାରୁ ଆହୁରି ଖରାପ—ମଣିଷର ହାଡ଼, ମାଂସ, ନାଡ଼ି, ଚକ୍ର—ସବୁ ସେମିତି ସେ ପରସ୍ତା କରିପାରେ ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ଭିତରେ । ତା’ ହାତୁଡ଼ରୁ ପଳାଇ ଯିବାକୁ ବାଟ ମିଳିଲା ନାହିଁ ମତେ । ମୁଁ ଅପରାଧୀ ଭଳି ଏଣେତେଣେ ଚାହିଁ ଲାଗିଲି । ଗାନ୍ଧି

ହତ୍ୟାର ଅପରାଧୀ ନୁହେଁ—ସେତେବଡ଼ ଅପରାଧୀ ହେବାର, ଅବା ଆପଣାକୁ ଅପରାଧୀ ଭାବିବାର ଯୋଗ୍ୟତା ମୋର କାହିଁ ? ମୁଁ ଯେମିତି ଦୋଷୀ ହେଲୁଛି ଗୌରୀ ପାଖରେ—
ହଁ ଗୌରୀ ପାଖରେ—ତା' ବିଷୟରେ ମୋର ଯେଉଁ ଧାରଣା ଥିଲା, ସେତେ ଦେହେ
ଅଭିଯୋଗ ଥିଲା, ସବୁ ଯେମିତି ସେ ଜାଣି ପକେଇଛି ଏଇ ତା'ର ନଜର ବଳରେ । ମୁଁ
ଯେତେଥାଡ଼େ ଆଖି ବୁଲାଇ ତାକୁ ଚାହିଁଲି, ସବୁଥର ଧିରା ପଡ଼ିଗଲା । ହଁ, ସେ ମନେ
ଚାଲିଛି ଭଲକରି—ମୋର ତା' ବିଷୟରେ ସବୁ ଧାରଣାକୁ ଗୋଟି ଗୋଟି କରି
ଠେଲିରେଇଛି । ମୁଁ ତେବେ ଯାଏଁ କୁଆଡ଼େ ?

ଘର ଭିତରକୁ ଦଉଡ଼ିଆସିଲା ମାରଦ, ହାତରେ ତା'ର ଖଣ୍ଡେ ଲମ୍ବା ଖୋଲର
ରେଜେଷ୍ଟ୍ରି ଚିଠି ବଢ଼ାଇ ଦେଲା ଗୌରୀ ହାତକୁ । ସବୁକି ନଜର ପଡ଼ିଲା ସେ ଚିଠି
ଉପରେ । ଚିଠି ପଢ଼ିସାରି ଗୌରୀ ପୁଣି ମୋ ଆଡ଼ିକ ନଜର ପକାଇଲା ।

ସାବିତ୍ରୀ ପଚାରିଲା,—“କଣ ଚିଠି କି ଅପା ?” ଅତି ସହଜ ସ୍ଵରରେ ଗୌରୀ
କହିଲା,—“ସେଇ ମ, ସେଇ ଚାକିରିଟା ମିଳିଛି ଗ୍ରାମମଙ୍ଗଳ ବିଭାଗରେ, ତା'ର ପାଇଁ
ଜରୁର ଡାକରା ।”

ଜମା ହୋଇଥିବା ଝିଅ ବୋହୂଙ୍କ ଭିତରେ ଗୋଟାଏ ଘୋର ଉଠିଗଲା ।
ଗୌରୀ ଦେଇ ବାହାରିଯିବେ କାହିଁକି ? କ'ଣ କାମ କି ? ଏଠାରେ କ'ଣ ଅସୁବିଧା ?
ନ ଗଲେ କ'ଣ ହେବ ।” କୌଣସିକାଳେ ଯେଉଁସବୁ ପ୍ରଶ୍ନର କିଛି ହେଲେ ଜବାବ ମିଳେ
ନାହିଁ ! !

ସବୁକି ସାଥରେ ଗୌରୀ ହସଖୁସି ହୋଇ କେମିତି କେଉଁ କାମ ହେବ, ସବୁ
ଚୁଆଇ ଦେଲା । ଜଣ ଜଣ କରି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଗୋଟାଏ ଅଧେ ଦାୟିତ୍ଵ ସେ ଦେଇଗଲା ।
ପୁଣି ଗ୍ରାମମଙ୍ଗଳ ବିଭାଗରେ ରହି ସେ ଯେ ସମସ୍ତଙ୍କର କାମ ତଦନ୍ତ କରିବାକୁ ନିଶ୍ଚୟ
ଆସିବ, ସେଥିପାଇଁ ତାଗଦା ମଧ୍ୟ କରିଦେଲା ଆଗରୁ । ଶେଷକୁ ରହିଲା ସାବିତ୍ରୀ ଆଉ ମୁଁ ;
ମୋ ବିଭାଗରେ ଯେମିତି ସବୁ ମୂରବିପଣ ସେ କରୁଥିଲା, ସେହି ଚେହେରା ମୁଁ ଦେଖିଲି
ତା'ର ବିଦାୟବେଳେ । ସାବିତ୍ରୀ କାନ୍ଦୁଥିବାରୁ ହସି ହସି ତାକୁ କହିଲା,—“ଇଲେ,
ତୁଟା କେଡ଼େ କାନ୍ଦୁଛି ମ” —ସେହି ହସଭିତରେ ସାବିତ୍ରୀକୁ ଚୁଆଇ ଚୁଆଇ ଆପଣା
ଲୁହକୁ ସେ ସମ୍ଭାଳି ନେଲା । ଆଗଭଳି ମତେ ଚାହିଁଲା,—ବୋଧହୁଏ ଗ୍ରେଟ ନମସ୍କାରଟିଏ
କଲା; କିନ୍ତୁ ମୋର ଠିକ୍ ମନେଅଛି—ମୁଁ ପ୍ରତିନମସ୍କାର କରି ପାରିନାହିଁ ।

ଗୌରୀର ସେଇ ନଜର ତଳେ ଆପଣାକୁ ମୁଁ ଗୋଟାଏ ଅସହାୟ ଅପରାଧୀ ବୋଲି
 ବିଚାରଲି—ସେ ଯେମିତି ମୋର ସବୁ ଅପରାଧକୁ ନିଜେ ମୁଣ୍ଡାଇ ନେଇଛି, ଖାଲି ମୋର
 ଅପରାଧକୁ ନୁହେଁ—ଏମିତିକି ଖାଲି ଗାନ୍ଧି ହତ୍ୟାର ଅପରାଧକୁ ନୁହେଁ, କି ଆଉ କଣେ
 କି ହାର ଅପରାଧ ଲାଗି । ଅନ୍ୟାୟ ଆଚରଣ ଲାଗି ନୁହେଁ, ଦୁନିଆର ସବୁ ଦୋଷ, ଧରୁ
 ଅପରାଧ ପାଇଁ ସେହି ଯେମିତି ଦସୀ, ହଁ, ହଁ—ସେହି ଏକା ଦାସୀ !!!

—❦—